

Agnieszka Bielawska, Aleksandra Kruk, Beata Molo

WYBORY do Bundestagu w 2025 roku

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA I ZAGROŻENIA

Uniwersytet Zielonogórski

**WYBORY
DO BUNDESTAGU
W 2025 ROKU**

**Współczesne wyzwania
i zagrożenia**

**Agnieszka Bielawska
Aleksandra Kruk
Beata Molo**

**WYBORY
DO BUNDESTAGU
W 2025 ROKU**

**Współczesne wyzwania
i zagrożenia**

UNIwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2025

RADA WYDAWNICZA

Mariusz Naczk (przewodniczący), Paweł Andrzejewski, Andrzej Bisztyga,
Bogumiła Burda, Joanna Dec-Pietrowska, Beata Gabryś, Mariusz Jenek,
Aleksandra Kruk, Franciszek Runiec (sekretarz)

UNIWERSYTET
ZIELONOGÓRSKI

RECENZJA

dr hab. Izabela Janicka, prof. UEP

REDAKCJA

Julia Gierczak

KOREKTA

Ewa Popiłka

PROJEKT OKŁADKI

Marta Surudo

OPRACOWANIE TYPOGRAFICZNE

Anna Strzyżewska

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2025

ISBN 978-83-7842-598-4

DOI <https://doi.org/10.59444/uz.9788378425984>

OFICyna WYDAWNICZA UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel. (68) 328 78 64

www.ow.uz.zgora.pl, e-mail: sekretariat@ow.uz.zgora.pl

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	7
Rozdział I. Wybory parlamentarne w 2025 roku – uwarunkowania i kampania wyborcza	13
1. Wzrost krytyki niemieckiej gospodarki, demokracji i partii politycznych	13
1.1. Prestiż niemieckiej gospodarki w kryzysie	13
1.2. Rozczarowanie niemiecką demokracją i partiami politycznymi	20
2. Rząd SPD, FDP i Zielonych (2021-2025)	26
2.1. Sukces Olafa Scholza w 2021 roku	26
2.2. Rozpad koalicji światła drogowych	29
3. Kampania wyborcza do Bundestagu w 2025 roku	37
3.1. Nowelizacja ordynacji wyborczej	37
3.2. Liderzy kampanii wyborczej	39
3.3. Personalizacja, mediatyzacja i profesjonalizacja kampanii wyborczej	47
3.4. Agenda kampanii wyborczej	52
3.5. Wyniki wyborów do Bundestagu 23 lutego 2025 roku	55
3.6. Tworzenie rządu Friedricha Merza	57
Podsumowanie	62
Rozdział II. Polityka wewnętrzna w programach partii politycznych	65
1. Kwestie gospodarcze	65
1.1. Model gospodarki	67
1.2. Inwestycje	71
1.3. Innowacje	79
1.4. Start-upy	86
1.5. Przemysł samochodowy	88
1.6. Energia	95
2. Kwestie pracowniczo-społeczne	105
2.1. Edukacja zawodowa	107
2.2. Warunki pracy	109
2.3. Wynagrodzenie	110

2.4. Imigracja wykwalifikowanych pracowników	113
2.5. Podatki	116
2.5.1. Ulgi podatkowe	121
3. Kwestie bezpieczeństwa	123
3.1. Przestępczość zorganizowana, terroryzm, ekstremizm, islamizm	125
3.2. Demokracja i podstawowe wartości	129
3.3. Sądy	131
3.4. Cyberprzestrzeń	132
3.5. Granice	135
Podsumowanie	137
Rozdział III. Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa	
w programach wyborczych	143
1. Kształt polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i rozwojowej	143
2. Polityka europejska	152
3. Bezpieczeństwo międzynarodowe i współpraca	165
4. Wojna w Ukrainie i destabilizacja w regionie Bliskiego Wschodu	173
4.1. Wojna w Ukrainie	173
4.2. Bliski Wschód	179
5. Obronność	186
5.1. NATO i współpraca transatlantycka	186
5.2. Bundeswehra	192
6. Relacje z Chinami	198
Podsumowanie	201
Aneks	207
Wykaz skrótów	211
Bibliografia	213
Noty biograficzne	231

WPROWADZENIE

Wybory do Bundestagu 21. kadencji dowodzą znaczenia władzy ustawodawczej, której zadaniem jest reprezentacja interesów społeczeństwa, uczestniczenie w procesie decyzyjnym i prawodawczym, transmitowanie dyskursu politycznego, prezentowanie ekspertyz i odpowiadanie na zachodzące zmiany. W parlamencie toczą się debaty i są prezentowane eksperckie opinie, których zadanie polega na uwiarygodnieniu podejmowanych decyzji politycznych. Uzależniona od tradycji, prawa i przekonań związanych z interpretacją wydarzeń praktyka prac Bundestagu wpływa na jego wizerunek polityczny i sprawczość. Przyległa do niemieckich parlamentarzystów etykieta specjalistów jest powiązana z wysoką oceną prac administracji parlamentarnej oraz poprzeczką postawioną parlamentarnym grupom partii politycznych. Profesjonalizacja prac Bundestagu zależy od standardów utrwalanych przez pracowników Służby Naukowej Bundestagu (Die Wissenschaftlichen Dienste des Deutschen Bundestages) oraz Biura ds. Oceny Technologii (Technology Assessment Office) i parlamentarnej biblioteki¹. Służba Naukowa Bundestagu współpracuje z Europejskim Centrum ds. Badań Parlamentarnych i Dokumentacji, którego członkami są Parlament Europejski, Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy oraz zgromadzenia parlamentarne państw członkowskich Unii Europejskiej i Rady Europy². Zakres tematyczny ekspertyz realizowanych przez Służbę Naukową Bundestagu jest szeroki i klasyfikowany według działów: historia, polityka i kultura; sprawy zagraniczne, prawo międzynarodowe, współpraca gospodarcza i rozwój, obrona, prawa człowieka i pomoc humanitarna; konstytucja i administracja; budżet i finanse; gospodarka, energia i środowisko; praca i sprawy społeczne; prawo cywilne, karne i procesowe, prawo medialne, budownictwo i rozwój miast; zdrowie, rodzina, edukacja i badania, nauki o życiu (w tym sport); Europa³.

¹ M. Geddes, *Comparing evidence use in parliaments: the interplay of beliefs, traditions, and practices in the UK and Germany*, „Policy and Society” 2024, nr 4, s. 447-462.

² *Europäisches Zentrum für parlamentarische Forschung und Dokumentation (EZPWD)*, <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/public/page/ecprd-network> [dostęp: 3.06.2025].

³ *Parlament Service für die Abgeordneten*, https://www.bundestag.de/parlament/verwaltung/ua_wd/ [dostęp: 3.06.2025].

Ukazuje się tygodnik „Das Parlament” oraz periodyk „Aus Politik und Zeitgeschichte”⁴. Aktywność Bundestagu jest też obserwowana przez instytucje naukowe i media, czego wyraz stanowią liczne publikacje, m.in. na łamach „Zeitschrift für Parlamentsfragen”, publikowanego przez Niemieckie Stowarzyszenie ds. Parlamentarnych⁵.

Chociaż w przeprowadzonych 23 lutego 2025 roku wyborach Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD) oraz Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (CDU) i Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii (CSU), które przez dekady odgrywały funkcję partii ogólnospołecznych, osiągnęły mniej satysfakcjonujące wyniki, zdecydowały się zawiązać po raz kolejny współpracę w ramach Wielkiej Koalicji. Wbrew różnicom programowym Friedrich Merz nawiązał do chadeckiej tradycji rządów Kurta Kiesingera oraz Angeli Merkel, aby stanowczo podkreślić politykę kordonu sanitarnego wobec obecnej od 2017 roku w Bundestagu Alternatywy dla Niemiec (AfD). Dowodem kryzysu wśród partii tradycyjnych stała się utrata przez Wolną Partię Demokratyczną (FDP) miejsca w Bundestagu i sprowadzenie ugrupowania do roli opozycji pozaparlamentarnej. Utworzony w 2024 roku Sojusz Sahry Wagenknecht (BSW), pomimo spektakularnych sukcesów w wyborach ubiegłego roku, nie przekroczył progę wyborczego. Aktualne spory o koszty transformacji energetycznej oraz kryzys koalicyjny spowodowały także osłabienie pozycji Sojuszu 90/Zielonych (B90/Die Grünen) w systemie partyjnym⁶.

Wyjaśnianie zmian w niemieckim systemie partyjnym odzwierciedla dyskurs o wzroście zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego i międzynarodowego oraz towarzyszącym temu procesowi eskalacjom tendencji radykalnych, osłabiających odporność instytucji demokratycznych. Na nastroje społeczne wpłynęło przekonanie o kryzysie przywództwa politycznego, wyrażane zmniejszeniem zaufania do elit politycznych. Jest ono uwarunkowane zagrożeniami wynikającymi z osłabienia stabilnych sojuszy i problemów świata transatlantyckiego. Wyzwaniem stał się kryzys niemieckiego państwa dobrobytu oraz państwa imigracyjnego, a także potrzeba porozumienia odnośnie do koncepcji współpracy w Unii Europejskiej, która została osłabiona wewnętrznymi kryzysami, brexitem, a także konfliktami toczącymi się w bezpośrednim sąsiedztwie granic zewnętrznych wspólnoty. Niezadowolenie z działań polityków zazwyczaj tłumaczone jest przez pryzmat sposobu ich prezentacji oraz doświadczeń związanych z odczuwaniem zmian wynikających z innego podziału środków lub ich skurczenia. Percepcja rzeczywistości wpłynęła na społeczną ocenę

4 *Wochenzeitung „Das Parlament“: Seit 1951 ein Unikum in der Medienlandschaft*, <https://www.das-parlament.de/ueber-uns> [dostęp: 3.06.2025].

5 *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, <https://zparl.de> [dostęp: 3.06.2025]; *Deutsche Vereinigung für Parlamentsfragen*, <https://dvparl.de/> [dostęp: 3.06.2025].

6 *Od partii protestu do partii u władzy. Sojusz 90/Zieloni na niemieckiej scenie politycznej*, red. J. Trajman, Warszawa 2023; P. Kubiak, *System partyjny i partie polityczne zjednoczonych Niemiec (1990-2013)*, Poznań 2014.

zdolności polityków do rozwiązywania problemów społecznych oraz skutkowałą porażką koalicji światła drogowych. Wśród problemów szczególnie dotyczących Niemców w ostatnich miesiącach dominowała polityka imigracyjna i azylowa; polityka energetyczna i klimatyczna; system emerytalno-rentowy; służba zdrowia⁷.

W publikacji wyodrębniono trzy rozdziały. W pierwszej części zwrócono uwagę na uwarunkowania i przebieg kampanii wyborczej. Część druga i trzecia zawierają analizę programów politycznych i umowy koalicyjnej odnośnie do polityki wewnętrznej i polityki międzynarodowej.

W pierwszym rozdziale przeanalizowano uwarunkowania zmian społecznych i gospodarczych w Niemczech, a przede wszystkim przyczyny zmian systemu partyjnego, które doprowadziły do osłabienia partii ogólnospołecznych oraz wzrostu znaczenia nowych radykalnych ugrupowań, zwłaszcza Alternatywy dla Niemiec. Wskazano także na przyczyny słabości rządu Olafa Scholza, który należy do kanclerzy najkrócej sprawujących władzę. Ze względu na wysoki stopień personalizacji kampanii wyborczej w Niemczech przedstawiono sylwetki i cele liderów partii politycznych (głównie Roberta Habecka, Sahry Wagenknecht, Christiana Lindnera, Alice Weidel) oraz główne osie konfliktów pomiędzy partiami. Zaprezentowano także przebieg kampanii wyborczej, rezultaty wyborów oraz proces negocjowania umowy koalicyjnej, który doprowadził do utworzenia koalicji CDU/CSU i SPD.

Rozdział drugi odnosi się do głównych elementów polityki wewnętrznej przedstawionej w programach wyborczych niemieckich partii politycznych, zestawiając je z odpowiednimi zapisami umowy koalicyjnej. Podzielony został na trzy podrozdziały. W pierwszym przeanalizowane zostały kwestie gospodarcze, takie jak model gospodarki, inwestycje i fundusze mające pobudzić wzrost gospodarki, w tym Fundusz Niemiecki oraz Fundusz Klimatyczny i Transformacyjny. Przedstawione zostały także poglądy partii dotyczące innowacji i ściśle powiązanego z nimi rozwoju start-upów. Przedstawiono w nim pomysły na wydobycie z kryzysu niemieckiego przemysłu motoryzacyjnego, który jest jednym z filarów gospodarki Niemiec. W ostatniej części podrozdziału przedstawiono koncepcje partii dotyczące zapewnienia gospodarce tańszej energii w wystarczającej ilości. Kolejny podrozdział rozpoczyna się analizą przedstawionych przez partie rozwiązań dotyczących niedoboru wykwalifikowanych pracowników – takich jak większy nacisk na edukację zawodową i szkolenia, polepszenie warunków pracy, w tym podwyższenie płac (również w ramach nieopodatkowanych nadgodzin)

7 H.M. Kepplinger, *Demontaż polityki w społeczeństwie informacyjnym*, Kraków 2007; K. Bachmann, *Problem z Guliwerem. Dlaczego Niemcy stają się coraz większe, a Europa coraz mniejsza*, Wrocław 2021; *Wybory w Niemczech z perspektywy politologicznej*, red. A. Kruk, H. Wyligala, Wrocław 2018, https://www.atutoficyna.pl/uploads/att/88/8/4288/wybory-w-niemczech-w-2017-r.-z-perspektywy-politologicznej_02.pdf [dostęp: 8.08.2025]; *Niemiecka scena polityczna 2009-2013. Aktorzy, zagadnienia, wyznania*, red. A. Kruk, M. Sus, Wrocław 2013.

czy stworzenie zachęt dla kobiet i imigrantów zarobkowych do podejmowania pracy lub przechodzenia na pełne etaty oraz powrotu do pracy emerytów. Przedstawione w nim zostały także poglądy partii niemieckich dotyczące podatków – ich uproszczenia i wysokości – w tym ulg podatkowych oraz zachęt inwestycyjnych dla przedsiębiorstw. Trzeci i ostatni podrozdział prezentuje koncepcje partii dotyczące przeciwdziałania i zwalczania przestępczości zorganizowanej, cyberprzestępczości, terroryzmu i ekstremizmu, w tym islamizmu. W podrozdziale poruszono takie zagadnienia, jak przyznanie organom bezpieczeństwa niezbędnych kompetencji (np. do monitoringu), wyposażenie ich w stosowny sprzęt czy technologie informatyczne oraz zapewnienie im odpowiednich warunków pracy. Znalazła się w nim również analiza programów partyjnych pod kątem proponowanych zmian w wymiarze sądownictwa, a więc czy go kwestia kontroli granic.

Ostatni rozdział monografii prezentuje stanowiska i postulaty odnoszące się do głównych problemów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, zawarte w programach wyborczych niemieckich partii politycznych. Został on podzielony na sześć podrozdziałów, w których zestawiono kwestie będące przedmiotem szczególnego zainteresowania wszystkich partii politycznych. W pierwszym podrozdziale poruszone zostały ogólne zagadnienia dotyczące polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i rozwoju RFN, przy czym szczególną uwagę zwrócono na propozycje zmian w tym obszarze prezentowane przez poszczególne partie polityczne. Drugi podrozdział dotyczy poglądów i propozycji partii politycznych w obszarze polityki europejskiej, zwłaszcza kwestii reform w UE, wzmocnienia europejskiego filaru w ramach NATO, poszerzenia UE o państwa Bałkanów Zachodnich, Ukrainę i Mołdawię, jak i problemu praworządności oraz znaczenia współpracy z Polską i Francją, także w ramach Trójkąta Weimarskiego, oraz Zjednoczonym Królestwem. W podrozdziale trzecim zaprezentowano koncepcje i propozycje partii politycznych w obszarze bezpieczeństwa międzynarodowego i współpracy, natomiast w podrozdziale czwartym przedstawiono poglądy i postulaty odnoszące się do wojny w Ukrainie oraz eskalacji napięcia na Bliskim Wschodzie, ze szczególnym uwzględnieniem wojny Izraela z Hamasem w Strefie Gazy. W piątym podrozdziale poruszono kwestię obronności, koncentrując się na znaczeniu NATO i współpracy transatlantycznej oraz relacji z USA dla bezpieczeństwa Niemiec, jak również ukazano problem reformy Bundeswehry. Ostatni, szósty podrozdział prezentuje poglądy partii politycznych na relacje z Chińską Republiką Ludową.

Wśród zastosowanych metod badawczych ważną rolę odegrały analiza dokumentów i programów politycznych, analiza historyczna, porównawcza oraz instytucjonalna. Badania osadzono w kontekście przemian niemieckiego systemu politycznego na tle przeobrażeń w polityce europejskiej, związanych z pojawieniem się nowych wyzwań

i zagrożeń (wzrost konfliktów zbrojnych w Europie, zmiany klimatyczne, procesy migracyjne, kryzys demograficzny), na które reagują partie polityczne oraz wyborcy w Republice Federalnej Niemiec. W przeprowadzonych badaniach uwzględniono także zmieniające się opinie o państwie niemieckim, które wynikają z ewolucji percepcji zjednoczonych Niemiec pod wpływem zaistniałych kryzysów w środowisku międzynarodowym.

Znajomość narracji o Niemczech i wyzwań stojących przed zachodnim sąsiadem pozostała szczególnie istotna z perspektywy Polski. Scenariusze wyzwań, przed którymi stanęła Unia Europejska, nadal będą wymagały kreowania środowiska dla kooperacji – od poziomu multilateralnego, poprzez gremia rządowe i parlamentarne, po współpracę w wymiarze lokalnym. Badanie odpowiedzi na nowe wyzwania i uwarunkowań aktywności Niemiec w polityce wewnętrznej i zagranicznej umożliwi komparatystykę i ocenę położenia innych uczestników sfery publiczno-prywatnej. Od jakości wzajemnych relacji i wykorzystania szans na współpracę będzie zależała stabilność w regionie i możliwość tworzenia scenariuszy rozwoju gospodarek oraz społeczeństwa.

WYBORY PARLAMENTARNE W 2025 ROKU – UWARUNKOWANIA I KAMPANIA WYBORCZA

1. Wzrost krytyki niemieckiej gospodarki, demokracji i partii politycznych

1.1. Prestiż niemieckiej gospodarki w kryzysie

Po II wojnie światowej Niemcy realizowały rolę mocarstwa cywilnego¹, długo cieszyły się osiągnięciami powojennego „cudu gospodarczego”, budowały prestiż na bazie dumy ze stabilnej gospodarki i osiągnięć wynikających z pozycji niemieckiej marki. Po zjednoczeniu Niemiec podkreślano znaczenie pozycji państwa w zjednoczonej Europie, w której Francja i Niemcy odgrywały rolę napędu integracji europejskiej. Niemcy przywiązywali dużą wagę do osiągnięć nie tylko w branży motoryzacyjnej, ale także w nauce i sporcie. Przodowali wśród zdobywców Nagrody Nobla, a laureaci pochodzący z tego kraju (m.in. Wilhelm Conrad Röntgen, Max Planck, Albert Einstein, Robert Koch, Hermann Hesse, Thomas Mann) zdobyli światową sławę². Niemcy utrwalili także symboliczne znaczenie sukcesów sportowych, m.in. zwycięstwo w meczu z Węgrami w 1954 roku, które przeszło do historii jako „cud w Bernie”³. W ocenie „siły i perspektywy Niemiec” państwo nadal klasyfikowane jest jako „mocarstwo ze środka stawki”, wyróżniające się „silną pozycją gospodarczą i finansową oraz wysokim ładem wewnętrznym”⁴.

Niemiecka gospodarka przez wiele lat podtrzymywała wizerunek silnej, wiarygodnej i przewidywalnej. Niemiecki model gospodarczy nadal bazował na zagranicznej polityce handlowej, przemyśle oraz przechodzącej proces transformacji polityce energetycznej. Jednak koszty transformacji i fala kryzysów po 2008 roku spowodowały, że

1 B. Koszel, *Od Zivilmacht do Zeitenwende. Ewolucja świadomości zbiorowej Niemców w obszarze polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony zjednoczonego państwa (1991-2022)*, „Colloquium” 2024, nr 3, s. 203-218.

2 *Preise, deutsche Nobelpreisträger*, <https://nobelchannel.com/deutsche-nobelpreistraeger/> [dostęp: 8.08.2025]; *Is Germany once again the sick man of Europe?*, „The Economist”, 17.09.2023, <https://www.economist.com/leaders/2023/08/17/is-germany-once-again-the-sick-man-of-europe> [dostęp: 26.03.2025].

3 W.M. Orłowski, *Czy Polska dogoni Niemcy*, Warszawa 2015, s. 90-91.

4 R. Dalio, *Jak radzić sobie ze zmieniającym się porządkiem świata. Zasady. Dlaczego narody odnoszą sukces i upadają*, Poznań 2025, s. 551.

zaczęła być utożsamiana z polityką zaciskania pasa (*Austaritätspolitik*) oraz obawami przed powiększaniem zadłużenia państwa kosztem realizacji inwestycji⁵. Niemcy w indeksie gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego (DESI) uplasowały się poniżej Finlandii, Danii, Holandii, Estonii czy Szwecji. Chociaż podejmowano działania reformatorskie, aby wdrożyć technologię mobilną, zapewnienie dostaw światłowodów zostało przeniesione do agendy prac nowej koalicji w 2025 roku⁶.

Symptomy słabości niemieckiej gospodarki dostrzeżone zostały w korporatyzmie definiowanym przez Wolfganga Streecka jako „relacje między społecznością ukonstytuowaną politycznie a działającymi w niej zorganizowanymi grupami, które nabywają w ten sposób uprzywilejowaną rolę w życiu państwowym i społecznym”⁷. Manfred G. Schmidt z kolei podkreślał, że korporatyzm to „instytucjonalna, dobrowolna współpraca pomiędzy państwem a stowarzyszeniami, szczególnie stowarzyszeniami gospodarczymi, przy formułowaniu i wykonywaniu polityki [...]. Pomimo że korporatyzm jest też definiowany jako system formułowania polityki, w ramach którego rząd, związki zawodowe i organizacje pracodawców wspólnie podejmują i implementują decyzje polityczne w obszarze społeczno-gospodarczym”⁸, to praktyka relacji pomiędzy światem biznesu i polityki powoduje, że termin przybiera pejoratywne znaczenie. Wolfgang Münchau, znany w Polsce dziennikarz ekonomiczny, twórca „Financial Times Deutschland” oraz Eurointelligence ASBL (platformy internetowej o tematyce gospodarczej) w książce *Kaput: Koniec niemieckiego cudu gospodarczego* skrytykował niemiecką klasę polityczną za powiązania z niemieckimi przedsiębiorcami, przede wszystkim z branży motoryzacyjnej⁹.

Wraz z nowymi zagrożeniami, tj. ociepleniem klimatu, kurczeniem się zasobów naturalnych, niskim przyrostem naturalnym oraz rywalizacją technologiczną, gospodarka Niemiec stanęła przed nowymi wyzwaniami. Tym procesom towarzyszy rywalizacja gospodarcza z państwami BRICS¹⁰. Analiza liczby patentów zarejestrowanych w 2024 roku w Europejskim Urzędzie Patentowym uplasowała Niemcy na drugim miejscu po

5 R. Bendedikter, *Die Erneuerung der politischen Mitte*, Baden-Baden 2022, s. 107.

6 *Report on the State of the Digital. Decade 2024. Annex – Short Country Report 2024. Germany*, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/report-state-digital-decade-2024> [dostęp: 8.08.2025]; *Łączność cyfrowa w Niemczech*, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/pl/policies/digital-connectivity-germany> [dostęp: 8.08.2025].

7 W. Streeck, *Korporatismus*, [w:] *Handbuch der Politischen Philosophie und Sozialphilosophie*, red. S. Gosepath, W. Hinsch, B. Rössler, Berlin 2008, s. 655-658.

8 M.G. Schmidt, *Das politische Systems Deutschlands. Institutionen, Willensbildung und Politikfelder*, München 2007, s. 121.

9 W. Münchau, *Kaput. Koniec niemieckiego cudu gospodarczego*, Warszawa 2025; zob. J. Bielecki, *Kiedy Polska będzie bogatsza od Niemiec? Autor książki „Kaput”: Kryzys Berlina to szansa*, „Rzeczpospolita”, 3.01.2025.

10 C. Fuest, *Wirtschaftsmodell Deutschland – Niedergang oder zweites Wirtschaftswunder?*, „IFO Standpunkte” 2023, nr 247.

USA, a spośród niemieckich firm dominowały Siemens, BASF i Robert Bosch. Najwięcej innowacji w Niemczech pochodzi z Bawarii, Badenii-Wirtembergii i Nadrenii Północnej-Westfalii¹¹. W celu poprawy wizerunku miast i regionów Niemcy od lat organizowały targi przemysłowe w Hanowerze. Zaprezentowane w kwietniu 2025 roku ekspozycje dotyczyły przede wszystkim nowych technologii, w tym zastosowania sztucznej inteligencji i logistyki 4.0. Do Hanoweru przybyli przedstawiciele około 4000 firm, działających w sektorach takich, jak inżynieria napędów, automatyka, energia, badania i rozwój oraz przemysłowe IT do podwykonawstwa. Była to okazja do promowania regionu i tworzenia przestrzeni coworkingowych. Jednocześnie w Hanowerze podkreślano znaczenie inicjatyw społecznych i zachęcano do udziału w ewangelickich dniach Kościoła, promujących organizacje kościelne, zainteresowane aktywnością charytatywną i ekologiczną¹². Wśród reklamujących się branż dominował przemysł samochodowy, kontynuując zapoczątkowaną przez firmy Benz, Daimler, Kühlstein i Lutzmann w 1897 roku tradycję prezentowania aut w Berlinie. Targi organizowano w mieście do 1939 roku. Międzynarodowa Wystawa Samochodowa (Internationale Automobil-Ausstellung, IAA) z czasem zaczęła być organizowana także w Monachium, we Frankfurcie i w Hanowerze. Konsekwencją rozwoju sztucznej inteligencji oraz elektromobilności stało się otwarcie na nowe zawody i style życia¹³.

Problemem stał się spadek pozytywnych notowań klimatu inwestycyjnego, na który wskazali przedsiębiorcy ankietowani przez wiele instytucji gospodarczych, tj. niemiecki państwowy bank rozwoju – KfW, Bank Federalny, Instytut Badań nad Gospodarką im. Gottfrieda Wilhelma Leibniza na Uniwersytecie w Monachium (IFO), Europejski Bank Inwestycyjny (EIB). Przedsiębiorcy według badań EIB wskazywali na następujące ryzyka: brak siły roboczej (92%), koszty energii (89%), niepewną przyszłość (77%), regulacje obowiązujące przedsiębiorców (89%), prawne regulacje dotyczące rynku pracy (67%), popyt na towary i usługi (54%), infrastrukturę cyfrową (52%), infrastrukturę transportową (51%) i dostęp do źródeł finansowania (42%). Badania IFO identyfikowały głównie problemy wynikające z biurokracji, kosztów energii i braku pracowników. Bank Federalny akcentował zagrożenia mające przyczynę w sytuacji makroekonomicznej, ale przedstawiał też bardziej szczegółowo problem złego zarządzania czy braku dostępu do surowców. Według banku KfW sytuacja gospodarcza Niemiec spowodowała spadek inwestycji¹⁴.

11 A. Macho, *Deutschlands Vorreiterrolle ist in Gefahr*, „Die Welt”, 26.03.2025.

12 *Hannover living*, <https://hannover-living.de/pl/instagram> [dostęp: 8.08.2025]; Expo Stand Service, <https://www.expostandservice.com/pl/hannover-messe> [dostęp: 8.08.2025].

13 S. Gabriel, *Zeitenwende in der Weltpolitik. Mehr Verantwortung in ungewissen Zeiten*, Freiburg im Breisgau 2018, s. 9-12.

14 P. Scheuermeyer, *Investitionsentwicklung in Deutschland – eine Bestandsaufnahme*, „KfW Research”, 23.01.2025.

Pomimo że problemem niemieckiej gospodarki jest niski oczekiwany wzrost, to odnotowano osiągnięcia dotyczące stabilności ładu wewnętrznego i sytuacji ekonomiczno-finansowej. Czynniki te, a także wzrost napięć społecznych nie wykluczają obecności Niemiec wśród państw G20 i G7 (wraz z Japonią, USA, Wielką Brytanią, Francją, Włochami i Kanadą). Z analizy kluczowych miar potęgi wynika, że Niemcy osiągają zysk w handlu, słabo plasuje się ich siła militarna, a wyniki dotyczące innowacji, edukacji, rynków i centrów finansowych mają przeciętne¹⁵.

Raport OECD z 2024 roku wykazał, że Niemcy potrzebują przeprowadzenia strukturalnych reform w zakresie polityki podatkowej, usprawniających funkcjonowanie administracji, prowadzących do poprawy kompetencji pracowników na rynku pracy. Polityka klimatyczna i energetyczna, a także postęp technologiczny spowodowały potrzebę przekształcenia wielu branż oraz zmiany wykonywanych zawodów. Wyzwaniem jest fakt, że 23% społeczeństwa to ludność w wieku 65+, a 14% to osoby, które nie ukończyły 15 roku życia. Wśród 84 milionów ludności Niemiec 20% stanowią międzynarodowi migranci¹⁶. Z badań Instytutu w Allensbach wynika, że Niemcy nie obawiają się utraty miejsc pracy, tak jak podczas problemów gospodarczych w 2005 roku czy kryzysu finansowego w 2009 roku. Nastąpił natomiast spadek międzynarodowej konkurencyjności przedsiębiorców, osłabienie stabilności politycznej, gotowości ludzi do działań. Respondenci, którzy ukończyli 30 lat i starsi częściej odpowiadają, że szczyt możliwości Niemiec minął. Okazało się także, że nastąpił spadek liczby wyborców pewnych swoich preferencji politycznych. Przed wyborami w 1998 roku 71% respondentów miało jasność, na kogo zagłosuje. W 2013 roku takie przekonanie reprezentowało już tylko 61% respondentów, a w 2024 roku 51%¹⁷.

Nowe zagrożenia w polityce Niemiec wynikające ze skali problemów gospodarczych w Unii Europejskiej oraz obaw przed wyzwaniem migracyjnym spowodowały, że Niemcy zostały ponownie nazwane przez historyka Franka Biessa „republiką strachu”, ponieważ społeczeństwo tego państwa wskazywało na obawy z powodu współczesnych zagrożeń, np. ekologicznych. Wprawdzie badacz zwracał uwagę, że po II wojnie światowej kultura strachu uległa przeobrażeniom, koncentrując się na wielu aspektach życia politycznego i społecznego, jednak współczesne lęki mają specyficzne konsekwencje, ponieważ wprowadzają element kontestacji działań długo funkcjonujących w kulturze RFN instytucji, tj. partie establishmentu. Po II wojnie światowej strach przed wojną i terroryzmem demonstrowały organizacje pacyfistyczne. Ruchy

15 R. Dalio, *op. cit.*, s. 552.

16 *OECD Economic Surveys: Germany 2025*, nr 15, s. 7, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/oecd-economic-surveys-germany-2025_b395dc9b/39d62aed-en.pdf [dostęp: 8.08.2025].

17 T. Petersen, *Unberechenbare Weihnachtspause*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 20.12.2024; R. Köcher, *Beunruhigt, aber nicht betroffen*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 22.11.2024.

pokoju stały się w Niemczech popularne i ich postulaty miały odzwierciedlenie w aktywności organizacji religijnych (PAX Christi), naukowych i zraszających inne środowiska. Przejawem propagowania pacyfizmu są organizowane rajdy rowerowe, np. trasa z austriackiego Bad Ischl do Chemnitz w ramach programu europejskich stolic kultury¹⁸.

Z poglądami pacyfistycznymi zaczęły bardziej konkurować opinie propagujące realizację polityki gotowości reagowania na agresję, stanowiące odpowiedź na zmiany wynikające z sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej, a zwłaszcza z eskalacji wojny w Ukrainie. Musiało nastąpić odejście od budowania wizerunku Niemiec przywiązanych do pacyfistycznych idei i reorientacja polityki. Osłabienie wskaźników wzrostu gospodarczego po 2021 roku rozniecało wzrost pesymizmu i niezadowolenia. Wobec słabnącego poczucia bezpieczeństwa polityka ewoluowała w kierunku odgrywania roli republiki zbrojeniowej (Bundesrüstungsrepublik). Była to odpowiedź na osłabienie poczucia skuteczności opcji atlantyckiej w polityce międzynarodowej jako następstwa przejścia w 2025 roku w USA prezydentury przez Donalda Trumpa. 27 lutego 2022 roku kanclerz Olaf Scholz w odpowiedzi na atak Rosji na Ukrainę wygłosił przemówienie oznajmiające epokową zmianę w światowej polityce oraz zaprezentował stanowisko Niemiec wobec konfliktu. Oświadczył, że naruszono zasady prawa międzynarodowego, które wpłynęły na stopniową redefinicję międzynarodowej roli Niemiec. Utrata poczucia bezpieczeństwa i stabilności spowodowały, że rząd niemiecki zadeklarował specjalne wydatkowanie środków na politykę bezpieczeństwa. Nawet chadeccy politycy, którzy wcześniej aktywnie wspierali opcję transatlantycką, jak Friedrich Merz, zaczęli podkreślać potrzebę nasilenia współpracy w ramach opcji europejskiej. Pod wpływem spontanicznych reakcji niemieckiego społeczeństwa solidaryzującego się z Ukrainą pogłębiała się także wola wspierania niesienia pomocy poprzez wysyłanie sprzętu do walczącego państwa¹⁹. Po II wojnie światowej Niemcy inwestowali w małym stopniu w przemysł zbrojeniowy, opierając politykę bezpieczeństwa na obecności NATO w Europie. Wskutek walk zbrojnych na terytorium Ukrainy niemieckie lobby zbrojeniowe, Federalne Stowarzyszenie Niemieckiego Przemysłu Bezpieczeństwa i Obrony (Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie) oraz Federalne Stowarzyszenie Niemieckiego Sektora Lotnictwa i Kosmonautyki (Bundesverband der Deutschen Luft- und Raumfahrtindustrie) odpowiadały na dynamiczne zmiany w zakresie polityki bezpieczeństwa i przedstawiały inicjatywy związane ze

¹⁸ *Chemnitz 2025*, <https://chemnitz2025.de/aktuelles/detail/der-european-peace-ride-verbindet-die-kulturhauptstaedte-bad-ischl-2024-und-chemnitz-2025/> [dostęp: 8.08.2025].

¹⁹ *Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27.02.2022*, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356> [dostęp: 8.08.2025].

zwiększeniem podaży sprzętu i technologii. Bazując na doświadczeniach z przeszłości, przypominano, że właśnie wyścig zbrojeń w epoce kanclerza Otto von Bismarcka spowodował sukces niemieckich firm, tj. Krupp (stal), BASF (chemikalia), Siemens (technologie energetyczne). Aktualnie Niemcy, obok USA, Rosji, Francji, Chin, Włoch i Wielkiej Brytanii należą do wąskiej grupy państw-potentatów w zakresie eksportu broni. Szacuje się, że zwiększenie wydatków na obronę w państwach członkowskich NATO z 2% do 3,5% wpłynie rocznie na wzrost PKB w Unii Europejskiej z 0,9% do 1,5%²⁰. Jednak pojawiły się ostrzeżenia przed spiralą zbrojeń i apele o przemyślaną politykę obronną, opartą na zachowaniu równowagi pomiędzy przeciwnikami, nie zaś na dążeniu do osiągnięcia dominacji kompleksu zbrojeniowego. Wymaga to inwestycji umożliwiających rozwój sektora cywilnego, wzmacniającego sieć infrastrukturalną w Europie²¹.

Niemiecka strategia przemysłowa w zakresie bezpieczeństwa narodowego i obrony, przyjęta przez gabinet 4 grudnia 2024 roku i zastępująca odpowiednią strategię z 2020 roku świadczyła o przełomowym charakterze zmiany dokonanej w środowisku międzynarodowym, przejściu od czasu pokojowej dywidendy do budowania suwerenności strategicznej. Realizuje ona cele Unii Europejskiej, aby dążyć do urzeczywistnienia Europy: wolnej i demokratycznej; silnej i bezpiecznej oraz zamożnej i konkurencyjnej według założeń programu na lata 2024-2029²². Minister obrony Boris Pistorius (SPD) oraz minister gospodarki i ochrony klimatu Robert Habeck (Zieloni) wskazali gospodarcze, prawne, biurokratyczne wyzwania w zakresie polityki przemysłowej i obronnej. Zwrócono uwagę na znaczenie innowacyjności oraz zrównoważonego rozwoju w budowaniu konkurencyjnego przemysłu zbrojeniowego oraz wskazano obszary wzmocnienia efektywności przemysłu zbrojeniowego. Kluczowymi technologiami i działaniami nazwano: związane z wojskowością i obszarem bezpieczeństwa technologie informatyczne i komunikacyjne, sztuczną inteligencję, budowę okrętów marynarki wojennej, rządowy przemysł stoczniowy, pojazdy opancerzone, czujniki, zabezpieczenia oraz wykorzystanie przestrzeni elektromagnetycznej do prowadzenia działań wojskowych. Rozwijać powinny się prace nad technologią kwantową, pociągami, technologią kosmiczną, inną amunicją oraz systemami bezzałogowymi. Wśród oczekiwanych cech przemysłu wymieniono dynamizm, skalowalność, responsywność, odporność, konkurencyjność, adaptacyjność oraz innowacyjność, sprostanie kryteriom zarządzania z zakresu ochrony środowiska, odpowiedzialności społecznej

20 E. Ilzetzki, *Guns and Growth: The Economic Consequences of Defense Buildups*, „Kiel Report” 2025, nr 2; S. Maass, T. Kaiser, *Rüstung als Wachstums-Chance*, „Die Welt”, 18.02.2025.

21 G. Kołodko, *Trump 2.0. Rewolucja chorego rozsądku*, Warszawa 2025, s. 114-123.

22 *Strategic Agenda 2024-2029*, https://www.consilium.europa.eu/media/yxrc05pz/sno2167en24_web.pdf [dostęp: 8.08.2025].

i ładu środowiskowego²³. Przywołane założenia realizują cele programu badawczego „Cyfrowo. Bezpiecznie. Suwerennie”, który odpowiada na potrzeby wielu środowisk. Prowadzone są badania na rzecz ochrony danych i know-how, zrównoważonego przebiegu zmian w świecie cyfrowym, gwarancji przestrzegania demokracji, prawa do prywatności oraz ochrony danych²⁴.

Niemiecki przemysł zbrojeniowy, zrzeszający około 220 podmiotów, znany był przede wszystkim z obrotów handlowych wielkich firm, tj. Rheinmetall (produkcja czołgów Puma, Lynx), Hensoldt (budowa systemów radarowych, w tym radarów pasywnych, sensorów), Renk (układy napędowe dla sprzętu wojskowego), KNDS (czołgi Leopard, wozy Puma, Fennek), Thyssenkrupp Marine Systems (statki wojenne), Diehl Defence (systemy obrony przeciwrakietowej)²⁵. Firmy zbrojeniowe dołączyły się do krytyki biurokracji UE, ponieważ twierdziły, że aktualne przepisy uniemożliwiają im sprostanie konkurencyjności w światowym wyścigu zbrojeń. Postulowały uwzględnienie ich interesów i uproszczenie wymagań dotyczących wielu przepisów, m.in. dyrektywy ramowej w sprawie kryteriów utraty statusu odpadu (Waste Framework); systemu handlu uprawnieniami do emisji (ETS); taksonomii w UE, a zwłaszcza CAPEX, czyli wydatków kapitałowych na nabycie i utrzymanie aktywów trwałych; rozporządzenia UE przeciwko wylesianiu (European Union Deforestation Regulation); dyrektywy Ecodesign; europejskich standardów raportowania zrównoważonego rozwoju (European Sustainability Reporting Standards); dyrektywy w sprawie emisji przemysłowych (IED); dyrektywy w sprawie sprawozdawczości z zakresu zrównoważonego rozwoju (CSRD); dyrektywy w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju (CSDDD); rozporządzenia w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych (PPWR); rozporządzenia dotyczącego stosowania chemikaliów (REACH); dyrektywy w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko²⁶.

Trzeba zaznaczyć, że koncepcja republiki zbrojeniowej przysłoniła postulowany w pierwszym ćwierćwieczu XXI wieku przez kanclerz A. Merkel projekt republiki oświatowej (Bildungsrepublik). Ta koncepcja uzupełniała zapoczątkowaną przez rząd i Stowarzyszenie Niemieckiego Przemysłu inicjatywę „Niemcy – państwo pomysłów”, która poprzez organizowanie konkursów i tworzenie sieci partnerów miała wpłynąć

23 *Nationale Sicherheits- und Verteidigungsindustriestrategie*, 4.12.2024, <https://www.bmvg.de/resource/blob/5865332/d4d0d9ab55edde72a11cee2a3ca59d3b/nationale-sicherheits-und-verteidigungsindustriestrategie-data.pdf> [dostęp: 8.08.2025].

24 *Digital. Sicher. Souverän. Forschungsrahmenprogramm der Bundesregierung zur IT-Sicherheit*, https://www.bmbf.de/SharedDocs/Publikationen/DE/5/31672_Digital_Sicher_Souveraen.pdf?__blob=publicationFile&v=5 [dostęp: 8.08.2025].

25 S. Osterholt, *Die Bundesrüstungsrepublik*, „Focus” 2025, nr 9.

26 *Bürokratieabbauliste Europa*, https://www.bdl.de/sites/default/files/2025-03/250307_DE_Buerokratieabbauliste-Europa.pdf [dostęp: 8.08.2025].

na poprawę jakości, kreatywności i konkurencyjności systemu kształcenia i rynku pracy²⁷. Kanclerz podczas szczytu edukacyjnego w Dreźnie w 2008 roku wskazywała, że edukacja jest szansą na wzrost integracji oraz inkluzji społecznej. W sytuacji kryzysu finansowego w UE chadacy sięgali do popularnej wizji Ludwiga Erharda, aby budować „dobrobyt dla wszystkich” i chcieli realizować program „oświaty dla wszystkich”. Realizacji zadania miała sprzyjać poprawa statusu nauczycieli w społeczeństwie. Obecnie system edukacyjny jest konfrontowany z wieloma współczesnymi wyzwaniami, tj. cyfryzacją, sztuczną inteligencją, migracjami. Musi stawić czoła kryzysowi ekologicznemu oraz toczącym się konfliktom, a także nowym chorobom cywilizacyjnym, wynikającym z uzależnień i chorób psychicznych²⁸.

1.2. Rozczarowanie niemiecką demokracją i partiami politycznymi

Na koniec XX wieku Niemcy osiągnęły cel zjednoczenia państwa, budując miękką siłę na fundamencie solidnej gospodarki i demokracji liberalnej. Wyrażano radość z powodu upadku muru berlińskiego 9 listopada 1989 roku, który wzniesiony 13 sierpnia 1961 dzielił naród niemiecki. Proces jednoczenia Niemiec otwierał drogę dyskusji nad propagowanym przez Paula Nolte i Jürgena Habermasa patriotyzmem konstytucyjnym oraz krzewieniem idei aktywnego obywatelstwa²⁹. Respektowanie treści Ustawy Zasadniczej przez obywateli miało sprzyjać poczuciu więzi społecznych i zapobiegać alienacji. Jednak wyzwania globalizacji oraz problemy towarzyszące transformacji Niemiec Wschodnich wpłynęły na nowe postrzeganie funkcjonowania demokracji, akcentujące aktualne konflikty, wynikające ze zmian społeczno-gospodarczych. Następstwem rozpoznanej w 2019 roku pandemii COVID-19 oraz kryzysu energetycznego było pogłębiające się zadłużenie gospodarki, które wpłynęło na wzrost utraty zaufania do państwa i partii politycznych, co skutkowało zmianami „lojalności partyjnych” oraz wzrostem hiperstronniczości, jak zauważyła Anne Applebaum³⁰.

Podjęmowane inicjatywy miały sprzyjać budowaniu aktywnego oraz sprawnie funkcjonującego społeczeństwa i przezwyciężaniu obaw przed zagrożeniami dla demokracji, tj. dominującego w latach dziewięćdziesiątych XX wieku w Niemczech Wschodnich lęku przed ugrupowaniami ekstremistycznymi. Po 2018 roku Niemcy

²⁷ *Deutschland-Land der Ideen*, <https://land-der-ideen.de/> [dostęp: 8.08.2025].

²⁸ Lord Dahrendorf über Chancengleichheit: „Eine Bildungsrepublik kann am Mittagessen scheitern”, „Der Spiegel online”, 22.10.2008, <https://www.spiegel.de/lebenundlernen/uni/lord-dahrendorf-ueber-chancengleichheit-eine-bildungsrepublik-kann-am-mittagessen-scheitern-a-585616.html> [dostęp: 8.08.2025].

²⁹ I. Janicka, *Nowy niemiecki patriotyzm w debacie publicznej RFN*, Piła 2007, s. 23-24; A. Krzemiński, *Jaki sens mają Niemcy*, „Polityka” 2024, nr 22.

³⁰ A. Applebaum, *Zmierzch demokracji. Zwodniczy powab autorytaryzmu*, Warszawa 2020, s. 129-139.

wyrażali obawy przeciwko wzrostowi autorytaryzmu na świecie oraz erozji demokracji. Potęgowana była też obawa przed imigrantami, którzy nie poddają się procesowi integracji oraz rósł lęk przed wzrostem radykalizmu w społeczeństwie³¹. Radykalizm prawicowy był traktowany jako zagrożenie dla demokracji niemieckiej już w XX wieku. Anna Wolff-Powęska, komentując wyzwania związane z konsolidacją niemieckiej demokracji, pisała, że radykalizm ten to „określenie zbiorcze dla antydemokratycznych i antypopulistycznych postaw i zachowań. Jego nosiciele za najwyższą wartość uznają naród, państwo stawiają ponad społeczeństwo, kierują się autorytarnym wyobrażeniem polityki, a wielokulturowemu społeczeństwu przeciwstawiają »wspólnotę narodową« jako homogeniczną całość”³².

Jednak na koniec pierwszego ćwierćwiecza XXI wieku podziały społeczne i linie konfliktu w Niemczech znacznie różniły się od polaryzacji w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Klaus Schwab, założyciel i prezes Światowego Forum Ekonomicznego, widział zależność między umiejętnością dostosowania się do nowej rzeczywistości a relacjami społecznymi. Wskazywał na cezury, które utrwały pomiędzy Niemcami rozdźwięk, jak 1961 rok powodujący eskalację podziału na Ossi i Wessi czy wybór w 2016 roku w USA Donalda Trumpa na prezydenta, a w Wielkiej Brytanii zwycięstwo zwolenników brexitu w referendum. Zdaniem ekonomisty zmiany dokonujące się po 2016 roku utrwaliły „erozję politycznego centrum”³³. Andreas Reckwitz diagnozował wzrost poparcia dla „populistycznej rewolty” oraz kryzys liberalizmu, łączonego z optymistycznym myśleniem o przyszłości³⁴. Także Felix Heidenreich wskazywał, że w ostatnich latach wiele opinii dotyczyło katastroficznych scenariuszy związanych z kurczeniem się zasobów czy kryzysami. Systemom demokratycznym brakowało optymistycznej, opartej na zaufaniu i nadziei opowieści o przyszłości, podczas gdy systemy autokratyczne czerpały siłę z oddziaływania strachu³⁵. Ukazywały się badania poświęcone kryzysom tradycyjnych paradygmatów – kryzysowi konserwatyzmu, liberalizmu czy partii centrum. Prowadzono badania dotyczące braku zaufania do państwa oraz przyczyn wzrostu poparcia nowych ugrupowań, krytykujących stare elity³⁶. Brak poczucia przynależności związany był także z procesem sekularyzacji

31 F. Biess, *Republik der Angst, Eine andere Geschichte der Bundesrepublik*, Reinbeck bei Hamburg 2019, s. 392-452.

32 A. Wolff-Powęska, *Deficyty kultury politycznej*, [w:] eadem, H. Orłowski, W. Wilczyński, Z. Mazur, *Podzielona jedność. Raport o Niemczech lat dziewięćdziesiątych*, Poznań 1994, s. 12.

33 K. Schwab, P. Vanham, *Kapitalizm interesariuszy. Globalna gospodarka a postęp, ludzie i planeta*, Gliwice 2023, s. 87.

34 A. Reckwitz, *Die Krise des Liberalismus & die Neuerfindung der Freiheit (NZZ-Standpunkte 2020)*, <https://www.youtube.com/watch?v=oLlvLE3yxHc> [dostęp: 8.08.2025].

35 F. Heidenreich, *Die Zukunft der Demokratie. Wie Hoffnung politisch wird*, Ditzingen 2023, s. 18.

36 *Die distanzierte Mitte. Rechtsextreme und demokratiegefährdende Einstellungen in Deutschland 2022/23*, red. A. Zick, B. Küpper, N. Mokros, Bonn 2023.

społeczeństwa. Jednym z następstw stało się pogłębienie różnic i resentymentów pomiędzy mieszkańcami z Niemiec Wschodnich i Zachodnich. W nowych krajach związkowych pogłębiła się frustracja z powodu trudności w konkurowaniu o miejsca pracy i osiągnięcia z Niemcami ze starych krajów związkowych. Spięcia na linii Wessi-Ossi przyczyniały się do kreowania negatywnych stereotypów i uprzedzeń³⁷. Linie konfliktu utrwaliły się na tle odmiennych preferencji mieszkańców dużych metropolii i ośrodków peryferyjnych. Franz Walter, badając zachowania społeczne, wyodrębnił postawę „rozgniewanego obywatela” (*Wutbürger*), niezadowolonego z jakości funkcjonowania państwa i gotowego do protestów i innych form publicznej walki o własne interesy³⁸. Wskutek wojen hybrydowych i pandemii pogłębiały się dezinformacja i teorie spiskowe. Z badań Fundacji Friedricha Eberta i Uniwersytetu w Bonn wynikało, że aż 50% respondentów wyraża przekonanie, że panujące elity dążą do zastąpienia narodu niemieckiego przez imigrantów, a 60% twierdzi, że koronawirus to rozwijana z premedytacją broń biologiczna. Wśród problemów niemieckiej demokracji respondenci wymieniają nadmierny wpływ wyroków Trybunału Konstytucyjnego na politykę; nieuwzględnianie wielu głosów wyborców w Bundestagu z powodu przestrzegania 5% progu wyborczego. Niemcy obawiali się radykalizacji postaw społecznych z powodu protestów środowisk klimatycznych, artykułowali obawy przed wojną, strach przed utratą bezpieczeństwa socjalnego i inflacją. Niepokoiło ich rozprzestrzenianie się nienawiści i wrogości wobec obcych. Dlatego apelowano o zwiększenie edukacji obywatelskiej poprzez transparentność procesów decyzyjnych oraz wykrywanie dezinformacji³⁹.

Chociaż cechy charakterystyczne demokracji pozornej (populizm, patologie w funkcjonowaniu instytucji) wskazuje się przede wszystkim na przykładach Rosji, Turcji czy Wenezueli, wśród niemieckich respondentów pojawiły się także negatywne oceny funkcjonowania systemu politycznego i tkwienia w demokracji pozornej, czyli występującej w przypadku negatywnego funkcjonowania instytucji państwowych, ograniczania prawa do wolności, związanej z brakiem zaufania do pracy mediów oraz mechanizmów wyłaniania przedstawicieli publicznych. Do cech demokracji pozornej zalicza się też marginalizowanie opozycji oraz ograniczanie partycypacji politycznej. Wraz z rozprzestrzenianiem się demokracji pozornej osłabiona staje się sprawność funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Instytut Allensbach w 2022 roku

37 D. Oschman, *Jak niemiecki Zachód wymyślił swój Wschód*, Poznań 2024; W. Schäuble, *Wie wir an Krisen wachsen. Grenzerfahrungen*, München 2021, s. 153-159.

38 F. Walter, *Studie über „Wutbürger“*, *Alt, stur, egoistisch*, „Der Spiegel”, 9.09.2011; I. Janicka, *op. cit.*, s. 23-24; A. Krzemiński, *op. cit.*

39 V. Best, F. Decker, S. Fischer, A. Küppers, *Demokratievertrauen in Krisenzeiten Wie blicken die Menschen in Deutschland auf Politik*, Institutionen und Gesellschaft, Bonn 2023, <https://library.fes.de/pdf-files/pbud/20287-20230505.pdf> [dostęp: 8.08.2025].

przeprowadził badanie, w którym 31% respondentów wskazało, że widzi w Niemczech elementy demokracji fasadowej⁴⁰.

Pojawiły się społeczne reakcje na osłabienie demokracji, które miały na celu edukację obywateli oraz budowanie więzi społecznych poprzez realizację wspólnych inicjatyw. Politolog Herfried Münkler wzywał do zaangażowania się i uważał, że ma ono bardziej pozytywny i sprawczy wymiar niż demokracja widzów lub hasło: „oburzcie się”, które rozpowszechnił Stéphane Hessel. Aktywność ruchów oburzonych w pierwszym ćwierćwieczu XXI wieku stanowiła wyraz frustracji, ale nie wpływała na zahamowanie kryzysu demokracji. H. Münkler postulował jej obronę poprzez przestrzeganie prawa, ale także powstrzymanie biurokratyzacji, przypominając o potrzebie stabilności instytucji. Podczas gdy wcześniej demokrację umacniał osiągnięty dobrobyt, obecnie popularne stały się dystopie wywołane kurczeniem się zasobów i kryzysem ekologicznym⁴¹.

Bernhard Pörksen, profesor z Uniwersytetu w Tybindze, zaproponował, aby „słuchać”, ponieważ umiejętność wysłuchania innych to „sztuka pozwalająca otworzyć się na świat”. Pozycja książkowa medioznawcy pt. *Śłuchanie. Sztuka otwierania się na świat*⁴² odnosi się do poczucia zaniku wspólnoty i więzi społecznych, które kojarzone są z solidarnością, gotowością niesienia pomocy i uznaniem reguł społecznych. Według autora społeczne niebezpieczeństwa wynikają z utraty umiejętności wsłuchania się w argumenty rozmówcy⁴³.

Współczesne napięcia i przeobrażenia społeczno-gospodarcze skutkują powstaniem partii kontestujących stary porządek i stare elity polityczne, w 2013 roku Alternatywy dla Niemiec (AfD) i w 2024 roku Sojuszu Sahry Wagenknecht (BSW). Nastąpiła zmiana systemu partyjnego, który długo mieścił się w ramach układu dwupartyjnego z obrotową partią liberalną. Zanikanie tego układu partyjnego wynikało z niezadowolenia społeczeństwa ze sposobu, w jaki partie realizowały swoje zadania, do których Winfried Steffani zaliczył ideologiczne i programowe postulaty; sprawowanie władzy; legitymizowanie decyzji politycznych i reprezentowanie interesów oraz

40 AFP/mmi, *Allensbach-Institut. Fast ein Drittel der Bundesbürger glaubt in „Scheindemokratie“ zu leben*, „Die Welt”, 11.04.2022, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article238105613/Umfrage-Allensbach-Fast-ein-Drittel-der-Bundesbuerger-glaubt-in-Scheindemokratie-zu-leben.html> [dostęp: 8.08.2025].

41 Ch. Rabhansl, *Politologe Münkler zur Krise der Demokratie Engagiert euch!*, 4.02.2023, <https://www.deutschlandfunkkultur.de/herfried-muenkler-zukunft-demokratie-102.html> [dostęp: 8.08.2025]; *Interview: Der Wähler, ein gefährliches Wesen*, 2.06.2023, <https://www.derpragmaticus.com/r/muenkler-interview-waehler> [dostęp: 8.08.2025].

42 B. Pörksen, *Zuhören: Die Kunst sich der Welt zu öffnen*, München 2025.

43 *Diskurs Zuhören: Die Kunst, sich der Welt zu öffnen*, „MDR Kultur – Das Radio”, 8.02.2025, <https://www.mdr.de/kultur/podcast/diskurs/diskurs-bernhard-poerksen-zuhoeren-100.html> [dostęp: 8.08.2025].

otwieranie ścieżki kariery politycznej⁴⁴. „Okrzepnięcie” Zielonych na scenie partyjnej Niemiec Zachodnich oraz konsekwencje zjednoczenia Niemiec przyniosły stopniowe zmniejszanie poparcia partii chadeckich oraz socjaldemokracji. AfD, utworzona przez Alexandra Gaulanda, Bernda Lucke, Gerda Robanusa i Konrada Adama, krytykowała politykę kanclerz A. Merkel i domagała się powrotu do waluty narodowej, dlatego początkowo ugrupowanie zaliczano do partii jednego tematu. Politycy uważali, że Niemcy ponieśli nadmierne koszty ratowania strefy euro, a chadecja za cenę władzy odeszła od swojej doktryny. AfD krytykowała również politykę otwartości A. Merkel podczas kryzysu migracyjnego, wyrażając głęboki eurosceptycyzm. Krytycy zarzucali ugrupowaniu brak tolerancji oraz szerzenie uprzedzeń wobec imigrantów i z coraz większą wnikliwością przyglądali się tworzonym przez partię programom wyborczym, które sprowadzały się do krytykowania polityki tożsamościowej, a więc opowiadającej się za uwzględnianiem postulatów grup odczuwających dyskryminację w życiu społecznym, np. środowisk LGBTIQ czy grup o odmiennym kolorze skóry. Początkowo aktywna w Niemczech Zachodnich partia dość szybko zdobyła elektorat we wschodnich krajach związkowych, odwołując się do nastrojów grup sfrustrowanych i krytycznych wobec partii mainstreamowych oraz z czasem pozyskując elektorat krytykujący politykę kanclerz A. Merkel wobec kryzysu migracyjnego po 2015 roku⁴⁵.

Sahra Wagenknecht, skonfliktowana z Die Linke, utworzyła 8 stycznia 2024 roku partię jako manifest sprzeciwu wobec odchodzenia od idei lewicowych. Polityczka w książce *Bezkrzytyczni wobec siebie* zarzuciła Die Linke, że koncentruje się na sporach dotyczących polityki tożsamościowej, klimatycznej i migracyjnej, zamiast na polaryzacji społecznej, która wynika z różnic majątkowych. Krytykowała ona priorytetowe skupianie się na kulturze unieważniania (*cancel culture*), polegającej na wykorzystywaniu mediów społecznościowych do zwalczania ludzi propagujących niepopularne poglądy. Odejście od starych linii konfliktu i skupienie na oddziaływaniu kultury unieważniania było według S. Wagenknecht pograżaniem ideałów socjalizmu. Jej bezkompromisowa krytyka spowodowała straty wizerunkowe w Die Linke oraz konflikty personalne, które osłabiły liderów partii. Toczone spory pokazały, że S. Wagenknecht wytrwale zamierzała budować własną karierę i była zmotywowana, aby aktywnie działać w strukturach nowego ugrupowania⁴⁶.

44 F. Decker, *Parteien und Parteiensysteme in Deutschland*, Stuttgart 2011, s. 15.

45 A. Kruk, *Alternatywa dla Niemiec (AfD) w Republice Federalnej Niemiec po 2013 roku – wyniki wyborów*, „Studia Politica Germanica” 2015, nr 1, s. 173-187; *eadem*, *Alternatywa dla Niemiec w Brandenburgii – postulaty polityczne i ich realizacja*, „Rocznik Polsko-Niemiecki” 2024, nr 32, s. 59-76.

46 S. Wagenknecht, *Die Selbstgerechten: Mein Gegenprogramm – für Gemeinsinn und Zusammenhalt*, Frankfurt 2021; A. Kruk, *Postulaty Sahry Wagenknecht w dyskursie programowym niemieckiej lewicy*, „Polityka i Społeczeństwo” 2022, nr 1, s. 90-103.

W konsekwencji spadku poparcia dla CDU/CSU, SPD i FDP, które niewystarczająco skutecznie w ocenie wyborców reagowały na wyłaniające się zagrożenia, wyniki wyborów parlamentarnych zaczęły znacznie różnić się od osiągniętych krótko po zjednoczeniu Niemiec (zob. tabela 1).

Tabela 1. Wyniki wyborów parlamentarnych w latach 1990-2025 (w %)

Rok	CDU/CSU	SPD	FDP	Zieloni	Sojusz 90/ Zieloni	Die Linke/ PDS	AfD	SSW	Inne
2025	28,6	16,4	4,3		11,6	8,8	20,8	0,2	9,4
2021	24,1	25,7	11,5		14,8	4,9	10,3	0,1	8,7
2017	32,9	20,5	10,7		8,9	9,2	12,6		5,0
2013	41,5	25,7	4,8		8,4	8,6	4,7		6,3
2009	33,8	23,0	14,6		10,7	11,9			6,0
2005	35,2	34,2	9,8		8,1	8,7			4,0
2002	38,5	38,5	7,4		8,6	4,0			3,0
1998	35,2	40,9	6,2		6,7	5,1			5,9
1994	41,5	36,4	6,9		7,3	4,4			3,5
1990	43,8	33,5	11,0	3,8	1,2	2,4			4,3

Źródło: Deutscher Bundestag, *Bundestagswahlergebnisse seit 1949 – Zweitstimmen*, www.bundestag.de [dostęp: 8.08.2025].

Wszystkie ugrupowania konfrontowały się z nowymi sposobami prowadzenia walki politycznej, wykorzystującymi konkurencyjne technologie. Do gry politycznej wkroczyli aktorzy pozapaństwowi, jak wpływające na jakość życia publicznego korporacje międzynarodowe, których liderzy zaczęli angażować się w kampanię polityczną, udzielając poparcia partiom politycznym. Elon Musk z firmy Tesla kontaktował się z Alice Weidel z Alternatywy dla Niemiec, ponieważ dostrzegł wzrost popularności tego ugrupowania w społeczeństwie niemieckim. Niemcy, które po II wojnie światowej dążyły do budowania zjednoczonego, demokratycznego państwa, stanęły naprzeciw wzrostu tendencji autorytarnych, kryzysów wynikających z pandemii, migracji, kurczenia się zasobów czy agresywnej polityki innych państw. Wśród wyzwań, takich jak toczony wojny, kryzys demograficzny i degradacja środowiska naturalnego, pojawiały się pytania o aktualność i skuteczność wybranych strategii i kierunków w polityce wewnętrznej i międzynarodowej oraz o odporność na procesy integracyjne i dezintegracyjne na forach współpracy międzynarodowej, do jakich należą Unia Europejska, NATO, ale również Trójkąt Weimarski czy Format Normandzki. Poddano krytyce brak otwartości na gospodarczą konkurencję, a polityka Niemiec została oceniona przez pryzmat umiejętności reagowania na zmiany zachodzące w środowisku międzynarodowym. Rządy A. Merkel określono w publicystyce mianem epoki siedmiu

kryzysów – finansowego, strefy euro, polityki wobec putinowskiej Rosji, migracyjnego, wynikającego z reakcji na rządy D. Trumpa, klimatycznego i pandemicznego.

Mimo że A. Merkel odeszła z polityki, jej decyzje są przywoływane, aby tłumaczyć porażki Niemiec na arenie międzynarodowej i wewnętrznej. Prowadząc politykę zmierzającą do stabilizacji i ratując system bankowy w 2008 roku, wzbudzała kontrowersje wśród oponentów, którzy widzieli w niej ratownika banków, a nie społeczeństwa. Wchodząc w rolę lidera w polityce wobec zadłużonej Grecji, narażała się nie tylko na krytykę społeczeństwa i straty wizerunkowe w Grecji, ale także w Niemczech. Ciężar długów spowodował wzrost krytyki wobec CDU i przyczynił się do powstania Alternatywy dla Niemiec. Chociaż chadecja krytykowała rząd Władimira Putina, to nie zaprzestała współpracy ekonomicznej z jego reżimem, przez co okazywała się nieskuteczna. Realizowany przez Francję i Niemcy oraz Rosję i Ukrainę proces miński po aneksji Krymu nie zdołał z wykorzystaniem mediacji zapobiec wojnie. Kanclerz była także krytykowana za wyrażenie poparcia dla inwestycji Nord Stream 2. Najwięcej potępienia przyniosła jej reakcja na kryzys migracyjny po 2015 roku, prowadząca do napięć wewnętrznych w ramach obozu władzy, m.in. na linii Angela Merkel–Markus Söder. Pogłębiał się spadek poziomu bezpieczeństwa w Niemczech. Noc sylwestrowa 2015/2016 roku w Kolonii, podczas której doszło do brutalnych ataków na kobiety ze strony mężczyzn ze środowiska imigrantów, była wskazywana jako symbol bezradności państwa. Kanclerz Merkel nie spodziewała się wzrostu radykalizmu, licząc, że demokracje reprezentują wyższe standardy i większy poziom odporności na zagrożenia. Jej oczekiwania zawiodły, dlatego pojawiła się potrzeba wyłonienia nowego przywództwa. Przygotowując się do nowego rozdania w polityce, Niemcy w 2021 roku dawali szansę znanym partiom, które porzuciwszy chadecję, obiecywały reformy, ale w istocie dążyły do kontynuacji⁴⁷.

2. Rząd SPD, FDP i Zielonych (2021-2025)

2.1. Sukces Olafa Scholza w 2021 roku

Olaf Scholz należał do SPD od 17. roku życia, pełnił funkcję przewodniczącego partii od 1982 do 1988 roku. W 1988 roku pierwszy raz został posłem do Bundestagu. W latach 2002-2004 sprawował funkcję sekretarza generalnego SPD. Od 2007 do 2009 roku był ministrem ds. pracy i spraw socjalnych w rządzie A. Merkel. Sprawdzał się też jako burmistrz Hamburga w latach 2011-2019. Musiał się wtedy zmierzyć z niepokojami społecznymi w mieście 7 i 8 lipca 2017 roku, podczas spotkania przedstawicieli państw grupy G20. Wskutek brutalnych działań antyglobalistów wielu policjantów zostało

47 D. Kurbjuweit, *Lichtgestalt mit Schattenseiten*, „Der Spiegel”, 4.09.2021.

ranych. W sprawie trwających zamieszek O. Scholzowi zarzucano, że zlekceważył przestrogi przed przestępczymi działaniami antyglobalistów⁴⁸. Będąc ministrem finansów (2018-2021), w przemówieniu do studentów na Uniwersytecie Humboldta zaproponował zmiany polityki gospodarczo-społecznej w UE, aby kontynuować tworzenie unii gospodarczo-walutowej. Proponował uzgodnienie płac minimalnych i systemów zabezpieczenia podstawowego w UE. Krajowe płace minimalne powinny wynosić ponad 60% średniego dochodu. Jego zdaniem potrzebny był podatek cyfrowy w UE. Wyrażał potrzebę reagowania na ekspansywną politykę korporacji międzynarodowych. Zwracał jednak uwagę na społeczny sceptycyzm wobec integracji europejskiej i dostrzegał potrzebę budowania silnej europejskiej sfery publicznej. Apelowo o kompromisy w sprawie polityki migracyjnej i ochrony granic, wspieranie państw członkowskich UE w zapobieganiu bezrobociu oraz zwiększenie inwestycji infrastrukturalnych. Mówił o potrzebie współpracy UE w zakresie ochrony środowiska. Twierdził, że popiera postulaty Heiko Maasa, ministra spraw zagranicznych, w zakresie ograniczenia podejmowania decyzji w drodze jednomyślności na forum Unii Europejskiej i opowiadał się za zwiększeniem współpracy wojskowej w kontekście agresywnej polityki Rosji wobec Ukrainy⁴⁹.

O. Scholz w kampanii wyborczej zaprezentował swoje socjalliberalne przekonania o potrzebie budowania relacji społecznych opartych na szacunku. O. Scholz inspirował się przy tym badaniami Michaela Sandela, Michaela Younga oraz Andreasa Reckwitza i zwracał uwagę na przemiany społeczne powodujące kryzys klasy średniej, ponieważ dotyczyło ją wiele podziałów w zamożnych państwach. Społecznym problemem stał się kryzys wartości pracy związany z poczuciem nieadekwatnego wynagrodzenia i niedoszacowania kompetencji pracowników. W dyskursie społecznym pojawił się szereg problemów tożsamościowych oraz wynikających z różnic kulturowych. Zwracał uwagę na potrzebę nabycia umiejętności rozwiązywania konfliktów i zawierania kompromisów w celu skutecznego reagowania na problemy społeczne oraz pokonywania wyzwań towarzyszących transformacji i modernizacji⁵⁰. Paradoksalnie jednak przywarł do niego przydomek „Scholz-O-Mat”, ponieważ w kontaktach interpersonalnych jego

48 L. Haider, *G20 in Hamburg – Der schwere Fehler des Olaf Scholz*, „Berliner Morgenpost”, 8.07.2017; *Hamburger Senat: 12. Juli 2017: Regierungserklärung Bürgermeister Scholz*, 12.07.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=nNKJ36yHOQk> [dostęp: 8.08.2025].

49 O. Scholz, *Europarede an der Humboldt-Universität Berlin*, 28.11.2018, <https://olaf-scholz.spd.de/aktuelles/detail/news/europarede-an-der-humboldt-universitaet-berlin/28/11/2018/> [dostęp: 8.08.2025].

50 *Idem*, *Plädoyer für eine Gesellschaft des Respekts*, „Neue Gesellschaft. Frankfurter Hefte” 2021, nr 6, s. 4-7.

mowa ciała powodowała, że był postrzegany jako bezemocjonalny i pragmatyczny technokrata oraz polityk pozbawiony charyzmy⁵¹.

Wybory we wrześniu 2021 roku, stanowiącym superrok wyborczy w Niemczech, były czasem wycofywania się kanclerz A. Merkel z polityki. Towarzyszyła temu etapowi programowa krytyka ze strony AfD wobec polityki odchodzenia przez ustępującą kanclerz od ideałów konserwatyizmu za cenę sprawowania władzy. Przywódczyni CDU wzbudziła również wiele dyskusji, postulując politykę otwartości wobec migrantów po 2015 roku. Była obwiniana za wzrost przestępczości z udziałem obcokrajowców na terenie Niemiec⁵². Istotnym elementem sporu publicznego była decyzja kanclerz A. Merkel z 2011 roku, aby wygasić elektrownie jądrowe. Wielu polityków CDU/CSU poparło wtedy tę drastyczną decyzję, podobnie jak w kwestii rezygnacji z powszechnej służby wojskowej⁵³. Po zapowiedzi A. Merkel, że nie będzie ubiegała się ponownie o funkcję kanclerza i rezygnacji Annegret Kramp-Karrenbauer z walki o funkcję przewodniczącej CDU rywalizację o przywództwo w partii wygrał Armin Laschet. 16 stycznia 2021 roku pokonał Norberta Röttgena i Friedricha Merza podczas zjazdu partyjnego zorganizowanego w warunkach pandemii z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. Było to jednocześnie otwarcie A. Laschetowi drogi do walki o urząd kanclerski w 2021 roku⁵⁴. A. Laschet pełnił w latach 2017-2021 roku funkcję premiera Nadrenii Północnej-Westfalii i miał etykietę pragmatycznego lidera. Zdobył przewagę nad F. Merzem, skupiając wokół siebie kontynuatorów polityki A. Merkel oraz budząc nadzieję na budowanie spójności partii także w odległych wschodnich krajach związkowych. A. Laschet swoją polityką podkreślał znaczenie gospodarki oraz polityki migracyjnej. Odpowiadał na wzrost napięć narodowościowych w Nadrenii Północnej-Westfalii i prowadził rozmowy z reprezentantami środowisk migracyjnych. Zyskał szacunek Turków i był nazywany „Armin Turek”. Obiecywał też usprawnienie zarządzania państwem podczas reagowania na kryzys pandemiczny. Sytuację wyborczą skomplikowała powódź w Nadrenii Palatynacie i Nadrenii Północnej-Westfalii w lipcu 2021 roku, która spowodowała spadek poparcia chadeckiego kandydata. W porównaniu do zachowania Gerharda Schrödera podczas przewyższania skutków powodzi w trakcie kampanii wyborczej w 2002 roku, wydarzenia z 2021 roku osłabiły polityka CDU. Krytyka dotyczyła braku efektywnej polityki prewencyjnej i scenariuszy działań

51 L. Rogalla, *New York Times macht sich über Olaf Scholz lustig – „Langweiligster Typ im ganzen Land“*, „Frankfurter Rundschau”, 2.09.2021, <https://www.fr.de/politik/bundestagswahl-2021-olaf-scholz-new-york-times-usa-spd-kanzlerkandidat-armin-laschet-cdu-90956719.html> [dostęp: 8.08.2025].

52 A. Merkel, B. Baumann, *Wolność. Wspomnienia 1954-2021*, Kraków 2024, s. 381-412 i 461-475.

53 K. Bachmann, *Atomowy chichot historii*, „Polityka” 2021, nr 13; R. Sturm, *Eine Renaissance der Kanzlerdemokratie? Die Zwischenbilanz der Politik der christlich-liberalen Koalition*, [w:] „Superwahljahr” 2011 und die Folgen, red. E. Jesse, R. Sturm, Baden Baden 2012, s. 274-275.

54 F. Gańczak, *Ich trzech*, „Polityka” 2021, nr 3.

podczas katastrofy klimatycznej. A. Laschetowi zarzucano także brak empatii wobec poszkodowanych przez powódź. W jej wyniku zginęło ponad 100 ludzi, a dodatkowo trzeba było zmierzyć się z kolosalnymi stratami infrastrukturalnymi. Deutsche Bahn oszacowała, że trzeba odbudować 600 kilometrów torów, uszkodzone zostały w regionie także mosty, drogi i budynki. Zerwana została łączność telefoniczna, np. duże straty poniosła firma Vodafone⁵⁵. Klęska żywiołowa wywołała poczucie rezygnacji i zaskoczenie, a socjaldemokraci przekonali wyborców, że są bardziej empatyczni i lepiej przygotowani do reagowania na kryzys.

Porażka wyborcza A. Lascheta spowodowała, że A. Merkel po 16 latach sprawowania władzy oddała stanowisko kanclerza O. Scholzowi⁵⁶. W wyniku wyborów zwycięska SPD zdobyła 25,7% głosów, wyprzedzając CDU (18,9%), Zielonych (14,8%), FDP (11,5%), AfD (10,3%), CSU (5,2%) i Die Linke (4,9%). O. Scholz zdobył także przewagę nad czołowymi kandydatami innych partii – Annaleną Baerbock (Zieloni) i Christianem Lindnerem (FDP)⁵⁷. Strategia przywódców SPD, Saski Esken oraz Norberta Walter-Borjans, polegająca na wskazaniu jeszcze w sierpniu 2020 roku O. Scholza jako kandydata partii na urząd kanclerza w wyborach federalnych jako przedstawiciela partyjnego centrum, przyniosła sukces⁵⁸.

2.2. Rozpad koalicji świateł drogowych

Utworzona w 2021 roku koalicja SPD, FDP i Zielonych stanowiła *novum* na poziomie federacji, ponieważ opierała się na porozumieniu pomiędzy trzema ugrupowaniami, które reprezentowały różne obozy ideologiczne. Wcześniejsze porozumienia dotyczyły dwóch ugrupowań, przy założeniu, że CDU i CSU rozpatrywano łącznie. Wielka Koalicja była porozumieniem pomiędzy różnymi obozami ideologicznymi, jednak rządy CDU/CSU i FDP oraz SPD i Zielonych opierały się na więzi ideowej. W ostatnich latach wobec wzrostu poparcia dla AfD partie posiadające długoletnią tradycję obecności

55 K. Bachmann, P. Buras, S. Płóciennik, *Republika bez gorsetu. Niemcy po wyborach 18 września 2005 roku*, Wrocław 2005, s. 20; PAP, *Gigantyczne straty w Niemczech po powodzi. Eksperti ostrzegają przed katastrofą gospodarczą*, 20.07.2021, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8212285,niemcy-powodz.html> [dostęp: 8.08.2025]; *Frontal-Gespräch mit Ilka Brecht äußert sich Hartmut Ziebs* („Da haben wir Jahre zu wenig gemacht”), 20.07.2021, <https://www.zdfheute.de/video/frontal/interview-hartmut-ziebs-flutkatastrophe-hochwasser-100.html> [dostęp: 8.08.2025].

56 F. Decker, P. Adorf, *From the Eternal Grand Coalition to the Traffic Light Alliance. The German Party System before and after the 2021 Federal Election*, „German Politics and Society” 2022, nr 2, s. 28 i 32-33; M. Klein, F. Springer, Ch. Kühling, „Last Man Standing”: Zur Bedeutung der Kanzlerkandidaten für das Ergebnis der Bundestagswahl 2021, „Zeitschrift für Parlamentsfragen” 2022, nr 1, s. 17-35.

57 Die Bundeswahlleiterin, *Bundestagswahl 2021: Endgültiges Ergebnis*, https://bundeswahlleiterin.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2021/52_21_endgueltiges-ergebnis.html [dostęp: 8.08.2025].

58 S. Hebel, *SPD-Spitze schlägt Kanzlerkandidat vor*, „Frankfurter Rundschau”, 10.08.2020, <https://www.fr.de/politik/spd-spitze-schlaegt-olaf-scholz-als-kanzlerkandidat-vor-zr-90020561.html> [dostęp: 8.08.2025].

w Bundestagu decydowały się na współpracę pomimo różnic ideologicznych. Nie wchodziły po 2017 roku w porozumienia z AfD, które traktowały jako naruszenie zasad demokratycznych i sprzeczne z ideami społeczeństwa obywatelskiego i pluralistycznego⁵⁹.

O. Scholz jako kanclerz bronił europejskiego kursu w polityce międzynarodowej, co zaprezentował także podczas przemówienia wygłoszonego 29 sierpnia 2022 roku na Uniwersytecie Karola w Pradze. Rozpatrywał różne scenariusze funkcjonowania UE – jako sojuszu 27, 30 lub 26 państw – i podkreślał, że państwa ubiegające się o akcesję muszą wypełnić zobowiązania⁶⁰. Po agresji Rosji na Ukrainę kanclerz ogłosił 27 lutego 2022 roku w wystąpieniu w Bundestagu nastanie „epokowej zmiany” oraz zadeklarował zaangażowanie wobec agresji Rosji poprzez wsparcie Ukrainy oraz utworzenie funduszu ds. modernizacji Bundeswehry⁶¹. A. Baerbock, minister spraw zagranicznych i aktywna reprezentantka Zielonych, zadeklarowała wsparcie Ukrainy, na nowo rozkładając akcenty w realizowanym koncepcie feministycznej polityki międzynarodowej w urzędzie spraw zagranicznych. Zieloni optowali za realizacją zadań wynikających z agendy rezolucji 1325 ONZ („Kobiety, Pokój i Bezpieczeństwo”) oraz za propagowaniem idei *empowerment*, tzn. sprawczości kobiet w życiu publicznym⁶².

Wewnętrzne problemy ekonomiczne przyspieszyły rozpad koalicji. 15 listopada 2023 roku Federalny Trybunał Konstytucyjny wyrokiem w sprawie funduszu ds. klimatu i transformacji zablokował możliwość użycia pieniędzy niewykorzystanych w walce z pandemią COVID-19 na finansowanie działań z rządowych funduszy, co spowodowało w budżecie lukę w wysokości około 60 mln euro⁶³. Był to przyczynek do partyjnych, także wewnątrzkoalicyjnych sporów o zasadę „czarnego zera”, polegającą na tym, aby wydatki nie przekraczały wpływów do budżetu. Taka polityka była od kryzysu finansowego w latach 2008-2009 podtrzymywana przez hamulec zadłużenia, którego respektowanie wymagało wprowadzenia 29 maja 2009 roku zmian do niemieckiej Ustawy Zasadniczej. Niemcom zależało na obronie stabilnej gospodarki

59 Die Bundeswahlleiterin, *Ergebnisse. Wahl zum 20. Deutschen Bundestag am 26. September 2021*, <https://bundeswahlleiterin.de/bundestagswahlen/2021/ergebnisse.html> [dostęp: 8.08.2025].

60 *Speech by Federal Chancellor Olaf Scholz at the Charles University in Prague on Monday, 29.08.2022*, <https://www.bundesregierung.de/breg-en/service/archive/scholz-speech-prague-charles-university-2080752> [dostęp: 8.08.2025].

61 Rede des Verteidigungsministers und Erwiderung des scheidenden Bundeskanzlers Veröffentlichungsdatum, 5.05.2025, <https://www.bmvg.de/de/presse/zapfenstreich-olaf-scholz-rede-pistorius-5937546> [dostęp: 8.08.2025].

62 *Leitlinien für feministische Außenpolitik: Außenpolitik für alle*, 1.03.2023, <https://www.agnieszka-brugger.de/artikel/frieden-sicherheit/2023-03-01/leitlinien-fuer-feministische-aussenpolitik-des-auswaertigen> [dostęp: 8.08.2025]; A. Baerbock, *Jetzt. Wie wir unser Land erneuern*, Berlin 2021, s. 53-66.

63 M. Skóra, *Niemcy muszą oszczędzać? Dziura budżetowa pod choinkę. Całą Europę zaboli*, „Polityka”, 26.11.2023; P. Jendroszczyk, *Rząd Scholza zaplątał się we własne sieci*, „Rzeczpospolita”, 24.11.2023.

i redukcji długów w ramach polityki odpowiedzialności za przyszłość Niemiec, Europy i następnych pokoleń⁶⁴. Dochodziło jednak do problemów w funkcjonowaniu państwa. W lutym 2023 roku nastąpiła awaria systemu Lufthansy, co spowodowało wstrzymanie lotów na lotnisku we Frankfurcie nad Menem⁶⁵. W nocy z 10 na 11 września 2024 roku załamał się most Caroli w Dreźnie. Ponadto w ostatnich latach, zwłaszcza po agresji Rosji na Ukrainę, odnotowano akcje sabotażowe, które naruszały bezpieczeństwo infrastruktury krytycznej w Niemczech. Dodatkowym problemem stały się cyberzagrożenia⁶⁶. 8 października 2023 roku została unieruchomiona kolej w Niemczech Północnych, a minister Volker Wissing nazwał wydarzenie sabotażem⁶⁷.

Już wiosną 2024 roku, kontaktując się z mediami, minister finansów Ch. Lindner zgłaszał coraz częściej postulat gospodarczej zmiany w Niemczech. Jego wizja finansów nie była spójna z propozycjami socjaldemokratów i ministra gospodarki R. Habecka. Dyskusje w rządzie były nasilone wskutek trwającej w pierwszym semestrze kampanii wyborczej przed wyborami do Parlamentu Europejskiego 9 czerwca 2024 roku. Debatom politycznym towarzyszyły protesty grup zawodowych, m.in. w lutym 2024 roku objęły one pracowników Lufthansy, a wiosną rolników, którzy sprzeciwiali się konsekwencjom dla rolnictwa polityki UE w sprawie Ukrainy, a także tempu i sposobowi wprowadzania Zielonego Ładu. Protesty społeczne wpływały na atmosferę wyborów do PE, w których frekwencja wyborcza w Niemczech wyniosła 64,74%. Spośród przewidzianych dla niemieckich kandydatów 96 miejsc w PE najwięcej zdobyli chadecy. Na wyniki wpłynęły społeczne niezadowolenie i protesty, które odzwierciedlały osłabienie koalicji rządzącej w Niemczech oraz wzrost poparcia dla AfD, a także świadczyły o sprawczości politycznej nowej formacji Sahry Wagenknecht. W wyborach do PE dominowała kwestia ustosunkowania się do polityki Zielonego Ładu oraz polityki migracyjnej. Społeczeństwo niemieckie wyrażało obawy wskutek spadku poczucia bezpieczeństwa ze względu na napięcia w polityce międzynarodowej oraz wzrost przestępczości na terenie Niemiec. Krytyka polityki ekologicznej spowodowała spadek poparcia dla Partii Zielonych (zob. tabela 2).

64 *Bundestag stimmt für Schuldenbremse im Grundgesetz*, 9.06.2009, <https://webarchiv.bundestag.de/archive/2009/0626> [dostęp: 8.08.2025]; P. Banse, U. Buermeyer, *Warum es der Politik schwerfällt, für gute Infrastruktur zu sorgen*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” 2025, nr 10-11, s. 7; P. Arak, *Dlaczego niemieckie „czarne zero” ma znaczenie dla Polski*, „Rzeczpospolita”, 4.03.2025.

65 B. Lewicki, *Koparka trafiła w światłowód. Gigantyczny chaos na lotnisku we Frankfurcie*, 15.02.2023, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8662013,niemcy-frankfurt-lotnisko-swiatlowod-awaria.html> [dostęp: 8.08.2025].

66 W.M. Orłowski, *op. cit.*

67 A. Fedorska, *Fedorska: Co czyni niemiecką infrastrukturę krytyczną tak wrażliwą?*, <http://biznesalert.pl/infrastruktura-krytyczna-energetyka-koleje-niemcy-incydenty-ataki/>, 23.02.2023 [dostęp: 8.08.2025]; Polskie Radio, *Paraliz kolei na północy Niemiec. Deutsche Bahn: to wynik sabotażu*, <https://polskieradio24.pl/artikul/3049949,paraliz-kolei-na-polnocy-niemiec-deutsche-bahn-to-wynik-sabotazu> [dostęp: 8.08.2025].

Tabela 2. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2019 i 2024 roku (w %)

Partia polityczna	2024	2019
CDU	23	23
AfD	15	11
SPD	14	16
Zieloni	12	21
CSU	6	6
BSW	6	–
FDP	5	5
Die Linke	3	5
Wolni Wyborcy (Freie Wähler)	3	2
Volt	3	1
Partia (Die Partei)	2	2
Partia Ochrony Zwierząt	1	1
Ökologisch-Demokratische Partei	1	1
Familien Partei Deutschlands	1	1
Partia Postępu	1	–
Pozostałe	–	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Europawahl, https://bundeswahlleiterin.de/info/presse/mitteilungen/europawahl2024/42_24_endgueltiges-ergebnis.html [dostęp: 8.08.2025].

Wyniki wyborów do PE oddziaływały na zaplanowane na jesień wybory do parlamentów krajowych – 1 września 2024 roku w Turyngii i Saksonii, a 22 września w Brandenburgii. Wynik wyborów był ostrzeżeniem dla Zielonych, którzy zdobyli o 9 mandatów mniej, pozytywnie rezultat przyjęli natomiast liberałowie i BSW. Wynik wyborczy potwierdził także wzrost popularności AfD, zwłaszcza we wschodnich krajach związkowych.

Pomimo że latem 2024 roku zostały przyjęte wstępne założenia w kwestii preliminarza budżetu federalnego, to pogłębiały się napięcia w ramach koalicji. Ch. Lindner zdystansował się od polityki koalicjantów, aż w końcu zaprezentował na 18 stronach projekt reform gospodarczych, którego konsekwencje polityczne zaczęto porównywać z zaprezentowanym w 1982 roku projektem Otto Grafa Lambsdorffa („Koncepcja na rzecz polityki przewyciężenia słabości gospodarczej i zwalczania bezrobocia”). W latach osiemdziesiątych liberałowie, domagając się w sposób niezależny od socjaldemokratów reform gospodarczych, doprowadzili do upadku rządu Helmuta Schmidta i spekulowano, że także Ch. Lindner bezkompromisowymi postulatami gospodarczymi przyczyni się do kryzysu w rządzie. Liberał domagał się reform gospodarczych, moratorium w sprawie działań regulacyjnych, obniżenia podatków, zwolnienia tempa wdrażania celów klimatycznych UE, reformy na rynku pracy oraz innowacyjnego budżetu. Ch. Lindner obstawał za przestrzeganiem hamulca zadłużenia w gospodarce

oraz był przeciwny subwencjonowaniu firm przemysłowych, np. Intela – fabryki chipów w Magdeburgu. Moratorium regulacyjne miało być orężem przeciwko tworzonemu przepisom w Niemczech i UE. Tak polityk pozycjonował się jako przeciwnik nadmiernej biurokracji, przypominając, że FDP jest przeciwna regulacjom dotyczącym łańcuchów dostaw i popiera większą elastyczność w inicjowaniu funkcjonowania przedsiębiorstw. Domagał się także rezygnacji z obciążania kosztami dodatku solidarnościowego, który miał w swej genezie przyczyniać się do niwelowania różnic społecznych. Obiecywał zmniejszenie skutków „zimnej progresji”, czyli niwelowania napięć wynikających z dostosowań podatków do inflacji. Ch. Lindner zamierzał zlikwidować Fundusz Klimatyczny i Transformacyjny (KTF) oraz dopuszczał spowolnienia w dochodzeniu do osiągnięcia neutralności klimatycznej (np. aby zamiast w zamierzonym 2045 roku osiągnąć cel 5 lat później). Polityk krytykował także wprowadzony w 2023 roku dochód obywatelski⁶⁸.

W odpowiedzi na działania liberała R. Habeck, minister gospodarki, prezentował w „Agendzie dla niemieckiej gospodarki” wizję jej modernizacji. W programie Zielonych, przeciwko któremu protestowali liberałowie, zaoferowane zostały: 1. Premia inwestycyjna w wysokości 10% dla przedsiębiorstw, które przeznaczają środki na infrastrukturę tj. sieci energetyczne i komunikacyjne, szlaki transportowe i placówki edukacyjne; 2. Obniżenie kosztów energii elektrycznej dla firm i gospodarstw domowych; 3. Uproszczenie biurokracji dotyczącej ochrony danych; 4. Odciążenia ułatwiające organizację opieki nad dziećmi, m.in. w celu zwiększenia liczby pracowników; 5. Promocja europejskiego patriotyzmu gospodarczego w sytuacji konkurencji z Chinami i USA; 6. Zmiany legislacyjne dotyczące długów państwowych, aby pobudzać inwestycje⁶⁹.

6 listopada 2024 roku Olaf Scholz zdymisjonował Christiana Lindnera. W uzasadnieniu podkreślił, że minister finansów nie zaakceptował jego czteropunktowego planu, który dotyczył: przystępnych kosztów energii dla firm; pakietu podtrzymującego miejsca pracy w branży motoryzacyjnej i dostawczej; wprowadzenia premii inwestycyjnej i poprawy amortyzacji podatkowej oraz kontynuowania pomocy dla Ukrainy. Brak zgody w tej materii oraz propozycja Ch. Lindnera, aby przyspieszyć przewidzianą na jesień 2025 roku procedurę wyborów do Bundestagu, skłoniły O. Scholza do

68 *Wirtschaftswende Deutschland – Konzept für Wachstum und Generationengerechtigkeit*, <https://www.fdp.de/sites/default/files/2024-11/wirtschaftswende-deutschland.pdf> [dostęp: 8.08.2025]; *Das steht in Christian Lindners Wirtschaftswende-Papier*, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2024-11/christian-lindner-grundsatzpapier-wirtschaftswende-faq> [dostęp: 8.08.2025].

69 R. Otte, *Mehr als die Investitionsprämie: Das sind die 6 wichtigsten Vorschläge in Habecks neuer Agenda für die deutsche Wirtschaft*, <https://www.businessinsider.de/politik/robert-habeck-agenda-fuer-die-deutsche-wirtschaft-investitionen-praemie-energie> [dostęp: 8.08.2025].

wypowiedzenia współpracy ministrowi finansów. Wraz z Christianem Lindnerem z gabinetu odeszli minister sprawiedliwości Marco Buschmann i minister oświaty Bettina Stark-Watzinger, natomiast Volker Wissing pozostał w rządzie, ale opuścił FDP.

Postawa FDP budziła krytykę, tym bardziej że do opinii publicznej przedostały się informacje dotyczące prac nad taktyką partii w przypadku pogorszenia współpracy w ramach koalicji. Potencjalny rozłam koalicjantów zaczął być nazywany „D-Day”, w nawiązaniu do lądowania aliantów w Normandii w czerwcu 1944 roku. Niekontrolowany przeciek wiadomości z jednej strony naruszył wiarygodność koalicjanta, a z drugiej wykazał brak profesjonalizmu struktur partyjnych w kontaktach z mediami. W rezultacie nastąpiły zmiany personalne w partii, ponieważ Bijan Djir-Sarai, sekretarz generalny, został zastąpiony przez Marco Buschmanna⁷⁰.

SPD wolała przeprowadzić przyspieszone wybory parlamentarne dopiero w marcu 2025 roku, jednak konkurencja polityczna domagała się, aby odbyły się wcześniej. Wobec swojej słabnącej pozycji kanclerz O. Scholz dostosował się do głosów opozycji, aby wystąpić z wnioskiem o wotum zaufania jeszcze przed świętami Bożego Narodzenia. 11 grudnia 2024 roku socjaldemokrata złożył wniosek do Bärbel Bas, przewodniczącej Bundestagu, o wotum zaufania na podstawie artykułu 68 Ustawy Zasadniczej⁷¹. Procedura została przeprowadzona 16 grudnia 2024 roku. Aby rząd O. Scholza przetrwał, powinien był otrzymać 367 głosów poparcia. Tymczasem 394 posłów zagłosowało przeciwko, 207 za kontynuowaniem prac rządu, a 116 posłów wstrzymało się od głosu. Prezydent Frank-Walter Steinmeier zapowiedział, że nowe wybory odbędą się 23 lutego 2025 roku⁷².

Postępujący upadek rządu O. Scholza został odnotowany w Niemczech i poza granicami kraju. Po rozpadzie koalicji sygnalizacji świetlnej, pomimo wyrażonej utraty zaufania, funkcjonował jeszcze gabinet mniejszościowy. Pod względem czasu pełnienia funkcji kanclerza w powojennej historii Niemiec O. Scholz wyprzedził jedynie Kurta Georga Kissingera (CDU) oraz Ludwiga Erharda (CDU). A. Merkel i H. Kohl rządzili po

70 *Bruch der Ampelkoalition „D-Day“-Papier bringt FDP-Spitze in Erklärungsnot*, 28.11.2024, <https://www.tagesanzeiger.ch/bruch-der-ampelkoalition-fdp-veroeffentlicht-d-day-papier-476504617121> [dostęp: 8.08.2025]; P. Kubiak, *Afera „D-Day” i rezygnacja sekretarza generalnego FDP*, <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/serwis/afery-d-day-i-rezygnacja-sekretarza-generalnego-fdp> [dostęp: 8.08.2025].

71 [Wniosek o wotum zaufania] (1) Jeśli wniosek Kanclerza Federalnego o udzielenie mu wotum zaufania nie uzyska poparcia większości posłów do Bundestagu, wówczas Prezydent Federalny, na wniosek Kanclerza Federalnego, może w terminie dwudziestu jeden dni dokonać rozwiązania Bundestagu. Prawo do rozwiązania Bundestagu wygasa, jeżeli Bundestag głosami większości posłów wybierze innego Kanclerza Federalnego. (2) Od złożenia wniosku do chwili wyboru następcy musi upłynąć co najmniej czterdzieści osiem godzin, por. *Ustawa Zasadnicza dla Republiki Federalnej Niemiec*, <https://www.btg-bestellservice.de> [dostęp: 8.08.2025].

72 *Parlament Vertrauensfrage und vorzeitige Neuwahlen*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw47-vertrauensfrage-1030198> [dostęp: 8.08.2025].

16 lat, Konrad Adenauer (CDU) – 14 lat, Helmut Schmidt (SPD) – 8 lat, Gerhard Schröder (SPD) – 7 lat, natomiast Willy Brandt (SPD) – 4 lata.

Institut IPSOS, prowadzący badania popularności rządu i ministrów, w styczniu 2025 roku przytoczył badania wykazujące największe poparcie dla Borisa Pistoriusa, a najmniejsze dla Klary Geywitz. Boris Pistorius, wcześniej znany jako skuteczny minister spraw wewnętrznych w Dolnej Saksonii, przejął stanowisko po odwołanej w styczniu 2023 roku socjaldemokratce Christine Lambrecht. Kierowanie od 2013 roku resortem obrony przez reprezentantki CDU – Ursulę von der Leyen (2013-2019), Annegret Kramp-Karrenbauer (2019-2021) oraz Christine Lambrecht (2021-2023) budziło skojarzenia z czasem zastoju w Bundeswehrze i przejęcie zadań przez socjaldemokratę zostało odebrane jako zapowiedź reform w armii. Ze względu na eskalację agresywnej polityki Rosji B. Pistorius deklarował zwiększanie woli wsparcia dla Ukrainy, czego wyrazem po objęciu zadań w ministerstwie obrony była decyzja o przekazaniu Ukrainie czołgów Leopard 2⁷³.

Wcześniej miejsce w rządzie utraciła także Anne Spiegel – minister ds. rodziny, osób starszych, kobiet i młodzieży – w 2022 roku zastąpiona przez Lisę Paus. Pomimo że porażkę wizerunkową rządu przypisano przede wszystkim O. Scholzowi, do utraty poparcia społecznego przyczynili się też pozostali przedstawiciele egzekutywy. Społeczeństwo niemieckie było rozczarowane reformą nowych zasad ogrzewania mieszkań, za którą odpowiadała socjaldemokratka Klara Geywitz. Innym problemem była nieskuteczność Marco Buschmanna, a później Volkera Wissinga wobec protestów środowisk ekologicznych, które prowadziły do paraliżu ruchu w miastach. Z krytyką mierzyła się Nancy Faeser, ponieważ raporty o stanie bezpieczeństwa wykazywały wzrost przestępczości i wpływały na spadek poczucia bezpieczeństwa w Niemczech (zob. tabela 3).

O porażce wyborczej kanclerza w 2025 roku zadecydowały słabnące wyniki gospodarcze państwa oraz wzrost problemów społecznych. Na wizerunek kanclerza wpłynęła negatywna ocena polityki SPD wobec Rosji i wcześniejsza współpraca Olafa Scholza z Gerhardem Schröderem. Fakt, że Niemcy do lutego 2022 roku współpracowały z Rosją, sytuował O. Scholza i wielu polityków z SPD po stronie opcji prorosyjskiej. Jednak postawa niemieckiego społeczeństwa po agresji Rosji na Ukrainę oraz naciski polityczne przywódców UE i prezydenta Joe Bidena spowodowały, że kanclerz jednoznacznie poparł Ukrainę w konflikcie z Rosją. Niemiecka polityka wobec Moskwy jako partnera strategicznego, uwarunkowana przeszłością i przekonaniem o znaczeniu racjonalizmu i pragmatyzmu w polityce międzynarodowej, a także znaczeniu powiązań w relacjach gospodarczych, musiała ulec zmianie⁷⁴.

73 F. Gańczak, *Czerwony generał*, „Polityka” 2023, nr 25.

74 R. von Fritsch, *Quo vadis, Rosjo? Spojrzenie ambasadora*, Warszawa 2021.

Tabela 3. Popularność rządu i ministrów w Niemczech w styczniu 2025 roku

Ugrupowanie	Minister/rząd	Bardzo zadowolony	Ani, ani	Bardzo niezadowolony	Zadowolenie w skali netto	Zmiana w stosunku do listopada 2024 roku	Zmiana w stosunku do stycznia 2022 roku
SPD	Olaf Scholz	8%	32%	60%	-52	-2	-59
	Rząd	8%	33%	59%	-51	+5	-48
SPD	Boris Pistorius/minister obrony	31%	40%	29%	+2	+2	
Zieloni	Annalena Baerbock/minister spraw zagranicznych	14%	29%	57%	-43	+1	-20
SPD	Hubertus Heil/minister pracy i spraw społecznych	12%	42%	46%	-34	+1	-31
Zieloni	Robert Habeck/minister gospodarki i ochrony klimatu	12%	27%	61%	-49	+2	-34
Zieloni	Cem Özdemir/od 2021 minister rolnictwa i polityki żywnościowej oraz od grudnia 2024 minister edukacji i badań naukowych	11%	38%	51%	-40	0	-22
SPD	Karl Lauterbach/minister zdrowia	10%	36%	54%	-44	+1	-53
SPD	Nancy Faeser/minister spraw wewnętrznych	8%	35%	57%	-49	-2	-32
Polityk FDP, bezpartyjny od grudnia 2024 roku	Volker Wissing/od 2021 minister transportu, od grudnia 2024 minister sprawiedliwości	7%	42%	51%	-44	+9	-30
SPD	Jörg Kukies/od grudnia 2024 roku minister finansów	7%	38%	55%	-48		
Zieloni	Lisa Paus/od 2022 minister ds. rodziny, osób starszych, kobiet i młodzieży.	7%	32%	61%	-54	-2	
Zieloni	Steffi Lemke	7%	32%	61%	-54	-2	-35
SPD	Svenja Schulze	6%	37%	57%	-51	0	-34
SPD	Klara Geywitz	5%	31%	64%	-59	-3	-44

Źródło: IPSOS, *Zufriedenheit mit der Bundesregierung – Umfrage & Trend*, 21.01.2025, <https://www.ipsos.com/de-de/meinungsumfragen/minister-ranking> [dostęp: 8.08.2025].

W polityce wewnętrznej strategia socjaldemokratów okazała się nieskuteczna i niespójna z planami liberałów. Oparcie się na współpracy z Zielonymi było niewystarczające, aby odeprzeć walkę chadeków o przejęcie władzy.

3. Kampania wyborcza do Bundestagu w 2025 roku

3.1. Nowelizacja ordynacji wyborczej

W wyborach z 2025 roku obowiązywało zmienione prawo wyborcze, ponieważ 17 marca 2023 roku w Bundestagu głosami koalicji SPD, Zielonych i FDP została przegłosowana reforma systemu wyborczego, pomimo że partie chadeckie i Die Linke nie popierały reformy. Reforma utrzymała spersonalizowany system proporcjonalny, a wybory w myśl artykułu 38 Ustawy Zasadniczej pozostały powszechne, równe, bezpośrednie, wolne i tajne⁷⁵. Przyczyną zmian były próby zatrzymania rosnącej liczby posłów, ponieważ po wyborach w 2017 roku ich liczba wynosiła 709, a w 2021 roku już 736. Nowy projekt ograniczał liczbę posłów do 630. Zachowana została zasada głosowania na dwie listy, czyli system pierwszych i drugich głosów. Pierwszy głos miał być przekazywany w wyborach bezpośrednich w 299 okręgach wyborczych na konkretnego kandydata. Głosy drugie dotyczyły głosowania na listy partyjne. Zrezygnowano natomiast z mandatów nadwyżkowych i wyrównawczych oraz z klauzuli mandatu podstawowego, która gwarantowała wejście do Bundestagu po zdobyciu trzech bezpośrednich mandatów w głosowaniu większościowym. Wyjątek dotyczył nadal partii reprezentujących mniejszości narodowe, czyli w praktyce SSW⁷⁶. Projekt, przyjęty przez 339, a odrzucony przez 261 posłów (23 głosujących wstrzymało się), był rozpatrywany przez Federalny Trybunał Konstytucyjny, który 30 lipca 2024 roku orzekł, że procedura jest zgodna z konstytucją, jednak klauzula pięcioprocentowej bariery zawarta w § 4 ust. 2 zdanie 2 nr 2 federalnej ustawy o wyborach narusza obecnie art. 21 ust. 1 i art. 38 ust. 1 zdanie 1 Ustawy Zasadniczej. Wyrok podtrzymał obecność mandatów podstawowych, umożliwiających partii politycznej wejście do Bundestagu pomimo nieprzekroczenia 5% progu wyborczego w przypadku zwycięstwa w przynajmniej 3 okręgach jednomandatowych⁷⁷. Eckard Jesse uważa, że wcześniej niemiecki system wyborczy starał się łączyć tradycje systemu brytyjskiego z proporcjonalnym. W obecnych zmianach ważną rolę odgrywa zasada pokrywania się dwóch

⁷⁵ *Ustawa Zasadnicza dla Republiki Federalnej Niemiec*, <https://www.btg-bestellservice.de> [dostęp: 8.08.2025].

⁷⁶ *Bundestag beschließt Reform des Wahlrechts*, 17.03.2023, <https://www.tagesschau.de/inland/bundestag-wahlrecht-103.html> [dostęp: 8.08.2025].

⁷⁷ *Karlsruhe sagt Ja zur Zweitstimmendeckung – aber mit Grundmandatsklausel*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw31-bundesverfassungsgericht-wahlrecht-1013532> [dostęp: 8.08.2025].

głosów (*Zweistimmendeckung*), zgodnie z którą można wprowadzić tylu kandydatów z listy bezpośredniej, do ilu partia ma prawo na podstawie wyniku z listy partyjnej. Wcześniej kandydat, który wygrał na liście kandydatów bezpośrednich, uzyskiwał miejsce w Bundestagu. Badacz wskazał, że 23 kandydatów, którzy wygrali mandaty na listach większościowych, nie dostało się do Bundestagu, bo ich partie uzyskały za mało poparcia na listach⁷⁸.

Według ustawy o partiach politycznych z 1994 roku, mogą one dysponować: 1) środkami otrzymywanymi od państwa; 2) darowiznami; 3) dochodami własnymi. Po orzeczeniu Federalnego Trybunału Konstytucyjnego w 1992 roku w Niemczech zastąpiono system zwracania partiom pieniędzy za wydatki w kampanii wyborczej systemem częściowego finansowania działań partii przez państwo. Jednocześnie partie są zobowiązane do składania sprawozdań oraz transparentnego wykazywania darowizn. Środki przyznane przez państwo zależą od wyników osiągniętych w wyborach federalnych, krajowych i do PE⁷⁹.

Jak podało ministerstwo spraw wewnętrznych, w 2025 roku partiom rocznie przyznano: 0,99 euro za każdy ważny oddany głos na odpowiednią listę w wyborach do PE, parlamentu federalnego lub krajowego oraz ważny głos w okręgu wyborczym w sytuacji niewystawienia przez partię listy w kraju związkowym oraz 0,45 euro za każde euro, które partia uzyskała jako wsparcie (uwzględniając wkłady do 3300 euro na osobę fizyczną). Partie ustabilizowane politycznie (*etablierte*) i obecne w parlamencie za pierwsze 4 mln głosów otrzymują 1,21 zamiast 0,99 euro⁸⁰. Wraz z zakończeniem koalicji światła drogowych do Bundestagu zaczęły wpływać informacje o przekazywaniu dla partii politycznych darowizn na kampanię wyborczą. W okresie 6.11.2024-20.02.2025 wpłynęło 171 darowizn, łącznie 24 mln euro (najwięcej pieniędzy otrzymała CDU)⁸¹. Największym budżetem wyborczym dysponowały CDU – 28 mln euro i Zieloni – 19 mln euro, obie partie wyprzedziły SPD, dysponujące 15 mln euro⁸².

78 E. Jesse, *Neues Wahlrecht – Ein Witz*, „Die Welt”, 26.03.2025.

79 M. Bożek, *System konstytucyjny Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 2017, s. 69-71; P. Kubiak, *Zasady finansowania partii politycznych w Republice Federalnej Niemiec*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, 27.08.2015.

80 *Parteienfinanzierung*, 7.07.2025, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/verfassung/parteienrecht/parteienfinanzierung/parteienfinanzierung-node.html> [dostęp: 8.08.2025].

81 *Parteiengesetz (Gesetz über die politischen Parteien) In der Fassung der Bekanntmachung vom 31.01.1994 (BGBl. I S. 149) zuletzt geändert durch Gesetz vom 27.02.2024 (BGBl. I S. 70) m.W.v. 05.03.2024 bzw., 1.01.2025*, <https://dejure.org/gesetze/PartG> [dostęp: 8.08.2025]; *Bundestagswahl 2025 – Summe der Großspenden an Parteien 2024/2025*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1559146/umfrage/bundestagswahl-2025-summe-der-grossspenden-an-parteien> [dostęp: 8.08.2025].

82 L. Dehari, *Das kostet der Wahlkampf*, „WirtschaftsWoche”, 24.01.2025, <https://www.wiwo.de/politik/bundestagswahl-2025-das-kostet-der-wahlkampf/30182454.html> [dostęp: 8.08.2025].

3.2. Liderzy kampanii wyborczej

Najważniejszymi liderami kampanii wyborczej byli politycy SPD, CDU/CSU, AfD, Zielonych, FDP. Najwięcej dyskusji wokół decyzji prowadzących do wyłonienia liderów partii politycznych na wybory w 2025 roku wzbudziła osoba O. Scholza, ponieważ polityk był mniej popularny od B. Pistoriusa. Ewentualna rezygnacja z kandydowania O. Scholza mogła przyczynić się do poprawy rezultatu wyborczego partii i do odnowy wizerunkowej ugrupowania. Pozostanie przy kandydaturze O. Scholza odczytane zostało jako kontynuacja polityki socjaldemokratów. Także pozostałe partie decydowały się na poparcie rozpoznawanych polityków, którzy posiadali doświadczenie (zob. tabela 4).

Tabela 4. Kandydaci najważniejszych partii i pretendenci do funkcji kanclerza

Partia	Kandydat
SPD	Olaf Scholz
CDU/CSU	Friedrich Merz
Zieloni	Robert Habeck
BSW	Sahra Wagenknecht
AfD	Alice Weidel
FDP	Christian Lindner
Die Linke	Jan van Aken i Heidi Reichinnek

Źródło: *Das sind die Kanzler- und Spitzenkandidaten*, 13.01.2025, <https://www.tagesschau.de/inland/bundestagswahl/parteien/kanzlerkandidaten-bundestagswahl-100.html> [dostęp: 8.08.2025].

Chadecki polityk F. Merz dorastał w prawniczej rodzinie w Nadrenii Północnej-Westfalii. Zanim skończyła się II wojna światowa, jego pochodzący z protestanckiej rodziny ojciec Joachim spędził dzieciństwo we Wrocławiu. Matka Paula Sauvigny wychowała się w katolickiej, prawniczej rodzinie. Urodzony w Brilon w 1955 roku F. Merz był najstarszym z czwórki rodzeństwa. Dla konserwatywnego i krytykowanego za lekceważenie feminizmu polityka małżeństwo z poznaną na studiach niezależną żoną Charlotte stanowiło dowód, że rozumie i szanuje rolę kobiet. Atmosfera rodzinna ukształtowała jego późniejsze zainteresowanie polityką. Jego dziadek Josef Paul Sauvigny, należący najpierw do Partii Centrum, a później do NSDAP, był burmistrzem Brilon od 1917 do 1937 roku⁸³. F. Merz na studiach należał do stowarzyszenia katolickiego, a w 1972 roku zaangażował się w struktury młodzieżówki w CDU. Wtedy został rozpoznany jego talent oratorski. W 1989 roku F. Merz zdobył mandat do PE, sprawując go w fascynującym okresie jednoczenia się Niemiec. W 1994 roku rozpoczęła się jego pierwsza kadencja w Bundestagu. Gdy odnawiał mandat w 1998 roku, pełnił już

83 J. Falke-Ischinger, D. Goffart, *Friedrich Merz. Die Biographie*, München 2025, s. 44-58.

funkcję wiceprzewodniczącego frakcji. CDU/CSU zasiadały wtedy w opozycji, a władzę sprawowała koalicja SPD-Zieloni. Dwa lata później, w skandalicznych okolicznościach, Friedrich Merz zastąpił na stanowisku przewodniczącego frakcji Wolfganga Schäublego. Wyszła na jaw afera czarnych kont, polegająca na zatajaniu przez przywódców partii informacji o nielegalnych wpływach finansowych od wielkich korporacji. Helmut Kohl zrzekł się honorowego przewodniczenia partii, a Wolfgang Schäuble podwójnej roli przewodniczącego partii oraz frakcji CDU/CSU. W tym czasie A. Merkel i F. Merz łączyła krytyka polityki H. Kohla, później zaczęła się pomiędzy liderami walka o władzę. Gdy w lutym 2000 roku aktywnie działał w Bundestagu, A. Merkel zgłosiła swoją kandydaturę na zjazd partii 9-11 kwietnia w Essen i osiągnęła sukces⁸⁴. Kiedy chadecy wyłaniali w wyborach w 2002 roku kandydata na urząd kanclerza, A. Merkel celowo ustąpiła E. Stoiberowi. Nie przegrała w ten sposób wprost w 2002 roku z G. Schröderem, więc w optyce F. Merza nie została wtedy całkowicie pokonana. Pomimo że F. Merz odnowił mandat do Bundestagu w 2002 roku, to funkcję przewodniczącej frakcji objęła A. Merkel. Chadekom nie powiodła się próba przejścia władzy od SPD i Zielonych. Tym samym F. Merz nie objął planowanej funkcji ministra finansów⁸⁵.

Pozycja A. Merkel została ugruntowana w wyborach w 2005 roku, wraz z rozpoczęciem rządów Wielkiej Koalicji. Korzystając z poparcia Edmunda Stoibera, stopniowo eliminowała Friedricha Merza z gry, co zaostrzyło relacje pomiędzy nimi. Pomimo zgłaszanych przez chadeka inicjatyw gospodarczych w zakresie reformy podatkowej poparcie dla polityka w kręgach partii nie było wystarczające. Gertrud Höhler opisywała rywalizację na linii Merkel–Merz, nie szczędząc krytyki pani kanclerz i przedstawiając F. Merza jako „wybitną postać, która swoją wizją i talentem analitycznym przewyższała wielu kolegów”⁸⁶. Polityk od 2012 roku działał w Berliner Kreis, skupiając się na znaczeniu polityki gospodarczej, skutecznych działaniach w celu zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego oraz polityce wykluczającej nielegalną migrację. Uważał, że migranci powinni dostosować się do kultury wiodącej w Niemczech oraz wytykał błędy koncepcji wielokulturowości⁸⁷. W wyborach w 2009 roku F. Merz nie wziął udziału, wycofując się z polityki i angażując w działalność prawniczą i gospodarczą. Po 2015 roku wielu polityków sympatyzujących z AfD, jak Hans-Olaf Henkel i Joachim Starbatty, twierdziło, że tylko F. Merz może odbudować CDU. Chociaż takie

84 A. Merkel, B. Baumann, *op. cit.*, s. 248-250 i 266-267; G. Höhler, *Matka chrzestna. Jak Angela Merkel przebudowuje Niemcy*, Poznań 2012, s. 40; R. Bollmann, *Angela Merkel. Die Kanzlerin und ihre Zeit*, München 2021, s. 207; A. Stempin, *Angela Merkel. Cesarzowa Europy*, Warszawa 2014, s. 173-175.

85 R. Bollmann, *op. cit.*, s. 228.

86 G. Höhler, *op. cit.*, s. 53.

87 *Friedrich Merz und seine politischen Positionen*, <https://berliner-kreis.info/merz-wird-auchden-konservativen-wieder-eine-heimat-in-der-union-geben> [dostęp: 8.08.2025]; R. Bollmann, *op. cit.*, s. 214-215.

poparcie miało wątpliwe znaczenie wobec strategii kordonu sanitarnego wobec AfD, to nie da się ukryć, że wywodzący się ze środowiska oponentów politycznych kanclerz A. Merkel autorzy książki *Niemcy na kozetkę! Dlaczego Angela Merkel ratuje świat, rujnując swój kraj?* twierdzili zbyt entuzjastycznie o F. Merzu:

Piastuje wiele ważnych stanowisk w krajowym i międzynarodowym biznesie. Jest mu dobrze. Gdyby jednak zaproponowano mu stanowisko kanclerza i szefa partii zarazem, na pewno podjąłby wyzwanie. Wydaje się, że nikt lepiej od niego nie dodałby odwagi członkom CDU, zwłaszcza w polityce wobec uchodźców [...]. Jesteśmy przekonani, że w ramach takiego scenariusza CDU zyskiwałyby w sondażach tak szybko, jak topniałyby słupki poparcia dla AfD⁸⁸.

W październiku 2018 roku A. Merkel zapowiedziała rezygnację z ubiegania się o dalsze przewodzenie partią, co zmotywowało F. Merza do aktywnej działalności politycznej. Pomimo że w 2018 roku został pokonany przez A. Kramp-Karrenbauer, a w 2021 roku przez A. Lascheta, to w 2021 roku zawałczył o mandat w Bundestagu. Został nie tylko posłem, ale w grudniu na zjeździe CDU wobec klęski wyborczej A. Lascheta wreszcie objął przywództwo w ugrupowaniu. F. Merz umacniał pozycję przywódcy, przejmując też funkcję szefa frakcji w 2022 roku, co pozwoliło mu stać się chadeckim czarnym koniem wyborów w 2025 roku i głównym rywalem O. Scholza.

Kolejnym liderem był Robert Habeck. Kandydat Zielonych urodził się w Lubece, maturę zdał w Kilonii i studiował we Freiburgu historię, filozofię i germanistykę. Jego wzorem politycznym był Vaclav Havel. Podczas studiów grał w kole teatralnym i rozwinął zainteresowanie pisarstwem. Pracę dyplomową poświęcił wierszom Casimira Ulricha Boehlendorffa, twórcy epoki romantyzmu. Później zdecydował się na odbycie służby zastępczej w zamian za służbę wojskową i opiekował się w Hamburgu niepełnosprawnymi ludźmi⁸⁹. Związany z Flensburgiem rozważał przynależność do Związku Wyborców Południowego Szlezewiku, partii reprezentującej interesy mniejszości duńskiej. W 2002 roku zdecydował się jednak wstąpić do Zielonych i już dwa lata później objął funkcję przewodniczącego partii w Szlezewiku Holsztynie. Wspominał w 2018 roku w swojej autobiografii, że Zieloni to partia postępu, wytyczania kierunku i tworzenia projektów, skupiona na promowaniu otwartości, pluralizmu i polityki integracyjnej⁹⁰. W 2009 roku zdobył mandat w parlamencie w Kilonii. W 2012 roku został ministrem ds. energii, środowiska, rolnictwa i polityki odchodzenia od atomu

88 H.-O. Henkel, J. Starbatty, *Niemcy na kozetkę. Dlaczego Angela Merkel ratuje świat, rujnując swój kraj?*, Warszawa 2016, s. 266-267.

89 S. Berkholtz, *Das ganze Ding ist ein Risiko. Robert Habeck, Eine Nahaufnahme*, München 2021, s. 78-92.

90 R. Habeck, *Wer wagt, beginnt. Die Politik und ich*, Köln 2018, s. 29 i 103-120.

w rządzie socjaldemokraty Torstena Albiga w Szlezwiku Holsztynie⁹¹. W Kilonii sprawowała wtedy władzę koalicja złożona z SPD, Zielonych i Związku Wyborców Południowego Szlezwiku. Po przeprowadzonych w 2017 roku wyborach w Szlezwiku Holsztynie sprawował do 2018 roku ministerialną funkcję w koalicji jamajskiej (CDU, FDP i Zieloni). Resort, którym wcześniej kierował, przejął jeszcze zadania dotyczące digitalizacji. Nie pokonał w 2017 roku Cema Özdemira w walce o przywództwo w partii na szczeblu federalnym⁹². Cel osiągnął rok później, gdy razem z Annaleną Baerbock przejęli przywództwo nad Zielonymi w całym Niemczech. Wtedy na swoim blogu zaproponował wizję „integratywnego społeczeństwa”, przez co rozumiał łączenie przez Zielonych polityki socjalnej z proekologiczną. Uważał, że Zieloni to partia lewicowo-liberalna i zalecał aktywne działania w celu budowania sieci społecznych wśród wszystkich pokoleń. Opowiadał się za zintegrowanym tolerancyjnym społeczeństwem, które będzie potrafiło promować zarówno solidarność, jak i indywidualizm. Wskazywał potrzebę aktywności społecznej⁹³. Robert Habeck prezentował się jako kontynuator myśli Ludwiga Erharda, ale dążył do przekształcenia socjalnego kapitalizmu w model społeczno-ekologiczny. Jego zdaniem państwo powinno umożliwić społeczeństwu funkcjonowanie w „postmodernistycznym kapitalizmie”, pozwalającym rozwijać humanitaryzm i kreatywność, a ujarzmiającym negatywne konsekwencje gospodarki kapitalistycznej⁹⁴. W wyborach parlamentarnych w 2021 roku nie został kandydatem na urząd kanclerza, ale zdobył mandat do Bundestagu i jako minister gospodarki wszedł do rządu. W 2022 roku zrezygnował z przywództwa w partii i koncentrował się na pracy w rządzie. Zieloni byli krytykowani za działania w koalicji światła drogowych, m.in. za forsowanie ustawy dotyczącej energetyki w budynkach. 15 listopada 2024 roku na zjeździe w Wiesbaden jego pozycja była osłabiona porażkami w wyborach do PE oraz w Saksonii, Turyngii i Brandenburgii. Zdobywszy 96% poparcia, został wybrany kandydatem Zielonych na urząd kanclerza na zjeździe, ale spadło poparcie wobec samej partii w społeczeństwie. Podczas zjazdu zmieniono także przywództwo poprzez zastąpienie Omida Nouripoura i Ricardy Lang przez Franziskę Brantner i Felixa Banaszaka. Zieloni podczas kampanii wyborczej koncentrowali się nie tylko na bliskim partii hasłem ochrony klimatu, ale w dużej mierze na obronie demokracji i solidarno-

91 DPA/SMB, *Dänen-Ampel steht – Albig regiert in Kiel*, „Welt Online”, 12.06.2012, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article106500808/Daenen-Ampel-steht-Albig-regiert-in-Kiel.html> [dostęp: 8.08.2025].

92 L. Greven, *Robert Habeck: Drunter macht er's nicht*, „Die Zeit online”, 12.12.2017, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-12/robert-habeck-wundermann-mit-hindernissen-protraet> [dostęp: 8.08.2025].

93 R. Habeck, *Die integrative Gesellschaft*, 27.01.2018, <https://www.robert-habeck.de/blog/die-integrative-gesellschaft> [dostęp: 8.08.2025].

94 S. Berkholz, *op. cit.*, s. 48-59.

ści społecznej. R. Habeck prezentował się jako „kandydat dla ludzi w Niemczech”⁹⁵. Oferował swoje kompetencje i doświadczenie zdobyte na stanowisku ministerialnym w Szlezwiku Holszynie oraz ministra gospodarki w rządzie O. Scholza. W kampanii wyborczej pokazał się na tle kuchni, co nie tylko sprawiło, że został szybko nazwany „kanclerzem kuchni”, ale też przypominało koalicję G. Schrödera i J. Fischera, w której kanclerz miał być kucharzem, a minister spraw zagranicznych kelnerem. R. Habeck w kampanii wyborczej opowiadał się za wysyłaniem broni na Ukrainę oraz bronił polityki odchodzenia od energii atomowej. Proponował politykę inwestycji gospodarczych i poprawy infrastruktury⁹⁶.

Tino Chrupalla we wrześniu 2024 roku, porozumiewszy się z Alice Weidel, stworzył jej możliwość odgrywania roli liderki AfD, partii porównywanej ze względu na radykalizm poglądów do Wolnościowej Partii Austrii. Wychowana w Niemczech Zachodnich polityk była najlepszą absolwentką ekonomii na Uniwersytecie w Bayreuth w 2004 roku. Wspecjalizowała się w zakresie systemu emerytalnego w Chinach. Spędziła kilka lat w tym państwie, a obecnie razem ze swoją partnerką mieszka w Szwajcarii. Ma doświadczenie w pracy w korporacjach, w tym również zdobyte pod skrzydłami firmy Goldman Sachs. Weidel wchodziła jednak w konflikty z liderami korporacji, np. Joem Kaeserem, szefem firmy Siemens, który zwrócił uwagę na jej retoryczny talent oraz populistyczne poglądy i działania. Zdaniem J. Kaesera dążenie AfD do wyjścia ze strefy euro zrujnowałoby gospodarkę Niemiec. Przedsiębiorca zaznaczył, że A. Weidel stanowi „zagrożenie dla demokracji”, chociaż „nie jest zwolenniczką neonazizmu jak Björn Höcke z AfD”⁹⁷.

Doświadczenie zarządcze i bankowe A. Weidel odpowiada na zapotrzebowanie AfD, która początkowo miała wizerunek partii jednego tematu – sprzeciwu wobec pozostania Niemiec w strefie euro, ale z czasem zaczęła ustosunkowywać się do spraw polaryzujących społeczeństwo, np. wzrostu przestępczości i obaw przed migrantami. A. Weidel od 2013 roku, czyli od początku działalności AfD, zasiadała w gremiach partii. 45-letnia polityk przewodniczyła AfD w duopolu – od 2017 roku z Alexandrem Gaulandem, a od 2025 roku z Tino Chrupallą. Jej nominacja wyborcza została potwierdzona przez zarząd partii 7 grudnia 2024 roku. Wybór A. Weidel przeprowadzono przez aklamację w Riesa nad Łabą 11 stycznia 2025 roku podczas zjazdu AfD. Nie

95 Dpa, *Grünen-Parteitag: „Team Robert”: Habeck führt Grüne in den Wahlkampf*, 17.11.2024, https://www.tagesspiegel.de/politik/grunen-parteitag-team-robert-habeck-fuehrt-gruene-in-den-wahlkampf-12719771.html?icid=in-text-link_12721190 [dostęp: 8.08.2025].

96 *Robert Habeck – der grüne Kanzlerkandidat im Porträt*. ZDF. *Dokumentation*, 20.02.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=MaZu6m4klys> [dostęp: 8.08.2025].

97 S. Stahl, *Interview: Ex-Siemens-Chef: „AfD-Chefin Weidel eine Gefahr für die Demokratie”*, „Augsburger Allgemeine online”, 19.02.2025, <https://www.augsburger-allgemeine.de/wirtschaft/ex-siemens-chef-joe-kaeser-afd-co-chefin-alice-weidel-gefahr-fuer-die-demokratie-105998876> [dostęp: 8.08.2025].

zgłoszono wtedy kontrkandydata, a skandowane hasło: „Alice dla Niemiec” wśród krytycznych obserwatorów zjazdu budziło obawy przed niemieckim rewanżyzmem. Szczególnie niebezpieczna w trakcie kampanii wydawała się radykalizacja Junge Alternative (młodzieżówki partyjnej). Alice Weidel podczas kampanii wyborczej zacieśniła kontakt z Elonem Muskem, relatywizującym politykę nazistowską, co spowodowało obawy przed „brunatnieniem” zwolenników ugrupowania. Kandydatka AfD nazywała Hitlera komunistą. Głoszone przez nią zamiary zamykania gender studies powodowały wśród oponentów politycznych wzrost obaw przed osłabianiem społeczeństwa obywatelskiego w Niemczech. Jej poglądy dotyczące polityki migracyjnej, mieszczące hasło „reemigracji”, reprezentowały przekonania masy partyjnej AfD, która domagała się uszczelnienia granic oraz deportacji przebywających w Niemczech nielegalnie migrantów⁹⁸.

Chociaż w 2024 roku 124 posłów z inicjatywy Marco Wanderwita, saksońskiego chadeckiego polityka, byłego pełnomocnika rządu ds. Wschodu złożyło do Bundestagu nieprzeforsowany ostatecznie wniosek o delegalizację AfD, sytuacja nie zaszkodziła ugrupowaniu w kampanii wyborczej. Polityk zwracał uwagę na brutalizację życia politycznego i zastraszanie przeciwników⁹⁹. Sukcesy A. Weidel bazowały na krytyce koalicji światła ulicznych oraz niezadowoleniu wyborców AfD z powodu pogorszenia standardu życia i problemów społecznych, m.in. wynikających z problemów polityki integracyjnej. AfD szczególnie krytykowała obecność w Niemczech muzułmanów, twierdząc, że islam nie stanowi części cywilizacji zachodniej, stąd zarzucano partii rasizm i islamofobię¹⁰⁰. AfD reprezentowała ponadto promoskiewskie stanowisko wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Dodatkowo styl rządzenia AfD porównywano do działalności D. Trumpa ze względu na zaostrzenie polityki migracyjnej. Poglądy AfD zyskiwały poparcie wskutek dużej mobilizacji partii w internecie. Ugrupowanie dążyło do wykorzystania elektoratu ze wschodnich Niemiec, które uczestniczyło w antyimigranckich protestach społecznych, m.in. ruchu Pegida. Ponadto AfD

98 J. Kampfner, *Why the Germans do it better. Notes from a grown-up country*, London 2021, s. 113–118; M. Nefzger, *Alice Weidel: Partnerin, Wohnort, Politik – Der Steckbrief*, „Berliner Morgenpost”, 9.07.2025, <https://www.morgenpost.de/politik/article404625599/alice-weidel-afd-infos-partnerin-privat-lebenslauf-kinder-steckbrief.html> [dostęp: 8.08.2025]; Ch. Thomas, *Alice Weidel und ihre Riesa-Rede – Abrissbirne für Deutschland*, „Frankfurter Rundschau”, 13.01.2025, <https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/alice-weidel-und-ihre-riese-rede-abrissbirne-fuer-deutschland-93512552.html> [dostęp: 8.08.2025]; *Von Lucke zu Parteitag in Riesa „AfD wird darauf hoffen, dass Proteste radikal werden”*, 11.01.2025, <https://www.n-tv.de/mediathek/videos/politik/AfD-wird-darauf-hoffen-dass-Proteste-radikal-werden-article25481892.html> [dostęp: 8.08.2025].

99 S. Schmid, „Es ist brutal geworden” *Der frühere Ostbeauftragte der Bundesregierung Marco Wanderwitz im Interview*, „Das Parlament”, 12.02.2025, <https://www.bundestag.de/presse/pressemitteilungen/2025/pm-250212-vorab-interview-1050312> [dostęp: 8.08.2025].

100 C. Bitzl, M. Kurze, *Rechtsextreme Muslimhetze: Die Instrumentalisierung von Religion als Vote-Seeking-Strategie der AfD*, „Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik” 2021, nr 5, s. 471–502.

odwoływała się do poczucia braku zaufania wobec środków masowego przekazu, często nawiązując do wyjaśniania wydarzeń w kontekście terminu „kłamliwa prasa” (*Lügenpresse*)¹⁰¹. Brak zaufania do środków masowego przekazu wpływał negatywnie na aktywność obywatelską. Niestety problem transparentności i dezinformacji stał się sferą walk politycznych pomiędzy partiami, zamiast poświadczać realizację przez partie polityczne funkcji socjalizacyjno-edukacyjnych¹⁰².

Sahra Wagenknecht, decydując się na odejście w październiku 2023 roku z Die Linke, osłabiła ugrupowanie i sprawiła, że liderzy nie mogli liczyć w wyborach parlamentarnych w 2025 roku na sukces zapewniający możliwość rządzenia, którego nota bene Die Linke nigdy nie uzyskała. Wraz ze znaną polityczką odszedł Fabio di Masi. S. Wagenknecht liczyła, że dzięki swojej charyzmie i determinacji zgromadzi wokół siebie zwolenników krytycznych wobec partii mainstreamowych. Już w lutym 2023 roku polityk protestowała przeciwko wysłaniu broni do Ukrainy, uważając, że takie działanie może doprowadzić do eskalacji konfliktu w Europie. Krytykowała obóz rządzący i starała się także przyciągnąć do siebie przeciwników polityki amerykańskiej poprzez krytykę imperialistycznej polityki Waszyngtonu. S. Wagenknecht prezentowała się jako pacyfistka i obrończyni sprawiedliwości społecznej. 27 stycznia 2024 roku na zjeździe w Berlinie doprowadziła do utworzenia ugrupowania Sojusz Sahry Wagenknecht – Rozsądek i Sprawiedliwość i zapowiedziała mobilizację przed nadchodzącymi w 2024 roku wyborami europejskimi i landowymi. Jej ugrupowanie w wyborach do PE uzyskało 6% głosów (9.06.2024), a w wyborach w Turyngii 15,8% (1.09.2024), w Saksonii 11,8% (1.09.2024), natomiast w Brandenburgii 13,5% (22.09.2024). W tle wyborów parlamentarnych pamiętano o kampanii wyborczej do PE oraz kampaniach wyborczych w Niemczech Wschodnich: w Turyngii, Saksonii, a później w Brandenburgii. Sukces we wrześniowych wyborach do Landtagu w Brandenburgii był tak znaczny, że premier Dietmar Woidke zdecydował się uformować w Poczdamie koalicję SPD-BSW, a w Turyngii utworzono mniejszościową koalicję CDU-SPD-BSW. Pomimo spektakularnych sukcesów na wschodzie Niemiec S. Wagenknecht swoim programem krytyki establishmentu nie przekonała wyborców w 2025 roku. Będąc

101 T.G. Ash, *Obrona liberalizmu. Eseje o wolności, wojnie i Europie*, Warszawa 2022, s. 114-119; *Lügenpresse. Anatomie eines politischen Kampfbegriffs*, red. V. Lilienthal, I. Neverla, Köln 2017.

102 Konsekwencje orwellowskiej rzeczywistości sugestywnie opisała w szeroko dyskutowanej książce *Róże Orwella* Rebecca Solnit. Tłumaczyła ona w symbolicznie zatytułowanym rozdziale pt. *Śnieg i atrament*: „Kłamstwa stopniowo podkopują naszą zdolność zdobywania wiedzy, dostrzegania i tworzenia połączeń. Zatajając bądź wypaczając fakty lub rozpowszechniając nieprawdę, kłamca pozbawia swoje ofiary informacji potrzebnych im do uczestniczenia w życiu publicznym i politycznym; do unikania niebezpieczeństw; do poznawania otaczającego świata, zamieszkujących go ludzi oraz siebie samych; do kierowania się własnymi zasadami; do rozeznania się w sytuacji; do dokonywania właściwych wyborów i ostatecznie do swobodnego działania”, por. R. Solnit, *Róże Orwella*, Kraków 2023, s. 267-268.

wcześniej europosłanką (2004-2009) oraz posłanką (2009-2025), współtworzyła krytykowany przez siebie system, stając się przez to mniej wiarygodną kandydatką i nie wprowadzając BSW do Bundestagu. Kazus BSW unaoczniał, że nowe ugrupowania pomimo spektakularnych osiągnięć mogą zostać powstrzymane w drodze do władzy, jeśli ich retoryka i działania nie wpiszą się w dominujące oczekiwania. BSW, krytykując AfD, za mało odnosiła się do kwestii bezpieczeństwa i migracji, oddając tym samym pole konkurencji¹⁰³.

Ch. Lindner, który stał na czele FDP od 2013 roku, doprowadził w 2017 roku do powrotu liberałów do Bundestagu. Jego sukcesem było także wejście do koalicji rządowej w 2021 roku i objęcie funkcji ministra finansów. Polityk nie przeforsował w rządzie swojej koncepcji ograniczenia długu publicznego. Był utożsamiany ze wstrzymywaniem decyzji proinwestycyjnych i krytykowany za niezrozumienie potrzeb ludzi biednych. Pomimo że doprowadził do konfliktu z socjaldemokratami i Zielonymi, był głównym kandydatem partii w wyborach w 2025 roku. Konsekwencją tej decyzji było nieprzekroczenie przez FDP 5% prognozy wyborczego i status opozycji pozaparlamentarnej¹⁰⁴. Scenariusz utworzenia rozważanej przez FDP koalicji jamajskiej, złożonej z chadecji, liberałów i Zielonych, nie mógł być zrealizowany. Christian Lindner w odpowiedzi na porażkę zrezygnował z przywództwa w partii i 16 maja 2025 roku podczas zjazdu partii liberalnej w Berlinie przywództwo przejął Christian Dürr¹⁰⁵.

Przedstawicielom Die Linke, działającemu w Hamburgu Janowi van Aken i Heidi Reichinnek z Dolnej Saksonii, powiodła się walka o miejsca w Bundestagu. H. Reichinnek krytykowała politykę społeczną rządu O. Scholza, opowiadała się za walką z biedą i wykluczeniem społecznym¹⁰⁶. Natomiast J. van Aken reprezentował partię w sprawach międzynarodowych i opowiadał się za pacyfizmem. Wcześniej pracował dla Greenpeace i ONZ. W Bundestagu zasiadał w latach 2009-2017 i po przerwie powrócił do pracy parlamentarnej¹⁰⁷.

103 *Bundesparteitag in Bonn: BSW: Geschlossenheit trotz Umfrage-Sorgen*, 12.01.2025, <https://www.zdfheute.de/politik/deutschland/bsw-bundesparteitag-wahlkampf-programm-wagenknecht-100.html> [dostęp: 8.08.2025].

104 B. Binkmann, *Lindner schmeißt hin – und hinterlässt eine ratlose Partei*, „Süddeutsche Zeitung”, 24.02.2025, <https://www.sueddeutsche.de/politik/fdp-christian-lindner-ruecktritt-li.3207996> [dostęp: 3.06.2025].

105 *Nachfolger von Christian Lindner: Christian Dürr zum neuen FDP-Chef gewählt*, 16.05.2025, <https://www.zdfheute.de/politik/deutschland/fdp-wahl-vorsitzender-duerr-lindner-100.html> [dostęp: 8.08.2025].

106 *Rede von Heidi Reichinnek zur Situation in Deutschland am 11.02.25*, <https://www.youtube.com/watch?v=omuYdl7NKfo> [dostęp: 8.08.2025].

107 *Jan van Aken*, <https://jan-van-aken.com> [dostęp: 8.08.2025].

3.3. Personalizacja, mediatyzacja i profesjonalizacja kampanii wyborczej

Wśród dominujących cech współczesnych kampanii wyborczych w RFN wymienia się personalizację, mediatyzację oraz profesjonalizację¹⁰⁸. Wraz z rozwojem technologii kampanie polityczne w Niemczech porównywane są do walki wyborczej w USA. Pomimo różnic w systemach politycznych pomiędzy państwami wzrosło znaczenie liderów partii politycznych, a wysoki stopień personalizacji stał się uzależniony od wielu cech kandydatów, m.in. charyzmy, doświadczenia, sympatii ze strony społeczeństwa i rozpoznawalności kandydatów. Liderzy partii stali się szczególnie eksponowani, byli „twarzami partii” i reprezentowali ugrupowanie w całym procesie wyborczym, np. podczas debat telewizyjnych, na plakatach, w kontaktach z wyborcami w trakcie wieców i innych spotkań. Wzrosła liczba publikacji na temat życia zawodowego i osobistego kandydatów. W walce wyborczej główną rolę odgrywał kandydat na urząd kanclerza. Współczesne metody marketingowe poprzez zastosowanie obserwowanego już w epoce Konrada Adenauera psychologicznego efektu torowania (*priming*), dążą do skupienia uwagi wyborców na charyzmatycznym polityku¹⁰⁹. Według Thomasa Poguntke i Paula Webba wzrosło znaczenie prominentnych liderów z perspektywy podejmowanych decyzji przez elektorat i środowisko partii¹¹⁰.

Szczególne znaczenie, na wzór amerykańskich tradycji, przewidywano do debat telewizyjnych, które ukazywały się w telewizji publicznej w dogodnym dla wyborców czasie antenowym (zob. tabela 5).

Tabela 5. Główne debaty telewizyjne przed wyborami do Bundestagu w 2025 roku

Termin	Uczestnicy	Rozgłośnie
9.02.2025, godz. 20.15	Scholz, Merz	ARD, ZDF
16.02.2025, godz. 20.15	Scholz, Merz, Weidel, Habeck	RTL/ntv
19.02.2025, godz. 20.15	Scholz, Merz	Welt TV, Bild

Źródło: F. Durach, *Zeitplan der TV-Duelle vor der Bundestagswahl 2025: Die Termine auf einen Blick*, 22.02.2025, https://www.merkur.de/politik/zeitplan-der-tv-duelle-vor-der-bundestagswahl-2025-die-termine-auf-einen-blick-zr-93514485.html#google_vignette [dostęp: 8.08.2025].

Zostało odnotowane, że A. Merkel zwyciężała w debacie z kontrkandydatami z SPD: w 2005 roku z Gerhardem Schröderem, w 2009 roku z Frankiem-Walterem

¹⁰⁸ K.R. Korte, *Die Amerikanisierung der Wahlkämpfe*, 1.07.2021, <https://www.bpb.de/themen/politisches-system/wahlen-in-deutschland/335670/die-amerikanisierung-der-wahlkaempfe> [dostęp: 8.08.2025].

¹⁰⁹ H. Schoen, *Kandidatenorientierungen im Wahlkampf. Eine Analyse zu den Bundestagswahlkämpfen 1980-1998*, „Politische Vierteljahresschrift” 2004, nr 3, s. 321-345.

¹¹⁰ T. Poguntke, P. Webb, *Presidentialization and the politics of coalition: lessons from Germany and Britain*, „Italian Political Science Review” 2015, nr 3, s. 251-159.

Steinmeierem, w 2013 roku z Peerem Steinbrückiem, w 2017 roku z Martinem Schulzem. Natomiast jej partyjny konkurent¹¹¹ F. Merz zmierzył się w debacie 9 lutego 2025 roku z O. Scholzem. Dyskutując o problemie migracyjnym, skupili się głównie na wyzwaniu obrony granicy zewnętrznej UE oraz prawie do azylu, nie przedstawiając przekonujących rozwiązań w zakresie integracji migrantów i zapewnienia bezpieczeństwa¹¹². Zorganizowana 16 lutego debata czworga kandydatów – O. Scholza, F. Merza, A. Weidel oraz R. Habecka – wskazywała liderów najważniejszych partii oraz świadczyła o słabości pozycji Ch. Lindnera, który musiał wypowiadać się wśród mniej popularnych i relewantnych kandydatów. Politycy ustosunkowali się do poparcia udzielonego AfD przez J. Vance’a, wiceprezydenta USA i E. Muska, który 14 lutego w Monachium oceniał negatywnie poziom niemieckiej demokracji i krytykował przemiany społeczne w Europie. W debacie uczestniczyła A. Weidel, reprezentantka nieuznawanej AfD, stąd trzej pozostali kandydaci zapowiedzieli, że po wyborach podtrzymają politykę kordonu sanitarnego wobec jej partii¹¹³.

W finałowej debacie z 19 lutego 2025 roku pomiędzy O. Scholzem a F. Merzem, która miała także dać prognozę potencjalnej współpracy w ramach wielkiej koalicji, analizowano nie tylko poglądy polityków, ale także styl walki o przychylność i względy wyborców. Socjaldemokrata zdobył więcej sympatii, pomimo że przyznał się do porażki w walce ze wzrostem ekstremizmu, natomiast F. Merz został doceniony za użyte w debacie argumenty, przede wszystkim odnoszące się do krytyki koalicji światła ulicznych. W debacie wyartykułowano poparcie dla Ukrainy. W ramach dyskusji o polityce zatrudnienia podjęto temat wprowadzonego przez rząd O. Scholza dochodu obywatelskiego dla bezrobotnych, któremu sprzeciwił się F. Merz. Innym problemem był wzrost cen, którego przyczyn F. Merz upatrywał w wysokich cenach energii. O. Scholz w celu walki z recesją zaproponował inwestycje w infrastrukturę i wsparcie przedsiębiorców w inwestowaniu w myśl hasła: „made in Germany” oraz reformę hamulca zadłużenia. F. Merz skupił się z kolei na potrzebie obniżki cen energii i powstrzymaniu biurokracji oraz zmniejszeniu podatków dla przedsiębiorstw. Podczas debaty o zagrożeniach bezpieczeństwa wewnętrznego został przywołany atak terrorystyczny z 13 lutego 2025 roku w Monachium, w którym 24-letni Afgańczyk o orientacji radykalno-islamistycznej wjechał samochodem w demonstrantów ze związku zawodowego Verdi, doprowadzając do śmierci matki i córki oraz zranienia 39 ludzi. To tragiczne wydarzenie przedstawiono w światowych mediach, ponieważ

111 Ch. Hickmann, *Club der Verlierer*, „Der Spiegel”, 4.09.2021.

112 M. Leubecher, *Ein Duell mit vertauschten Rollen endet unentschieden*, „Die Welt”, 11.02.2025; T. Schmid, *Fördern und begrenzen*, „Die Welt”, 11.02.2025.

113 AFP, *US tensions add fire to final stretch of German election campaign*, 17.02.2025, <https://www.france24.com/en/live-news/20250217-us-tensions-plague-final-phase-of-german-election-campaign> [dostęp: 8.08.2025].

w tym czasie do stolicy Bawarii przybyło wielu polityków na Monachijską Konferencję Bezpieczeństwa. Pod wpływem zajęć w Niemczech zwiększono dyskusję o potrzebie wzmocnienia mandatu i działania służb publicznych kosztem rezygnacji z ochrony danych. Na zakończenie F. Merz podkreślił, że jeśli partie środka nie rozwiążą problemów gospodarczych i migracyjnych, to w Niemczech pogłębi się poziom radykalizmu. Oświadczył też, że wyklucza po wyborach współpracę z AfD i życzyłby sobie dla CDU/CSU jednego koalicjanta¹¹⁴.

Partie polityczne w kampanii wyborczej wykorzystywały wiele form aktywności, m.in. spotkania z elektoratem w terenie, aktywność w internecie, plakaty, spoty wyborcze, debaty telewizyjne, w których istotną rolę odgrywały nie tylko programy, ale także emocje i krótkie komunikaty, np. rozpowszechniane hasła. Politycy wykorzystywali fundacje polityczne, aby dotrzeć do elektoratu. SPD aktywnie walczyła, korzystając ze wsparcia Fundacji Friedricha Eberta, chadecy ze wsparcia Fundacji Konrada Adenauera, Zieloni – Fundacji Heinricha Bölla, a FDP – Fundacji Friedricha Eberta. W wyborach parlamentarnych w Niemczech szczególną rolę przywiązywano do wypracowanych przez środowisko partyjne programów wyborczych, które nawiązywały do programów zasadniczych partii, opracowywanych stanowisk, ale przede wszystkim stanowiły odpowiedź na sytuację wewnętrzną i międzynarodową. Uchwalane podczas zjazdów partyjnych i prezentowane na konferencjach prasowych, a także zamieszczane na stronach internetowych partii, odzwierciedlały przyjmowane przez partie strategie działań, pozwalały prognozować, czy propozycje zwiększą zdolność koalicyjną i pozwolą na sprawowanie władzy po wyborach (zob. tabela 6).

W przypadku CDU retoryka kampanii wskazywała na niezadowolenie ze stanu państwa oraz potrzebę powrotu do wcześniejszej świetności i tworzenia zaufania zamiast chaosu, a także umocnienia technologicznej pozycji na arenie międzynarodowej. Także Markus Söder postulował wzmocnienie gospodarczej pozycji Niemiec w myśl hasła: „silna Bawaria w silnych Niemczech”. SPD w sloganach obiecywała poprawę standardu życia wyborcom. Dyskusje wzbudziła koncepcja SPD, aby na plakatach potwarzać słowo „walka”, ponieważ krytycy plakatów twierdzili, że napisy prowokowały negatywne emocje. Liberałowie obiecywali korzystną zmianę polityki gospodarczej, a w spocie wyborczym prezentowali się jako partia kierująca się interesem Niemiec. Liberałowie nawiązali nie tylko do rozłamu koalicji w 2024 roku, ale przypomnieli wyjątkowe cezury w powojennej historii partii, m.in. skandal medialny z 1962 roku,

114 Kanzler-Duell: Olaf Scholz vs. Friedrich Merz – Der letzte Schlagabtausch vor der Bundestagswahl, „Welt”, 19.02.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=B3z2T7ed6Os> [dostęp: 8.08.2025]; N. Doll, Tiefe Gräben und überraschende Kompromisslinien, „Die Welt”, 21.02.2025; ŁZ, Zamach w Monachium. Zmarły dwuletnia dziewczynka i jej matka, 15.02.2025, <https://www.tvp.info/85073545/zamach-w-monachium-niemiecka-policja-podloze-islamistyczne-nie-zyje-dwuletnia-dziewczynka-ofiara-afganczyka> [dostęp: 8.08.2025].

Tabela 6. Programy wyborcze głównych partii politycznych w 2025 roku

Data i miejsce przedłożenia programu	Partia polityczna	Tytuł programu	Podmiot przyjmujący program
Berlin, 17.12.2024	CDU/CSU	„Zmiana polityczna dla Niemiec”	Porozumienie zarządów CDU i CSU
Berlin, 11.01.2025	SPD	„Więcej dla Ciebie. Lepiej dla Niemiec”	Zjazd delegatów
Berlin, 26.01.2025	Zieloni	„Wspólnie rosnąć”	Zjazd delegatów
Poczdám, 9.02.2025	FDP	„Wszystko da się zmienić”	Zjazd partyjny
Riesa, 11-12.01.2025	AfD	„Czas dla Niemiec”	Zjazd partyjny
Bonn, 12.01.2025	BSW	„Nasz kraj zasługuje na więcej”	Zjazd partyjny
Berlin, 18.01.2025	Die Linke	„Wszyscy chcą rządzić, my chcemy zmieniać. Podzielić bogactwo. Obniżyć ceny. Dla siebie nawzajem”	Zjazd partyjny

Źródło: Opracowanie własne.

który doprowadził do odejścia polityków FDP z rządu K. Adenauera. FDP stanęła po stronie tygodnika „Der Spiegel”, gdy kanclerz po publikacji materiału obciążającego Bundeswehrę i rząd polecił policji wtargnąć do redakcji czasopisma. Wśród zasług FDP wskazała politykę wschodnią Willy’ego Brandta oraz Waltera Scheela oraz budowanie tolerancji poprzez doprowadzenie do usunięcia z kodeksu karnego paragrafu 175 o homoseksualizmie. Zieloni odwoływali się do potrzeby kreowania zaufania w przestrzeni publicznej. AfD w spocie wyborczym stawiała tezę, że życie w Niemczech dzieli się na dwa etapy, a cezurę stanowi otwarcie granic migrantom w 2015 roku przez A. Merkel. W optyce AfD Niemcy w wyniku polityki kanclerz utracili poczucie bezpieczeństwa. Wskazywano, że tylko partia kierowana przez A. Weidel może przywrócić stabilność. BSW skupiła się na popieraniu pacyfizmu w polityce międzynarodowej. S. Wagenknecht zaznaczyła w spocie wyborczym, że Niemcy utraciły status potęgi przemysłowej i państwa znanego z dobrej infrastruktury oraz wykształconych pracowników. Stare partie zdaniem ugrupowania zawiodły i Niemcy potrzebowały reform w edukacji oraz służbie zdrowia. Polityk położyła nacisk na kompetencje, a na plakatach jej ugrupowanie apelowało o pokój (zob. tabela 7).

Wykorzystanie plakatów ulicznych było nadal ważnym, tradycyjnym narzędziem walki wyborczej. Najwięcej plakatów w minionej kampanii wydrukowała i rozwiesiła AfD (600 tys.), SPD (560 tys.), Zieloni (436 tys.), podczas gdy CDU (207 tys.) nie skupiła się na tym środku prezentowania kandydatów i celów wyborczych¹¹⁵. Od 2009 roku politycy wykorzystują media społecznościowe i wielkie platformy do walki politycznej.

115 L. Dehari, *op. cit.*

Tabela 7. Slogany partii politycznych

Partia polityczna	Slogan
AfD	„Czas dla Niemiec”
BSW	„Nasze państwo chce pokoju”
CDU	„Dla Niemiec, z których będziemy dumni/Znowu naprzód”
CSU	„Czas na zmianę/Razem dla Niemiec, silni dla Bawarii”
FDP	„Wszystko da się zmienić”
Die Linke	„Wszyscy chcą rządzić, my chcemy zmieniać”
SPD	„Więcej dla Ciebie, lepiej dla Niemiec/Walczymy dla Ciebie i Niemiec”
Zieloni	„Ufność/Człowiek”

Źródło: F. Puscher, *Wahlwerbung zur Bundestagswahl 2025*, 21.02.2025, <https://meedia.de/news/beitrag/18516-wahlwerbung-zur-bundestagswahl-2025.html> [dostęp: 8.08.2025].

W porównaniu do kampanii od drzwi do drzwi czy kampanii ulicznej przeniesienie kampanii do mediów spowodowało wyeliminowanie ryzyka konfrontacji z bezpośrednią przemocą fizyczną wobec polityków, która stała się elementem życia politycznego. Jednak także media społecznościowe niosą ryzyko stosowania negatywnych form polaryzacji i walki, tj. manipulacji czy przemocy psychicznej. Natomiast atutem kampanii internetowej stała się szybkość docierania przekazu, np. programu do wyborców. Zakres użycia internetu wzrósł w 2021 roku, za sprawą sztabów Christiana Lindnera, Armina Lascheta czy Jürgena Todenhöfera¹¹⁶. Kampania w 2025 roku wyróżniła się sposobem wykorzystania sztucznej inteligencji, TikToka, platform (X) czy YouTube. Aby nie znudzić odbiorców, partie polityczne umieszczały krótkie filmy reklamowe na kanale YouTube. Sztuczna inteligencja była używana do personalizowania przekazu, aby był atrakcyjny i zaciekał odbiorcę. Wykorzystywano bezpośrednią komunikację oraz nowoczesne technologie, tj. ChatGPT, utworzony przez startup Anthropic z San Francisco chatbot Claude AI. Te narzędzia umożliwiały automatyczne odpowiadanie na pytania wyborców. Partie rywalizowały o popularność i poparcie na Instagramie, platformie X i TikToku (zob. tabela 8).

W kampanii wyborczej pojawiły się nowe wyzwania związane z przemianami relacji społecznych i sposobów komunikowania, coraz częściej bazujących na internecie, fizycznym dystansie oferowanym przez technologie i szybkości przekazywania informacji oraz emocji w mediach społecznościowych. Ponieważ człowiek przyzwyczał się do poznawania świata poprzez zmysł wzroku, popularne stało się poszukiwanie nowoczesnych form obrazowania treści. Dyskusyjne stało się stosowanie techniki obróbki multimediów deepfake, która prowadziła do manipulowania obrazami

¹¹⁶ Report Aspen Institute. *Engaging German Influencers. Call for Action*, <https://www.aspeninstitute.de/aspen-publications/engaging-german-influencers-call-for-action> [dostęp: 8.08.2025].

Tabela 8. Zasięgi kandydatów w mediach społecznościowych

Kandydat	Śledzący profil na Instagramie (w tysiącach)	Śledzący profil X (w tysiącach)	Polubienia na TikToku (w milionach)
Christian Lindner	386	769	1,7
Alice Weidel	401	889	5,2
Robert Habeck	295	121	0,6
Sahra Wagenknecht	264	751	6,6
Oskar Scholz	238	641	1,5
Friedrich Merz	152	368	0,3

Źródło: L. Dehari, *Das kostet der Wahlkampf*, „WirtschaftsWoche”, 24.01.2025, <https://www.wiwo.de/politik/bundestagswahl-2025-das-kostet-der-wahlkampf/30182454.html> [dostęp: 8.08.2025].

i filmami wideo, wpływając w ten sposób na wizerunek kandydatów. Partie używały też platformy Hootsuite, Sprinklr, Crystal, Midjourney, DALLE¹¹⁷.

Wpływ na współczesne kampanie wywarła pandemia COVID-19, ponieważ według wyjaśnień Karla-Rudolfa Korte „koronokracja była demokracją dystansu, systemem politycznym bez spotkań”¹¹⁸. Częściowo dyskurs polityczny przeniósł się do internetu, wykorzystującego media społecznościowe i nowoczesne sposoby komunikacji do demonstrowania poglądów i artykułowania celów politycznych. Wyjście z lockdownu otworzyło na nowo możliwość aktywizacji ruchów społecznych, jak zrzeszonych w „Ostatnim Pokoleniu” aktywistów ekologicznych, czy przedstawicieli grup zawodowych, m.in. rolników, którzy podejmowali próby artykulacji poglądów politycznych poprzez organizowanie protestów. Ruchy ekologiczne stosowały taktykę obywatelskiego nieposłuszeństwa. Demontaż porządku w mieście wzbudził społeczne dyskusje o obowiązku egzekwowania prawa podczas organizowania protestów i manifestacji.

3.4. Agenda kampanii wyborczej

Kampania wyborcza była zdominowana przez problemy społeczne i wzrost poczucia braku bezpieczeństwa. Agendę wyborów odzwierciedliły pytania zawarte w latarniku wyborczym, narzędziu pomagającym wyborcom dopasować preferencje polityczne do programów wyborczych. Latarnik przygotowany przez Federalną Centralę Kształcenia

¹¹⁷ *Bundestagswahl 2025: Wie KI und Social Media den Wahlkampf beeinflusst haben*, „Das Magazin Digital Zentral”, 23.02.2025, <https://digital-zentral.de/bundestagswahl-2025-wie-ki-und-social-media-den-wahlkampf-beinflusst-haben> [dostęp: 8.08.2025]; J. Guschl, *Wie fangen Parteien Stimmen im Netz?*, 7.02.2025, <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/deutschland/bundestagswahl-wahlkampf-social-media-100.html> [dostęp: 8.08.2025].

¹¹⁸ K.R. Korte, *Wählermärkte. Wahlverhalten und die Regierungspolitik in der Berliner Republik*, Frankfurt, New York 2024, s. 9; K. Frymark, *Bez eksperymentów: Armin Laschet nowym przewodniczącym CDU*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 19.01.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-01-19/bez-eksperymentow-armin-laschet-nowym-przewodniczacym-cdu> [dostęp: 8.08.2025].

Politycznego otrzymał patronat cenionych instytucji medialnych¹¹⁹, zawierał pytania dotyczące zwiększenia kontroli policyjnej poprzez korzystanie z programów do rozpoznawania twarzy oraz propozycje zaostrzenie prawa karnego. Przygotowany zestaw tez w latarniku wyborczym odnosił się do polityki międzynarodowej, np. zaangażowania Niemiec wobec wojny w Ukrainie czy polityki eksportu broni do Izraela. Wiele miejsca zajęły kwestie socjalne, związane z polityką mieszkaniową, zasiłkiem dla bezrobotnych czy rekrutacją cudzoziemców do pracy. Dyskusje wzbudzała kwestia powrotu do korzystania z energii jądrowej i promowania rolnictwa ekologicznego. Zagadnienia z ankiety odnosiły się do aktualnych wyzwań i zagrożeń oraz umożliwiały rozpoznanie różnic ideologicznych i programowych pomiędzy najważniejszymi ugrupowaniami¹²⁰.

Społeczne niezadowolenie wzbudził w trakcie kampanijnych dyskusji wzrost przestępczości. Przyczyny zmniejszenia poczucia bezpieczeństwa upatrywane były nie tylko w napływie imigrantów, ale także inflacji oraz następstwach pandemii. Odnotowano ataki na obywateli Niemiec ze strony cudzoziemców. Wzrastała przestępczość wśród dzieci w środowiskach imigranckich¹²¹. 23 sierpnia 2024 roku w Solingen, podczas obchodów 650-lecia miasta, Syryjczyk zaatakował nożem i pozbawił życia 3 ludzi¹²². 20 grudnia 2024 roku podczas jarmarku bożonarodzeniowego w Magdeburgu Saudyjczyk wjechał samochodem w zgromadzonych¹²³. W bawarskim Aschaffenburgu 28-letni obywatel Afganistanu zabił nożem dziecko i dorosłego mężczyznę. Ze względu na wzrost poczucia zagrożenia 29 stycznia 2025 roku odbyło się w Bundestagu głosowanie w sprawie zaostrzenia kontroli na granicach na wniosek CDU/CSU. Pięciopunktowy wniosek przewidywał:

1. Trwałe kontrole graniczne na wszystkich niemieckich granicach;
2. Kategoryczne odrzucenie wszelkich prób nielegalnego wjazdu;
3. Faktyczny zakaz wjazdu dla osób bez ważnych dokumentów wjazdowych;
4. Natychmiastowe zatrzymanie osób objętych obowiązkiem opuszczenia kraju;
5. Zaostrzenie prawa pobytu dla przestępców i osób stanowiących zagrożenie.

Głosowało 702 z 733 posłów. Propozycję chadeków poparło 348 deputowanych (CDU/CSU, AfD i FDP), przeciwko głosowało 345, a 10 wstrzymało się. Kanclerz

119 M.in. „Der Spiegel”, „Fokus”, „Tagesschau”.

120 Wahl-O-Mat, *Bundestagswahl 2025*, https://www.wahl-o-mat.de/bundestagswahl2025/app/main_app [dostęp: 3.08.2025].

121 Faeser zur Kriminalstatistik „Müssen bei sozialen Ursachen ansetzen”, 9.04.2024, <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/polizeiliche-kriminalstatistik-2023-100.html> [dostęp: 8.08.2025].

122 MZ, Państwo Islamskie bierze odpowiedzialność za atak w Solingen. Dwie osoby aresztowane, „Rzeczpospolita”, 24.08.2024, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art41016491-panstwo-islamskie-bierze-odpowiedzialnosc-za-atak-w-solingen-dwie-osoby-aresztowane> [dostęp: 8.08.2025].

123 Amk, P. Mal, *Magdeburg. Kierowca wjechał w tłum. Są ofiary, dziesiątki rannych*, „Rzeczpospolita”, 20.12.2024, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art41608451-magdeburg-kierowca-wjechał-w-tlum-sa-ofiary-dziesiatki-rannych> [dostęp: 8.08.2025].

A. Merkel skrytykowała sposób działania F. Merza przy współpracy z AfD. Zieloni ostrzegli przed łamaniem prawa europejskiego i populistyczną postawą, uderzającą w konstytucję Niemiec. SPD zarzuciło chadekom „historyczny błąd”, uważając, że głosowanie w sprawie polityki migracyjnej wykorzystujące głosy AfD psuje niemiecką demokrację. Także Die Linke zarzuciła CDU/CSU „paktowanie” z AfD¹²⁴.

Na dyskurs wyborczy wpłynęła wcześniejsza aktywność koalicji światła drogowych, która przeforsowała projekt ustawy dotyczącej ubiegania się o niemieckie obywatelstwo. Zmiana była motywowana faktem, że 14% ludności w Niemczech nie posiadała obywatelstwa niemieckiego. Reforma skracająca czas oczekiwania na przyznanie obywatelstwa z 8 do 5 lat, a w przypadku wykazania osiągnięć w zakresie aktywności integracyjnej do 3 lat. Poprzez zapisy prawne zamierzano promować partycypację w procesie integracji. Reforma umożliwiła m.in. uzyskanie obywatelstwa dzieciom, jeśli jeden z rodziców przebywa na terenie Niemiec co najmniej 5 lat. Szczególnie potraktowani zostali gasterbeiterzy, tzn. sprowadzeni do pracy w Niemczech w drodze umów międzynarodowych w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych obywatele innych państw, tj. Włoch, Hiszpanii, Grecji i Turcji. Nie musieli oni zdawać testu umożliwiającego uzyskanie niemieckiego obywatelstwa, ze względu na ich długoletnią obecność na terenie Niemiec oraz pracę i udaną asymilację ze społeczeństwem niemieckim. Ponadto uzyskanie obywatelstwa niemieckiego nie musiało oznaczać utraty obywatelstwa posiadanego dotychczas, co odpowiadało koncepcji prawa do wielokrotnego obywatelstwa wynikającej z wyzwań globalizacji. Na korzyść osoby ubiegającej się o obywatelstwo w RFN przemawiało udokumentowanie nauki w niemieckiej instytucji edukacyjnej, świadczenie pracy w Niemczech, aktywność obywatelska oraz znajomość języka niemieckiego przynajmniej na poziomie B1. Ustawa weszła w życie 27 czerwca 2024 roku¹²⁵. Ważnym elementem uzyskania obywatelstwa była świadomość obowiązku respektowania zasad demokracji oraz reprezentowanie przekonania, że „czyny motywowane antysemityzmem, rasizmem lub innymi nieludzkimi pobudkami są niezgodne z gwarancją godności ludzkiej zawartą w Konstytucji Republiki Federalnej Niemiec

¹²⁴ *Regierungserklärung. Mehrheit stimmt nach Regierungserklärung für Migrationsantrag der Union*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2025/kw05-de-regierungs-erklaerung-1041594> [dostęp: 8.08.2025]; R. Roßmann, *Migration Merkel distanziert sich vom Verhalten ihrer Partei*, „Süddeutsche Zeitung online”, 30.01.2025, <https://www.sueddeutsche.de/politik/bundestagswahl-2025-angela-merkel-friedrich-merz-5-punkte-plan-afd-migration-li.3192493> [dostęp: 8.08.2025].

¹²⁵ *Modernes Staatsangehörigkeitsrecht. Schnellere Einbürgerungen unter strengeren Voraussetzungen*, 27.06.2024, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/modernisierung-staat-sangehoerigkeitsrecht-2215610> [dostęp: 8.08.2025].

i naruszają wolnościowo-demokratyczny porządek prawny¹²⁶. Zmiany prawne miały przyczynić się do poprawy sytuacji społecznej. Znani imigranci, jak niemiecko-turecki piłkarz Mesut Özil czy chiński artysta Ai Weiwei, wskazywali na porażki polityki migracyjnej. Poziom polaryzacji został odzwierciedlony w kreowaniu nowych słów, które były dowodem zaistniałych konfliktów w społeczeństwie i rozpowszechnionych stereotypów. O obywatelach żyjących długo w państwie zaczęto mówić „bio-Niemcy”, a o ludziach, którzy nabyli obywatelstwo „plastik-Niemcy”¹²⁷.

Dotąd stabilny system polityczny zmagął się z konsekwencjami zmian w środowisku międzynarodowym, a koszty reagowania na kryzysy oddziaływały na zmiany wewnętrzne, m.in. poprzez wzrost krytyki wobec partii mainstreamowych oraz pogłębianie się eurosceptycyzmu wśród opozycji politycznej. Przedterminowe wybory 23 lutego 2025 roku odbyły się zdaniem Katji Hoyer, niemieckiej badaczki, w atmosferze przygnębienia i pesymizmu, spowodowanego kryzysem niemieckiego modelu gospodarczego i problemami strukturalnymi¹²⁸.

3.5. Wyniki wyborów do Bundestagu 23 lutego 2025 roku

W wyborach 23 lutego 2025 roku zwyciężyła chadecja, uzyskując 208 mandatów w Bundestagu. Był to niewątpliwy sukces Friedricha Merza, który przez lata walczył o przejęcie władzy, rywalizując w partii z Angelą Merkel. Na drugim miejscu z 152 mandatami uplasowała się AfD, na trzecim SPD z 120 mandatami¹²⁹, na czwartym Zieloni z 85 mandatami, a dalej Die Linke z 64. SSW uzyskała jeden mandat. Wskutek nieprzekroczenia 5% progu wyborczego porażkę poniosły FDP oraz BSW¹³⁰. Zahamowana została ekspansywna kariera nowego ugrupowania S. Wagenknecht, a pozytywny wynik odnotowała Die Linke. Zieloni przeszli do opozycji ze względu na różnice w zakresie polityki migracyjnej oraz gospodarczej. Dodatkową trudnością byłoby podjęcie próby zbudowania koalicji złożonej z więcej niż dwóch ugrupowań spolaryzowanych pod

126 *Modernes Staatsangehörigkeitsrecht auf den Weg gebracht*, 23.08.2023, https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/DE/2023/08/staatsangehoerigkeitsrecht_kabinett.html [dostęp: 8.08.2025].

127 J. Kampfner, *op. cit.*, s. 126-128; A. Hreczuk, *Mesut Özil: od gwiazdy do antybohatera. Dlaczego piłkarz nie chce już grać dla Niemiec?*, „Polityka online”, 25.07.2018, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1757644,1,mesut-zil-od-gwiazdy-do-antybohatera-dlaczego-pilkarz-nie-chce-juz-grac-dla-niemiec.read> [dostęp: 8.08.2025].

128 *Jak zagłosują Niemcy? Wybór przygnębionych*, [Rozmowa Macieja Nowickiego z Katją Hoyer], „Newsweek” 2025, nr 8.

129 Jednak w marcowych wyborach w Hamburgu SPD podtrzymała wiodącą pozycję.

130 *Wahl zum 21. Deutschen Bundestag*, <https://bundeswahlleiterin.de/bundeswahlleiter.html> [dostęp: 8.08.2025].

względem ideologicznym¹³¹. Na podstawie analizy wyników okazało się, że chadecja i Zieloni nie posiadały razem większości potrzebnej do utworzenia rządu. Wobec tego, że chadecja wykluczyła współpracę z AfD, pozostała opcja utworzenia wielkiej koalicji (CDU/CSU i SPD).

Podczas gdy na przełomie XX i XXI wieku niemiecki system partyjny cechowało zanikanie przywiązania wyborców do konkretnych partii politycznych¹³², obecnie szczególnie badany jest wzrost przywiązania wyborców na wschodzie Niemiec do AfD. Wybory wzmocniły w Niemczech przeobrażenia systemu partyjnego, określane przez Melani Barlai jako „reorganizacja” (*realignment*), tzn. „trwałe przemieszczanie zachowań wyborczych i struktury systemu wyborczego”. BSW, która pierwszy raz uczestniczyła w wyborach do Bundestagu odebrała 60 tys. głosów wyborcom AfD. Natomiast AfD pozyskała głosy innych ugrupowań CDU/CSU (1 010 000), FDP (890 tys.), SPD (720 tys.), Die Linke (110 tys.), Zielonych (100 tys.)¹³³.

W wyniku wyborów parlamentarnych spadł odsetek kobiet w Bundestagu z 35,7% do 32,4%. Pomimo zaangażowania rządu O. Scholza we wdrażanie koncepcji feministycznej polityki międzynarodowej nadal problemem jest niska reprezentacja kobiet w polityce Niemiec. Wprawdzie A. Merkel pełniła 16 lat urząd kanclerza, U. von der Leyen stoi na czele Komisji Europejskiej, a A. Baerbock jako minister spraw zagranicznych zabiegała o zwiększenie roli kobiet w życiu publicznym, jednak nadal kobiety zwracają uwagę na incydenty dowodzące dyskryminacji ich roli (zob. tabela 9)¹³⁴.

Tabela 9. Bundestag 21 kadencji – liczba posłanek i posłów

Partia	Łączna liczba	Kobiety	Mężczyźni
Die Linke	64	36	28
SPD	120	50	70
Zieloni	85	52	33
CDU/CSU	208	48	160
AfD	152	18	134
SSW	1	–	1

Źródło: D. Schwarz, *So sieht der 21. Deutsche Bundestag aus*, 26.02.2025, <https://www.das-parlament.de/inland/bundestag/so-sieht-der-21-deutsche-bundestag-aus> [dostęp: 8.08.2025].

131 F. Decker, *Nach dem Ende der Ampel. Erwägungen zu der vorgezogenen Bundestagswahl 2025*, „GWP – Gesellschaft. Wirtschaft. Politik” 2025, nr 1, s. 46-48.

132 Z. Machelski, *Opozycja polityczna w Europie. Ujęcie porównawcze*, Warszawa 2016, s. 30.

133 M. Barlai, *Bundestagswahl 2025: „Realignment” des deutschen Elektorats*, <https://aub.eu/universitaet/nachrichten/bundestagswahl-2025-realignment-des-deutschen-elektorats> [dostęp: 8.08.2025].

134 K. Doering, *Inland. Frauentag: „Der weibliche Blick in der Politik ist unterrepräsentiert”*, 7.03.2025, <https://vorwaerts.de/inland/frauentag-der-weibliche-blick-der-politik-ist-unterrepraesentiert> [dostęp: 8.08.2025].

Frekwencja wyborcza wyniosła 82,5%. Na wsiach chadecja uzyskała 30% poparcia, AfD 25,8%, SPD 14%, Zieloni 8,5%, Die Linke 7%, BSW 5,4%, a FDP 4%. W miastach wynik chadecji był słabszy (27,5%), podobnie jak AfD z 17,5% i BSW z 4,7%. Więcej natomiast uzyskali w miastach socjaldemokraci – 18,1%, Zieloni 13,7%, Die Linke 10%, a FDP 4,6%¹³⁵. Wyborcy poniżej 30. roku życia zagłosowali przede wszystkim na Die Linke i AfD, natomiast seniorzy oddawali głos na chadecję¹³⁶.

W Niemczech Wschodnich SPD uzyskała poparcie rządu 12%, CDU 19%, Zieloni 8%, FDP 3%, AfD 32%, Die Linke 13%, BSW 9%, pozostali 4%. Natomiast w Niemczech Zachodnich SPD zdobyła 18% głosów, CDU/CSU 31%, Zieloni 13%, FDP 5%, AfD 18%, Die Linke 8%, BSW 4%, pozostali 5%¹³⁷.

W podsumowaniu analizy wyników wyborów należy podkreślić osłabienie znaczenia SPD, której wynik poniżej 20% był najgorszy w powojennej historii niemieckiego parlamentaryzmu. Nieprzekroczenie przez liberałów 5% progu wyborczego stanowiło także ważny symptom zmian niemieckiego systemu partyjnego, ponieważ liberałowie po wojnie długo odgrywali ważną rolę partii piwotalnej (języczka u wagi w systemie dwuipółpartyjnym, w którym rywalizujące ze sobą SPD i CDU/CSU potrzebowały partnera do utworzenia rządu). Nie zostały także zrealizowane oczekiwania nowego lewicowego ugrupowania BSW, za to w Bundestagu ponownie obecna jest Die Linke. Największą zmianę stanowi niezahamowany wzrost poparcia dla AfD.

3.6. Tworzenie rządu Friedricha Merza

W mediach zagranicznych podkreślono, że F. Merz będzie reprezentował w polityce wartości konserwatywne, kontynuował w aspekcie międzynarodowym współpracę atlantycką oraz tandem francusko-niemiecki. Prasa odnosiła się do jego wykładu w ramach „Globalnego Dialogu Liderów”, który polityk wygłosił w Fundacji Körbera 23 stycznia 2025 roku. Konserwatysta obiecywał obronę bezpieczeństwa światowych demokracji przed działaniami autokracji. Priorytetem określał wzmocnienie zdolności obronnych Europy. Krytykował politykę Rosji jako zagrażającą bezpieczeństwu Niemiec, obiecywał wsparcie Ukrainie. Wskazywał na potrzebę poprawy kontaktów z Francją i Polską w ramach UE¹³⁸. W przestrzeni publicznej zwrócono uwagę na wypo-

135 M. Gundlach i in., *So hat Deutschland gewählt*, „Süddeutsche Zeitung”, 24.02.2025, <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/politik/bundestagswahl-2025-wahlergebnis-analyse-daten-e044415/> [dostęp: 8.08.2025].

136 J. Stanton, *Junge Menschen nach der Bundestagswahl: Expertin sieht GenZ „massiv unter Druck”*, 26.02.2025, <https://www.fr.de/panorama/junge-menschen-nach-der-bundestagswahl-expertin-sieht-genz-massiv-unter-druck-93592203.html> [dostęp: 8.08.2025].

137 *Analyse der Bundestagswahl 2025*, <https://www.fes.de/bundestagswahl> [dostęp: 8.08.2025].

138 P. Mennerat, *Géopolitique de Friedrich Merz: la doctrine allemande pour la „nouvelle normalité”*, „Le Grand Continent”, 26.06.2025, <https://legrandcontinent.eu/fr/2025/06/26/merz-discours-geopolitique> [dostęp: 8.08.2025].

wieź F. Merza o objęciu parasolem nuklearnym ze strony Francji i Wielkiej Brytanii. Polityk twierdził: „Musimy porozmawiać z Brytyjczykami i Francuzami – dwoma europejskimi mocarstwami nuklearnymi – aby dowiedzieć się, czy dzielenie się bronią nuklearną, lub przynajmniej bezpieczeństwem nuklearnym Wielkiej Brytanii i Francji, mogłoby również nas dotyczyć”¹³⁹.

Chadecja stopniowo przejmowała ster. 24 lutego F. Merz poinformował po porozumieniu z M. Söderem, że rozmowy koalicyjne będą dotyczy partii „demokratycznego centrum”. 24 lutego pokonany O. Scholz spotkał się w urzędzie kanclerskim z F. Merzem, ale kandydat na kanclerza rozmawiał także z Larsem Klingbeilem, którego pozycja w SPD wzrosła po porażce kanclerza¹⁴⁰. Ponieważ rokowania w 2021 roku trwały aż 47 dni, F. Merz zapowiedział, że zależy mu na szybkim utworzeniu gabinetu, najlepiej przed Świętami Wielkanocnymi. Został wyłoniony format negocjacyjny, złożony z liderów partii, który był uzupełniany w zależności od uzgadnianych spraw. Finałem etapu pierwszego, nazywanego sondującym było przedstawianie 8 marca przez F. Merza (CDU), L. Klingbeila (SPD), S. Esken (SPD) i M. Södera (CSU) wspólnego dokumentu odnoszącego się do spraw gospodarczo-społecznych¹⁴¹. Etap drugi rokowań odbywał się w 16 tematycznych formatach, których zespoły miały opracować do 24 marca szkice kompromisów. W przypadku kontrowersji przedstawione przez zespoły robocze rozbieżności powinien rozstrzygnąć format liderów obu partii, nazwany „rundą 19”. Dietmar Woidke, premier Brandenburgii i pełnomocnik rządu ds. relacji ze Wschodem, który uczestniczył w rokowaniach ds. polityki energetycznej i klimatycznej, wyrażał w trakcie negocjacji postulat, aby uwzględnić interesy mieszkańców Niemiec Wschodnich, także podczas podziału stanowisk (zob. tabela 10)¹⁴².

Ostatnie dni pracy Bundestagu dwudziestej kadencji odpowiadały problemom dyskutowanym przed podpisaniem umowy koalicyjnej, związanym z reformą hamulca zadłużenia, polityki migracyjnej czy wzrostem nakładów na politykę bezpieczeństwa

139 E. Grasland, *Pour Friedrich Merz, construire une défense européenne sera une „priorité absolue”*, „Les Echos”, 25.02.2025, <https://www.lesechos.fr/monde/europe/pour-friedrich-merz-construire-une-defense-europeenne-sera-une-priorite-absolue-2150568> [dostęp: 8.08.2025].

140 *Nach Bundestagswahl. Scholz und Merz besprechen sich im Kanzleramt*, 25.02.2025, <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/scholz-merz-spd-union-100.html> [dostęp: 8.08.2025]; *Migration, Bürgergeld, Schuldenbremse. Knackpunkte in Koalitionsgesprächen*, 25.02.2025, <https://taz.de/Migration-Buergergeld-Schuldenbremse/!6072109> [dostęp: 8.08.2025].

141 M. Janzen, L. Kumpfmüller, *Regierungsbildung: Wie geht es jetzt weiter?*, „Die Zeit”, 24.02.2025, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2025-02/koalitionsverhandlungen-bundestagswahlparteien-kabinett-faq>; C. Heine, *Kritische Reaktionen auf das schwarz-rote Sondierungspapier*, „Das Parlament”, 13.03.2025, <https://www.das-parlament.de/inland/bundestag/kritische-reaktionen-auf-das-schwarz-rote-sondierungspapier> [dostęp: 8.08.2025].

142 *Interview Wirtschaftsstärkung und Ostbeauftragter: Woidke (SPD) lobt Koalitionsvertrag*, 10.04.2025, <https://www.inforadio.de/rubriken/interviews/2025/04/10/woidke-spd-brandenburg-haushalt-landtag-reaktion-koalitionsvertrag.html> [dostęp: 8.08.2025].

Tabela 10. Główni negocjatorzy umowy koalicyjnej

SPD	CDU/CSU
Lars Klingbeil (przewodniczący SPD i frakcji parlamentarnej SPD)	Friedrich Merz (przewodniczący CDU)
Saskia Esken (współprzewodnicząca SPD)	Carsten Linnemann (sekretarz generalny CDU)
Boris Pistorius (minister obrony)	Thorsten Frei (szef klubu parlamentarnego CDU)
Matthias Miersch (sekretarz generalny SPD)	Katrin Prien (wiceprzewodnicząca CDU)
Hubertus Heil (wiceprzewodniczący SPD i minister pracy)	Karkus Kretschmer (premier Saksonii)
Achim Post (przewodniczący SPD w Nadrenii Północnej-Westfalii)	Markus Söder (przewodniczący CSU, premier Bawarii)
Anke Rehlinger (premier Kraju Saary)	Alexander Dobrindt (CSU)
Manuela Schwesig (premier Meklemburgii Pomorza Przedniego)	Martin Huber (sekretarz generalny CSU)
Bärbel Bas (przewodnicząca Bundestagu)	Dorothee Bär (wiceprzewodnicząca CSU)

Źródło: P. Völkner, T. Nagel, *Sondierungen von Union und SPD: Jetzt werden Details aus Gesprächen klar – nächstes Treffen steht schon fest*, 9.03.2025, <https://www.merkur.de/politik/soeder-esken-sondierungsgespraechе-sondierungen-koalitionsverhandlungen-news-aktuell-spd-cdu-csu-union-merz-klingbeil-zr-93598567.html> [dostęp: 8.08.2025].

Niemiec. 18 marca w Bundestagu została przegłosowana zmiana konstytucji, która pozwalała na rezygnację z przyjętego w 2009 roku hamulca zadłużenia do 0,35% PKB na poziomie federalnym oraz wprowadzała zakaz zadłużania się na poziomie landowym. Głosowanie zostało okrzyknięte historycznym i odpowiadało na oczekiwania wyrażane przez niemieckie społeczeństwo. Zapytywani w sondażu Forsa/DGAP Niemcy, o to, czy hamulec zadłużenia w Niemczech powinien pozostać zniesiony w przyszłości wyrażali coraz większe przekonanie dla tej decyzji. Podczas gdy w lipcu 2024 roku 25% respondentów domagało się całkowitego zniesienia hamulca zadłużenia, to w styczniu 2025 roku oczekiwanie takie wyraziło aż 46% respondentów¹⁴³. Friedrich Merz przekonywał w Bundestagu do inwestowania w przemysł zbrojeniowy ze względu na sytuację geopolityczną i potrzebę budowania polityki obronnej Unii Europejskiej. Wyrażał ocenę, że polityka D. Trumpa wobec Europy oraz potrzeba doinwestowania Bundeswehry przesądzają o potrzebie rezygnacji z hamulca zadłużenia. Opowiadał się za zwiększeniem inwestycji infrastrukturalnych w obszarze polityki energetycznej i transportowej. Jego postawa została pozytywnie przyjęta przez Marka Rutte, sekretarza generalnego NATO oraz Emmanuela Macrona. W historycznym głosowaniu popartym przez 513 posłów z CDU, SPD i Zielonych posłowie opowiedzieli się za utworzeniem specjalnego funduszu inwestycyjnego w wysokości 500 mld euro, w tym

¹⁴³ S. Vallée, J. de Weck, *Mehrheit der Deutschen unterstützt Änderungen an der Schuldenbremse*, 27.01.2025, <https://dgap.org/de/forschung/publikationen/mehrheit-der-deutschen-unterstuetzt-aenderung-en-der-schuldenbremse> [dostęp: 8.08.2025].

100 mld na transformację klimatyczną. Przeciwnikami byli liberałowie protestujący przeciwko zadłużaniu kolejnych pokoleń oraz ugrupowanie Sahry Wagenknecht widzące w zmianach polityki zbrojeniowej agresywną politykę Niemiec¹⁴⁴. Kontrowersje wzbudzała postawa partii wobec wojny rosyjsko-ukraińskiej. Katja Wolf, która podobnie jak Sahra Wagenknecht opuściła Die Linke i będąc członkinią SSW objęła funkcję ministra finansów Turynii, twierdziła: „Jestem za Bundeswehrą, za zdolnością obronną, ale nie za militarną gotowością. Ten sposób, w jaki bezmyślnie poddajemy się wojskowej logice, uważam za niebezpieczny”¹⁴⁵.

Bundestag 25 marca 2025 roku zebrał się po raz pierwszy. Zabrakło w nim nieodwołanego zmarłego w 2023 roku Wolfganga Schäublego, który od 1972 roku odnawiał mandat we wszystkich wyborach parlamentarnych. Chadecki polityk sprawował też w latach 2017-2021 funkcję prezydenta Bundestagu¹⁴⁶. Podczas inauguracyjnego posiedzenia Bundestagu 21. kadencji prezydentem została Julia Klöckner (CDU), zastępcami Josephine Ortleb (SPD), Andrea Lindholz (CSU), Omid Nouripour (Zieloni), Bodo Ramelow (Die Linke). Posiedzenie otworzył Gregor Gysi, polityk najstarszy nie wiekiem, ale stażem parlamentarnym. Podkreślił on potrzebę kreowania nowych struktur bezpieczeństwa wobec współczesnych zagrożeń, konfliktów oraz łamania prawa międzynarodowego i potrzeby ochrony pokoju. Zaznaczył, że Die Linke, którą reprezentuje, nie dominuje w Bundestagu, ale reprezentuje pogląd, że polityka spirali zbrojeń nie będzie skuteczna. Odnosząc się do konfliktu na Bliskim Wschodzie, poparł rozwiązanie dwupaństwowe dla Izraela i Palestyńczyków. Potępił antysemityzm, natomiast krytykował Hamas i Hezbollah. W polityce wewnętrznej zwracał uwagę na potrzebę inkluzji społecznej, polityki integracyjnej, dostępu do edukacji, kultury, sportu, a także przewycięzania podziałów pomiędzy Wschodnimi i Zachodnimi Niemcami¹⁴⁷.

9 kwietnia CDU/CSU i SPD przedstawiły porozumienie w myśl hasła: „reformować i inwestować” w sprawie liczącego 146 stron traktatu koalicyjnego „Odpowiedzialność

144 RFI, *Allemagne: les députés adoptent le plan d'investissement „bazooka” de Friedrich Merz*, 18.03.2025, <https://www.rfi.fr/fr/europe/20250318-allemaigne-les-d%C3%A9put%C3%A9s-adoptent-le-plan-d-investissement-bazooka-de-friedrich-merz> [dostęp: 8.08.2025]; J. Bielecki, *Polska w niemieckich wyborach stawia na Friedricha Merza*, „Rzeczpospolita online”, 8.12.2024, <https://www.rp.pl/polityka/art41553971-polska-w-niemieckich-wyborach-stawia-na-friedricha-merz> [dostęp: 8.08.2025].

145 A. Reimann, L. Tutmann, „*Wer Sahra Wagenknecht kennt, weiß, wie groß ihre Sorge vor Fehlern ist*”, „Der Spiegel” 2025, nr 13.

146 13. *Bundestagspräsident. Wolfgang Schäuble: 51 Jahre lang Abgeordneter*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/13-wolfgang-schaeuble-675836> [dostęp: 8.08.2025].

147 *Neu gewählter Bundestag tritt am 25. März zusammen*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2025/kw13-de-konstituierende-sitzung> [dostęp: 8.08.2025]; *Rede von Gregor Gysi zur ersten Bundestagsitzung der neuen Legislatur am 25.03.25*, <https://www.youtube.com/watch?v=FjnTN2axXzs> [dostęp: 8.08.2025].

za Niemcy”¹⁴⁸. Wielka koalicja uzgodniła także podział tek w rządzie, pierwszy raz tworząc ministerstwo cyfryzacji i modernizacji państwa¹⁴⁹. Umowa wymagała uzyskania zgód ze strony negocjujących ugrupowań. Układ pomiędzy CDU/CSU i SPD został podpisany 5 maja. Zaplanowana na 6 maja inauguracja rządu Friedricha Merza okazała się zaskoczeniem, ponieważ polityk w pierwszym głosowaniu nie uzyskał absolutnej większości. Przeprowadzone tego samego dnia drugie głosowanie przyniosło chadekowi 325 głosów i umożliwiło objęcie urzędu (zob. tabela 11).

Tabela 11. Gabinet Friedricha Merza

Partia	Polityk	Funkcja
CDU	Friedrich Merz	Kanclerz
SPD	Lars Klingbeil	Minister finansów
CSU	Alexander Dobrindt	Minister spraw wewnętrznych
CDU	Dr Johann Wadephul	Minister spraw zagranicznych
SPD	Boris Pistorius	Minister obrony
CDU	Katherine Reiche	Minister gospodarki i energii
CSU	Dorothee Bär	Minister ds. badań, technologii i przestrzeni kosmicznej
SPD	Dr Stefanie Hubig	Minister ds. sprawiedliwości i ochrony konsumenta
CDU	Kathrin Prien	Minister ds. oświaty, rodziny, seniorów, kobiet i młodzieży
SPD	Bärbel Bas	Minister ds. pracy i spraw socjalnych
CDU	Dr Karstin Wildberger	Minister ds. digitalizacji i modernizacji państwa
CDU	Patrick Schneider	Minister transportu
CDU	Nina Warken	Minister zdrowia
CSU	Alois Rainer	Minister ds. rolnictwa, żywienia i ojczyzny
SPD	Reem Alabi-Radovan	Minister ds. współpracy gospodarczej i rozwoju
SPD	Verena Hubertz	Minister ds. mieszkalnictwa, rozwoju miast i budownictwa
CDU	Thorsten Frei	Szef urzędu kanclerskiego

Źródło: Bundesregierung, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/bundesregierung/bundeskabinett> [dostęp: 8.08.2025].

Wygłoszone przez F. Merza 14 maja 2025 roku exposé było podsumowaniem jego debat podczas kampanii wyborczej. Polityk zadeklarował przejęcie przez wielką koalicję odpowiedzialności za Niemcy oraz obronę demokracji. Podkreślił, że Niemcy, pozostając państwem imigracyjnym, będą wymagały poddania się polityce integracyjnej ze strony przybywającej ludności. Komentując problemy gospodarcze, zaznaczył, że Niemcy „chcą inwestować i reformować”. Oznajmił, że Niemcy będą wysuwały

148 D. Rzepka, *Schwarz-rote Koalition steht: Große Linien, Ministerposten, wie es weitergeht*, 9.04.2025, <https://www.zdfheute.de/politik/deutschland/cdu-csu-spd-einigung-schwarz-rot-koalition-100.html> [dostęp: 8.08.2025].

149 L. Brülser, *Was in der Digitalpolitik passieren soll*, „Das Parlament”, 7.05.2025, <https://www.das-parlament.de/wirtschaft/digitales/was-in-der-digitalpolitik-passieren-soll> [dostęp: 8.08.2025].

inicjatywy, aby bronić interesów Niemiec i Europy oraz rozwijać współpracę z Francją i Polską, a także z Wielką Brytanią. Opowiedział się jednoznacznie po stronie Ukrainy oraz obrony pokoju w regionie¹⁵⁰. Przejęcie władzy przez F. Merza zostało przyjęte z uwagą na arenie międzynarodowej. W Polsce zaczęto pokładać nadzieję w poprawie współpracy Trójkąta Weimarskiego. We Francji na nowo odżyły oczekiwania co do kontynuacji powojennej współpracy francusko-niemieckiej. Pojawiało się pytanie, jakie będą efekty kooperacji pomiędzy Friedrichem Merzem i Emmanuelem Macronem na tle polityk tworzonych przez Konrada Adenauera i Charles'a de Gaulle'a, a później Helmuta Schmidta i Valéry'ego Giscard d'Estaing¹⁵¹.

Podsumowanie

Początkowi rządów wielkiej koalicji towarzyszą działania mające na celu przywrócenie stabilności oraz odpowiedź na wyzwania wynikające z procesów globalizacyjnych, których negatywne konsekwencje wpłynęły na osłabienie prestiżu Niemiec na arenie międzynarodowej. Zmiany geopolityczne oraz zobowiązania Niemiec w polityce europejskiej, a także problemy wewnętrzne przyczyniły się do spadku dynamiki rozwoju gospodarczego Niemiec. Krytyce podlegała niedostateczna modernizacja infrastruktury, dyskusje społeczne wzbudzała odpowiedź Niemiec na kryzysy w polityce europejskiej, m.in. kryzys migracyjny i wojnę w Ukrainie. Pojawiła się koncepcja budowania militarnej potęgi Niemiec, w miejsce wcześniej postulowanej republiki oświatowej. Zachodzące zmiany wpłynęły na wzrost rozczarowania niemiecką demokracją i partiami politycznymi.

W wyniku wzrostu konfliktów w otoczeniu Unii Europejskiej Niemcy zmieniły priorytety, koncentrując się na kwestiach bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego, aby odbudować wizerunek stabilnego gospodarczo państwa dobrobytu poprzez inwestycje infrastrukturalne i reformy. Pomimo wzrostu krytyki funkcjonowania niemieckiego państwa, Niemcy pozostały w gronie światowych liderów. Wynik wyborów wzbudził zainteresowanie światowych przywódców i proces przejmowania władzy przebiegł spokojnie, przy zachowaniu odpowiednich standardów, czego dowodem była pożegnalna wizyta Olafa Scholza w Warszawie.

150 *Regierungserklärung von Bundeskanzler Friedrich Merz*, 14.05.2025, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-friedrich-merz-2347888> [dostęp: 8.08.2025].

151 B. Koszel, *Rola Niemiec w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej w XXI wieku*, Poznań 2019, s.19-35; M. O'Sullivan, *Friedrich Merz becomes german chancellor at a critical moment*, 27.02.2025, <https://www.forbes.com/sites/mikeosullivan/2025/02/27/friedrich-merz-becomes-german-chancellor-at-a-critical-moment> [dostęp: 8.08.2025].

Nie powiodła się kontynuacja zapoczątkowanej w 2021 roku współpracy w ramach koalicji światła drogowych (SPD, FDP i Zieloni) ze względu na niespójność programową i ideologiczną pomiędzy ugrupowaniami oraz wzrost poparcia AfD. Po wyborach ster przejął F. Merz, chadecki milioner, symbolizujący skuteczność Niemiec w biznesie. Zwycięstwo F. Merza zostało przyjęte z uznaniem we Francji i Włoszech. Jednak w obliczu konkurencji gospodarczej z Chinami czy napiętych relacji gospodarczych pomiędzy UE a USA, a także konfliktów na zewnętrznych granicach UE nie jest to prosta gra. Wymaga znacznych nakładów, aby usprawnić struktury państwowe i odbudować odporność niemieckiego społeczeństwa, które zgłasza potrzebę reform oraz modernizacji instytucji odpowiadających za jakość funkcjonowania państwa.

Kampania wyborcza została zdominowana przez zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego i międzynarodowego, wykorzystano w niej tradycyjne i nowoczesne formy walki wyborczej. Niemiecka kampania na wzór amerykański wykorzystywała różne formy socjotechniczne dopasowane do odbiorcy XXI wieku, czyli sięgano po media społecznościowe, obróbkę obrazu, spoty wyborcze. Problemem była walka z dezinformacją, którą podjęły instytucje publiczne, m.in. Federalna Komisja Wyborcza. W aktywność edukacyjną przed wyborami włączyły się centrale edukacji obywatelskiej i został przygotowany latarnik wyborczy. Politycy starali się wykazać profesjonalizmem, opracowywali merytoryczne programy i projekty, organizowali konferencje prasowe, działali poprzez własne fundacje, spotykali się z wyborcami w terenie.

Dotąd stabilny system partyjny w Niemczech zareagował na zmiany spowodowane spadkiem poparcia dla tradycyjnych partii ogólnospołecznych – CDU/CSU i SPD. Po raz drugi w Bundestagu nie znalazła się FDP, a Ch. Lindner zrezygnował z przywództwa w partii. Pomimo sukcesów osiągniętych w 2024 roku miejsc w Bundestagu nie wywalczył BSW. Wzrosło natomiast poparcie dla AfD, pomimo że wysuwane są postulaty domagające się delegalizacji ugrupowania, wobec którego stosowana była w Bundestagu po 2017 roku polityka kordonu sanitarnego. Nowelizacja systemu wyborczego nie usatysfakcjonowała CDU i CSU, które prawdopodobnie będą domagały się zmiany systemu wyborczego. Proces kreowania nowego rządu przebiegł stabilnie i sprawnie oraz przyniósł ponowną szansę socjaldemokratom i chadekom sprawowania władzy w formule wielkiej koalicji.

POLITYKA WEWNĘTRZNA W PROGRAMACH PARTII POLITYCZNYCH

1. Kwestie gospodarcze

Gospodarka była jednym z najważniejszych tematów kampanii wyborczej na wybory do Bundestagu w 2025 roku. Nie jest to zaskakujące, zważywszy że podczas gdy inne państwa odnotowywały wzrost gospodarczy, PKB Niemiec spadło w 2023 roku o 0,3% w porównaniu do roku wcześniejszego, w 2024 roku zaś o kolejne 0,2%. W związku z tą recesją brytyjski dziennik „The Economist” szumnie określił Niemcy „chorym człowiekiem Europy”¹, do czego zresztą odwołała się Wolna Partia Demokratyczna w swoim programie wyborczym pt. „To wszystko da się zmienić”². Kolejny rok nie miał przynieść w tym względzie oczekiwanej dużej zmiany. Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW) przewidywał wzrost gospodarczy na poziomie zaledwie 0,3%, przez co luka między gospodarką niemiecką a gospodarką innych państw uprzemysłowionych miała stać się jeszcze większa³.

W związku z powyższym w większości analizowanych programów wyborczych podkreślano, że niemiecka gospodarka znajduje się w poważnym kryzysie, a Alternatywa dla Niemiec pisała wręcz o „upadku gospodarczym” Niemiec⁴. Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna i Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii uznały, że niemiecki przemysł „znajduje się pod międzynarodową presją”⁵, Sojusz Sahry Wagenknecht – dla

1 Ostatnia taka recesja przez dwa lata z rządu miała miejsce w latach 2002-2003. Zob. *Is Germany once again the sick man of Europe?*, „The Economist”, 17.09.2023, <https://www.economist.com/leaders/2023/08/17/is-germany-once-again-the-sick-man-of-europe> [dostęp: 26.03.2025].

2 FDP, „Das alles lässt sich ändern”. *Das Wahlprogramm der Freien Demokraten zur Bundestagswahl 2025*, 17.12.2024, s. 4, https://www.fdp.de/sites/default/files/2024-12/fdp-wahlprogramm_2025.pdf [dostęp: 18.03.2025].

3 International Monetary Fund, *World Economic Outlook Update. Global Growth: Divergent and Uncertain*, 2025, s. 8, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2025/01/17/world-economic-outlook-update-january-2025> [dostęp: 26.03.2025].

4 AfD, „Zeit für Deutschland”. *Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 21. Deutschen Bundestag*, 11-12.01.2025, s. 12, https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf [dostęp: 17.03.2025].

5 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 10, https://www.cdu.de/app/uploads/2025/01/km_btw_2025_wahlprogramm_langfassung_ansicht.pdf [dostęp: 17.03.2025]. O presji wywieranej na niemiecki przemysł i biznes wspomniało również SPD, zob. SPD, „Mehr für Dich. Besser für Deutschland”. *Das Regierungsprogramm der*

Rozsądku i Sprawiedliwości podkreślał, że „exodus ważnych gałęzi przemysłu już się rozpoczął”⁶, Lewica zaś stwierdziła, że „w Niemczech nie ma żadnej ukierunkowanej państwowej polityki przemysłowej. Zamiast nowych fabryk [...] rozkwita przemysł zbrojeniowy. Środki publiczne inwestuje się w rozbudowę baz Bundeswehry, zamiast w przyszłościowe badania cywilne i zaawansowane technologie”⁷.

Chadecja i BSW zgadzały się, że infrastruktura została zniszczona, co według drugiej z wymienionych partii sprawiło, że Niemcy stały się nieatrakcyjne jako lokalizacja dla biznesu i przemysłu⁸. Do kwestii tej odniosła się również Socjaldemokratyczna Partia Niemiec w programie wyborczym pt. „Z szacunku dla twojej przyszłości”, w którym podkreślała, że „w naszych odnoszących sukcesy sektorach, takich jak przemysł stalowy i motoryzacyjny, budowa maszyn i urządzeń, przemysł chemiczny i farmaceutyczny, produkcja półprzewodników i akumulatorów, Niemcy muszą pozostać lokalizacją zarówno dla dużych korporacji, jak i dla silnych przedsiębiorstw średniej wielkości”⁹. Przy tym socjaldemokracja przyznała, że gospodarka niemiecka znajduje się w trudnej sytuacji, choćby ze względu na brak ważnych inwestycji na przyszłość, oraz obiecywała, że zmieni ten stan rzeczy dzięki wprowadzeniu ukierunkowanych działań¹⁰. Będąca z nią w koalicji rządowej do listopada 2024 roku FDP przekonywała, że Niemcy mogą ponownie stać się wiodącym krajem gospodarczym, jeśli wykażą się odwagą do wprowadzenia zmian, dodając, że celem jest „udana gospodarka, która rośnie i tworzy dobrobyt”¹¹. Według partii, aby zapoczątkować prawdziwy zwrot gospodarczy, konieczne będzie przeprowadzenie daleko idących reform strukturalnych. Liberałowie dodawali przy tym, że potrzebny jest wzrost gospodarczy i lepsze warunki podaży, „aby kraj nie popadł w pesymizm i walkę o dystrybucję. [...] Aby powrócił optymizm, a Niemcy za dziesięć lat nadal były zamożnym i silnym krajem”¹². FDP wykorzystywała również tę kwestię do zwrócenia uwagi na nierównowagę między wschodem a zachodem Niemiec. Partia podkreślała, że jest świadoma szczególnych wyzwań gospodarczych we wschodnich krajach związkowych, „częściowo ze względu na bardziej rozdrobnioną strukturę gospodarczą. Od 1990 roku nie było jeszcze

SPD für die Bundestagswahl 2025, 11.01.2025, s. 10, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Programm/SPD_Programm_bf.pdf [dostęp: 17.03.2025].

⁶ Bündnis Sahra Wagenknecht, „*Unser Land verdient mehr!*”. *Wahlprogramm für die Bundestagswahl 2025*, 12.01.2025, s. 9, <https://bsw-vg.de/wp-content/themes/bsw/assets/downloads/BSW%20Wahlprogramm%202025.pdf> [dostęp: 19.03.2025].

⁷ Die Linke, „*Alle wollen regieren. Wir wollen verändern. Reichtum teilen. Preise senken. Füreinander*”. *Wahlprogramm die Linke*, 18-19.01.2025, s. 29, https://www.die-linke.de/fileadmin/user_upload/Wahlprogramm_Langfassung_Linke-BTW25_01.pdf [dostęp: 18.03.2025].

⁸ CDU/CSU, *op. cit.*, s. 10; Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 9.

⁹ SPD, *op. cit.*, s. 10.

¹⁰ *Ibidem*, s. 6.

¹¹ FDP, *op. cit.*, s. 34.

¹² *Ibidem*, s. 4, 11.

możliwe wygenerowanie siły gospodarczej porównywalnej z zachodnioniemieckimi krajami związkowymi. Sytuacja majątkowa również znacznie się różni. Dlatego [...] praktyczne finansowanie gospodarki i badań jest szczególnie ważne dla wielu małych i średnich przedsiębiorstw we wschodnich Niemczech¹³.

Ostatnia z partii koalicji sygnalizacji świetlnej podkreślała, że silna gospodarka stanowi jedną z ważnych przesłanek do zapewnienia, że niemieccy obywatele mogą we własnym państwie żyć wolni od strachu i ucisku¹⁴. Sojusz 90/Zieloni (*Bündnis 90/Die Grünen*) przekonywał, że „zaczął wzmocniać przyszłą siłę naszej gospodarki poprzez bardziej wykwalifikowaną siłę roboczą, więcej innowacji i mniej biurokracji”¹⁵. W programie pt. „Wspólnie rozwijając się” partia położyła nacisk na gospodarczą i innowacyjną siłę państwa, dodając, że życzy sobie, by była ona „neutralna dla klimatu, zrównoważona, innowacyjna i konkurencyjna we wspólnej Europie”. Według Zielonych firmy „mogą rozwijać swoją siłę tylko wtedy, gdy mają przestrzeń dla nieskomplikowanych i pragmatycznych rozwiązań – a jednocześnie mogą polegać na jasnych celach i ramach. Wymaga to od polityki utrzymania obranego kursu. Ustanowienia niezawodności. Uproszczenia zasad i standardów. Krótko mówiąc: uczynić więcej możliwym”¹⁶. Nie wszystkie pozostałe partie ufały, że Zieloni są w stanie osiągnąć pozytywne rezultaty dla rozwoju niemieckiej gospodarki. Partia ta, wspólnie z FDP oraz SPD, została oskarżona przez chadeków o doprowadzenie do głębokiej deindustrializacji przez stosowanie „ideologicznego i centralnie planowanego podejścia”¹⁷. Również Sojusz Sahry Wagenknecht podkreślał w programie wyborczym pt. „Nasz kraj zasługuje na więcej!”, że koalicja sygnalizacji świetlnej ponosi szczególną odpowiedzialność za to, że Niemcy nie są już „nowoczesnym uprzemysłowionym krajem, który był ceniony za granicą ze względu na swoich średniej wielkości globalnych liderów rynku i wysoko wykwalifikowanych pracowników”. Według BSW wiele osób w Niemczech wyraża obawy związane m.in. ze spowolnieniem gospodarki, co z kolei powiązane zostało z bankructwem firm i redukcją zatrudnienia¹⁸.

1.1. Model gospodarki

Analizowane partie w swoich programach wyborczych opowiedziały się za społeczną gospodarką rynkową (w przypadku AfD, BSW, SPD, Die Linke pozostała bliżej modelu

13 *Ibidem*, s. 11.

14 Bündnis 90/Die Grünen, „Zusammen wachsen”. *Regierungsprogramm 2025*, 26.01.2025, s. 10, https://cms.gruene.de/uploads/assets/Regierungsprogramm_DIGITAL_DINA5.pdf [dostęp: 18.03.2025].

15 *Ibidem*, s. 10.

16 *Ibidem*, s. 12.

17 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 21.

18 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 2, 9.

socjalnego, Bündnis 90/Die Grünen zaś – socjalno-ekologicznego)¹⁹, łącząc ją z dobrobytem. Najbliżej koncepcji pierwszego ministra gospodarki RFN Ludwiga Erharda, która opierała się na założeniu, że dzięki dostatecznemu i kompleksowemu porządkowi można będzie sterować procesem gospodarczym w taki sposób, aby skutkował on dla dobra wszystkich w duchu sprawiedliwości²⁰, plasowała się chadecja. CDU i CSU w programie pt. „Zmiana polityki dla Niemiec” podkreślały, że „gospodarka to nie wszystko, ale bez gospodarki wszystko jest niczym” oraz że dobrobyt dla wszystkich jest możliwy „tylko dzięki zapewnieniu gospodarce wolności i bezpieczeństwa w zakresie planowania, z silnym i sprawiedliwym państwem opiekuńczym (*Sozialstaat*), z osobistą odpowiedzialnością i ciężką pracą, która jest również nagradzana”, dodając, że aby to osiągnąć, państwo potrzebuje zmiany polityki²¹. Siostrzane partie łączyły Społeczną Gospodarkę Rynkową (SGR) również z dobrze opłaconą i wykwalifikowaną siłą roboczą, konkurencyjnością i wzrostem gospodarczym²².

Liberałowie w programie wyborczym pt. „To wszystko da się zmienić” tradycyjnie nawiązywali przede wszystkim do większej wolności od ingerencji państwa i tworzenia odpowiednich warunków prowadzenia aktywności gospodarczej przez jednostki, które zaskutkują ożywieniem gospodarczym²³. Zrzucili pozostałym partiom tworzącym koalicję sygnalizację świetlną odejście od zasad SGR i umożliwienie państwu opiekuńczemu zbytne rozrastanie się, wyrażenie zgody na coraz więcej dotacji, większe zadłużenie i wydatki rządowe, wskazując, że takie działanie bezpośrednio doprowadziło do rozpadu koalicji²⁴.

19 CDU/CSU i FDP w programach wyborczych używały określenia *Soziale Marktwirtschaft*, a zatem Społeczna Gospodarka Rynkowa (SGR), odwołując się do filozoficzno-politycznego nurtu powstałego po II wojnie światowej. Pozostałe partie pisały o *Soziale Marktwirtschaft*, czyli o społecznej gospodarce rynkowej. Jak podkreśla Anna Ząbkowicz, partie konkurujące z chadecami i liberałami o głosy wyborców „są skłonne eksponować przymiotnik «społeczna» w znaczeniu «socjalna» i łączyć ten przekaz z tak zwanym państwem opiekuńczym (*vel* państwem socjalnym), którego specyfikę wyznaczają zinstytucjonalizowane programy zabezpieczeń społecznych, opierające swoje funkcjonowanie na szeroko zakrojonej redystrybucji dochodu narodowego. Zarówno funkcja tych programów, jak i skala redystrybucji stanowią wykraczanie poza zakres rynku znacznie dalej, niż byli to skłonni zaakceptować z tak zwanych względów społecznych autorzy SGR”. Zob. A. Ząbkowicz, *Uspokojenie rynku: oksymoron czy konieczność*, Łódź 2024, s. 43.

20 L. Erhard, *Wohlstand für alle*, Düsseldorf 1957 (2000), s. 7 i kolejne.

21 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 2, 11.

22 *Ibidem*, s. 10-11.

23 Trzeba przy tym przyznać, że dużo więcej odwołań do SGR i jej zasad znajduje się w programie FDP przyjętym w 2012 roku na zjeździe w Karlsruhe. Zob. FDP, „*Verantwortung für die Freiheit*”. *Karlsruher Freiheitsthesen der FDP für eine offene Bürgergesellschaft. Beschluss des 63. Ordentlichen Bundesparteitages der FDP, Karlsruhe, 22. April 2012, 22.04.2012*, s. 4-5, 8-9, 15, 17, 18, 29, 37, 55, 78-86, <https://www.fdp.de/sites/default/files/import/2016-01/378-karlsruherfreiheitsthesen.pdf> [dostęp: 5.06.2025].

24 FDP, „*Das alles lässt sich ändern*”..., s. 4, 17.

Przywołana w programie wyborczym FDP socjaldemokracja opowiedziała się za polityką gospodarczą, która „łączy wzrost, sprawiedliwość społeczną i zrównoważony rozwój”. Partia przekonywała, że doprowadzi do ożywienia gospodarki, które przyniesie korzyści wszystkim. Aby to osiągnąć, zamierzała realizować inwestycje, które są sprawiedliwe międzypokoleniowo oraz stanowią podstawowy warunek zachowania konkurencyjności przez firmy w Niemczech. Jednocześnie koncentrowała się na zabezpieczeniu miejsc pracy. Co do zarzutów wyrażonych przez liberałów, SPD poparła w programie pt. „Z szacunku dla twojej przyszłości” model państwa opiekuńczego, które jest zdolne do podejmowania działań rzeczywiście chroniących słabsze grupy ludności. Opowiedziała się również, identycznie jak Zieloni, za poluzowaniem hamulca długu i zwiększeniem wydatków na inwestycje przy jednoczesnym utrzymaniu dotychczasowych świadczeń socjalnych²⁵.

Przy tym trzeci z koalicjantów społeczno-ekologiczną gospodarkę rynkową określał jako tę, „która bierze odpowiedzialność za społeczeństwo i środowisko, oferuje bezpieczne miejsca pracy i jest zakorzeniona lokalnie”, służy ludziom i zapewnia spójność i stabilność państwa oraz umożliwia przezwyciężenie kryzysu klimatycznego. Według Sojuszu 90/Zielonych podstawą zrównoważonego systemu gospodarczego jest zrównoważony dobrobyt ściśle powiązany z walką z kryzysem klimatycznym, „który wraz z kryzysem bioróżnorodności stanowi wielkie wyzwanie naszych czasów”. Obok sprawiedliwości społecznej i ochrony środowiska naturalnego w programie wyborczym pt. „Wspólnie rozwijając się” partia wspominała o efektywności gospodarczej²⁶.

Również Lewica wskazywała, że społeczna gospodarka rynkowa powinna być zorientowana na dobrobyt i ochronę środowiska, przy jednoczesnym poszanowaniu naturalnych ograniczeń wzrostu. Domagała się uznania i szacunku „dla wszystkich, którzy utrzymują nasze społeczeństwo”. Podkreślała, że jej celem jest stworzenie sieci zabezpieczeń socjalnych oraz ochrona pracowników, w tym ich miejsc pracy, płacy minimalnej i związków zawodowych. Partia opowiadała się za „gospodarką dla wszystkich, która nie będzie skupiona tylko na kilku wybranych, sztandarowych projektach, ale będzie również uwzględniać sytuację pracowników, konsumentów, małych firm i przedsiębiorstw świadczących usługi publiczne”. W tym celu domagała się jej fundamentalnej restrukturyzacji poprzez aktywną politykę gospodarczą rządu²⁷.

Sojusz Sahry Wagenknecht, podobnie jak Die Linke, powiązał społeczną gospodarkę rynkową ze związkami zawodowymi, jednocześnie opowiadając się za prawami pracowniczymi, możliwością awansu, spójnością społeczną, sprawiedliwością, dobrem

25 SPD, *op. cit.*, s. 6, 14, 17, 24, 31, 33, 37-38, 99-100; Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 16, 28, 36, 68-69.

26 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 16, 29.

27 Die Linke, *op. cit.*, s. 29.

wspólnym oraz silną klasą średnią. Pewne podobieństwa istnieją również z programem Zielonych, ponieważ BSW stawiał na gospodarkę oszczędzającą zasoby, neutralną dla klimatu i przyjazną dla środowiska²⁸.

Z kolei ostatnia z analizowanych partii, czyli Alternatywa dla Niemiec, odwołując się do społecznej gospodarki rynkowej, nawiązywała do pokoju społecznego, wolnego i odnoszącego sukcesy społeczeństwa, „w którym obywatele mogą prowadzić swoje życie w sposób niezależny i samostanowiący”, konkurencyjności, nowych możliwości rozwoju, zwłaszcza dla małych i średnich przedsiębiorstw, oraz objęcia podstawowymi systemami zabezpieczenia społecznego „osób w rzeczywistej potrzebie”²⁹.

Odwołanie do Społecznej Gospodarki Rynkowej znalazło się również w nowym programie rządowym. CDU/CSU i SPD podkreślały, że owa gospodarka, wraz z liberalną demokracją i solidarnością społeczną, „były, są i pozostaną kamieniami węgielnymi sukcesu naszego kraju”³⁰. Opowiadając się za dobrobytem dla wszystkich, koalicjanci obiecywali stworzyć warunki dla konkurencyjnej i rozwijającej się gospodarki, poprawić strukturalne warunki ramowe dla firm i pracowników, promować innowacje i kompleksowo ograniczać biurokrację. Łączyli zapewnienie miejsc pracy z silnym uprzemysłowieniem państwa. Podkreślali wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw oraz rzemiosła, dodając, że „w niepewnych czasach Niemcy powinny stać się bezpieczną przystanią dla naukowców, inwestorów i przedsiębiorców z całego świata”³¹. Dzięki zasadom SGR oraz kreatywnym przedsiębiorcom i zaangażowanym pracownikom obiecywali rozwijać Niemcy jako miejsce prowadzenia działalności gospodarczej oraz pobudzić wzrost gospodarczy poprzez reformy strukturalne³².

Zgodnie z postulatem Lewicy, która domagała się, aby powstały po wyborach rząd federalny opracował „wiązący plan dla przyszłości gospodarki wraz z pracownikami i ich związkami zawodowymi, organizacjami środowiskowymi i społecznymi, środowiskiem akademickim i przedsiębiorstwami”³³, chadecja i socjaldemokracja, wskazując, że podstawą sukcesu gospodarczego Niemiec jest silne partnerstwo społeczne, obiecywały, że opracują „Agendę chemiczną 2045” (Chemieagenda 2045) wspólnie ze związkami zawodowymi, przedsiębiorstwami oraz krajami związkowymi. Zobowiązały się także rozwiązywać wyzwania związane z cyfryzacją i sztuczną inteligencją w miejscu pracy w duchu owego partnerstwa i dzięki współdecydowaniu³⁴.

28 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 3, 12-13.

29 AFD, *op. cit.*, s. 10.

30 CDU/CSU, SPD, „*Verantwortung für Deutschland*”. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 21. Legislaturperiode, 2025, s. 1.

31 *Ibidem*, s. 2.

32 *Ibidem*, s. 4, 11.

33 Die Linke, *op. cit.*, s. 28.

34 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 2, 6, 19, 70, 134.

1.2. Inwestycje

Socjaldemokraci, podobnie jak Zieloni i Lewica, zwracali szczególną uwagę na inwestycje firm z siedzibą w Niemczech. Podkreślali, że potrzebują one „uczciwego, przejrzystego środowiska, w którym będą mogły inwestować i wprowadzać nowe pomysły na rynek”³⁵. Proponowali zatem ulgę podatkową, która będzie je do tego zachęcała. Celem premii inwestycyjnej „Made in Germany”³⁶, z której miały korzystać istniejące i nowe firmy, było stymulowanie przyszłych inwestycji w tzw. technologie jutra na szeroką skalę. SPD podkreślała, że „każda inwestycja firmy lub przedsiębiorstwa w maszyny i urządzenia (z tzw. inwestycji w sprzęt) będzie bezpośrednio i łatwo dotowana za pośrednictwem zwrotu podatku, wynoszącego 10% ceny zakupu”³⁷. Podobnie brzmiące obietnice znalazły się w programie wyborczym Zielonych. Partia postulowała wprowadzenie pięcioletniej, „niebiurokratycznej premii inwestycyjnej w wysokości 10% dla wszystkich firm i wszystkich inwestycji, z wyjątkiem inwestycji budowlanych”. Premia miała być odliczana od zobowiązania podatkowego spółki i wypłacana, jeżeli przekroczy owo zobowiązanie, a jej skuteczność corocznie monitorowana³⁸.

Oprócz premii inwestycyjnej, SPD proponowała utworzenie Funduszu Niemieckiego (*Deutschlandfonds*), który będzie mobilizował kapitał publiczny i prywatny w celu „zaspokojenia kluczowych potrzeb inwestycyjnych – np. w sieciach elektroenergetycznych i ciepłowniczych, sieciach wodorowych, stacjach ładowania samochodów elektrycznych i budownictwie mieszkaniowym”. Fundusz w wysokości 100 miliardów euro miał umożliwić państwu i prywatnym inwestorom, w tym spółdzielniom mieszkaniowym, dostawcom energii i przedsiębiorstwom transportowym, wspólne inwestowanie w przyszłość Niemiec, ograniczając do minimum biurokratyczne procedury. Przekazany przez rząd na rzecz Funduszu Niemieckiego kapitał początkowy miał być wykorzystywany w celu zapewnienia firmom i instytucjom niezbędnych środków finansowych – w formie pożyczek lub inwestycji kapitałowych – na ważne inwestycje.

35 SPD, *op. cit.*, s. 11.

36 Partia podkreślała, że „Made in Germany” („wyprodukowano w Niemczech”) to wspaniały znak jakości i takim też powinien pozostać przez długi czas. Podkreślając w programie wyborczym, że Niemcy stały się liderem światowego handlu technologiami i maszynami XX wieku, dodawano, że w kontekście występującego globalnego wyścigu technologii, zasobów i standardów, partia chce, aby produkcja niemiecka pozostała w czołówce technologii XXI wieku, aby nadążała za rozwojem sytuacji. „W tym celu realizujemy niezawodną, długoterminową i opartą na Europie strategię przemysłową, która łączy ochronę klimatu z konkurencyjnością”. CDU i CSU dodawały, że ze znanego na całym świecie znaku „Made in Germany” Niemcy mogą być dumni. Alternatywa chciała ponownie uczynić go „znakiem towarowym doskonałości i wyjątkowości”, dodając, że niemieckie firmy „powinny być w czołówce globalnych firm eksportowych”. Z kolei FDP łączyła go z produkowanymi w Niemczech technologiami środowiskowymi. Zob. SPD, *op. cit.*, s. 10; CDU/CSU, *op. cit.*, s. 10; AfD, *op. cit.*, s. 11; FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 39.

37 SPD, *op. cit.*, s. 5.

38 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 18.

Przy tym SPD dodawała, że jednocześnie należy zmobilizować kapitał prywatny. „Dużi inwestorzy instytucjonalni, tacy jak firmy ubezpieczeniowe lub fundusze emerytalne, mogą również inwestować w te firmy i instytucje, co powiększy przyszłe inwestycje i zaktywizuje kapitał prywatny”. Partia zapewniała, że nie dojdzie do prywatyzacji usług publicznych świadczonych w interesie ogółu³⁹.

O utworzeniu Funduszu Niemieckiego na rzecz wydatków inwestycyjnych wspominał również Bündnis 90/Die Grünen. Priorytetem było uzupełnienie regularnych funduszy w zakresie ochrony klimatu i środowiska, transportu, energetyki oraz infrastruktury badawczej, dopóki nie zostanie wdrożona reforma hamulca zadłużenia. Fundusz, którego wysokości partia nie ustaliła, miał zagwarantować młodemu pokoleniu „nowoczesny, sprawnie funkcjonujący i neutralny dla klimatu kraj oraz konkurencyjną gospodarkę, zamiast pozostawiać im odroczone ciężary i podupadłą infrastrukturę, a tym samym wzmocnić zaufanie do funkcjonującego państwa i liberalnej demokracji”. Zieloni podkreślali, że wspomagający finansowo przyszłe inwestycje na szczeblu federalnym, krajowym i lokalnym fundusz nie zwalnia z obowiązku ustalenia korzystniejszych dla rozwoju gospodarki priorytetów w budżecie i efektywniejszego wykorzystania dostępnych dochodów. Dodawali, że chcą wyeliminować istniejące luki w systemie podatkowym, aby sfinansować bieżące wydatki⁴⁰. Partia obiecywała, że w przyszłości będzie przyznawać dotacje państwowe na zakup produktów takich jak e-samochody, które są w dużej mierze produkowane w Europie, gdzie obowiązują wysokie standardy społeczne i środowiskowe⁴¹.

Przedstawiając w dokumencie pt. „Každy chce rządzić. My chcemy się zmienić. Dzielić się bogactwem. Obniżyć ceny. Dla siebie nawzajem” program inwestycji społeczno-ekologicznych, Die Linke domagała się 200 mld euro na restrukturyzację przemysłu. Pieniądze miały trafić do Funduszu Inwestycyjnego (*Investitionsfonds*), z którego przedsiębiorstwa miały otrzymywać wsparcie w transformacji przyjaznej dla klimatu, udzielanego im w ramach długoterminowych pożyczek lub jako akcje spółek. Lewica podkreślała, że również pracownicy powinni otrzymywać pożyczki w sytuacji przejścia przez nich firmy i prowadzenia jej jako spółdzielni. Zakładała, że będą one również udzielane w przypadku niewypłacalności, jeżeli istnieje perspektywa kontynuacji działalności gospodarczej. Fundusz miał również na celu reinwestowanie zysków z inwestycji lub pożyczek⁴². Partia opowiedziała się także za rozszerzeniem Funduszu Klimatycznego i Transformacyjnego (*Klima- und Transformationsfonds – KTF*) i zapewnieniem mu 65 mld euro rocznie. Pieniądze te miały zostać przeznaczone

39 SPD, *op. cit.*, s. 8, 18.

40 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 37.

41 *Ibidem*, s. 30.

42 Die Linke, *op. cit.*, s. 30.

m.in. na finansowanie rozruchu nowych technologii akumulatorów i magazynowania energii, produkcję i transport wodoru, finansowanie ceny energii elektrycznej dla odbiorców przemysłowych, czy pakiet ratunkowy dla dostawców w przemyśle motoryzacyjnym (o łącznej wartości 20 mld euro)⁴³. Lewica kładła przy tym nacisk na to, aby koszty związane z inwestycjami w reorganizację gospodarki „nie były ponoszone przez pracowników i zdecydowaną większość”⁴⁴.

Z kolei za pośrednictwem Funduszu Przemysłowego (*Industriefonds*) Sojusz Sary Wagenknecht chciał inwestować w istotne przyszłościowe sektory i kluczowe branże przemysłu oraz pomagać innowacyjnym start-upom odnieść sukces dzięki „cierpliwemu» kapitałowi, który nie oczekuje szybkich zwrotów”. Partia w programie wyborczym z 2025 roku argumentowała, że ze względu na „krótkoterminową logikę świata finansów” często nie byłoby to możliwe bez pomocy państwa⁴⁵. Sojusz podkreślał, że Niemcy potrzebują polityki fiskalnej, która promuje inwestycje, dlatego opowiedział się „za systemem podatkowym, który wyraźnie zmniejsza obciążenia dla zdecydowanej większości obywateli, a w zamian znacznie obciąża ponadprzeciętne dochody i duże fortuny”⁴⁶. Ponadto BSW życzył sobie przekształcenia dużych firm z kluczowych branż otrzymujących rządowe wsparcie finansowe, w przyjazne innowacjom i będące własnością fundacji. Argumentował, że firmy podlegające fundacji nie będą przekazywać finansowania rządowego ich akcjonariuszom. Jednocześnie podkreślał, że powinny one zostać otwarte na większy udział pracowników⁴⁷. BSW sprzeciwił się również dotowaniu nieefektywnych technologii⁴⁸. Jeszcze dalej poszli liberałowie, sprzeciwiając się coraz większym dotacjom – także dla przyjaznych dla klimatu technologii przyszłości, takich jak synteza jądrowa i bezpieczne elektrownie jądrowe – zadłużeniu i wydatkom rządowym⁴⁹. Dodawali, że w przyszłości „istniejące i nowe programy subsydiowania muszą być konsekwentnie ograniczone w czasie, degresywne i poddawane zewnętrznej ocenie”⁵⁰. Ponadto FDP argumentowała, że potrzebny jest atrakcyjny i silny rynek kapitałowy, który umożliwi więcej inwestycji. Skonstatowała, że inwestowanie w Niemczech musi się opłacać⁵¹.

AfD sugerowała szybszą realizację niezbędnych inwestycji dzięki uproszczeniu procedur planowania i ich zatwierdzania. Zwróciła uwagę na zbyt wysokie jak na

43 *Ibidem*, s. 30.

44 *Ibidem*, s. 29.

45 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 13.

46 BSW chciał zmniejszyć obciążenie podatkowe dochodów do 7500 euro brutto. *Ibidem*, s. 16.

47 *Ibidem*, s. 14.

48 *Ibidem*, s. 12.

49 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 5, 17, 35.

50 *Ibidem*, s. 35.

51 *Ibidem*, s. 13.

międzynarodowe standardy podatki od osób prawnych, które uniemożliwiają firmom niemieckim dokonywanie pilnie potrzebnych inwestycji, oraz zbyt duży zakres regulacji i zakazów, które zmniejszają atrakcyjność Niemiec jako lokalizacji biznesowej dla inwestorów krajowych i zagranicznych, co jeszcze bardziej utrudnia rozwój gospodarczy. Krytykowała, że od kilku lat znacznie więcej kapitału inwestycyjnego wypływa z Niemiec niż do nich napływa⁵². Ponadto zwracała uwagę, że „żadne z tzw. odnawialnych źródeł energii lub przewidywanych nowych zastosowań, takich jak pompy ciepła lub elektromobilność, nie może przetrwać na rynku bez dotacji”. W programie wyborczym z 2025 roku AfD podkreślała, że w przyszłości elektrownie wykorzystujące energię odnawialną będą musiały udowodnić swoją nieograniczoną kompatybilność środowiskową i korzyści ekonomiczne, m.in. rezygnując z dotacji i zapewniając, że uzgodnione umowami dotacje dla istniejących elektrowni pozostaną w mocy. Partia odrzuciła subsydiowanie technologii przez państwo jednocześnie dodając, że te służące strategicznej niezależności powinny być finansowane bezpośrednio przez państwo. Jako przykład marnowania pieniędzy podatników podawała subsydiowanie przemysłu półprzewodników⁵³. Podkreślała przy tym, że chce zagwarantować otwartość na technologie i wskazywała, że ich rozwój powiązany jest m.in. z niewielką liczbą przepisów prawnych⁵⁴.

Chadecja nie proponowała w programie wyborczym z 2024 roku stworzenia funduszu, ostrożnie wypowiadała się też na temat subwencjonowania firm przez państwo. Mniej powściągliwa była w trakcie poprzedniej kampanii wyborczej do Bundestagu. W „Programie na rzecz stabilności i odnowy. Razem dla nowoczesnych Niemiec” proponowała rozszerzenie Funduszu Przyszłości (*Zukunftsfonds*) przeznaczonego na rozwój technologii przyszłości⁵⁵ oraz otwarcie instrumentów finansowania, takich jak Fundusz Kapitału Załączkowego dla Przedsiębiorstw⁵⁶ (*High-Tech Gründerfonds*)

52 AfD, *op. cit.*, s. 12, 14.

53 W przeciwieństwie do AfD, BSW chciała zintensyfikować prace badawczo-rozwojowe nad technologiami takimi jak baterie półprzewodnikowe. Zob. Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 13.

54 AfD, *op. cit.*, s. 40-41, 74, 164-165.

55 Z funduszu korzystały przede wszystkim start-upy w fazie wzrostu o wysokich wymaganiach kapitałowych. Zob. *Launch of the „Zukunftsfonds” – Federal Government bolsters financing for start-ups in Germany*, 24.03.2021, https://www.kfw.de/About-KfW/Newsroom/Latest-News/Pressemitteilungen-Details_643072.html [dostęp: 2.06.2025].

56 Koncentruje się na start-upach z potencjałem wzrostu w dziedzinie technologii cyfrowych, technologii przemysłowych, nauk przyrodniczych, chemii i pokrewnych obszarów biznesowych. Zob. *Förderprogramm High-Tech Gründerfonds (HTGF)*, 2023, <https://www.foerderdatenbank.de/FDB/Content/DE/Foerderprogramm/Bund/BMWi/high-tech-gruenderfonds-bund.html> [dostęp: 1.06.2025].

i dotacja INVEST⁵⁷ dla przedsiębiorstw społecznych⁵⁸. 3 lata później, opowiadając się za rozsądną polityką budżetową, argumentowała, że ze względu na ograniczoną ilość środków pieniężnych priorytetowe jest efektywne wykorzystywanie każdego euro. Obiecywała, że już na początku nowej kadencji Bundestagu przeprowadzi uczciwy przegląd finansowy i przeanalizuje wszystkie wydatki, zwłaszcza dotacje, dodając, że zamierza walczyć z tymi, które „zakłócają globalną konkurencję”. W ten sposób chciała m.in. zagwarantować należyte zarządzanie finansami również w kontekście wdrażania chadeckich projektów, w tym tych dotyczących technologii przyszłości „Made in Germany”⁵⁹. Stojąc na stanowisku, że inwestycje w technologie (ale także badania, innowacje i transfer) są kluczem do konkurencyjnej gospodarki z dobrze płatnymi miejscami pracy, dodawała, że przyszłe „inwestycje w technologie klimatyczne i efektywność energetyczną powinny być znacznie szybciej i skuteczniej odliczane od podatku”⁶⁰.

W chadecko-socjaldemokratycznym programie rządowym pt. „Odpowiedzialność za Niemcy” znalazły się zapisy zgodne z propozycjami CDU i CSU zawartymi w programach wyborczych z 2021 i 2024 roku, o utrzymaniu istniejącego Funduszu Przyszłości po 2030 roku oraz poddaniu całej architektury finansowania start-upów „kontrolni wydajności”. Pojawiły się w nim również zapewnienia o utworzeniu proponowanego przez SPD Funduszu Niemieckiego, z którego w szczególności skorzystać miały MŚP i scale-upy w Niemczech. Koalicjanci zgodzili się, że „jest to parasol, pod którym łączymy siłę prywatnych rynków finansowych z długoterminowym strategicznym podejściem państwa jako inwestora”. Obiecywali zapewnienie funduszowi co najmniej 10 mld euro środków własnych rządu federalnego, które miały zostać zwiększone do co najmniej 100 mld euro przede wszystkim dzięki prywatnemu kapitałowi⁶¹.

CDU, CSU i SPD zaznaczały, że chcą wspomóc i rozwinąć niemiecką gospodarkę poprzez reformy i inwestycje⁶². W tym celu podjęły decyzję o reformie tzw. hamulca zadłużenia (*Schuldenbremse*), który ograniczył możliwość zaciągania nowych zobowiązań. Zgodnie z nim od 2016 roku deficyt strukturalny nie mógł przekroczyć 0,35%

57 Łączy start-upy i prywatnych inwestorów. Zob. *INVEST – Zuschuss für Wagniskapital*, 2023, <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Dossier/invest.html> [dostęp: 1.06.2025].

58 Również programu EXIST dla start-upów. Zob. CDU/CSU, *Das Programm für Stabilität und Erneuerung. Gemeinsam für ein modernes Deutschland*, 21.06.2021, s. 53, 88, 90, <https://www.csu.de/common/download/Regierungsprogramm.pdf> [dostęp: 1.06.2025].

59 CDU i CSU podkreślały, że znak „Made in Germany” jest to znany na całym świecie znak jakości, z którego Niemcy mogą być dumni. Zob. CDU/CSU, *„Politikwechsel für Deutschland”. Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 10.

60 *Ibidem*, s. 2-3, 17, 22, 75. Chadecja opowiedziała się przede wszystkim za inwestycjami w infrastrukturę kolejową, drogową i cyfrową. Zob. *ibidem*, s. 8, 19, 72.

61 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 4-5.

62 *Ibidem*, s. 1.

PKB na poziomie federalnym, od 2020 roku zaś kraje związkowe miały całkowity zakaz zaciągania nowych długów netto. Koalicjanci obiecywali, że powołają „komisję ekspertów z udziałem niemieckiego Bundestagu i krajów związkowych w celu opracowania propozycji modernizacji hamulca zadłużenia, która umożliwi dodatkowe długoterminowe inwestycje wzmacniające nasz kraj”. Zakończenie prac legislacyjnych miało zostać sfinalizowane do końca 2025 roku⁶³. Powyższe zapisy umowy koalicyjnej oznaczały odejście chadecji od postulatów zawartych w programie wyborczym z 2024 roku, w którym siostrzane partie podkreślały, że przestrzegają hamulca zadłużenia zapisanego w 2009 roku w artykule 115 ust. 2 Ustawy Zasadniczej⁶⁴, ponieważ „gwarantuje, że obciążenia nie będą nakładane na nasze dzieci i wnuki. Zobowiązuje polityków do wykorzystania dostępnych dochodów na realizację zadań państwa, a tym samym zapewnia długoterminową stabilność budżetu federalnego. Udowodnił również swoją funkcjonalność i elastyczność w czasach kryzysu”⁶⁵. Oskarżany o oszustwo wyborcze, ze względu na obejście hamulca zadłużenia, oraz zbytnią uległość wobec socjaldemokratów F. Merz określił swój zwrot jako konieczny⁶⁶. Faktycznie SPD przez całą kampanię postulowała poluzowanie tego instrumentu i zwiększenie wydatków na inwestycje. W programie wyborczym argumentowała, że „władze lokalne potrzebują większego pola manewru finansowego, aby poradzić sobie z licznymi i rosnącymi zadaniami. Zarówno Fundusz Niemiecki, jak i reforma hamulca zadłużenia oferują krajom związkowym możliwości ku temu. Jesteśmy przekonani, że tylko w ten sposób możemy osiągnąć nasze cele klimatyczne w sposób sprawiedliwy społecznie, skuteczny i opłacalny. Tam, gdzie wspólna infrastruktura, taka jak sieci ciepłownicze lub dobry transport publiczny, nie może rozwiązać problemu, skupiamy się na ukierunkowanym finansowaniu, aby każdy mógł sobie pozwolić na transformację”⁶⁷.

Bundestag przyjął nowelizację Ustawy Zasadniczej (UZ) 18 marca 2025 roku, a zatem przed rozpoczęciem nowej kadencji, zmieniając reguły zadłużenia dotyczące m.in. inwestycji infrastrukturalnych. Za wnioskiem zagłosowało 512 z 733 deputowanych, przeciwko było 206. 21 marca nowelizację zatwierdził Bundesrat. Opowiedziało się za

63 *Ibidem*, s. 50-51.

64 BPB, *Grundgesetzänderung für Verteidigung und Sondervermögen*, 28.03.2025, <https://www.bpb.de/kurz-knapp/hintergrund-aktuell/560839/grundgesetzanderung-fuer-verteidigung-und-sondervermoegen/> [dostęp: 5.06.2025].

65 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 75.

66 T. Paternoster, *Niemiecki parlament przyjmuje historyczny pakiet zwiększający wydatki na obronność*, 18.03.2025, <https://pl.euronews.com/business/2025/03/18/niemiecki-parlament-przyjmuje-historyczny-pakiet-zwiekszajacy-wydatki-na-obronnosc> [dostęp: 5.06.2025]; *Korekta kursu. Umowa koalicyjna CDU/CSU-SPD*, „Komentarze OSW”, 17.04.2025, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2025-04-17/korekta-kursu-umowa-koalicyjna-cdu/csu-spd#_ftn1 [dostęp: 5.06.2025].

67 SPD, *op. cit.*, s. 33.

nią 53 z 69 delegatów rządów poszczególnych krajów związkowych. Oprócz posłów CDU/CSU i SPD za poluzowaniem reguł fiskalnych opowiedzieli się Zieloni, którzy w programie wyborczym pt. „Wspólnie rozwijając się” wyraźnie domagali się reformy hamulca zadłużenia, uznając, że „w obecnej formie uniemożliwia [on] inwestycje i inne działania, które mogłyby pobudzić naszą pogrążoną w stagnacji gospodarkę”. Argumentowali, że działanie takie jest konieczne, aby sfinansować niezbędne inwestycje w infrastrukturę, dekarbonizację Niemiec i silną, zrównoważoną gospodarkę⁶⁸. Partia, wykorzystując fakt, że CDU/CSU i SPD były zależne od jej poparcia, aby osiągnąć większość 2/3 wymaganą do nowelizacji UZ, przeforsowała zmiany w zakresie inwestycji w ochronę klimatu⁶⁹.

Przeciwko wprowadzeniu zmian do ustawy opowiedziała się Die Linke⁷⁰, choć w programie wyborczym wysunęła żądanie zniesienia hamulca zadłużenia, który „spowodował ogromne luki inwestycyjne w infrastrukturze i usługach społecznych. Ceną płaconą przez obywateli są zawyżone czynsze, opóźnione pociągi i skrajne niedobory personelu w szkołach i żłobkach”. Wyrażając swój sprzeciw, partia wzywała do zmiany polityki budżetowej, argumentując, że zgodnie z szacunkami w ciągu najbliższych 10 lat państwo niemieckie będzie musiało przeznaczyć prawie 600 mld euro na dodatkowe inwestycje, aby dostosować infrastrukturę, gospodarkę i społeczeństwo do przyszłości⁷¹. Lewica podkreślała, że „musi być ponownie możliwe finansowanie publicznych inwestycji w infrastrukturę, przemysł neutralny dla klimatu i równość społeczną za pomocą pożyczek. Powinno to dotyczyć zarówno krajów związkowych,

68 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 18, 36-37. Zieloni chcieli zreformować hamulec zadłużenia „zgodnie z zasadami europejskimi. Zaciąganie pożyczek państwowych powinno być możliwe w takim zakresie, w jakim państwo dokonuje inwestycji. Ponadto należy rozszerzyć komponent ekonomiczny, aby państwo mogło działać skuteczniej w czasach trudnych gospodarczo. W ten sposób stworzymy nowe pole manewru finansowego, które odpowiednio rozdzielimy między rząd federalny i stanowe. Jednocześnie zadbamy o to, aby ogólny poziom zadłużenia pozostał zrównoważony w perspektywie długoterminowej. Takiego samego zalecenia udzielają również czołowe instytucje ekonomiczne, takie jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy (MFW), Bundesbank i Rada Ekspertów Ekonomicznych Rządu Federalnego Niemiec”. *Ibidem*, s. 36.

69 BPB, *op. cit.*

70 Lewica zgłasowała przeciwko nowelizacji ustawy ze względu na to, że zmieniała ona również reguły zadłużenia dotyczące wydatków na obronność. Zob. *Sprawczość na kredyt. Niemcy zwalniają hamulec zadłużenia*, „Komentarze OSW”, 11.04.2025, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2025-04-11/sprawczosc-na-kredyt-niemcy-zwalniaja-hamulec-zadluzenia> [dostęp: 1.06.2025].

71 Dane takie pojawiły się w Raporcie Instytutu Niemieckiej Gospodarki z maja 2024 roku. Zgodnie z nim niezbędne federalne inwestycje w drogi, kolej, szkolnictwo, mieszkalnictwo oraz cyfryzację i dekarbonizację gospodarki wymagają nakładu 595 mld euro w ciągu 10 lat. Zob. S. Dullien i in., *Herausforderungen für die Schuldenbremse. Investitionsbedarfe in der Infrastruktur und für die Transformation*, „IW-Policy Paper” 2024, nr 2, Köln, 14.05.2024, s. 6, 9, https://www.iwkoeln.de/fileadmin/user_upload/Studien/policy_papers/PDF/2024/IW-Policy-Paper_2024-Investitionsbedarfe.pdf [dostęp: 1.06.2025].

jak i rządu federalnego. Wymaga to również ponownego przemyślenia polityki inwestycyjnej: więcej pieniędzy na edukację, opiekę społeczną i mieszkalnictwo socjalne, mniej na zbrojenia i dotacje szkodliwe dla klimatu⁷².

Nowelizacji UZ sprzeciwili się również posłowie z AfD, FDP i BSW, co było możliwe do przewidzenia, zważywszy że Alternatywa oraz Wolna Partia Demokratyczna opowiedziały się w programach wyborczych przeciwko jakiegokolwiek złagodzeniu hamulca zadłużenia⁷³. Liberałowie argumentowali, że przestrzeganie tej reguły konstytucyjnej to główny wymóg sprawiedliwości międzypokoleniowej. Jej złamanie powiązali z przerzucaniem odpowiedzialności na przyszłe pokolenia i naruszeniem ich wolności. Dodawali przy tym, że Niemcy muszą pozostać kotwicą stabilności w Europie i dawać dobry przykład, choćby ze względu na to, że rosnący dług publiczny zagraża europejskiej stabilności. Przypominali, że w przeszłości walczyli o surowe zasady dotyczące zadłużenia, z drugiej strony zauważali, że w związku z rosnącymi potrzebami inwestycyjnymi należy wypracować zrównoważone rozwiązania w ramach hamulca zadłużenia na utrzymanie i rozbudowę infrastruktury w Niemczech. Opowiedzieli się m.in. za otworzeniem się na kapitał prywatny, aby umożliwić odpowiednie i długoterminowe planowanie i finansowanie⁷⁴. Z kolei Sojusz Sary Wagenknecht, podkreślając w programie wyborczym, że hamulec zadłużenia nie zapobiegł nierozsądnemu budżetowaniu, koncentrował się głównie na jego negatywnym wpływie na inwestycje. Partia opowiedziała się zatem za „wyłączeniem z hamulca zadłużenia inwestycji w mosty, drogi, koleje, szkoły, mieszkalnictwo i sieci oraz za wyeliminowaniem dramatycznych zaległości inwestycyjnych, które prowadzą do pogorszenia stanu naszej infrastruktury, za pomocą dużego programu inwestycyjnego”⁷⁵.

W umowie koalicyjnej, nad którą negocjacje zakończono 9 kwietnia 2025 roku, znalazło się odniesienie do utworzenia Funduszu Specjalnego (*Sondervermögen*) o wartości 500 mld euro, który zgodnie z art. 143h jest przeznaczony „na dodatkowe inwestycje w infrastrukturę oraz w celu osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2045 roku”⁷⁶. Według CDU, CSU i SPD jego powstanie powinno wyznaczyć „decydujący kurs dla długoterminowego, pozytywnego rozwoju gospodarczego i społecznego w Niemczech”. Koalicjanci podkreślali, że ich celem jest osiągnięcie znacznego wzrostu

72 Die Linke, *op. cit.*, s. 4, 9, 13.

73 FDP, „*Das alles lässt sich ändern*”..., s. 34; AfD, *op. cit.*, s. 54. AfD odrzuciła dotacje państwowe na technologie. „Planowanie państwowe regularnie zawodzi rynek i szkodzi naszej innowacyjności i konkurencyjności, czego dowodem jest upadek niemieckiego przemysłu solarnego, e-mobilności, zakaz stosowania silników spalinowych i ustawa o ogrzewaniu. Technologie służące strategicznej niezależności powinny być finansowane bezpośrednio przez państwo”. AfD, *op. cit.*, s. 164.

74 FDP, „*Das alles lässt sich ändern*”..., s. 34-35, 41.

75 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 15.

76 *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, 2025, s. 49, <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf> [dostęp: 1.06.2025].

gospodarczego poprzez zainwestowanie w nowoczesną, odpowiednią infrastrukturę. Argumentowali, że „odpowiedzialne gospodarowanie pieniędzmi, kreowanie wzrostu gospodarczego i odzyskanie zaufania do zdolności państwa do rozwiązywania problemów jest imperatywem sprawiedliwości międzypokoleniowej”⁷⁷. Podkreślali, że dzięki prawu ustanawiającemu specjalny fundusz będą jasno definiować cele i obszary inwestycji, powiążą monitorowanie wyników i wykorzystają kapitał prywatny tam, gdzie będzie to możliwe. Obiecywali ostrożne i rozważne budżetowanie funduszy w rocznym planie gospodarczym, dodając, że 100 mld euro będzie stopniowo przekazywane do Funduszu Klimatycznego i Transformacyjnego, który został zatwierdzony w 2010 roku przez ówczesny rząd CDU/CSU i FDP⁷⁸.

1.3. Innowacje

Analizowane partie w swoich programach wyborczych na wybory do Bundestagu XXI kadencji sporo miejsca poświęciły innowacjom. Alternatywa dla Niemiec zamierzała dążyć do uczynienia z Niemiec „międzynarodowego lidera innowacji w najważniejszych sektorach gospodarki”. Partia podkreślała, że zależy jej na konkurencyjnej gospodarce, która promuje innowacje i przedsiębiorczość, „tworzy dobrobyt dla wszystkich i otwiera nowe możliwości rozwoju, w szczególności dla MŚP”⁷⁹. Podobnie wypowiedziała się chadecja, wskazując, że m.in. inwestycje w innowacje są kluczowe dla osiągnięcia tego typu gospodarki⁸⁰. Wtórowała jej SPD, dodając, że Niemcy potrzebują dekady zrównoważonych innowacji i inwestycji⁸¹. BSW, co do zasady zgadzając się w tej kwestii, krytycznie odniosła się do innowacyjności Niemiec, twierdząc, że w porównaniu z innymi państwami uległa ona w ostatnim czasie znacznemu pogorszeniu. Partia wyraziła chęć zatrzymania i odwrócenia tej spadkowej tendencji, dodając, że państwo ma obowiązek „promować i wspierać innowacje neutralne pod względem technologicznym w celu osiągnięcia społecznie pożądanego celu (ochrona klimatu i środowiska, oszczędzanie zasobów, gospodarka o obiegu zamkniętym)”⁸². Z kolei

77 Podobne sformułowania znalazły się w programie wyborczym SPD – „Inwestujemy w przyszłość – w edukację, innowacje, cyfryzację i ochronę klimatu. Zapewniamy, że za 30 lat nasze dzieci nadal będą mogły korzystać z dróg, mostów i linii kolejowych oraz modernizujemy naszą infrastrukturę. Z jednej strony inwestycje te są sprawiedliwe międzypokoleniowo, a z drugiej stanowią podstawowy warunek utrzymania konkurencyjności firm w Niemczech”. SPD, *op. cit.*, s. 6.

78 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 52-53. Więcej na temat KTF zob. Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, *Überblick Klima- und Transformationsfonds*, https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/DE/Downloads/J-L/klima-und-transformationfonds-ueberblick.pdf?__blob=publicationFile&v=7 [dostęp: 1.05.2025].

79 AfD, *op. cit.*, s. 10, 164.

80 CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 24-25.

81 SPD, *op. cit.*, s. 6.

82 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 13.

Wolna Partia Demokratyczna podkreślała, że osłabienie konkurencyjności i innowacyjnej siły Niemiec powiązane jest od 2013 roku z działaniem rządów i większości, które „podejmowały największe wyzwania naszych czasów małymi krokami”. Partia dodawała, że zamiast wykazać się odwagą, „akceptowano coraz większe państwo opiekuńcze, coraz większe dotacje, coraz większe zadłużenie i coraz wyższe wydatki rządowe”. Jako hamulec rozwoju innowacyjności wskazywała również nadmiar regulacji i biurokracji⁸³. Na ostatnią z wymienionych zwrócili uwagę także Zieloni, dodając, że zaczęli wzmacniać rentowność gospodarki Niemiec poprzez większą innowacyjność i mniejszą biurokrację już w trakcie mijającej kadencji, w programie wyborczym zaś wyznaczyli kurs na dalsze inwestycje i innowacje. Ich celem było stworzenie gospodarki neutralnej dla klimatu, zrównoważonej, innowacyjnej i konkurencyjnej w zjednoczonej Europie⁸⁴. Z kolei Die Linke w programie „Każdy chce rządzić. My chcemy się zmienić. Dzielić się bogactwem. Obniżyć ceny. Dla siebie nawzajem” łączyła innowacyjność z koniecznością szybkiej i gruntownej restrukturyzacji gospodarki Niemiec⁸⁵.

Warto zauważyć, że chadecja i socjaldemokracja łączyły w swoich programach wyborczych innowacyjność gospodarki z zastosowaniem i rozwojem sztucznej inteligencji (SI)⁸⁶. CDU i CSU wiązały ją również z pozytywnym wpływem na konkurencyjność niemieckich firm, w tym zoptymalizowaniem ich modeli biznesowych, oraz produktów. Opowiadając się za kształtowaniem rozwoju i wykorzystaniem systemów SI, siostrzane partie zwróciły uwagę na potrzebę stworzenia wysokowydajnej infrastruktury cyfrowej, w szczególności kwalitatywnych oraz silnych centrów danych. Z jednej strony, kładły nacisk na czytelne określenie obowiązków państwa, które powiązано m.in. z utworzeniem Federalnego Ministerstwa Cyfryzacji, a z drugiej na zapewnienie owym systemom wolności rozwoju i działania. Szczególną uwagę w programie zwrócono na wzmocnienie sztucznej inteligencji w MŚP poprzez wprowadzenie usług doradczych dla poszczególnych sektorów. Partie podkreślały, że w tym celu współpracują z partnerami z branży i uruchamiają inicjatywę „SI w MŚP”. Zwróciły również uwagę

83 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 4-5, 11.

84 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 10. Zieloni dodawali, że „siła gospodarcza naszego kraju leży w różnorodności jego przedsiębiorstw. Siłą napędową naszej gospodarki są determinacja i innowacyjność przedsiębiorstw rzemieślniczych, osób pracujących na własny rachunek i freelancerów, a także małych i średnich przedsiębiorstw. Wspierają ochronę klimatu, zapewniają miejsca pracy i stabilność, zwłaszcza na obszarach wiejskich. Chcemy nadać rozpęd rozwojowi tej potęgi”. *Ibidem*, s. 26.

85 Die Linke, *op. cit.*, s. 29.

86 SPD przyznawała najwyższy priorytet dalszemu rozwojowi SI, kładąc szczególny nacisk na rozwój innowacji systemowych, które obejmowały m.in. rozwój branżowych ekosystemów sztucznej inteligencji. Celem była rozbudowa istniejących struktur sektora sztucznej inteligencji w Niemczech oraz szerokie inwestycje w infrastrukturę obliczeniową. Promując sztuczną inteligencję, socjaldemokraci chcieli poświęcić szczególną uwagę innowacjom społecznym oraz projektom i strukturom służącym dobru wspólnemu. Por. SPD, *op. cit.*, s. 6, 9-10.

na swoje starania tworzenia łatwego dostępu do SI dla start-upów oraz konieczność budowania i stałego modernizowania mocy obliczeniowych na ich potrzeby⁸⁷. We wspólnej umowie koalicyjnej, choć partie wskazywały, że „ugruntowują pozycję Niemiec jako kraju opartego na sztucznej inteligencji”, bardziej ogólnie odniosły się do SI, obiecując „ogromne” wsparcie finansowe dla jej rozwoju, przyjazne regulacje prawne, które głównie wzmocnią jej zastosowanie w środowiskach przemysłowych oraz połączenie z robotyką⁸⁸.

Część z partii bardzo wyraźnie połączyła w programach na wybory do Bundestagu XXI kadencji innowacyjność gospodarki ze zwiększeniem wydatków na badania, różniły się jednakże w kwestii tego, na jakie konkretnie technologie i innowacje należy je przeznaczyć, w jakiej wysokości oraz z jakiego źródła pozyskać na nie środki. Sojusz Sahry Wagenknecht wskazywał, że Niemcy wydają ok. 3,1% swojego PKB na badania i rozwój, podczas gdy w innych państwach uprzemysłowionych jest to ponad 5%⁸⁹. W związku z tym chciał znacząco zwiększyć owe nakłady finansowe do co najmniej 4% PKB do 2030 roku. Partia podkreślała przy tym, że „państwo odgrywa kluczową rolę jako podmiot wspierający innowacje, ponosząc ryzyko, którego unikają podmioty prywatne” oraz „że to nie prywatnym firmom, lecz rządowym laboratoriom badawczym lub programom rozwojowym finansowanym z pieniędzy podatników zawdzięczamy decydujące przełomy”⁹⁰. Die Grünen, stojąc na stanowisku, że Niemcy muszą być pionierami przyszłych innowacji, które są kluczowe dla przyszłości gospodarki, deklarowali, że rząd i przedsiębiorstwa będą inwestować znacznie więcej niż 3,5% PKB w badania i rozwój. Partia zakładała „wzmocnienie niezależnych badań podstawowych oraz badań nastawionych na realizację zleceń, a także przekształcenie ich w produkty gotowe do wprowadzenia na rynek”. Deklarowała współpracę z Niemiecką Agencją Transferu i Innowacji (*Deutsche Agentur für Transfer und Innovation – DATI*)⁹¹,

87 CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 2-3, 25, 27-28. W programie wspomniano także o zapewnieniu niskoprogowego finansowania projektów transferu we współpracy między MŚP a uniwersytetami nauk stosowanych.

88 Wskazywały również, że wykorzystanie sztucznej inteligencji w firmach wymaga zarówno szkolenia pracowników, jak i uczciwego obchodzenia się z danymi w firmie. Por. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 4, 6, 19.

89 Zgodnie z badaniami Eurostatu w 2023 roku najczęściej na badania i rozwój wydawały: Korea Południowa – 4,85% PKB, Stany Zjednoczone – 3,59%, Szwecja – 3,57%, Japonia – 3,41%, Belgia – 3,32%, Austria – 3,29%, Niemcy – 3,11%. Por. Eurostat, *R&D expenditure*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=R%26D_expenditure [dostęp: 13.06.2025].

90 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 13.

91 DATI jest niezależną agencją federalną, której celem jest wzmocnienie ekosystemów innowacji oraz uczynienie systemu transferu technologii i innowacji bardziej efektywnym i sprawnym. Zob. Bundesministerium für Forschung, Technologie und Raumfahrt, *DATI: Deutsche Agentur für Transfer und Innovation*, 2025, https://www.bmbf.de/DE/Forschung/TransferInDiePraxis/DeutscheAgenturFuerTransferUndInnovation/deutscheagentur fuer transfer und innovation_node.html [dostęp: 1.06.2025].

podkreślając, że chce „wspierać regionalne ekosystemy innowacji, w których nauka, społeczeństwo i biznes wspólnie pracują nad innowacyjnymi rozwiązaniami”. Promowała innowacje techniczne (i społeczne) jednocześnie ze wzmacnianiem badań społeczno-ekologicznych i wspieraniem dużych ośrodków badawczych⁹².

CDU i CSU obiecywały, że dopilnują, aby do 2030 roku rząd i przedsiębiorstwa przeznaczały 3,5% PKB na badania i rozwój. Uznając, że inwestycje w badania, innowacje, technologie i transfer są kluczem do konkurencyjnej gospodarki z dobrze płatnymi miejscami pracy, przedstawiały w programie pt. „Zmiana polityki dla Niemiec” agendę high-tech (*Hightech Agenda*)⁹³. Opierała się ona na założeniu, że Niemcy muszą stać się ośrodkiem doskonałości i innowacji w zakresie technologii przyszłości – od lotnictwa i kosmonautyki po komputery kwantowe⁹⁴. W celu zapewnienia większej swobody badań, chadecja chciała zmienić *Ustawę o wolności akademickiej (Wissenschaftsfreiheitsgesetz*)⁹⁵, stworzyć *Ustawę o wolności innowacji (Innovationsfreiheitsgesetz)* i uwolnić badania od nadmiernej biurokracji w kontekście finansowania. Partie podkreślały, że większa swoboda badań dotyczy również wszystkich instytucji badawczych non-profit i finansowanych, w przeważającej mierze, ze środków państwowych. Koncentrowały się również na ułatwianiu transferu wyników badań, dając pierwszeństwo firmom typu spin-off i poprawiając warunki ramowe współpracy z regionalnymi partnerami z MŚP, start-upami i instytucjami publicznymi. Zamierzały także ułatwić takim przedsiębiorstwom dostęp do federalnych programów badań i innowacji, w tym do inicjatywy Innowacyjne MŚP (*KMU-innovativ*), która wspierała finansowo najnowocześniejsze badania przeprowadzane w niemieckich małych i średnich przedsiębiorstwach⁹⁶.

92 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 22-23.

93 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 2-3, 26.

94 *Ibidem*, s. 2-3.

95 Ustawa miała służyć wzmocnieniu wydajności i międzynarodowej konkurencyjności pozauniwersyteckich instytucji naukowych poprzez większą efektywność i autonomię oraz osobistą odpowiedzialność w kwestiach budżetu, personelu, inwestycji i wdrażania środków budowlanych. *Wissenschaftsfreiheitsgesetz vom 5. Dezember 2012 (BGBl. I S. 2457)*, das zuletzt durch Artikel 153 der *Verordnung vom 19. Juni 2020 (BGBl. I S. 1328) geändert worden ist*, <https://www.gesetze-im-internet.de/wissfg/WissFG.pdf> [dostęp: 15.05.2025].

96 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 24-25. Chadecja zamierzała m.in. wzmacniać Centralny Program Innowacji dla MŚP (*das Zentrale Innovationsprogramm Mittelstand – ZIM*), a także Wspólny Program Badań Przemysłowych (*die Industrielle Gemeinschaftsforschung – IGF*), Program Kompetencji Innowacyjnych INNO-KOM (*das Programm Innovationskompetenz INNO-KOM*). Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Impulse für Innovationen*, 2025, <https://www.zim.de/ZIM/Navigation/DE/Home/home.html> [dostęp: 1.06.2025]; Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Über die IGF*, 2025, <https://www.igf-foerderung.de/> [dostęp: 1.06.2025]; Bundesministerium für Forschung, Technologie und Raumfahrt, *KMU-innovativ*, 2025, https://www.bmbf.de/DE/Forschung/Gesellschaft/ZukunftDerArbeit/KmuInnovativ/kmuinnovativ_node.html [dostęp: 1.06.2025]; CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 25.

Odniesienie do przywołanej inicjatywy, ale również przeznaczania co najmniej 3,5% PKB na badania i rozwój do 2030 roku, nowelizacji *Ustawy o wolności akademickiej*, zaprojektowania *Ustawy o wolności innowacji* i agendy high-tech znalazło się w programie rządowym pt. „Odpowiedzialność za Niemcy”⁹⁷, co było ukłonem SPD w stronę partnerów koalicyjnych, gdyż te punkty albo nie występowały w programie socjaldemokracji na wybory do Bundestagu XXI kadencji, albo zostały opisane bardziej ogólnie. Drugi przypadek dotyczy kwestii finansowania badań. W programie „Z szacunku dla twojej przyszłości” socjaldemokraci deklarowali, że zwiększą finansowanie badań, zwłaszcza badań podstawowych w kluczowych gałęziach przemysłu i zielonych technologiach, bez podawania konkretnej kwoty. Partia chciała również zapewnić wsparcie we wprowadzeniu na rynek pomysłów badawczych wypracowanych przez inkubatory, start-upy i regionalne klastry innowacji. Deklarowała wprowadzenie polityki w zakresie nauki i innowacji w nową erę, w tym rozwój Niemieckiej Agencji Transferu i Innowacji, która stała się centralnym projektem polityki badawczej w ramach umowy koalicyjnej i przyszłej strategii na rzecz badań i innowacji⁹⁸. SPD, identycznie jak chadecja, opowiedziała się za zlikwidowaniem niepotrzebnej biurokracji przy aplikowaniu o udział w programach badawczych i ich realizacji⁹⁹. Zapisy dotyczące debiurokratyzacji badań znalazły się również w umowie koalicyjnej¹⁰⁰.

Odniesienie do DATI pojawiło się także w programie wyborczym FDP. Ponadto otwarta na nowe technologie partia opowiedziała się za stworzeniem ustawy o wolności badań naukowych (*Forschungsfreiheitsgesetz*)¹⁰¹, która wraz z optymalnymi warunkami ramowymi miała przyczynić się m.in. do poprawy międzynarodowej konkurencyjności państwa. Liberałowie podkreślali, że Niemcy muszą stać się jedną z najlepszych lokalizacji dla badań, studiów i innowacji, do czego niezbędna jest ścisła współpraca z przemysłem, transfer wiedzy, także do sektora prywatnego, oraz zachęty podatkowe (jak można się domyślać jedną z nich mogłoby być proponowane przez partię ustalenie pułapu opodatkowania poniżej 25%). Liberałowie łączyli rozwój najlepszych pomysłów i innowacji ze zwiększeniem dobrobytu, dodając, że „edukacja i badania naukowe są najcenniejszymi zasobami kraju”. W programie wyborczym pt. „To wszystko da się zmienić” argumentowali, że „wiele miliardów euro państwowych funduszy przydzielonych poszczególnym sektorom i firmom jest w perspektywie

97 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 37, 78-80.

98 SPD, *op. cit.*, s. 10; CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 79.

99 SPD, *op. cit.*, s. 10.

100 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 78.

101 Wolność badań (również nauki i nauczania) zapewniona jest art. 5 ust. 3 Ustawy Zasadniczej. Por. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, *op. cit.*, s. 2.

długoterminowej lepiej inwestowanych np. w edukację”. Krytycznie podchodząc do państwowych subwencji, nie wspomnieli *sensu stricto* o dofinansowaniu badań¹⁰².

Z kolei Die Linke opowiedziała się za prowadzeniem zorientowanych na przyszłość badań i rozwojem zaawansowanych technologii, które byłyby finansowane z Funduszu Klimatycznego i Transformacyjnego¹⁰³. Podkreślała potrzebę jasnego i długoterminowego określenia celów, w tym technologii i funduszy, które powinny zostać wykorzystane do transformacji gospodarki, „ponieważ bez jasnych ram także prywatne firmy nie mogą inwestować”¹⁰⁴. Stała przy tym na stanowisku, że siłą napędową odnowy przemysłu muszą stać się przedsiębiorstwa publiczne, które „przyjmą rolę kierowniczą i w ramach współpracy zintegrują wiedzę specjalistyczną pochodzącą od przedsiębiorstw prywatnych”¹⁰⁵.

Ostatnia z analizowanych partii – AfD – podkreślała, że dąży do sprawnie funkcjonującej gospodarki, która inwestuje w badania i rozwój z własnych zasobów, aby oferować na rynku międzynarodowym innowacyjne i konkurencyjne produkty¹⁰⁶. Opowiadając się za technologiczną otwartością w badaniach, partia domagała się ich odpolitycznienia, np. w instytutach Fraunhofera i Maxa Plancka. Argumentowała, że państwowe finansowanie badań ma kluczowe znaczenie dla przetrwania obu instytutów, co oznacza, że wytyczne polityczne określają kierunek badań i zagrażają ich niezależności¹⁰⁷.

Badania, szczególnie związane z energią (termo)jądrową, oraz rozwój infrastruktury krytycznej, w tym elektrowni (termo)jądrowych, rozpatrywane były przez niemieckie partie w ich programach wyborczych w kontekście bezpieczeństwa energetycznego, które powiązane jest ze stabilnością produkcji, konkurencyjnością i transformacją energetyczną oraz rozwojem technologicznym. Wyjątkiem jest SPD, która nie łączyła tych kwestii, komentując zwięźle, że dobrze się stało, iż elektrownie jądrowe w Niemczech zostały zamknięte¹⁰⁸.

Alternatywa obiecywała, że stworzy nowe, pilnie potrzebne ośrodki badań jądrowych i elektrownie jądrowe w Niemczech, aby „odzyskać wiodącą pozycję w dziedzinie technologii jądrowej”. Partia opowiedziała się również za ponownym uruchomieniem,

102 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 6, 9, 35, 106.

103 Krytykowała rząd federalny za to, że przeznaczają środki publiczne na rozbudowę baz Bundeswehry zamiast na tego typu badania i technologie. Pieniądze z KTF miały zostać przeznaczone m.in. na finansowanie rozruchu nowych technologii akumulatorów i magazynowania energii czy na produkcję i transport wodoru. Zob. Die Linke, *op. cit.*, s. 30.

104 Die Linke, *op. cit.*, s. 29.

105 *Ibidem*, s. 30-31.

106 AfD, *op. cit.*, s. 10-11.

107 *Ibidem*, s. 162-164. Jednocześnie AfD chciała zwiększyć finansowanie uniwersytetów przez rząd federalny i kraje związkowe, aby zmniejszyć ich zależność od finansowania zewnętrznego.

108 SPD, *op. cit.*, s. 53.

tak szybko, jak to możliwe, istniejących elektrowni. Działanie takie miało służyć nie tylko przedsiębiorcom, którzy odzyskaliby wiarę, w to, że „Niemcy wciąż są miejscem do prowadzenia działalności gospodarczej”, ale także bezpieczeństwu energetycznemu, dobrobytowi przyszłych pokoleń oraz ochronie środowiska¹⁰⁹.

Otwarta na badania nad fuzją jądrową oraz ponowne uruchomienie istniejących elektrowni jądrowych była również FDP. Partia łączyła ustanowienie otwartej na wszystkie technologie ustawy o wolności badań naukowych ze stworzeniem warunków do budowy bez dotacji przyjaznych dla klimatu elektrowni termojądrowych w Niemczech. Celem liberałów było uwolnienie niemieckiego prawa atomowego „od ideologicznego balastu”, ale także zagwarantowanie, że „elektrownie jądrowe nowej generacji, takie jak reaktory dwuprzepływowe, reaktory na ciekłą sól torową i małe reaktory modułowe, będą mogły być budowane w Niemczech w sposób legalny”¹¹⁰.

Ostrożniejszą postawę przyjęli Zieloni – co prawda chcieli kontynuować badania nad możliwościami i potencjałem nowych technologii energetycznych, takich jak synteza jądrowa, i ich wkładem w przyszłe dostawy energii, biorąc jednocześnie pod uwagę kwestie bezpieczeństwa, ale dodawali, że energia jądrowa, nie jest konieczna ani do osiągnięcia celów klimatycznych, ani do zapewnienia bezpieczeństwa dostaw i nie jest, według partii, rozwiązaniem ze względu na kwestię składowania odpadów, koszty i ryzyko rozprzestrzeniania materiałów o właściwościach broni jądrowej. Argumentowała, że długo planowana i ponadpartyjna decyzja o wycofaniu się z energii jądrowej uczyniła Niemcy bezpieczniejszymi¹¹¹.

Określając się jako otwarta na technologię i gotowa na przyszłość, chadecja postulowała prowadzenie szeroko zakrojonych badań nad najlepszą formą wytwarzania energii, w tym nad energią jądrową czwartej i piątej generacji, małych reaktorów modułowych i elektrowni termojądrowych. Rozważała także wznowienie działalności elektrowni jądrowych, które zostały zamknięte w ostatnim czasie. Siostrzane partie argumentowały, że tego typu energia „ma do odegrania ważną rolę, szczególnie w odniesieniu do celów klimatycznych i bezpieczeństwa dostaw”, ale również badania nad nią mają wzmocnić Niemcy jako centrum innowacji i nowych technologii¹¹².

Sojusz Sahry Wagenknecht przyznawał, że istnieją obiecujące technologicznie koncepcje dotyczące fuzji jądrowej. W związku z tym opowiadał się za intensyfikacją badań w tej dziedzinie. Jednocześnie odrzucił pomysł budowy nowych konwencjonalnych oraz mini elektrowni jądrowych (SMR), których działanie „generuje do 30 razy

109 AfD, *op. cit.*, s. 13, 41, 165.

110 FDP, „Das alles lässt sich ändern” ..., s. 9, 17.

111 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 16-17, 24, 43.

112 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 2, 20-21, 25.

więcej odpadów radioaktywnych niż konwencjonalne reaktory”. BSW, podobnie jak socjaldemokracja, nie odnosił się do kwestii badań jądrowych, łącząc je z rozwojem gospodarki¹¹³.

Natomiast Die Linke, wskazując, że badania powinny być powiązane z korzystną dla większości, społeczną i ekologiczną gospodarką, domagała się natychmiastowego wycofania się Niemiec z energetyki jądrowej i nowelizacji pod tym kontem Ustawy Zasadniczej¹¹⁴.

1.4. Start-upy

Analizowane partie, z wyjątkiem AfD, w programach wyborczych na wybory do Bundestagu XXI kadencji odniosły się również do tworzenia i promowania niemieckich start-upów. Wolna Partia Demokratyczna zapewniała, że otrzymają one sprawiedliwy dostęp do rynku. Ponadto, aby zwiększyć odsetek kobiet-założycielek, partia chciała inspirować dziewczęta w szkołach do nauki przedmiotów ścisłych i przedsiębiorczości oraz ułatwiać kobietom dostęp do funduszy kapitału podwyższonego ryzyka z państwowych banków rozwoju¹¹⁵. Zieloni, idąc w podobnym kierunku, wspominali o chęci wsparcia wcześniej niedostatecznie reprezentowanych grup w start-upach oraz kładli nacisk na transfer własności intelektualnej z uniwersytetów dzięki programom finansowania, jak „EXIST – Start-ups from Science” (w tym „EXIST Women”) i „Startup Factories lighthouse”¹¹⁶. Chcieli również rozszerzyć działalność Niemieckiej Federalnej Agencji ds. Innowacji Przełomowych (*Bundesagentur für Sprunginnovationen – SPRIND*¹¹⁷). Ponadto postulowali umożliwienie naukowcom wzięcie bezpłatnego urlopu na założenie firmy¹¹⁸. Chadecja, która również opowiadała się za stworzeniem

113 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 11.

114 Die Linke, *op. cit.*, s. 29, 33.

115 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 23, 29.

116 Program EXIST wspiera absolwentów uczelni, naukowców i studentów w inicjacji start-upów zorientowanych na technologię i wiedzę. Natomiast nowy program finansowania start-upów, uzupełniający EXIST, ma na celu wsparcie tworzenia powiązanych z uniwersytetami, ale zorientowanych na przedsiębiorczość centrów start-upów. Zob. Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, *Neuer Schub für innovative Gründungen durch Start-up Factories*, 28.02.2024, <https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/DE/Pressemitteilung/en/2024/02/20240228-neuer-schub-fuer-innovative-gruendungen-durch-start-up-factories.html> [dostęp: 15.06.2025]; Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *EXIST-Women*, 2025, <https://exist.de/programm/exist-women/> [dostęp: 15.06.2025].

117 SPRIND jest partnerem dla projektów innowacyjnych na bardzo wczesnym etapie, które wiążą się z wysokim ryzykiem rozwoju. Przygotowuje start-upy dla inwestorów z sektora prywatnego oraz ułatwia ich przejście na finansowanie prywatne. Celem agencji jest wspieranie nowych, nadających się do sprzedaży produktów, technologii, modeli biznesowych i/lub usług, które w sposób zrównoważony poprawiają życie jak największej liczby osób oraz usuwanie przeszkód związanych z transferem własności intelektualnej z uniwersytetów i instytucji pozauniwersyteckich. Zob. *Lernen Sie SPRIND kennen*, 2025, <https://www.sprind.org/wir> [dostęp: 1.06.2025].

118 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 23-24.

większej liczby wywodzących się z instytucji naukowych start-upów, najlepiej powiązanych z najnowocześniejszymi badaniami i rozwijających się w globalnych liderów rynku, nie wysuwała aż tak daleko posuniętych postulatów jak Zieloni. Siostrzane partie podkreślały, że współpracują z odpowiednimi podmiotami w celu opracowania wzorów umów współpracy ze start-upami oraz krajowej strategii patentowej¹¹⁹.

SPD, Zieloni oraz FDP argumentowali, że rozwój start-upów powiązany jest z nowoczesnym państwem o odpowiednich warunkach ramowych. Według ostatniej z wymienionych partii, stworzenie konkurencyjnych warunków tego typu jest konieczne, aby zapobiec migracji prywatnych dostawców kapitału i inwestorów instytucjonalnych za granicę. Ponadto liberałowie, ale także Zieloni, kładli nacisk na ograniczenie biurokracji¹²⁰. Wtórowała im chadecja, postulując wprowadzenie „strefy ochronnej dla start-upów” oraz scedowanie obowiązków dotyczących takich przedsiębiorstw na jeden urząd, co miało zmniejszyć stojące przed nimi przeszkody i wzmocnić Niemcy jako centrum innowacji¹²¹. Zieloni wspominali również o innych ułatwieniach dla start-upów, jak uproszczenie prawa i podatków, cyfryzacja i automatyzacja postępowań dotyczących młodych innowacyjnych przedsiębiorstw czy oferowanie ich założycielom wsparcia i doradztwa w punktach przeznaczonych do ich kompleksowej obsługi¹²².

W części programów wyborczych omawianych partii znalazło się również nawiązanie do dofinansowania start-upów. Sojusz Sahry Wagenknecht podkreślał, że chce pomagać innowacyjnym start-upom odnieść sukces „dzięki „cierpliwemu” kapitałowi, który nie oczekuje szybkich zwrotów”¹²³. Die Grünen proponowali ułatwienie dostępu młodym innowacyjnym przedsiębiorstwom do kapitału wysokiego ryzyka oraz wzmocnienie finansowania programu „EXIST”. Chcieli także ułatwić firmom ubezpieczeniowym, funduszom emerytalnym i osobom prywatnym inwestowanie w start-upy, pod warunkiem, że poziom inwestycji odpowiadać będzie akceptowalnemu ryzyku. Obiecywali zwiększyć również możliwości dla start-upów w zakresie reinwestycji

119 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 26.

120 SPD, *op. cit.*, s. 6; FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 11, 15. Zieloni proponowali kontynuowanie Inicjatywy na Rzecz Kapitału Wzrostu i Innowacji dla Niemiec (*Initiative für Wachstums- und Innovationskapital für Deutschland*, WIN-Initiative), w której ramach uzgodniono kompleksowy pakiet środków mających na celu poprawę warunków ramowych dla kapitału wzrostu i innowacji w Niemczech. Zob. Bundesministerium für Finanzen, *WIN-Initiative: Wachstums- und Innovationskapital für Deutschland*, 25.11.2024, <https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Schlaglichter/Start-ups/win-initiative.html> [dostęp: 15.06.2025]; Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 18.

121 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 26.

122 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 23-24.

123 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 13.

w ich firmy¹²⁴. Tymczasem chadecja, obiecując, że uczyni z Niemiec centrum start-upów, proponowała zwiększenie funduszy przeznaczonych na finansowanie młodych innowacyjnych firm, stworzenie atrakcyjnych warunków podatkowych dla kapitału wysokiego ryzyka czy rozszerzenie Funduszu Przyszłości, aby zapewnić kapitalizację w kosztownej fazie wzrostu¹²⁵. Chadecy oraz Zieloni odnieśli się również do kwestii skutecznego transferu wyników badań wykonanych przez start-upy na rynek¹²⁶.

W umowie koalicyjnej pt. „Odpowiedzialność za Niemcy” pojawił się postulat socjaldemokracji dotyczący poprawy warunków ramowych dla start-upów oraz szeregu chadeckich postulatów, jak zmniejszenie biurokracji, stworzenie strefy ochrony start-upów, ale także uproszczenia procedur notarialnych oraz umożliwienia cyfrowych procesów notarialnych, automatycznej wymiany danych między kancelarią notarialną, urzędem skarbowym i urzędem handlowym. Koalicjanci podkreślali, że stworzą punkt kompleksowej obsługi start-upów, który cyfrowo połączy wszystkie wnioski i procedury administracyjne na jednej platformie i umożliwi zakładanie spółek w ciągu 24 godzin. Postulowali także kontynuowanie finansowania start-upów z Funduszu Przyszłości po 2030 roku, rozszerzenie działalności wspierającej start-upy agencji SPRIND oraz ponad dwukrotne zwiększenie inwestycji poczynionych przez inwestorów w ramach inicjatywy WIN – do ponad 25 mld euro – i dalsze ich zwiększenie dzięki gwarancjom rządu federalnego. Jednocześnie chcieli poddać całą architekturę finansowania start-upów „kontrolę wydajności”. Koalicjanci wspierali również transfer technologii z uniwersytetów do przemysłu, od start-upów do firm o ugruntowanej pozycji. Uważając, że kobiety są niedostatecznie reprezentowane w start-upach, chcieli położyć większy nacisk na ich wspieranie i rozszerzyć specjalne programy finansowania dla założycielek¹²⁷.

1.5. Przemysł samochodowy

Niemiecki przemysł motoryzacyjny to jeden z filarów gospodarki Niemiec, a zarazem jeden z najważniejszych sektorów motoryzacyjnych na świecie. Obecnie jest w poważnym kryzysie, który według wielu analityków jest jednym z najgłębszych w jego historii. Jak wynika z danych Niemieckiego Stowarzyszenia Przemysłu Motoryzacyjnego (*Verband der Automobilindustrie* – VDA), produkcja samochodów w Niemczech spada od 2017 roku, co jest efektem szeregu czynników – skupienia się przede wszystkim na produkcji samochodów z silnikami spalinowymi i zaległości w inwestycjach w elektromobilność, konkurencji ze strony chińskich i amerykańskich

124 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 18-19, 23-24.

125 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 27.

126 *Ibidem*, s. 25; Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 23-24.

127 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 4, 5, 49, 69, 77.

producentów samochodów elektrycznych, wysokich kosztów pracy i energii, powiązanych z transformacją energetyczną, koniecznością przystosowania się do wymogów polityki klimatycznej oraz pandemii, która zakłóciła pracę zakładów, spowodowała problemy z łańcuchami dostaw oraz eksportem¹²⁸. W związku z tym niemieckie partie polityczne poświęciły sporo miejsca w programach wyborczych na omówienie przyczyn i możliwych rozwiązań występującego kryzysu.

Uznając, że przemysł motoryzacyjny w Niemczech przeżywa „kryzys egzystencjalny”, Die Linke obarczała winą jego przedstawicieli i rząd za odmowę wyznaczenia kursu na zmiany w transporcie, menedżerów firm motoryzacyjnych za stosowanie niewłaściwych strategii i planów, lobbystów oraz światowy spadek sprzedaży samochodów¹²⁹. Sojusz Sahry Wagenknecht, nie wskazując konkretnie winnych, wspominał o lekceważącym niszczeniu uznanej na całym świecie niemieckiej branży motoryzacyjnej¹³⁰.

Według Lewicy samo przejście na samochody elektryczne nie jest realną strategią przezwyciężenia kryzysu i transformacji transportu. Uznając, że bez politycznej kontroli nie uda się dokonać restrukturyzacji społeczno-ekologicznej i dywersyfikacji firm motoryzacyjnych, aby zadbały o zrównoważoną mobilność, partia opowiedziała się za stworzeniem niezawodnych rządowych warunków ramowych¹³¹. Z kolei Alternatywa dla Niemiec, opowiadając się za utrzymaniem wiodącej pozycji niemieckiego przemysłu motoryzacyjnego i uznając jego strategiczne znaczenie, podkreślała, że zadaniem rządu federalnego jest zapewnienie, aby ustawodawstwo na szczeblu krajowym i europejskim było otwarte na wszystkie technologie. Partia zażądała natychmiastowego zaprzestania faworyzowania elektromobilności¹³². Przeciwny kierunek działań popierali socjaldemokraci, wskazując, że przyszłość przemysłu motoryzacyjnego powiązana jest z rozwojem elektromobilności. Jednocześnie podkreślali, że są świadomi poważnych wstrząsów, które go dotyczą i istniejących obaw, dodając, że traktują je poważnie. Uznając, że Niemcy powinny pozostać wiodącym krajem w produkcji pojazdów, SPD opowiedziała się za stworzeniem firmom warunków dla długoterminowego i bezpiecznego planowania produkcji i rozwoju¹³³. Wychodząc z podobnego założenia, Die Grünen podkreślali, że Niemcy będą w stanie utrzymać

128 VDA, *Jahresbericht 2022*, 24.11.2022, s. 29, 48-73, <https://www.vda.de/de/aktuelles/publikationen/publication/jahresbericht-2022> [dostęp: 2.06.2025]; VDA, *Automobil-Insight 2023*, s. 16-50, 58, <https://www.vda.de/de/aktuelles/publikationen/publication/automobil-insight-2023> [dostęp: 2.06.2025]; VDA, *Automobil-Insight 2024*, 13.05.2025, s. 11, 29, 34-36, 46, 72, 88, <https://www.vda.de/de/aktuelles/publikationen/publication/automobil-insight-2024> [dostęp: 2.06.2025].

129 Die Linke, *op. cit.*, s. 31.

130 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 9.

131 Die Linke, *op. cit.*, s. 31.

132 AfD, *op. cit.*, s. 43.

133 SPD, *op. cit.*, s. 7.

swój dobrobyt tylko wtedy, gdy będą światowym liderem w przemyśle motoryzacyjnym. W związku z tym zamierzali promować rozwój i badania nad technologiami przyszłości oraz wspierać ich wprowadzanie na rynek¹³⁴. Z kolei chadecja, wyrażając otwartość na technologie i wsparcie dla przemysłu motoryzacyjnego, wysunęła postulat utrzymania go jako wiodącej branży¹³⁵. Bardzo podobnie brzmiące zapisy znalazły się w umowie koalicyjnej¹³⁶.

Negatywnie do nieoptymalnych rozwiązań technicznych i produktów, za jakie uznała samochody elektryczne, odniosła się AfD. Partia podkreślała, że nie da się ich wprowadzić na rynek bez dotacji państwowych, a ponadto są one wynikiem specyfikacji technologicznych, regulacji i zakazów, które „częściowo zastępują konkurencję rynkową”. Partia krytycznie dodawała, że wiele istniejących wymagań dotyczących produkcji e-samochodów nie jest zgodnych np. z zasobami surowcowymi Niemiec (brak lub niedostateczna ilość metali ziem rzadkich dla alternatywnych źródeł energii i napędów) czy zasobami energetycznymi (brak taniej energii kopalnej lub jądrowej)¹³⁷.

Koalicja rządowa utworzona w pierwszej połowie 2025 roku świadoma była tych przeszkód, co zasugerowano w umowie słowami: stoimy przed ogromnymi wyzwaniemami strukturalnymi w przemyśle motoryzacyjnym¹³⁸. W dokumencie znalazł się także zapis o Funduszu Niemieckim, którego celem jest m.in. wsparcie przedsiębiorstw mających strategiczne znaczenie dla państwa¹³⁹. Jak sugerowała SPD w programie wyborczym pt. „Z szacunku dla twojej przyszłości”, fundusz miał być przeznaczony również na inwestycje w przyszłe technologie, w tym powiązane z e-samochodami. Prócz tego partia, wspierając zakup samochodów elektrycznych przez osoby prywatne, opowiedziała się za czasowo ograniczonym odliczeniem od podatku zakupu takiego samochodu wyprodukowanego w Niemczech. Po zadeklarowaniu zakupu nowego (lub kilkuletniego) auta do celów podatkowych, właściciel otrzymywałby dotację bezpośrednio na swoje konto. SPD zamierzała także uwzględnić modele leasingowe, aby

134 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 26.

135 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 8, 72.

136 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 7.

137 AfD, *op. cit.*, s. 11, 164.

138 Zgodnie z badaniami zleconymi przez KfW Research i przeprowadzonymi przez IW Consult oraz Fraunhofer ISI przemysł motoryzacyjny i części samochodowych jest silnie zależny od importu miedzi, litu i metali ziem rzadkich. 86% wartości dodanej w produkcji sprzętu elektrycznego zależy od miedzi, a 67% wartości dodanej w produkcji innych pojazdów zależy od pierwiastków ziem rzadkich. W przypadku litu wysoki udział wartości dodanej zależnej od surowców – około 45% – koncentruje się w produkcji pojazdów silnikowych i podzespołów pojazdów silnikowych. Zob. F. Köhler-Geib, H. Levinger, K. Ullrich, *In Stein gemeißelt? Abhängigkeit der deutschen Wirtschaft von Kupfer, Lithium und Seltenen Erden*, „KfW Research” 6.03.2024, nr 454, s. 1, 3-4, <https://www.kfw.de/PDF/Download-Center/Konzernthemen/Research/PDF-Dokumente-Fokus-Volkswirtschaft/Fokus-2024/Fokus-Nr.-454-Februar-2024-Rohstoffabhaengigkeit.pdf> [dostęp: 2.06.2025].

139 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 4-5, 8.

wspomóc osoby o niższych dochodach. Postulowała również wprowadzenie zmian w opodatkowaniu służbowych e-samochodów i poprawienie warunków ich amortyzacji. Socjaldemokracja obiecywała także przedłużenie do 2035 roku zwolnienia samochodów elektrycznych z podatku od pojazdów¹⁴⁰. Podobne zapisy znalazły się w umowie koalicyjnej CDU/CSU i SPD¹⁴¹.

Z kolei Zieloni chcieli przyznawać dofinansowanie tylko tym, którzy produkują e-samochody w Europie i dla Europy oraz przestrzegają wysokich europejskich standardów społeczno-ekologicznych. Opowiadając się za rozwojem e-mobilności, chcieli go przyspieszyć poprzez społecznie zrównoważone zachęty do zakupu i leasingu samochodów elektrycznych o niskim zużyciu energii¹⁴². O dotacjach dostępnych tylko dla pojazdów, które są w większości produkowane w Unii Europejskiej, wspominała Lewica. Partia chciała objąć subwencjami głównie firmy rzemieślnicze i oferujące usługi opiekuńcze lub osoby mieszkające na obszarach wiejskich, które dojeżdżają do pracy samochodem. Położyła duży nacisk na uczynienie sektora publicznego pionierem elektromobilności. Die Linke argumentowała, że rozwój transportu publicznego tworzy dodatkowy popyt na produkcję i konserwację autobusów, pociągów, car sharingu i związanych z nimi warsztatów. Partia optowała także za uspołecznieniem i przekształceniem zakładów produkcyjnych, z których firmy motoryzacyjne chcą zrezygnować, w celu zaspokojenia potrzeb systemu transportu zbiorowego. Finansowanie miało zostać zapewnione za pośrednictwem Funduszu Inwestycyjnego¹⁴³. Natomiast Sojusz Sahry Wagenknecht, podnosząc argument, że coraz więcej osób nie może już sobie pozwolić na zakup samochodu, opowiedział się za wprowadzeniem limitu dochodów, który zapewniłby, że dotacja dotrze do osób o niskich i średnich dochodach. Takie rozwiązanie pozwoliłoby uniknąć błędów poprzednich programów dofinansowania, które subsydiowały drogie e-samochody osobom o wysokich zarobkach. Zwracając uwagę na spadek sprzedaży samochodów w Niemczech, partia argumentowała, że premie zakupowe na pojazdy elektryczne i niskoenergetyczne plasujące się w niskim segmencie cenowym mogłyby ją zwiększyć¹⁴⁴.

140 SPD, *op. cit.*, s. 7-8.

141 Partie deklarowały, że będą „promować e-mobilność za pomocą zachęt do zakupu. Ponadto podejmujemy między innymi następujące środki: 1) ulgi podatkowe dla samochodów służbowych poprzez zwiększenie limitu ceny brutto dla pojazdów elektrycznych do 100 000 euro, 2. specjalny odpis amortyzacyjny dla pojazdów elektrycznych, 3) zwolnienie z podatku pojazdów elektrycznych do 2035 roku, 4) program dla gospodarstw domowych o niskich i średnich dochodach z Funduszu Klimatyczno-Społecznego UE w celu zapewnienia ukierunkowanego wsparcia dla przejścia na mobilność przyjazną dla klimatu”. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 7.

142 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 25.

143 Die Linke, *op. cit.*, s. 30, 32, 46. Partia postulowała również reorganizację podatku od pojazdów silnikowych i znacznie wyższe opodatkowanie dużych i ciężkich samochodów. Die Linke, *op. cit.*, s. 32.

144 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 10, 29.

W analizowanych programach wyborczych niemieckie partie sporo uwagi poświęciły kwestii zastąpienia silników spalinowych alternatywnymi technologiami napędu, które są bardziej przyjazne dla środowiska i dostosowane do współczesnych wymagań klimatycznych i technologicznych. Tym samym odniosły się również do Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/851 z dnia 19 kwietnia 2023 roku¹⁴⁵, które m.in. zakazuje sprzedaży nowych samochodów spalinowych od 2035 roku. Większość z partii bardzo krytycznie podeszła do tej kwestii, wskazując, że zbyt szybkie odejście od silników spalinowych zaszkodzi niemieckiemu przemysłowi motoryzacyjnemu, nie wspominając o tym, że przy niewystarczającej liczbie stacji ładowania i sieci energetycznej niegotowej na masową elektromobilność, obecna forma regulacji jest nie do zrealizowania. Podobne zdanie wyrażało np. VDA w swoim „10-punktowym planie dla neutralnej klimatycznie mobilności”¹⁴⁶.

AfD zapowiadała prowadzenie kampanii na rzecz zniesienia zakazu stosowania silników spalinowych na wszystkich szczeblach władzy. Partia argumentowała, że „to, czy silnik spalinowy zostanie pewnego dnia zastąpiony innymi formami napędu, czy też będzie nadal istniał, musi ponownie stać się kwestią postępu technicznego i rynku oraz nie może opierać się na ideologicznej polityce zakazów”. Dodawała przy tym, że produkcja baterii ma znacznie większy negatywny wpływ na środowisko niż silnik spalinowy. Uznała, że jeśli nie będzie można zapobiec istniejącym, nierealistycznym przepisom UE dotyczącym redukcji emisji dwutlenku węgla (CO₂), należy uznać paliwa syntetyczne za zrównoważone paliwo do silników spalinowych¹⁴⁷.

Żądanie wycofania zakazu stosowania silników spalinowych wystosował również Sojusz Sahry Wagenknecht. Partia argumentowała, że skupienie się na samochodach elektrycznych „bez pomysłu na to, skąd powinna pochodzić energia elektryczna, zwłaszcza zimą, nie doprowadzi do gospodarki neutralnej dla klimatu, ale do awarii zasilania”. Partia podkreślała zatem, że należy w taki sposób prowadzić politykę klimatyczną i środowiskową, aby „nie ugrzęzła w przypadkowym aktywizmie i nie pochłonie miliardów euro z pieniędzy podatników”. BSW, zamiast „ślepo” koncentrować się na e-mobilności, chciała promować różne podejścia, w tym nowe technologie napędowe, paliwa alternatywne i rozwój bardziej ekonomicznych silników spalinowych. Ten ostatni powiązała z programem leasingowym, którego stawka miesięczna nie powinna

145 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/851 z dnia 19 kwietnia 2023 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) 2019/631 w odniesieniu do wzmocnienia norm emisji CO₂ dla nowych samochodów osobowych i dla nowych lekkich pojazdów użytkowych zgodnie z ambitniejszymi celami klimatycznymi Unii (Tekst mający znaczenie dla EOG), PE/66/2022/REV/1, Dz.U. L 110 z 25.04.2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R0851> [dostęp: 3.06.2025].

146 VDA, *10-Punkte-Plan für eine klimaneutrale Mobilität*, 6.06.2025, <https://www.vda.de/de/aktuelles/publikationen/publication/10-punkte-plan> [dostęp: 15.06.2025].

147 AfD, *op. cit.*, s. 14, 41, 43.

przekraczać ceny miesięcznego biletu na wszystkie środki transportu publicznego w całym kraju (*Deutschlandticket*). Według BSW ów program promowałaby sprzedaż małych, paliwooszczędnych samochodów, zabezpieczał miejsca pracy, a jednocześnie tworzył silne zachęty do inwestowania w paliwooszczędne modele. Byłyby także sprawiedliwy, ponieważ wspierałby tych, którzy w przeciwnym razie nie byłiby w stanie pozwolić sobie na nowy samochód. Ponadto partia wspominała o zintensyfikowaniu prac badawczo-rozwojowych nad bateriami półprzewodnikowymi. Dodawała przy tym, że produkcja i dalszy rozwój ogniw akumulatorowych musi ponownie odbywać się w Niemczech¹⁴⁸.

Kolejną partią, która opowiedziała się za natychmiastowym zniesieniem zakazu stosowania silników spalinowych, była FDP, argumentując, że dyktat polityków i urzędników państwowych dotyczący tego, które technologie są używane, a które zakazane, ogranicza innowacyjną siłę firm i podwyższa koszty ochrony klimatu. Według liberałów wszystkie pokolenia w kraju łączy potrzeba indywidualnej mobilności. Zatem, zamiast zakazywać silników spalinowych, należy umożliwić stosowanie paliw alternatywnych, takich jak e-paliwa, „ponieważ problemem nie jest technologia napędowa, ale paliwa kopalne”. Takie działanie miało zapewnić przystępną cenowo i zrównoważoną mobilność, niezależnie od rodzaju napędu. Stojąc na stanowisku, że można kształtować mobilność przyszłości tylko poprzez prawdziwą otwartość na różne technologie, FDP postulowała, aby paliwa neutralne dla klimatu (np. z energii elektrycznej lub biomasy) i wodór były traktowane jednakowo pod względem regulacji, opodatkowania i finansowania¹⁴⁹. Podejście takie obce było Lewicy, która twierdziła, że ani e-paliwa, ani wodór nie są realnymi rozwiązaniami dla transportu prywatnego. Samego przejścia na samochody elektryczne również nie uznawała za rekomendowaną drogę transformacji transportu i przezwyciężenia kryzysu w przemyśle motoryzacyjnym¹⁵⁰.

Również partie chadeckie opowiedziały się za cofnięciem zakazu stosowania silników spalinowych. Popierając otwartość na nowe technologie i korzystanie

148 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 3, 10, 29. Według BSW Niemcy muszą „dążyć do osiągnięcia podobnej wiodącej pozycji w technologiach mobilności XXI wieku, jaką mieliśmy w XX wieku”. *Ibidem*, s. 10, 13.

149 FDP, „*Das alles lässt sich ändern*”..., s. 39, 41. Liberałowie chcieli zasadniczo zmienić normy emisji dla samochodów, wskazując, że nie należy skupiać się wyłącznie na emisji spalin podczas jazdy. Ponadto uznali, że dzięki e-paliwom możliwe będzie obsługiwanie istniejącej floty w sposób neutralny dla klimatu, a branża zyska większą elastyczność. *Ibidem*, s. 41.

150 Die Linke, *op. cit.*, s. 31. Die Linke dodawała, że „dzięki restrukturyzacji floty i zamówieniom publicznym napędzamy silnik transformacji przemysłu motoryzacyjnego [...] Zasadniczo pojazdy wyłącznie elektryczne mają być zamawiane ze skutkiem natychmiastowym. Prowadzimy kampanię na rzecz wprowadzenia kwot na samochody elektryczne na poziomie UE dla operatorów flot komercyjnych”. *Ibidem*, s. 32.

z większej ich ilości, podkreślały, że należy wykorzystywać wszelkie przyjazne dla klimatu alternatywne napędy i energooszczędne paliwa. Ustaliły jako jeden z celów osiągnięcie przez Niemcy pozycji lidera technologicznego w dziedzinie autonomicznej jazdy i zrównoważonych systemów napędowych dla wszystkich rodzajów transportu¹⁵¹. Odmienne do tej kwestii podeszła SPD, która argumentowała, że „każdy, kto twierdzi, że silniki spalinowe wykorzystujące e-paliwa są rozwiązaniem, sprawia, że samochody będą dostępne tylko dla najlepiej zarabiających”¹⁵². Zgodnie z umową koalicyjną partie zdecydowały się promować technologię hybrydową typu plug-in (PHEV) i pojazdy elektryczne o zwiększonym zasięgu (EREV)¹⁵³.

Jedyną partią, która w pełni poparła dopuszczenie nowych, neutralnych dla klimatu systemów napędowych od 2035 roku, byli Zieloni. Nawiazywali przy tym do bezpieczeństwa planowania, które ma kluczowe znaczenie dla firm i ich pracowników¹⁵⁴.

Część niemieckich partii odniosła się w programach wyborczych do kwestii rozbudowy infrastruktury ładowania, której niedostateczna liczba może mieć konsekwencje zarówno dla firm motoryzacyjnych, użytkowników aut, jak i dla całego procesu transformacji energetycznej i klimatycznej. Alternatywa dla Niemiec sprzeciwiała się finansowaniu infrastruktury ładowania ze środków publicznych¹⁵⁵. Lewica opowiedziała się za kompleksowymi inwestycjami w publiczną infrastrukturę ładowania, dodając, że powinny one zostać połączone z korzystnymi taryfami i wymogami dotyczącymi większej liczby punktów ładowania na stacjach benzynowych, w punktach sprzedaży detalicznej i miejscach pracy¹⁵⁶. Podobny pogląd wyraziła SPD, która podkreślała, że „ładowanie w publicznych punktach ładowania musi być równie

151 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 8, 72-73. CDU i CSU dodawały, że należy także zrewidować limity flotowe i zapobiec karom.

152 SPD, *op. cit.*, s. 7. SPD podkreślała, że dąży do tego, „aby niemieccy producenci samochodów nie musieli obecnie płacić Brukseli żadnych kar w związku z limitami emisji CO₂ dla flot. Fundusze te są aktualnie potrzebne na inwestycje w pojazdy przyjazne dla klimatu i ochronę miejsc pracy. Podejmiemy negocjacje z Komisją Europejską, aby utrzymać cele, ale zorganizować drogę do ich osiągnięcia w bardziej pragmatyczny sposób”. *Ibidem*, s. 7. Bardzo podobnie brzmiący zapis znalazł się w umowie koalicyjnej zawartej między CDU/CSU i SPD: „Chcemy aktywnie działać na rzecz uniknięcia kar wynikających z limitów flotowych”. Partie dodawały, że priorytetowo powinien być traktowany przegląd celów redukcji emisji CO₂ dla ciężkich pojazdów użytkowych i przyczep. Z zadowoleniem przyjęły elektryfikację flot pojazdów, ale odrzuciły ogólny ustawowy limit. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 7.

153 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 7.

154 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 25. Die Grünen poparli także unijne rozporządzenie w sprawie wartości granicznych dla flot wraz z jego celami w zakresie redukcji emisji CO₂ na lata 2025, 2030 i 2035. Partia dodawała, że „ewentualne grzywny powinny zostać w razie potrzeby rozszerzone w ramach obowiązujących przepisów i wykorzystane do przyspieszenia rozwoju e-mobilności za pośrednictwem programów europejskich, tak aby przemysł motoryzacyjny mógł dokonać pilnie potrzebnych inwestycji w modernizację”.

155 AfD, *op. cit.*, s. 43.

156 Die Linke, *op. cit.*, s. 32.

łatwe i tańsze niż tankowanie”. Partia obiecywała przyspieszyć ekspansję punktów ładowania i zobowiązać stacje benzynowe do oferowania możliwości szybkiego ładowania¹⁵⁷. Za odpowiednią rozbudową struktury ładowania opowiedziały się również siostrzane partie chadeckie¹⁵⁸. W programie rządowym partie nie tylko zobowiązały się do przyspieszenia rozbudowy, ale również do zapewnienia finansowania ogólnokrajowej, opartej na potrzebach i przyjaznej dla użytkowników sieci ładowania i sieci szybkiego ładowania samochodów osobowych i ciężarowych. Ponadto zapowiedziały promowanie infrastruktury ładowania wodorem dla pojazdów użytkowych¹⁵⁹.

1.6. Energia

Według MFW Niemcy jako państwo eksportujące, bardziej niż inne państwa, w tym strefy euro, odczuwały negatywne skutki ogólnej słabości światowego handlu. Fundusz podkreślał przy tym, że powiązane z kryzysem energetycznym wysokie ceny energii będą nadal spowalniać przemysł, w tym niemiecki¹⁶⁰. Kwestia ta znalazła odzwierciedlenie w programach wyborczych partii, w których przedstawiały swoje analizy stanu niemieckiej gospodarki i koncepcje dotyczące zapewnienia jej wystarczającej ilości i tańszej energii.

Zgodnie z przyjętym w połowie stycznia 2025 roku dokumentem pt. „Czas na Niemcy”, Alternatywa dla Niemiec wskazywała, że niepewna sytuacja energetyczna państwa, spowodowana odejściem od energii jądrowej i węglowej oraz brakiem dostępu do przystępnych cenowo dostaw energii, ze względu na sankcje nałożone na Rosję, sprawiła, że gospodarka niemiecka przestała być konkurencyjna na arenie międzynarodowej, firmy, szczególnie energochłonne, bankrutują lub przenoszą się za granicę, infrastruktura zaś niszczeje¹⁶¹. Podobne poglądy wyraził BSW, dodając, że niemiecka gospodarka nie rozwija się od 5 lat, a od 2 lat znajduje się w poważnym kryzysie¹⁶². Główną winą za taki stan rzeczy Die Linke obarczyła koalicję sygnalizacji świetlnej. Przy tym partia dodawała, że gospodarka niemiecka wymaga szybkiej

157 SPD, *op. cit.*, s. 7-8.

158 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 8, 72.

159 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 7-8.

160 International Monetary Fund, *op. cit.*, s. 1.

161 AfD, *op. cit.*, s. 11, 13, 38, 40, 77, 79, 91-92.

162 Partia podkreślała, że „od czasu prywatyzacji sieci elektroenergetycznych, państwo zagwarantowało operatorom sieci rosnące zwroty z kapitału własnego, wynoszące obecnie 7%, które są przekazywane odbiorcom energii elektrycznej za pośrednictwem coraz wyższych opłat sieciowych. Same opłaty sieciowe stanowią obecnie około 1/4 ceny energii elektrycznej. Jednocześnie dostawcy energii elektrycznej wielokrotnie osiągają nieuzasadnione wysokie zyski z zawyżonych cen. Ta przypadkowa polityka nie może być kontynuowana. [...] Utrzymanie i rozbudowa sieci energetycznych są zadaniami publicznymi i muszą być finansowane ze środków publicznych, a nie z cen energii elektrycznej”. Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 2, 9-11, 15.

i gruntownej restrukturyzacji, m.in. ze względu na konieczność przejścia na neutralną dla klimatu produkcję oraz nowego zdefiniowania równowagi między otwartością a bezpieczeństwem, również w odniesieniu do łańcuchów dostaw, szlaków handlowych i dostaw energii. Partia dodawała, że ekologiczna transformacja energetyczna oraz „społeczno-ekologiczna restrukturyzacja przemysłu i gospodarki powiodą się tylko wtedy, gdy zostaną przeprowadzone w sposób społecznie sprawiedliwy, demokratyczny i solidarny”¹⁶³.

Będący w koalicji sygnalizacji świetlnej Die Grünen odpierali zarzuty, że to nie SPD, FDP i Zieloni¹⁶⁴, ale dwie dekady rządów wielkiej koalicji przyczyniły się do wysokich cen energii i stagnacji gospodarczej, m.in. uzależniając gospodarkę od rosyjskiego gazu i wstrzymując inwestowanie w zieloną energię. Argumentowali, że transformacja energetyczna i zrównoważone technologie nie tylko stabilizują klimat, ale również stwarzają możliwości ogromnego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Przekonywali przy tym, że dbają o to, aby gospodarka niemiecka miała „trwale dostępną, niezawodną i neutralną dla klimatu energię”, gdyż jej niedobór w sposób zasadniczy wpływa na utratę przez nią konkurencyjności¹⁶⁵. Z tym ostatnim poglądem zgodzili się byli partnerzy koalicyjni, domagając się obniżenia cen energii. Wychodząc z założenia, że Niemcy pilnie potrzebują realistycznej i rozsądnej polityki energetycznej, która nie będzie nadmiernie obciążać przedsiębiorstw, liberałowie przekonywali, że potrafią i chcą uprawiać taką właśnie politykę¹⁶⁶. Również socjaldemokraci starali się przekonać wyborców, a szczególnie właścicieli firm, że im sprzyjają oraz zdają sobie sprawę z ich obaw i potrzeb w kontekście energii i regulacji jej dotyczących, w tym uczciwego, przejrzystego środowiska, w którym będą mogli inwestować i wprowadzać nowe pomysły na rynek¹⁶⁷.

Postulat zapewnienia niedrogiej, bezpiecznej i czystej energii znalazł się również w programie wyborczym pt. „Zmiana polityki dla Niemiec”. Chadecja podkreślała w nim, że politycy nie powinni zamykać oczu na rzeczywistość, która dla wielu firm i przedsiębiorstw powiązana jest z niepokojem wywołanym wyższymi cenami energii i wzrastającym zapotrzebowaniem na nią. Przekonywała, że zakończy napędzaną ideologią politykę sygnalizacji świetlnej oraz będzie prowadzić politykę energetyczną

163 Die Linke, *op. cit.*, s. 6, 29.

164 „Wypełniliśmy nasze rządowe obowiązki w ciągu ostatnich trzech lat. W trudnych latach, z nowymi kryzysami. W trudnej sytuacji rządowej. Dużo się dzięki temu nauczyliśmy. Wykorzystaliśmy te lata, aby nabrać rozpędu i rozwiązać problemy. Problemy, które narastały przez wiele lat w wyniku działalności wielkich koalicji. Uwolniliśmy się od zależności od Putina”. Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 9-10.

165 *Ibidem*, s. 9-10, 17, 155.

166 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 16.

167 SPD, *op. cit.*, s. 11.

i klimatyczną na rzecz ludzi, a nie przeciwko nim¹⁶⁸. Cel ten uwidocznił się w umowie koalicyjnej. CDU, CSU i SPD zadeklarowały w niej zapewnienie trwale niskich, przewidywalnych i konkurencyjnych na arenie międzynarodowej cen energii dla przemysłu, m.in. poprzez wykorzystanie całego potencjału odnawialnych źródeł energii. Transformacja energetyczna miała być przejrzysta, zaplanowana i pragmatyczna, a także współkształtowana przez konsumentów¹⁶⁹.

W programach wyborczych na wybory do Bundestagu XXI kadencji partie proponowały różne rozwiązania dotyczące zapewnienia gospodarce potrzebnej energii. Pierwszym z nich było wydłużenie okresu eksploatacji elektrowni węglowych. Popierając kompromis w sprawie użycia węgla i uzgodnione w 2020 roku wyłączenie elektrowni węglowych¹⁷⁰, chadecja argumentowała, że nie może dojść do dalszego trwałego ich wyłączenia, dopóki nie zostaną wybudowane nowe elektrownie gazowe i elektrociepłownie, które je zastąpią¹⁷¹. Podobnie brzmiący zapis znalazł się również w umowie koalicyjnej¹⁷². Za takim rozwiązaniem opowiedziała się także AfD, która, w przeciwieństwie do CDU, CSU i SPD, nie dostrzegała powodu, aby „ograniczyć lub zakazywać niezbędnego i rozsądnego wykorzystania” węgla i pozostałych paliw kopalnych. Dodawała przy tym, że bezpieczne dostawy energii elektrycznej zostaną oparte m.in. na węglu, dopóki Niemcy nie powrócą do korzystania z energii jądrowej. W tym celu poparła krótkoterminową rozbudowę elektrowni węglowych¹⁷³.

Drugim pomysłem był zasygnalizowany już powrót do wykorzystania energii jądrowej. Alternatywa domagała się, aby istniejące elektrownie zostały ponownie uruchomione tak szybko, jak to możliwe. Partia obiecywała, że stworzy „nowe, pilnie potrzebne ośrodki badań jądrowych i elektrownie jądrowe w Niemczech, aby odzyskać wiodącą pozycję w technologii jądrowej. [...] Będzie to służyć zarówno bezpieczeństwu energetycznemu i dobrobytowi przyszłych pokoleń, jak i ochronie środowiska”¹⁷⁴.

168 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 2, 11, 19.

169 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 5, 29.

170 Chadecja odnosiła się do zobowiązań podjętych na mocy *Ustawy o wzmocnieniu strukturalnym oraz porozumień zawartych między rządem federalnym a zainteresowanymi krajami związkowymi*. Zob. *Strukturstärkungsgesetz Kohleregionen vom 8. August 2020*, „Bundesgesetzblatt” Jg. 2020, T. I, Nr. 37, Bonn, 13. August 2020, [https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&start=//*\[@attr_id=%27bgbl12os1795.pdf%27\]#/switch/tocPane?_ts=1751966458024](https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&start=//*[@attr_id=%27bgbl12os1795.pdf%27]#/switch/tocPane?_ts=1751966458024) [dostęp: 15.06.2025].

171 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 19.

172 Zgodnie z umową koalicyjną „harmonogram wyłączenia elektrowni węglowych z sieci lub przechodzenia do rezerwy musi zależeć od tego, jak szybko uda się zbudować sterowalne elektrownie gazowe”. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 35.

173 AfD, *op. cit.*, s. 41, 77.

174 *Ibidem*, s. 41, 165.

Ostrożniejszą postawę przyjęła chadecja, która deklarowała, że będzie dążyła do jak najszybszego przeprowadzenia oceny technicznej i kosztów w celu ustalenia, czy możliwe i opłacalne jest wznowienie eksploatacji ostatnio zamkniętych elektrowni jądrowych. Ponadto siostrzane partie deklarowały otwartość na badania nad energetyką jądrową czwartej i piątej generacji, małymi reaktorami modułowymi i elektrowniami fuzyjnymi¹⁷⁵. Ujawniła się ona również w umowie koalicyjnej, w której partnerzy postawili na silniejsze promowanie badań nad syntezą jądrową oraz budowę pierwszego na świecie reaktora termojądrowego w Niemczech¹⁷⁶. Również Zieloni, biorąc pod uwagę kwestię bezpieczeństwa energetycznego Niemiec, popierali kontynuację badań np. nad możliwościami i potencjałem nowych technologii energetycznych, takich jak fuzja jądrowa, choć nie spodziewali się, że przyczynią się one do osiągnięcia celów klimatycznych do 2045 roku¹⁷⁷.

Kolejnym podnoszonym przez niektóre partie pomysłem na zapewnienie Niemcom energii był import gazu. BSW proponował powrót do negocjacji z Rosją, aby ponownie uzyskać tani gaz ziemny za pośrednictwem gazociągu Nord Stream (pozostałego odcinka oraz przerwanej części po jej naprawie)¹⁷⁸. Stojąc na stanowisku, że dopóki Niemcy nie powrócą do korzystania z energii jądrowej, gaz (obok węgla) będzie zapewniał dostawy potrzebnej gospodarce energii elektrycznej, AfD argumentowała, że „przez dziesięciolecia Rosja była niezawodnym dostawcą i gwarantem przystępnych cenowo dostaw energii, które są piętą achillesową niemieckiej gospodarki ze względu na nasz energochłonny przemysł”. Partia dodawała, że przywrócenie niezakłóconego handlu z Rosją wymaga natychmiastowego zniesienia sankcji gospodarczych wobec Rosji i naprawy gazociągu Nord Stream¹⁷⁹. Za wykorzystaniem gazu opowiedziała się również FDP, przy tym wykluczała import surowca z Rosji, akcentując, że rurociągi Nord Stream I i II były „od początku narzędziem geopolitycznym Putina”. Według liberałów „nie ma powrotu do *status quo* sprzed agresywnej wojny przeciwko Ukrainie. Dotyczy to w szczególności uzależnienia od rosyjskiej energii”. Podkreślali konieczność dywersyfikacji dostaw gazu w celu uniknięcia jednostronnej zależności od importu tego surowca. Miała ona nastąpić m.in. poprzez zwiększenie krajowego wydobycia gazu ziemnego, np. ze złóż gazu Borkum, również dzięki użyciu metody szczelinowania hydraulicznego. Partia chciała także stworzyć niezbędne zachęty do budowy nowych elektrowni gazowych¹⁸⁰. O ich uruchomieniu wspominała również

175 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 2, 20.

176 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 78.

177 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 24.

178 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 2, 9-11, 15.

179 AfD, *op. cit.*, s. 38, 41, 91-92.

180 FDP, „Das alles lässt sich ändern” ..., s. 17.

chadecja, zaznaczając, że mają one wykorzystywać gazy neutralne dla klimatu¹⁸¹. Mimo braku tego wątku w programie wyborczym SPD¹⁸², w umowie pt. „Odpowiedzialność za Niemcy” koalicjanci opowiedzieli się za budową elektrowni gazowych o mocy do 20 GW do 2030 roku. Dodawali, że powinny być one przede wszystkim budowane w istniejących elektrowniach w całym Niemczech i zarządzane regionalnie zgodnie z zapotrzebowaniem. Z jednej strony chcieli wykorzystać potencjał produkcji gazu konwencjonalnego w Niemczech, z drugiej wspierali długoterminowe, zdywersyfikowane, korzystne kontrakty na dostawy gazu z międzynarodowymi dostawcami gazu¹⁸³.

SPD opowiedziała się za wykorzystaniem wodoru, zwłaszcza w przemyśle energochłonnym, np. kolejowym. Proponowała wykorzystać „zielony” wodór¹⁸⁴ do produkcji stali pierwotnej w technologii bezpośredniej redukcji żelaza (DRI)¹⁸⁵. Z kolei Zieloni opowiedzieli się za promocją produkcji „zielonego” wodoru i zabezpieczeniem nowych źródeł jego importu. Obiecywali szybką i zgodną z zapotrzebowaniem budowę sieci wodorowych¹⁸⁶. Planom tym sprzeciwiała się AfD, uznając, że wodór nie jest konkurencyjnym źródłem energii¹⁸⁷. Poparła je natomiast chadecja, gdyż w umowie koalicyjnej znalazł się zapis o przyspieszeniu rozwoju gospodarki wodorowej i zorganizowaniu jej bardziej pragmatycznie, co m.in. oznaczało, że sieć wodorowa musi łączyć ośrodki przemysłowe w całym Niemczech, w tym w południowej i wschodniej części kraju¹⁸⁸.

Kilka partii podniosło kwestię wykorzystania miksu energetycznego, czyli połączenia różnych źródeł energii celem zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego, stabilności dostaw, optymalizacji kosztów czy redukcji emisji CO₂. Według AfD „tylko zrównoważony mix energetyczny z różnych źródeł dostaw może zagwarantować niezależność energetyczną Niemiec”¹⁸⁹. Opowiadając się za wykorzystaniem różnych źródeł, Sojusz Sahry Wagenknecht zawezwał do odejścia od życzeniowego myślenia o pozyskiwaniu w najbliższej przyszłości 100% energii ze źródeł odnawialnych¹⁹⁰. Określając się jako bezideologiczna, otwarta na technologię i umożliwiająca dostęp do niedrogiej energii chadecja opowiedziała się za konsekwentnym wykorzystaniem wszystkich odnawialnych źródeł energii (wiatrowej na lądzie i morzu, słonecznej,

181 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 20.

182 Partia podkreśliła jedynie, że udało się „zapanować nad gwałtownie rosnącymi cenami energii w wyniku wojny z Ukrainą i szybko uniezależnić Niemcy od rosyjskiego gazu”. SPD, *op. cit.*, s. 4.

183 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 30, 33.

184 Wodór odnawialny, czyli wyprodukowany w zasilanym energią z OZE procesie elektrolizy wody.

185 SPD, *op. cit.*, s. 11.

186 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 17.

187 AfD, *op. cit.*, s. 41.

188 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 5.

189 AfD, *op. cit.*, s. 11, 13, 38, 40, 77, 79, 91-92.

190 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 2, 9-11, 15.

geotermalnej, wodnej, bioenergii i odnawialnego surowca, jakim jest drewno) oraz nieodnawialnych (węgla, gazu i jądrowej)¹⁹¹. Z kolei FDP i Lewica opowiedziały się za pełnym wykorzystaniem tych pierwszych¹⁹². Zgadzała się z nimi Zieloni, dodając, że „przyszłość należy do odnawialnych źródeł energii – w postaci energii elektrycznej, ciepła i wodoru”¹⁹³.

Większość partii wysuwała postulat rozbudowy sieci, magazynów i infrastruktury¹⁹⁴. Chadecja szczególną uwagę poświęcała zintegrowanej i transgranicznej rozbudowie sieci, a także efektywnemu powiązaniu rozbudowy odnawialnych źródeł energii, sieci i magazynowania. W tym celu skupiła się na przyciągnięciu kapitału prywatnego. Podkreślała, że dąży do standaryzacji i wspólnej rozbudowy infrastruktury elektroenergetycznej, gazowej, wodorowej i CO₂¹⁹⁵. FDP chciała znacząco obniżyć koszty rozbudowy sieci, poprzez poprowadzenie nowych linii głównie nad ziemią, usunąć bariery regulacyjne utrudniające ich szybką rozbudowę i zapewnić, że powstaną wyłączanie sieci rzeczywiście potrzebne. Jednocześnie apelowała o „lepszą synchronizację rozbudowy sieci z rozbudową odnawialnych źródeł energii, elektrowni, obiektów magazynowych i gospodarki wodorowej w celu zwiększenia efektywności całego systemu”. Przy tym dążyła do zniesienia obowiązku podłączania do sieci wszystkich nowych elektrowni. Opowiadała się za tym, aby najpierw sprawdzić, czy są one „korzystne dla systemu i opłacalne” i przyłączać wyłącznie te, które spełniają owe kryteria¹⁹⁶. Do kwestii wysokich kosztów rozbudowy sieci energetycznych odniosła się również SPD. Krytycznie dodawała, że jej znaczne koszty doliczane są do ceny prądu w postaci opłat

191 Chadecja stała na stanowisku, że tylko większa podaż energii powoduje obniżenie cen. Zob. CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. Wahlprogramm von CDU und CSU, 17.12.2024, s. 19-20. 31 stycznia 2025 roku Bundestag przyjął większością głosów projekt ustawy CDU/CSU „O większej kontroli i akceptacji ekspansji energii wiatrowej” (20/14234). Projekt został poddany pod głosowanie w wersji poprawionej przez Komisję Ochrony Klimatu i Energii. Zob. *Energie. Mehrere energiepolitische Initiativen angenommen*, 2025, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw39-de-en-ergiewirtschaftsgesetz-1017742> [dostęp: 13.07.2025].

192 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 17; Die Linke, *op. cit.*, s. 33. Lewica zapewniała, że „w dłuższej perspektywie rozwój odnawialnych źródeł energii doprowadzi do obniżenia cen energii elektrycznej i ciepła”. Die Linke, *op. cit.*, s. 6-7.

193 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 41.

194 BSW opowiedział się za rozbudową sieci energetycznych, podkreślając, że „od czasu prywatyzacji sieci elektroenergetycznych, państwo zagwarantowało operatorom sieci rosnące zwroty z kapitału własnego, wynoszące obecnie 7%, które są przekazywane odbiorcom energii elektrycznej za pośrednictwem coraz wyższych opłat sieciowych. Same opłaty sieciowe stanowią obecnie około 1/4 ceny energii elektrycznej. Jednocześnie dostawcy energii elektrycznej wielokrotnie osiągają nieuzasadnione wysokie zyski z zawyżonych cen. Ta przypadkowa polityka nie może być kontynuowana. [...] Utrzymanie i rozbudowa sieci energetycznych są zadaniami publicznymi i muszą być finansowane ze środków publicznych, a nie z cen energii elektrycznej”. Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 2, 9-11, 15.

195 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 2, 19.

196 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 16.

sieciowych, co stanowi wyzwanie, zwłaszcza dla przedsiębiorstw i konsumentów, którzy muszą stawiać czoła międzynarodowej konkurencji¹⁹⁷. Socjaldemokraci postawili na inwestowanie w bezpieczne i niedrogie dostawy energii poprzez odnawialne źródła energii oraz, podobnie jak FDP, sieci wodorowe, dodając, że „należy stworzyć odpowiednie możliwości magazynowania, na przykład w ramach krajowej rezerwy wodoru”. Dzięki prowadzeniu pragmatycznej i odważnej polityki chcieli „położyć podwaliny pod ten kluczowy element nowego świata energii”¹⁹⁸. Die Grünen, ogólniej niż pozostałe partie, wspominali o rozbudowie infrastruktury, „aby tania energia elektryczna docierała do ludzi i firm” oraz dostosowaniu sieci dystrybucyjnych pod względem technicznym i regulacyjnym w celu korzystania z zielonej energii¹⁹⁹. Sojusz Sahry Wagenknecht forsował zaś kontrowersyjny pomysł, proponując nie tylko rozbudowę, ale, jako jedyna partia, nacjonalizację sieci energetycznych, co miało pozwolić zredukować opłaty sieciowe do minimum²⁰⁰. Z kolei Die Linke argumentowała, że „państwo i gminy powinny odgrywać ważną rolę w rozwoju odnawialnych źródeł energii, również po to, aby znaczna część produkcji energii powróciła w ręce publiczne”. Partia stała na stanowisku, że dzięki własności publicznej możliwe jest uzyskanie niezależności energetycznej²⁰¹.

Partie zgadzały się, że konieczne jest zminimalizowanie opłat za korzystanie z sieci przesyłowych, ale proponowały różne rozwiązania. Alternatywa sugerowała powstrzymanie ekspansji energii wiatrowej w tym celu²⁰². CDU i CSU zamierzały ponownie uregulować opłaty sieciowe, aby zmniejszyć obciążenia finansowe odbiorców energii i zwiększyć akceptację proponowanych zmian. Nie zamierzały przy tym nakładać żadnych dodatkowych opłat sieciowych na dużych odbiorców przemysłowych. Popierały natomiast niską jednolitą strefę cenową energii elektrycznej²⁰³. Opozycyjny wobec chadeckiego pomysł zaprezentowała FDP, opowiadając się za dynamicznymi

197 SPD, *op. cit.*, s. 7.

198 *Ibidem*, s. 6, 11. W umowie koalicyjnej starano się połączyć wizje obu partii. W związku z tym znalazł się w niej zapis, że „aby osiągnąć cel efektywności kosztowej, opowiadamy się za podejściem systemowym poprzez współdziałanie ekspansji odnawialnych źródeł energii, strategii elektrowni, ukierunkowanej i wspierającej system rozbudowy sieci i obiektów magazynowania, większej elastyczności i wydajnego działania sieci”. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 29.

199 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 41-42.

200 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 2, 9-11, 15. BSW wzywał także do wprowadzenia programu repoweringu, czyli zastąpienia starych turbin wiatrowych nowymi, co umożliwić miało zwiększenie produkcji energii elektrycznej w istniejących lokalizacjach bez ingerencji w naturę.

201 Die Linke, *op. cit.*, s. 33.

202 AfD, *op. cit.*, s. 11, 13, 38, 40, 77, 79, 91-92.

203 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 2, 20. Więcej na temat jednolitej strefy cenowej energii elektrycznej zob. Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Was ist eigentlich eine Gebotszone?*, „Energiewende direkt” 2019, nr 10, 12.12.2019, <https://energiewende.bundeswirtschaftsministerium.de/EWD/Redaktion/Newsletter/2019/10/Meldung/direkt-erklaert.html> [dostęp: 16.06.2025].

opłatami sieciowymi²⁰⁴. Partia argumentowała, że dzięki temu zwiększy się popyt, natomiast obniżyć koszty sieci zamierzała, uelastyczniając je poprzez digitalizację. Wskazywała, że na cenę wpływ mają tzw. wąskie gardła sieciowe²⁰⁵, co powoduje, że „popyt przesuwają się w miejsce, gdzie dostępna jest przepustowość, zaś potrzeba rozbudowy sieci zostaje ograniczona”²⁰⁶. Die Grünen dbali o to, by opłaty sieciowe „mieściły się w granicach rozsądku i były sprawiedliwie rozliczane”²⁰⁷. SPD obiecywała zaś uprzednie ustabilizowanie opłat za sieć przesyłową, a następnie ich ograniczenie²⁰⁸. Partii zależało na tym, aby większa grupa przedsiębiorstw o szczególnym zapotrzebowaniu na energię elektryczną mogła skorzystać z obowiązujących przepisów dotyczących obniżonych opłat sieciowych. „Wiąże się to również ze zmniejszeniem obciążeń dużych, energochłonnych odbiorców, którzy nie będą już tak elastyczni jak dotychczas”. Ponadto socjaldemokraci zauważali, że wysokie opłaty sieciowe stanowią spory problem, zwłaszcza na północy i wschodzie Niemiec, gdzie wytwarzana jest znaczna część energii wiatrowej²⁰⁹. W umowie koalicyjnej partie opowiedziały się za trwałym zmniejszeniem i ograniczeniem opłat sieciowych, w celu zapewnienia przedsiębiorcom, firmom i konsumentom bezpieczeństwa planowania oraz obniżeniem kosztów przyłączeń do sieci dla firm przechodzących transformację. Wychodząc naprzeciw postulatowi chadeckim, SPD zgodziła się na poparcie ujednoliconej strefy przetargowej na energię elektryczną²¹⁰.

204 Od 1 stycznia 2025 roku wszyscy dostawcy energii elektrycznej, niezależnie od wielkości, muszą oferować taryfy dynamiczne. Zob. *Gesetz über die Elektrizitäts- und Gasversorgung (Energiewirtschaftsgesetz – EnWG)*, § 41a *Lastvariable, tageszeitabhängige oder dynamische und sonstige Stromtarife*, https://www.gesetze-im-internet.de/enwg_2005/_41a.html [dostęp: 15.03.2025].

205 Chodzi o punkty o ograniczonej przepustowości.

206 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 16.

207 Zieloni dodawali, że w ten sposób „umożliwiają coraz bardziej samowystarczalną ekspansję energii słonecznej i wiatrowej, magazynowania i innej infrastruktury oraz zmniejszając obciążenie cen energii elektrycznej i budżetu federalnego”. Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 42.

208 W przypadku gospodarstw domowych partia proponowała ograniczenie cen przesyłu do 3 centów za kWh. Jak podaje Destatis, w pierwszej połowie 2023 roku gospodarstwa zużywające powyżej 15 000 kWh na rok przeciętnie za przesył płaciły 5,51 centa za kWh, zaś między 1000-2500 kWh – 11,16 centa, co stanowiło ponad 1/4 całkowitej ceny energii elektrycznej. W drugiej połowie 2024 roku – te pierwsze płaciły za przesył 8,48 centa za kWh, drugie zaś 14,08. W przypadku odbiorców niebędących gospodarstwami domowymi ceny wyglądały inaczej. W pierwszej połowie 2023 roku zużywające powyżej 150 000 MWh płaciły 1,66 centa za przesył, poniżej zaś 20 MWh – 9,04 centa. W drugiej połowie 2024 roku – te pierwsze płaciły za przesył 3,32 centa za kWh, drugie zaś 11,07 centa. Destatis Statistisches Bundesamt, *Gas- und Strompreise für Haushalte im 1. Halbjahr 2023 deutlich gestiegen, Pressemitteilung Nr. 388 vom 29. September 2023*, https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2023/09/PD23_388_61243.html [dostęp: 6.06.2025]; Destatis Statistisches Bundesamt, *Gaspreise für Haushalte im 2. Halbjahr 2024 um 3,5% gestiegen, Pressemitteilung Nr. 123 vom 31. März 2025*, https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2025/03/PD25_123_61243.html [dostęp: 6.06.2025].

209 SPD, *op. cit.*, s. 6-7.

210 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 30-31.

Die Linke, opowiadając się za cenami energii dostosowanymi do potrzeb społecznych, proponowała stworzyć przystępne taryfy bazowe dla średniego zużycia energii elektrycznej oraz obciążyć większymi opłatami tych, którzy konsumują więcej energii. Według partii działanie takie jest nie tylko społecznie sprawiedliwe, ale zachęca do oszczędzania energii. Aby sfinansować ten cel, partia zamierzała wprowadzić tymczasowy 6% podatek solidarności energetycznej dla bogatych (*Energie-Soli für Reiche*) jako dopłatę do podatku dochodowego i podatku od zysków kapitałowych, „dopóki kryzys energetyczny się nie skończy, a cena rynkowa nie utrzyma się poniżej pułapu cenowego”. Dodawała przy tym, że firmy zajmujące się produkcją, przesyłem, dystrybucją i sprzedażą energii nie mogą się bogacić kosztem jej odbiorców i muszą udowodnić, że podwyżka cen jest uzasadniona zwiększonymi kosztami. Co więcej, zanim wejdą w życie, powinny uzyskać zgodę „niezależnego, najwyższego organu federalnego”. Partia sugerowała także, że jeśli wyżej wymienione firmy podniosą ceny znacznie bardziej, niż wzrosły koszty, musi istnieć możliwość szybkiej interwencji na rynku, zanim skutki rozprzestrzenia się na inne sektory. Wezwała zatem do wprowadzenia nowego nadzoru cen jako systemu wczesnego ostrzegania dla gospodarki niemieckiej²¹¹. O nieuczciwych zyskach podmiotów działających w sektorze energetycznym wspominali także Zieloni, dodając, że ukrócenie tego typu praktyk jest zadaniem niezależnego Federalnego Urzędu Antymonopolowego²¹².

Kolejnym pomysłem forsowanym przez partie było obniżenie podatku od energii elektrycznej. Alternatywa dla Niemiec proponowała zmniejszenie go do minimum²¹³. CDU i CSU wspominały o obniżeniu go dla wszystkich²¹⁴, SPD i Zieloni obiecywali zaś obniżenie owego podatku do europejskiego minimum²¹⁵. Ze swoimi byłymi koalicjantami zgadzali się Wolni Demokraci, dodając, że będą prowadzić kampanię na rzecz jego całkowitego zniesienia na szczeblu europejskim. Przy tym partia proponowała zastąpienie w przyszłości podatku od energii elektrycznej opłatą za emisję dwutlenku węgla. W ten sposób chciała zachęcić do przechodzenia na odnawialne źródła energii²¹⁶.

Przeciwny zamiar przedstawiła Alternatywa, domagając się zniesienia opłaty za emisję CO₂ i niezastępowania jej żadną inną opłatą. Według partii jest to jeden z wydatków „napędzanych ideologią”, który zwiększa koszty produkcji i stawia niemiecki przemysł w niekorzystnej sytuacji względem konkurencji. AfD dodawała, że polityka

211 Die Linke, *op. cit.*, s. 7, 32.

212 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 27.

213 AfD, *op. cit.*, s. 11, 13, 38, 40, 77, 79, 91-92.

214 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 2, 20.

215 SPD, *op. cit.*, s. 6-7; Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 17. W umowie koalicyjnej partie zgodziły się, że należy obniżyć podatek od energii elektrycznej dla wszystkich do minimalnego poziomu europejskiego. Zob. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 30.

216 FDP, „Das alles lässt sich ändern” ..., s. 16.

skoncentrowana na CO₂ ma katastrofalny wpływ na niemiecką gospodarkę, powodując emigrację energochłonnych gałęzi przemysłu czy poważne perturbacje w przemyśle motoryzacyjnym. Partia krytycznie dodawała, że ten niepożądany rozwój może przyspieszyć w nadchodzących latach²¹⁷. Odnosząc się do tej kwestii SPD obiecywała, że zapewni bezpieczeństwo planowania i inwestycji m.in. dzięki stabilnym opłatom za emisję CO₂²¹⁸. Z kolei chadecja poparła handel emisjami²¹⁹. Podobnie liberałowie, przy czym chcieli wprowadzić „dywidendę klimatyczną, aby móc zwracać dochody z handlu emisjami bezpośrednio i w przeliczeniu na mieszkańca obywatelom”²²⁰. W umowie pt. „Odpowiedzialność za Niemcy” koalicjanci opowiedzieli się za utrzymaniem systemu ustalania cen emisji CO₂ oraz rozwijaniem handlu emisjami na poziomie europejskim i międzynarodowym. Szczególnie koncentrowali się na konkurencyjności niemieckiej gospodarki i akceptacji społecznej, w tym opowiadali się za instrumentami, które pozwolą uniknąć skoków cen CO₂ dla konsumentów i przedsiębiorstw. Postulowali również zwrot dochodów z emisji CO₂ obywatelom i przedsiębiorstwom²²¹.

Większość z partii w swoich programach na wybory do Bundestagu XXI kadencji podniosła także kwestię finansowej pomocy dla firm i przedsiębiorstw, które wytwarzają energię, produkują urządzenia służące jej magazynowaniu albo zużywają dużą ilość energii. AfD miała zamiar zachować uzgodnione umowami dotacje dla istniejących elektrowni²²². Wykorzystując Fundusz Niemiecki, SPD chciała zapewnić dostawcom energii i przedsiębiorstwom transportowym niezbędne środki finansowe – w formie pożyczek lub inwestycji kapitałowych – celem ich wzmocnienia. Podobny cel w kontekście globalnej konkurencji miała proponowana przez partię premia inwestycyjna „Made in Germany”²²³. Zieloni dążyli do rozszerzenia zakresu rekompensat za wydatki na energię elektryczną dla przedsiębiorstw energochłonnych,

217 AfD, *op. cit.*, s. 11, 13, 38, 40, 77, 79, 91-92.

218 SPD, *op. cit.*, s. 6. 31 stycznia 2025 roku Bundestag przyjął rządową inicjatywę zmiany ustawy o handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych do 2024 roku (20/1358, 520/13962). Projekt został poddany pod głosowanie w wersji poprawionej przez Komisję Ochrony Klimatu i Energii. Zob. Deutscher Bundestag, *Energie. Mehrere energiepolitische Initiativen angenommen*, 2025, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw39-de-energiewirtschaftsgesetz-1017742> [dostęp: 13.07.2025].

219 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 2.

220 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 39.

221 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 29.

222 AfD, *op. cit.*, s. 41.

223 SPD, *op. cit.*, s. 4-5, 18. W umowie koalicyjnej partie wspomniały o chęci utworzenia funduszu inwestycyjnego „na rzecz infrastruktury energetycznej, aby zapewnić kapitał własny i kapitał dłużny na inwestycje w połączeniu z gwarancjami publicznymi i kapitałem prywatnym”. Miały również ukierunkować Fundusz Klimatyczny i Transformacyjny na kluczowe wyzwania na drodze do neutralności klimatycznej, w tym zwiększyć efektywność alokacji środków i ściślej dostosować ją do kryteriów dotyczących redukcji emisji CO₂ i wyrównania społecznego. Zob. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 31, 49, 53.

które konkurują na arenie globalnej²²⁴. W podobnym kierunku zmierzała Die Linke, która wyraziła zamiar rozszerzenia Funduszu Klimatycznego i Transformacyjnego i przeznaczenie go m.in. na finansowanie kosztów energii elektrycznej dla przemysłu, wspierając przemysł energochłonny w jego transformacji. Partia postulowała także wykorzystanie KTF na pakiet ratunkowy o wartości 20 mld euro dla dostawców branży motoryzacyjnej, finansowanie rozruchu nowych technologii akumulatorowych i magazynowania energii, na produkcję i transport wodoru tam, gdzie jest on niezbędny, np. jako surowiec dla przemysłu chemicznego, oraz nie ma dla niego realnych alternatyw, takich jak długoterminowe magazynowanie energii²²⁵. Z kolei FDP, chcąc uniknąć „programów subsydiowania wartych miliardy dolarów”, postulowała zastąpienie zawartego w niemieckiej *Ustawie o ochronie klimatu (Klimaschutzgesetz)* celu osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2045 roku europejskim celem neutralności klimatycznej, którego datą graniczną jest rok 2050. Według liberałów takie rozwiązanie dałoby przedsiębiorstwom, zwłaszcza tym z energochłonnych branż, więcej czasu na przejście na technologie przyjazne dla klimatu²²⁶.

Ostatnim z forsowanych w programach wyborczych pomysłów dotyczących zapewnienia gospodarce niemieckiej potrzebnej energii było postulowane przez chadecję zawieranie nowych partnerstw w zakresie energii i surowców. Wychodząc z założenia, że razem jesteśmy silniejsi, CDU i CSU zobowiązywały się do pragmatycznych umów handlowych na szczeblu europejskim²²⁷. Podobne brzmiące zapisy znalazły się w umowie koalicyjnej²²⁸.

2. Kwestie pracowniczo-społeczne

Zdając sobie sprawę, że pracownicy są jednym z fundamentów niemieckiej gospodarki, przede wszystkim jako siła robocza, partie poświęciły sporo miejsca w programach wyborczych na wybory do Bundestagu XXI kadencji kwestiom związanym z ich wiedzą, doświadczeniem, kwalifikacjami, pozyskiwaniem (również z zagranicy), wynagrodzeniem czy wiekiem emerytalnym. Starały się w ten sposób wyjść naprzeciw właścicielom firm, wyrażającym obawy dotyczące konsekwencji braku pracowników i odpowiednich specjalistów, które prowadzić mogą np. do spadku produktywności,

224 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 17.

225 Die Linke, *op. cit.*, s. 30.

226 FDP, „*Das alles lässt sich ändern*”..., s. 39. Wspomniana ustawa została znolizowana w kwietniu 2024 roku pod naciskiem FDP na koalicjantów. Zob. M. Kędzierski, *Niemcy: poluzowanie ustawy o ochronie klimatu*, „Analizy OSW”, 30.04.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-04-30/niemcy-poluzowanie-ustawy-o-ochronie-klimatu> [dostęp: 15.03.2025].

227 CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 17, 20.

228 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 10.

spowolnienia transformacji technologicznej lub energetycznej, wzrostu kosztów pracy, utraty konkurencyjności, konieczności relokacji działalności czy wręcz zamknięcia firmy. Zgodnie z badaniem opublikowanymi w kwietniu 2025 roku na platformie Statista najwięcej wakatów występuje w grupach zawodowych związanych m.in. ze sprzedażą oraz rzemiosłem. W 2023 roku liczba nieobsadzonych miejsc pracy w Niemczech przekroczyła 73 tys. i tendencja ta stale rośnie²²⁹.

Sojusz Sahry Wagenknecht podkreślał, że niedobór wykwalifikowanych pracowników jest poważnym problemem w Niemczech od wielu lat, dodając, że fakt ten sprawia, że Niemcy nie są atrakcyjną lokalizacją dla firm i przedsiębiorstw²³⁰. Do podobnych wniosków doszła Alternatywa dla Niemiec²³¹, ale także chadecja, wskazując, że spowalnia on rozwój gospodarczy Niemiec, m.in. hamując produkcję przedsiębiorstw²³² oraz Zieloni, twierdząc, że stanowi również jedno z największych wyzwań dla modernizacji Niemiec²³³. Ostatnia z wymienionych partii dodawała, że istnieje potrzeba wykonania dalszych energicznych kroków, aby przyciągnąć więcej takich pracowników – do przemysłu, handlu czy szkół. Według Die Grünen tylko w ten sposób można przeprowadzić konieczną restrukturyzację gospodarki i poradzić sobie ze zmianami demograficznymi²³⁴. BSW, SPD, Die Linke i FDP zwracały przy tym uwagę na dysproporcje w niedoborze wykwalifikowanych pracowników między wschodnią a zachodnią częścią Niemiec oraz na różnice w dostępie do szkoleń, pracy i w warunkach zatrudnienia. Problematyka ta podniesiona została również w umowie koalicyjnej, zgodnie z którą koalicjanci chcieli zwiększyć reprezentację Niemców ze wschodniej części kraju na stanowiskach kierowniczych i w organach decyzyjnych we wszystkich obszarach. Mając na uwadze, że zapewnienie wykwalifikowanej siły roboczej jest jednym z czynników decydujących o sukcesie gospodarczym kraju, koalicjanci dodawali, że dokładają wszelkich starań, aby jej nie brakowało w nadchodzących latach, również w ramach współpracy z krajami związkowymi²³⁵.

229 Bardzo dużo wakatów było także w grupach zawodowych związanych z medycyną i opieką zdrowotną (np. na stanowiskach pielęgniarskich), czy logistyką. Statista, *Fachkräftemangel in Deutschland – Daten & Fakten*, 22.04.2025, <https://de.statista.com/themen/887/fachkraeftemange/#topicOverview> [dostęp: 3.06.2025].

230 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 9, 23.

231 Zgodnie z AfD należałoby przede wszystkim ulepszyć ramy polityczne i gospodarcze dla przedsiębiorców i niemieckiej siły roboczej. AfD, *op. cit.*, s. 12, 112-113.

232 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 11, 13.

233 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 19-20.

234 *Ibidem*, s. 17, 78.

235 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 12, 14.

2.1. Edukacja zawodowa

Diagnostując przyczyny niedoboru wysoko wykwalifikowanych pracowników, partie zwracały uwagę na kilka głównych czynników. Pierwszym z wymienianych był niewystarczający poziom edukacji w szkołach publicznych połączony z brakiem nauczycieli i szkoleń. Kwestię tę podniosła Alternatywa dla Niemiec²³⁶, ale także Sojusz Sahry Wagenknecht, ubolewając, że „coraz więcej młodych ludzi opuszcza szkołę bez podstawowej wiedzy. Później mają niewielkie szanse na rynku pracy. 2/3 obecnych beneficjentów zasiłku obywatelskiego nie ma żadnych kwalifikacji zawodowych, a wielu nie ma też żadnych kwalifikacji szkolnych”²³⁷. Zwróciła na nią uwagę również Die Linke, utrzymując, że coraz mniej firm oferuje własne szkolenia, a jednocześnie prawie 3 mln młodych ludzi w Niemczech nie ma żadnego wykształcenia zawodowego²³⁸. Według partii przedsiębiorstwa i rządu odwracają uwagę od faktu, że nie chcą przeznaczać większych środków na szkolenia, które są niezbędne. Domagała się zatem zatrudnienia 160 tys. dodatkowych nauczycieli w ramach kształcenia i szkolenia zawodowego do 2030 roku²³⁹.

Zieloni podkreślali, że aby zniwelować niedobór wykwalifikowanych pracowników, ważne jest nie tylko usuwanie barier, ale również tworzenie zachęt, dzięki którym ludzie będą mogli uczestniczyć w rynku pracy. Dodawali przy tym, że pomagają młodym ludziom łatwiej odnaleźć się na nim dzięki zagwarantowaniu szkoleń²⁴⁰ oraz że będą

²³⁶ AfD, *op. cit.*, s. 12.

²³⁷ Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 23-24. Zgodnie z badaniami Destatis w 2023 roku wśród bezrobotnych było 8,7% osób w wieku 25-34 lata o niskim poziomie wykształcenia, czyli posiadających kwalifikacje co najwyżej średniego poziomu bez szkolenia zawodowego, 2,9% osób o średnim poziomie wykształcenia obejmującym np. osoby posiadające świadectwo dojrzałości (*Abitur*) i/lub szkolenie zawodowe oraz 2,9% osób o wysokim poziomie wykształcenia posiadających stopień naukowy lub wyższe kwalifikacje zawodowe. Zob. Destatis Statistisches Bundesamt, *Bildung, Forschung, Kultur. Erwerbslosenquote nach Bildungsstand*, 1.08.2024, <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bildung-Forschung-Kultur/Bildungsindikatoren/erwerbslosenquotetabelle.html?nn=621104> [dostęp: 3.06.2025].

²³⁸ Dane takie podawało np. Deutschlandfunk. Zob. *Ausbildung. Warum Millionen Menschen ohne Berufsabschluss sind*, „Deutschlandfunk”, 13.05.2024, <https://www.deutschlandfunk.de/berufsabschluss-junge-menschen-ohne-berufsausbildung-100.html> [dostęp: 3.06.2025].

²³⁹ Die Linke, *op. cit.*, s. 27, 29, 39. Według badań Statista w 2024 roku zarejestrowano średnio 693 676 wakatów. Najdotkliwiej dotkniętym sektorem była branża budowlana. Kolejne miejsca zajęły rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo oraz branża hotelarsko-gastronomiczna. Zob. Statista, *Bestand von allen der BA gemeldeten offenen Arbeitsstellen in Deutschland im Jahresdurchschnitt von 2013 bis 2025*, 2025, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/2903/umfrage/jahresdurchschnittswerte-des-bestands-an-offenen-arbeitsstellen/> [dostęp: 3.06.2025]; Statista, *Fachkräftemangel in Deutschland – Daten & Fakten*, 22.04.2025, <https://de.statista.com/themen/887/fachkraeftemangel/#topicOverview> [dostęp: 3.06.2025].

²⁴⁰ Większość kształcenia zawodowego w Niemczech odbywa się w systemie dualnym, który łączy naukę w szkole zawodowej (teoria) z praktyczną nauką zawodu w zakładzie pracy. Zob. Bundesinstitut für berufliche Bildung, *Duale Berufsausbildung in Deutschland*, 24.06.2025, <https://www.govet.international/de/54880.php> [dostęp: 1.07.2025].

nadal zwiększać atrakcyjność kształcenia zawodowego, a także wspierać osoby już pracujące, które chcą się przekwalifikować lub zdobyć dodatkowe kompetencje. W tym celu proponowali dalsze rozwijanie dodatków finansowych powiązanych z uzyskiwaniem kwalifikacji zawodowych, umożliwienie osobom pracującym większej inicjatywy w zakresie rozwoju zawodowego i zapewnienie im zabezpieczenia społecznego²⁴¹.

W podobnym tonie wypowiadała się chadecja, w której programie wyborczym znalazła się deklaracja wsparcia rozwoju szkolnictwa zawodowego, w tym dostosowanie federalnej *Ustawy o wspieraniu kształcenia (Bundesausbildungsförderungsgesetz – BAföG*²⁴²) do zmian technologicznych. Siostrzane partie postulowały wsparcie dla osób kształcących i doksztalcających się, w tym w postaci zachęt do zdobywania kwalifikacji zawodowych, jak elastyczność godzin pracy czy większa częstotliwość niezbędnych szkoleń. Podkreślały, że Niemcy potrzebują wykwalifikowanych pracowników, zwłaszcza w zawodach wymagających umiejętności rzemieślniczych²⁴³. Na kwestię tę zwróciła uwagę również SPD, dodając, że tej grupie zawodowej należy zapewnić szkolenia i kształcenie ustawiczne. Partia podkreślała, że wprowadzi politykę naukową w nową erę, wzmacniając wkład nauki w transformację i szkolenie wykwalifikowanych pracowników. W tym celu obiecywała zapewnić uniwersytetom odpowiednie wsparcie ze strony państwa, aby mogły podnosić jakość studiów i nauczania. Optowała za wprowadzeniem doradztwa zawodowego na wczesnym etapie nauki w ścisłej współpracy z Federalną Agencją Pracy (*Bundesagentur für Arbeit*). Podkreślała również, że firmy muszą wziąć na siebie większą odpowiedzialność za szkolenia²⁴⁴. Część z tych postulatów znalazła odzwierciedlenie w umowie koalicyjnej²⁴⁵.

Zgodnie z programem wyborczym BSW pt. „Nasz kraj zasługuje na więcej!” szczególnie dotknięci brakiem odpowiedniej edukacji i szkoleń są mieszkańcy wschodnich Niemiec. Według partii, aby zrównoważyć te różnice, należy znaleźć sposób na

241 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 19-20.

242 *Bundesausbildungsförderungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. Dezember 2010 (BGBl. I S. 1952; 2012 I S. 197), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 19. Juli 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 249) geändert worden ist*, https://www.gesetze-im-internet.de/baf_g/BAf%C3%B6G.pdf [dostęp: 17.07.2025].

243 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 7, 13, 67.

244 SPD, *op. cit.*, s. 6, 10, 13.

245 Partie wyraziły chęć wsparcia młodych ludzi wchodzących na rynek pracy. Zamierzały współpracować z krajami związkowymi, aby zapewnić, że każda młoda osoba może ukończyć szkołę i odbyć praktykę zawodową. Opierając się na programie wyborczym SPD, wpisały w umowę wprowadzenie doradztwa zawodowego na wczesnym etapie nauki w ścisłej współpracy z Federalną Agencją Pracy, ale również szkołami zawodowymi i agencjami zatrudnienia młodzieży. Uzgodniły, że w 2025 roku dokonają oceny *Ustawy o szkoleniu zawodowym (Berufsbildungsgesetz)* i zastrzegły sobie prawo do wprowadzenia odpowiednich zmian legislacyjnych. We współpracy z krajami związkowymi miały zamiar zwiększyć przejrzystość warunków ramowych dla studentów studiów dualnych w ramach programów studiów zawodowych. Zob. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 17-18, 73-74.

promowanie ich obywateli, np. zapewniając osobom utalentowanym łatwiejszy dostęp do stypendiów i wprowadzając koncepcję rozwoju kadry wspierającą osiągnięcie stanowisk kierowniczych²⁴⁶.

2.2. Warunki pracy

Drugim powodem niedoboru wysoko wykwalifikowanych pracowników były złe warunki pracy, o czym wspominała chociażby AfD. Według partii w Niemczech istnieje wystarczająca liczba potencjalnych pracowników, jednak rezygnują z rynku pracy lub podjęcia kształcenia zawodowego właśnie z powodu nieatrakcyjnych warunków²⁴⁷. Die Linke dodawała, że promowane są umowy na czas określony i praca tymczasowa, w wielu sektorach zaś coraz częściej pracownicy skarżą się na przepracowanie wynikające z nieodpowiedniego planowania oraz braku ich wystarczającej liczby. Według partii „ludzie masowo rzucają pracę lub ograniczają jej liczbę godzin, ponieważ stres w pracy staje się nie do zniesienia”²⁴⁸.

Starając się wyjść naprzeciw tym problemom oraz stojąc na stanowisku, że pracownicy przyczyniają się do sukcesu ekonomicznego firmy, a zatem mają prawo do współdecydowania o warunkach swojej pracy, SPD proponowała wypracowanie odpowiednich rozwiązań wspólnie z nimi i związkami zawodowymi²⁴⁹. W podobnym kierunku szły postulaty Lewicy, która podkreślała, że jej celem jest wzmocnienie demokracji w miejscu pracy. Według partii, pracownicy „słusznie oczekują, że praca będzie dopasowywać się do ich życia. To jest również rozsądne ekonomicznie”²⁵⁰.

Zdając sobie sprawę, że kobiety pracujące w niepełnym wymiarze godzin stanowią grupę o dużym potencjale na rynku pracy, chadecy, socjaldemokraci, Lewica i Zieloni zwracali uwagę na polepszenie ich warunków pracy²⁵¹. Ostatnia z wymienionych partii

246 Partia dodawała, że „ani w elitach administracyjnych, ani w sądach, na uniwersytetach i w mediach Niemcy ze Wschodu nie są reprezentowani proporcjonalnie do swojego udziału w całkowitej populacji Niemiec”. Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 21, 23-24.

247 AfD, *op. cit.*, s. 12, 112.

248 Die Linke, *op. cit.*, s. 26-27.

249 SPD, *op. cit.*, s. 12. W umowie koalicyjnej partii podkreślały, że zapewniają dobre warunki pracy poprzez prowadzoną przez nie politykę. Praca w pełnym wymiarze godzin została zdefiniowana jako co najmniej 34 godziny tygodniowo w przypadku godzin pracy uzgodnionych w układzie zbiorowym i 40 godzin w przypadku godzin pracy, które nie są uzgodnione w układzie zbiorowym. Praktyczne rozwiązanie miało zostać opracowane w ścisłej konsultacji z partnerami społecznymi. Zob. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 4, 18.

250 Die Linke, *op. cit.*, s. 26.

251 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 13; SPD, *op. cit.*, s. 15. W umowie pt. „Odpowiedzialność za Niemcy” partie uznały zwiększenie udziału kobiet w rynku pracy za decydujący czynnik w zapewnieniu wykwalifikowanych pracowników. Opowiedziały się za większą liczbą kobiet na stanowiskach kierowniczych, bardziej elastycznym modelem czasu pracy, lepszymi możliwościami zarządzania w niepełnym wymiarze godzin i większą reprezentacją różnorodności społeczeństwa niemieckiego w administracji publicznej. Zob. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 14, 58.

argumentowała, że „gdyby praca lepiej pasowała do życia i wszystkie kobiety z dziećmi mogłyby pracować tak, jak chcą, w Niemczech byłoby nawet 840.000 dodatkowych pracowników. Musimy zatem ułatwić godzenie życia rodzinnego z pracą i poprawić warunki sprawiedliwego podziału pracy opiekuńczej”²⁵². Lewica stawiała na rozszerzenie elastycznych opcji opieki nad dziećmi i możliwości pracy w domu. Argumentowała, że zamiast elastycznych godzin pracy, pracownicy potrzebują większej autonomii czasowej w postaci 32 godzinnego lub czterodniowego tygodnia pracy. Postulowała rozszerzenie ochrony przed zwolnieniem dla rodziców do momentu ukończenia przez dziecko szóstego roku życia oraz wzmocnienie prawa powrotu do tej samej lub równoważnej pracy po urlopie rodzicielskim²⁵³. Odmiennego zdania była FDP, która chciała zreformować *Ustawę o czasie pracy* (*Arbeitszeitgesetz* – ArbZG²⁵⁴), umożliwiając wprowadzenie nowych i elastycznych modeli czasu pracy, z tygodniowym, a nie dziennym maksymalnym czasem pracy. Liberałowie dodawali, że w podobny sposób należy uelastyczyć przepisy dotyczące czasu odpoczynku²⁵⁵.

2.3. Wynagrodzenie

Odnosząc się do złych warunków pracy wpływających na niedobór pracowników wykwalifikowanych, wszystkie analizowane partie w swoich programach wyborczych przywoływały kwestię braku odpowiednich zachęt finansowych. Według Die Linke „płace muszą wzrosnąć, aby zdecydowana większość obywateli kraju miała więcej pieniędzy w portfelach”²⁵⁶. Zieloni precyzowali, że uczciwe wynagrodzenie jest niezbędne, aby ludzie mogli utrzymać siebie i swoje rodziny oraz „przyczynić się do dobrobytu, który wspólnie osiągnęli i być z niego dumni”²⁵⁷. Dla BSW ważne było, aby nagradzani byli ci, którzy ciężko pracują, a nie ich spadkobiercy, aby awans poprzez wysiłek i osiągnięcia znów stał się normą. Przy tym partia zauważała, że poziom płac w Niemczech Wschodnich jest niższy o 21% niż na Zachodzie²⁵⁸. W podobnym kierunku poszli Zieloni, optując za „równą płacą za równą pracę o równej wartości”. Przy tym zwracali głównie uwagę na kobiety, dodając, że to hasło stanie się rzeczywistością, gdy będą one mogły w praktyce dochodzić swojego prawa do równej płacy. Chcieli zwiększyć przejrzystość kwestii różnic płacowych, uczynić przepisy bardziej

252 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 19-20.

253 Die Linke, *op. cit.*, s. 16.

254 *Arbeitszeitgesetz vom 6. Juni 1994 (BGBl. I S. 1170, 1171), das zuletzt durch Artikel 52 des Gesetzes vom 23. Oktober 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 323) geändert worden ist*, <https://www.gesetze-im-internet.de/arbzg/BJNR117100994.html> [dostęp: 1.06.2025].

255 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 17.

256 Die Linke, *op. cit.*, s. 7.

257 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 67.

258 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 2, 21-22.

wiązującymi i łatwiejszymi do egzekwowania, a tym samym skutecznie promować równość, jak również zwiększyć możliwości zatrudnienia kobiet poprzez zapewnienie im równego wynagrodzenia²⁵⁹.

Według SPD dzięki dobrym płacom okazywany jest szacunek i uznanie pracownikom²⁶⁰. Również Sojusz Sahry Wagenknecht zwracał na nie uwagę, argumentując, że „mini- i midi-prace, umowy na czas określony oraz niewłaściwe wykorzystywanie umów o pracę i tymczasowego zatrudnienia nadal sprawiają, że dla milionów ludzi niemożliwe jest rzetelne planowanie życia”. W związku z tym postulował stworzenie podstawy prawnej do przekształcenia mini-pracy w stosunek pracy podlegający składkom na ubezpieczenia społeczne oraz położenie kresu nadużyciom powiązanim z umowami o pracę i zatrudnieniem tymczasowym. Chciał znacząco ograniczyć liczbę umów na czas określony, które podpisywane są bez oparcia na obiektywnych przyczynach. Środek ten miał również na celu zmniejszenie różnic w dochodach między kobietami a mężczyznami²⁶¹.

Ponadto partia, nie będąc w tym odosobniona, gdyż podobne zapisy znaleźć można w programach partyjnych chadecji, socjaldemokratów, Lewicy i Zielonych²⁶², stała na stanowisku, że układy zbiorowe są ważnym narzędziem służącym do osiągnięcia dobrych płac i warunków pracy. W związku z tym krytykowała, że od 25 lat liczba porozumień zawieranych pomiędzy pracodawcą (lub organizacjami pracodawców) a związkami zawodowymi spada – tylko 49% umów o pracę zostało wynegocjowane w ten sposób. Dążąc do zwiększenia ich liczby, partia proponowała, podobnie jak SPD, Bündnis 90 i Die Linke²⁶³, aby zamówienia publiczne i dotacje były przyznawane wyłącznie przedsiębiorstwom, które płacą wynagrodzenia ustalone w układach zbiorowych. Zaznaczała, że aby zapewnić dobre warunki pracy na poziomie przedsiębiorstwa, potrzeba również silnych rad zakładowych i najnowocześniejszych praw współdecydowania²⁶⁴.

259 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 68-69.

260 SPD, *op. cit.*, s. 6, 20.

261 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 21-22.

262 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 30; SPD, *op. cit.*, s. 23; Die Linke, *op. cit.*, s. 26, 45-46; Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 67.

263 Zieloni podkreślali, że „na mocy układu zbiorowego pracy będą przyznawać większe kontrakty publiczne na szczeblu federalnym przedsiębiorstwom, które będą płacić zgodnie z układem zbiorowym pracy, co będzie stanowić znacznie ponad 90% całkowitej wartości zamówień rządu federalnego”. Z kolei Lewica zapisała w programie wyborczym, że „federalne prawo dotyczące układów zbiorowych pracy musi stanowić, że zamówienia publiczne mogą być udzielane wyłącznie tym przedsiębiorstwom, które przestrzegają standardów układów zbiorowych pracy”, Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 67; Die Linke, *op. cit.*, s. 26.

264 BSW dodawał: „chcemy ułatwić powoływanie rad zakładowych, m.in. poprzez zapewnienie lepszej ochrony przed zwolnieniem osobom inicjującym wybory do rad zakładowych. Zwłaszcza w czasach wstrząsów gospodarczych chcemy mieć pewność, że pracownicy będą również uczestniczyć

Podkreślając, że współdecydowanie w przedsiębiorstwach ma w Niemczech długą tradycję, CDU i CSU ustaliły objęcie układem zbiorowym szerszej grupy pracowników jako jeden ze swoich celów. Dodawały przy tym, że rady zakładowe są ważną częścią partnerstwa społecznego oraz że unowocześnienie sposobów partycypacji pracowniczej jest konieczne ze względu na zmiany, które zaszły w życiu zawodowym Niemców²⁶⁵. Z kolei SPD podkreślała, że nadal kluczowe jest wzmocnienie układów zbiorowych pracy w celu podniesienia płac we wschodnich Niemczech i zapewnienia w dłuższej perspektywie wynagrodzeń przekraczających płacę minimalną²⁶⁶, Lewica chciała zaś zobowiązać cechy rzemieślnicze do wypełniania swojego zadania publicznoprawnego i zawierania układów zbiorowych pracy, aby łatwiej było zapobiegać dumpingowi płacowemu²⁶⁷.

Część z omówionych powyżej kwestii podjętych w programach chadecji i socjaldemokracji znalazła odzwierciedlenie w umowie koalicyjnej. Już na samym jej początku koalicjanci podkreślali, że ich polityka zapewnia sprawiedliwe płace i dobre warunki pracy, za cel stawiają sobie zaś zwiększenie zasięgu negocjacji zbiorowych. W związku z tym wzmiankowali, że wspólnie uzgodnione płace muszą ponownie stać się regułą i nie mogą pozostać wyjątkiem. Postulowali również wprowadzenie federalnej *Ustawy o układach zbiorowych pracy (Bundestariftreuegesetz)*, którą forsowali socjaldemokraci jako gwarancję, że „federalne kontrakty publiczne będą przyznawane wyłącznie tym przedsiębiorstwom, które płacą swoim pracownikom zgodnie z układem zbiorowym pracy”²⁶⁸.

W umowie pt. „Odpowiedzialność za Niemcy” wzmocnienie układów zbiorowych pracy połączono również z wysokością płacy minimalnej. CDU, CSU i SPD podkreślały, że wzrost owej płacy musi przyczynić się do zwiększenia siły nabywczej i stabilnego popytu krajowego. Opowiedziały się za silną i niezależną Komisją ds. Płacy Minimalnej (*Mindestlohnkommission*), która ma negocjować jej wysokość, opierając swoje decyzje zarówno na rozwoju negocjacji zbiorowych, jak i na 60% mediany zarobków brutto pracowników zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin. Koalicjanci argumentowali, że w ten sposób w 2026 roku może zostać osiągnięta płaca minimalna w wysokości

w podejmowaniu strategicznych decyzji korporacyjnych”. Zob. Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 3, 16, 21-22.

²⁶⁵ CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 30.

²⁶⁶ SPD, *op. cit.*, s. 23. Die Grünen podkreślali, że „wyrównując warunki życia i pracy na Wschodzie i Zachodzie, chcemy w dłuższej perspektywie przewyciężyć różnice w płacach i wynagrodzeniach”. Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 67.

²⁶⁷ Die Linke, *op. cit.*, s. 26.

²⁶⁸ SPD, *op. cit.*, s. 23. Koalicjanci uściślali, że ustawa będzie miała zastosowanie do umów na poziomie federalnym od 50 tys. euro, a dla start-upów z innowacyjnymi usługami w pierwszych czterech latach po ich założeniu od 100 tys. euro. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 4, 18.

15 euro za godzinę, za którą opowiedziała się SPD w swoim programie wyborczym²⁶⁹. Chadecja w „Zmianie polityki dla Niemiec” nie wskazywała na konkretną minimalną wysokość płacy za godzinę, podkreślając, że jej ustalanie leży w rękach partnerów społecznych – w interesie sprawiedliwości i racjonalności ekonomicznej²⁷⁰.

Nie tylko SPD, ale również partie takie, jak Sojusz, Die Linke i Die Grünen proponowały podniesienie płacy minimalnej do 15 euro za godzinę. BSW argumentował, że jej wysokość musi wykluczać ubóstwo, a „niewielkie podwyżki o 41 centów w latach 2024 i 2025 są kpiną w świetle drastycznych wzrostów cen w ostatnich latach”²⁷¹. Na konieczność zwiększenia płacy minimalnej, celem zrównoważenia inflacji, zwrócili uwagę także Zieloni, którzy podkreślali, że owo 15 euro za godzinę dotyczy również osób poniżej 18 roku życia. Lewica, zgadzając się z tym postulatem²⁷², dodawała, że najpóźniej od 2026 roku minimalne wynagrodzenie powinno wzrosnąć do 16 euro. Wszystkie trzy partie uznały, że przyszłe dostosowania płacy minimalnej powinny opierać się na dyrektywie UE, która wskazuje, że państwa członkowskie mogą wykorzystywać orientacyjne wartości referencyjne, takie jak 60% mediany wynagrodzeń brutto²⁷³. Przy tym Die Linke zwróciła uwagę, że co czwarty mieszkaniec Niemiec Wschodnich, zarabiając mniej niż 14 euro za godzinę, otrzymuje za swoją pracę wynagrodzenie, które ledwo wystarcza na pokrycie kosztów utrzymania, dodając, że równa płaca za równą pracę musi obowiązywać także między Wschodem i Zachodem²⁷⁴.

2.4. Imigracja wykwalifikowanych pracowników

Zdając sobie sprawę, że zapobieganie niedoborowi wykwalifikowanych pracowników to złożone wyzwanie, które wymaga działań na wielu poziomach, partie w programach wyborczych szeroko omawiały również kwestię migracji zarobkowej. AfD stała na stanowisku, że zanim rozpocznie się poszukiwanie wykwalifikowanych pracowników spoza Niemiec, należy wykorzystać potencjał krajowy. Wybór tych pierwszych został zresztą obłożony wieloma warunkami, w tym takim, że mogą przyczynić się

269 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 18; SPD, *op. cit.*, s. 23, 66.

270 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, 3. Należy dodać, że chadecy i socjaldemokraci w swoich programach wyborczych poparli działalność w tym zakresie ww. Komisji składającej się z przedstawicieli związków pracodawców i związków zawodowych. *Ibidem*, s. 3, 30-31; SPD, *op. cit.*, s. 23.

271 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 3, 20.

272 Partia uznała, że minimalne wynagrodzenie musi obowiązywać bez wyjątku – np. dla pracowników warsztatów dla osób niepełnosprawnych, pracowników poniżej 18 roku życia i bez przygotowania zawodowego oraz osób długotrwale bezrobotnych. Die Linke, *op. cit.*, s. 26.

273 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 21-22, 67; Die Linke, *op. cit.*, s. 15, 26; *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2041 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie adekwatnych wynagrodzeń minimalnych w Unii Europejskiej*, Dz.U. UE L 275/33 z 25.10.2022, art. 5 par. 4, s. 43, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2041> [dostęp: 15.07.2025].

274 Die Linke, *op. cit.*, s. 26, 45-46.

do sukcesu i wzmocnienia pozycji Niemiec jako lokalizacji dla biznesu. Dotyczył on wszystkich dziedzin zawodowych, w których odczuwany był niedobór kadr, np. zawodów rzemieślniczych, służby zdrowia, naukowców i informatyków. Alternatywa opowiedziała się także za reformą prawa dotyczącego imigracji wykwalifikowanych pracowników. W ramach procesu selekcji zamierzała zastosować system punktowy z jasnymi kryteriami wyboru, takimi jak doświadczenie zawodowe, istniejące stosunki pracy lub umowy, wystarczająca znajomość języków obcych itp.²⁷⁵

Chcąc zachęcić do przyjazdu wykwalifikowanych pracowników z zagranicy, CDU i CSU postulowały utworzenie cyfrowej Federalnej Agencji Imigracyjnej (*Bundesagentur für Einwanderung*)²⁷⁶, która oferować miała kompleksową obsługę od rekrutacji i pośrednictwa pracy, poprzez sprawdzenie warunków wjazdu i wydawanie wiz, aż po zezwolenia na pobyt²⁷⁷. Podobny pomysł – pod nazwą Cyfrowa Agencja Imigracyjna (*digitale Einwanderungsagentur*) – forsowali Zieloni, wskazując, że Niemcy muszą być atrakcyjne, otwarte i przyjazne dla wykwalifikowanych pracowników z całego świata, gdyż tylko w ten sposób można zabezpieczyć dobrobyt, przeprowadzić konieczną restrukturyzację gospodarki i poradzić sobie ze zmianami demograficznymi. Identycznie jak chadecja postulowali uproszczenie uznawania zdobytych w innym państwie kwalifikacji zawodowych. Ponadto w ramach rekrutacji wykwalifikowanych pracowników z zagranicy zwracali uwagę na podstawy prawne, jak *Ustawa o imigracji wykwalifikowanych pracowników (Fachkräfteeinwanderungsgesetz)*²⁷⁸, zawieranie kolejnych porozumień migracyjnych opartych na prawach człowieka i szybkie wdrażanie istniejących czy nadmierny tzw. drenaż mózgow w krajach pochodzenia. Postulowali tworzenie uregulowanych szlaków migracyjnych dla wykwalifikowanych pracowników, stażystów i studentów, dzięki umowom wizowym i partnerstwom szkoleniowym²⁷⁹.

W programie wyborczym SPD znalazło się odniesienie do wspomnianej ustawy, uznawania stopni naukowych i kwalifikacji zdobytych za granicą oraz digitalizacji decyzji administracyjnych. Postulowano w nim kontynuowanie i rozszerzanie programu „Job-Turbo”²⁸⁰ na rzecz integracji uchodźców na rynku pracy, aby umożliwić im jak

275 AfD, *op. cit.*, s. 113.

276 Drugą nazwą była Agencja Pracy i Pobytu (*Work-and-Stay-Agentur*).

277 Partie, podkreślając, że dobre kwalifikacje są najważniejsze, zamierzały uprościć i przyspieszyć uznawanie zagranicznych kwalifikacji zawodowych. Zob. CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 1, 13.

278 *Fachkräfteeinwanderungsgesetz vom 15. August 2019*, „Bundesgesetzblatt” Jg 2019, t. I, nr. 31, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#/switch/tocPane?_ts=1754116283659 [dostęp: 18.06.2025]. Ustawa została rozszerzona w 2023 roku. Zob. *Gesetz zur Weiterentwicklung der Fachkräfteeinwanderung vom 16. August 2023*, „Bundesgesetzblatt” Jg. 2023, t. I, nr. 217, <https://www.recht.bund.de/bgbl/1/2023/217/VO.html> [dostęp: 18.06.2025].

279 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 19-20, 78, 126-127, 131.

280 Program ustalał środki w celu przyspieszenia procesu integracji uchodźców. Zob. Bundesministerium für Arbeit und Soziales, *Turbo zur Arbeitsmarktintegration von Geflüchteten*,

najwcześniejsze rozpoczęcie pracy oraz wyrażono sprzeciw wobec wyzysku, dumpingu płacowego, nieuczciwej konkurencji i erozji struktur układów zbiorowych pracy. Partia powiązała udaną imigrację wykwalifikowanych pracowników z całego świata do Niemiec ze stałym i odpowiednim finansowaniem oraz rozbudową oferty kursów integracyjnych, szeroko dostępnym wsparciem językowym i usługami doradczymi²⁸¹.

O „punkcie kompleksowej obsługi” w zakresie imigracji na rynek pracy dla wysoko wykwalifikowanych specjalistów, w którym wszystkie niezbędne dokumenty można składać i przetwarzać online, wspomniała także FDP. Ponadto partia, stojąc na stanowisku, że praca jest najlepszym kursem integracyjnym²⁸², podkreślała, że osoby ubiegające się o azyl i mające prawo do pozostania w kraju muszą uzyskać jak najszybciej dostęp do rynku pracy i uniezależnić się od świadczeń socjalnych. Wolni Demokraci proponowali stworzenie nowego zabezpieczenia społecznego dla wszystkich osób z przyznanym statusem uchodźcy – w tym uchodźców ukraińskich – który zastąpiłby zasiłek obywatelski (*Bürgergeld*). Partia podkreślała, że poziom świadczeń socjalnych nie może stanowić nieuczciwej zachęty do imigracji do Niemiec²⁸³.

Do identycznych wniosków doszła Alternatywa dla Niemiec, która przekonywała, że imigracja z obcych cywilizacji nie rozwiązuje problemów gospodarczych Niemiec, ale stwarza dodatkowe, ponieważ znaczna część imigrantów, którzy przybyli do Niemiec w ostatnich latach, pozostaje na stałe zależna od wsparcia państwa „z powodu braku chęci integracji, braku kwalifikacji lub niewłaściwych zachęt systemu socjalnego”. Partia, powołując się na dane Federalnej Agencji Zatrudnienia, podkreślała, że spośród około 4 mln osób zdolnych do pracy, pobierających zasiłek obywatelski, ponad 2,5 mln – prawie 2/3 – ma pochodzenie migracyjne. Według AfD rozwój ten wyraźnie pokazuje, że imigracja wpływa przede wszystkim na systemy społeczne, które w efekcie są obciążane do granic możliwości.

Alternatywa alarmowała, że „całkowite koszty ekonomiczne tej polityki wyniosą nawet 5,8 biliona euro, jeśli utrzyma się roczna imigracja na poziomie 300.000 osób”, dodając, że „aby sfinansować te wydatki, państwo coraz częściej sięga do kieszeni ciężko pracującej ludności. A to sprawia, że Niemcy stają się coraz mniej atrakcyjne dla wykwalifikowanych specjalistów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych”. Partia twardo obstawała za położeniem kresu błędnemu podejściu polegającemu na mieszanii wykwalifikowanej imigracji i ochrony humanitarnej.

https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/Arbeitsmarkt/turbo-arbeitsmarktintegration-gefluechtete-en.pdf?__blob=publicationFile&v=3 [dostęp: 18.06.2025].

281 SPD, *op. cit.*, s. 14.

282 Odnosząc się do tej kwestii, SPD podkreślała, że osoby, które nie otrzymały statusu ochrony jako uchodźcy, a mimo to udało im się zintegrować z rynkiem pracy i społeczeństwem oraz nie były karane, powinny być traktowane jak wykwalifikowani pracownicy. SPD, *op. cit.*, s. 54.

283 FDP, „Das alles lässt sich ändern” ..., s. 26-27, 36.

Partia twardo obstawała za położeniem kresu błędnemu podejściu polegającemu na mieszanii wykwalifikowanej imigracji i ochrony humanitarnej²⁸⁴.

Chadecja mówiła w tym kontekście o wyraźnym rozróżnieniu między przyjęciem ze względów humanitarnych a imigracją wykwalifikowanych pracowników²⁸⁵. Znalazło ono odzwierciedlenie w umowie koalicyjnej, w której partie uznały nienaruszalność podstawowego prawa do azylu i wyraziły chęć pozostania państwem przyjaznym imigrantom, jednocześnie obierając inny, bardziej konsekwentny kurs w polityce migracyjnej. Koalicjanci zgodzili się, że socjalne zachęty do imigracji muszą zostać znacznie ograniczone. Zamierzali również organizować i kontrolować migrację oraz skutecznie ograniczać nielegalną migrację²⁸⁶.

2.5. Podatki

Zważywszy, że podatki są jednym z najważniejszych narzędzi wpływu na gospodarkę i życie obywateli, we wszystkich analizowanych programach wyborczych partie poświęciły im sporo uwagi. Alternatywa dla Niemiec podkreślała, że państwo nakłada podatki w celu zapewnienia ludziom bezpieczeństwa i ogólnej poprawy warunków życia poprzez ukierunkowane inwestycje publiczne i administrację państwową. Przy tym opowiedziała się za odejściem od nadmiernego opodatkowania, a w zamian za to za bardziej efektywnym wykorzystaniem środków publicznych, dyscypliną wydatków, w tym ścisłym przestrzeganiem hamulca zadłużenia, jako ważnymi warunkami wstępnymi dla zrównoważonych Niemiec. Argumentowała, że nie można nadal obciążać przyszłych pokoleń długami i odsetkami. Wzywając do unikania marnotrawstwa podatkowego, opowiedziała się za ograniczeniem „bezsensownych wydatków rzekomo mających na celu «ratowanie klimatu» oraz zaprzestaniem finansowania zbędnych prestiżowych projektów, zwłaszcza za granicą”. Uznając niemiecki system podatkowy za jeden z najbardziej skomplikowanych na świecie, planowała jego uproszczenie²⁸⁷.

Za takim działaniem opowiedziała się również FDP, wskazując, że istniejący system nie sprzyja wydajności gospodarki. Dodawała przy tym, że aby nagradzać wyniki i inwestycje oraz wzmacniał pozycję Niemiec jako miejsca prowadzenia działalności gospodarczej w kontekście międzynarodowej konkurencji, musi być również sprawiedliwy i wydajny. Partia chciała zatem stopniowo wprowadzać liniowo-progresywną stawkę alternatywnego opodatkowania w podatku dochodowym, która „całkowicie wyeliminuje nierówności w dochodach klasy średniej”. Konkretnie domagała się, aby

284 AfD, *op. cit.*, s. 112-113.

285 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 42.

286 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 92.

287 AfD, *op. cit.*, s. 54, 56.

najwyższa stawka podatkowa opierała się w przyszłości na obecnym pułapie składek na ubezpieczenie emerytalne. Oznaczało to, że „najwyższa stawka podatkowa nie będzie już obowiązywać od dochodów rocznych wynoszących niewiele ponad 68.000 euro, ale dopiero od 96.600 euro”²⁸⁸. O sprawiedliwy system podatkowy zamierzała walczyć Die Linke. Dosłownie oznaczało to obniżenie podatków dla osób o niskich i średnich dochodach, w tym dla singli zarabiających poniżej 7 tys. euro brutto miesięcznie, podwyższenie zaś stawki podatkowej do 53% dla najlepiej zarabiających i miliardków²⁸⁹. Tych ostatnich na celownik wzięł również Sojusz Sahry Wagenknecht, który argumentował, że niemiecki system podatkowy „penalizuje pracę i nagradza wielkie bogactwo, choć często nie jest ono oparte na osobistych osiągnięciach, ale na dziedziczeniu lub wykorzystywaniu pracy innych”. Wskazując, że około połowa dochodów ciężko pracujących ludzi jest im odbierana poprzez podatki i opłaty, partia domagała się ich odciążenia, a jednocześnie nałożenia obciążeń na znacznie ponadprzeciętne dochody i duże fortuny. Konstatowała, że dla ciężko pracującej większości w kraju ich wysiłki muszą być opłacalne²⁹⁰. Również Zieloni poruszyli kwestię sprawiedliwości systemu podatkowego. Podkreślali przy tym, że przepaść między bogatymi a biednymi pogłębiła się w ostatnich dekadach tak bardzo, że najbogatszy 1% Niemców posiada więcej majątku niż 90% reszty społeczeństwa²⁹¹.

Częściowo z powyższymi postulatami zgadzali się chadecy, podkreślając, że obciążenia podatkami w Niemczech są zbyt wysokie. Dlatego postulowali stworzenie programu dla ciężko pracujących, których trud i wydajność zostaną nagrodzone. Środkiem do tego celu miały być m.in. niższe podatki, ich uproszczenie oraz przestrzeganie hamulca zadłużenia zapisanego w Ustawie Zasadniczej, zgodnie z zasadą, że „dzisiejsze długi to jutrzejsze podwyżki podatków”. Przy tym siostrzane partie postulowały znaczące zwiększenie progu dochodowego dla najwyższej stawki podatkowej²⁹². SPD z chadecją łączyło przekonanie o konieczności obniżenia podatku dochodowego i ograniczenia

288 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 11, 13. Partia dodawała, że jest świadoma „szczególnych wyzwań gospodarczych, z jakimi borykają się wschodniemieckie kraje związkowe, częściowo wynikających z bardziej rozdrobnionej struktury gospodarczej. Od 1990 roku nie udało się stworzyć potęgi gospodarczej porównywalnej z tą, jaką mają zachodnie kraje związkowe Niemiec. Sytuacja finansowa również znacznie się różni. Dlatego obniżki podatków, redukcja biurokracji, tworzenie laboratoriów oraz praktyczne wsparcie ekonomiczne i badawcze mają szczególne znaczenie dla wielu małych i średnich przedsiębiorstw we wschodnich Niemczech”. *Ibidem*, s. 11.

289 Die Linke, *op. cit.*, s. 10-11. Lewica podkreślała, że „od dochodu wynoszącego 85.000 euro rocznie (dotyczy 5% najlepiej zarabiających) stawka podatkowa wyniesie 53%”. *Ibidem*, s. 11.

290 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 16-17, 20.

291 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 73.

292 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 1, 8, 11-12, 16. Według chadeczków „rosnące ceny nie mogą prowadzić do wyższego obciążenia podatkiem dochodowym. Dlatego regularnie dostosowujemy stawkę podatku dochodowego do inflacji”. *Ibidem*, s. 11-12.

biurokracji podatkowej oraz wyjście naprzeciw potrzebom podatników. Socjaldemokraci podkreślali, że zapewniając sprawiedliwe podatki – niższe dla ok. 95% podatników, którzy „powinni mieć więcej netto od brutto” oraz wyższe dla najlepiej zarabiających i najbogatszych, aby w większym stopniu przyczyniali się do finansowania dobra wspólnego i modernizacji kraju – okazują szacunek i uznanie, a jednocześnie zwiększają dochody rządu. Partia postulowała również dalszą walkę z unikaniem płacenia podatków i przestępczością finansową²⁹³. W umowie koalicyjnej partie zadeklarowały uproszczenie i obniżenie podatków – dla małych i średnich dochodów w połowie okresu legislacyjnego – oraz zmniejszenie biurokracji podatkowej, w taki sposób, aby system podatkowy był akceptowany przez obywateli²⁹⁴.

Kolejną kwestią podniesioną w programach wyborczych, która zresztą pojawiała się również podczas poprzednich wyborów do Bundestagu, było przywrócenie podatku majątkowego zniesionego na mocy orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 1995 roku²⁹⁵. Działanie takie miało zmniejszyć występujące w Niemczech nierówności majątkowe²⁹⁶, ale także zasilić budżet państwa. Szczególnie silnie domagała się go Lewica, która postulowała wprowadzenie dwóch poziomów podatku od majątku: 60% dla dochodów powyżej ćwierć miliona euro i 75% dla dochodów powyżej 1 mln euro. Partia argumentowała, że podatek dochodowy nie rozwiąże nierówności opierających się na posiadanych nieruchomościach, czy szerzej aktywach. Aby mieć pewność, że opodatkowaniu podlega jedynie najbogatsze 2,5% społeczeństwa, apelowała o zwolnienie z podatku majątku prywatnego w wysokości 1 mln euro na osobę (po odliczeniu wszystkich długów, np. kredytów hipotecznych na dom). Postulowana kwota wolna od podatku od majątku przedsiębiorstwa wynosiła 5 mln euro. Stawka podatkowa miała mieć charakter progresywny i wzrastać liniowo od 1% od aktywów o wartości 1 mln euro do 5% od aktywów o wartości 50 mln euro. Dla aktywów przekraczających limit 1 mld euro ustalono specjalną stawkę podatkową w wysokości 12%, tzw. podatek dla miliarderów. Miał on za cel zapobieżenie dalszej akumulacji bogactwa wśród super-bogactych, a wręcz „zlikwidowanie miliarderów”. Partia wyliczała, że dzięki temu do budżetu państwa wpłynie dodatkowe 108 mld euro, których w nim nie ma, ponieważ

293 SPD, *op. cit.*, s. 5, 18, 20, 23-24, 66.

294 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 4, 45, 48.

295 BVerfG, *Beschluss vom 22.06.1995 – 2 BvL 37/91*, <https://openjur.de/u/178522.html> [dostęp: 16.06.2025].

296 Zgodnie z badaniami Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung mienie osób należących do najbogatszych 10% niemieckiego społeczeństwa było szacowane w 2019 roku na 67% całego prywatnego bogactwa, klasy średniej zaś na zaledwie 31,4%. Por. S. Bach, *Universal capital endowment and wealth taxes could reduce wealth inequality*, „DIW Weekly Report” 2021, nr 49-52, https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.831695.de/dwr-21-49-1.pdf [dostęp: 16.06.2025].

poprzednie rządy CDU, SPD, FDP i Zielonych przyczyniły się do tego, że najbogatsi ludzie płacą znacznie niższe podatki niż wcześniej²⁹⁷.

Przywołani w programie wyborczym Lewicy Die Grünen, wskazując, że znaczna część wielkich fortun w Niemczech nie pochodzi z pracy własnej, lecz z dziedziczenia, proponowali wprowadzenie globalnego podatku dla miliarderów, bardziej sprawiedliwego podatku od spadków – wycofania istniejących zwolnień w przypadku wyjątkowo dużych spadków (przy tym nieruchomości zajmowane przez właścicieli miały zostać zwolnione z podatku), sprawiedliwego podatku od nieruchomości oraz podatku majątkowego od bardzo dużych aktywów. Chcieli dzięki temu połączyć cele sprawiedliwości, finansowania opieki społecznej oraz ochrony przedsiębiorstw, ich możliwości inwestycyjnych i miejsc pracy²⁹⁸. Również SPD, zauważając, że istniejący system podatkowy nakłada stosunkowo wysokie obciążenie podatkowe na dochody z pracy, lecz stosunkowo niskie na majątek, wyraziła chęć zmiany tego stanu rzeczy, wprowadzając większą sprawiedliwość podatkową²⁹⁹.

Odwrotne działania sugerowała FDP, odrzucając wszelkie formy podatku od majątku. Partia dodawała, że kwoty wolne od podatku od spadków i darowizn muszą zostać automatycznie zwiększone zgodnie ze wskaźnikiem inflacji³⁰⁰. Przeciwna podatkowi od majątku była także chadecja. Partia argumentowała, że nie chce karać ludzi, którzy ciężko pracowali i stworzyli coś, co jest dla nich ważne, własną pracą. Zamiast tego chciała wspierać każdego w budowaniu własnego majątku³⁰¹. Pogląd ten najwyraźniej został przyjęty przez socjaldemokratów – ostatecznie w umowie koalicyjnej nie pojawiła się wzmianka o podatku majątkowym.

Omawiając kwestie związane z podatkami, partie bezpośrednio odniosły się również do wysokości obowiązujących w Niemczech podatków od osób prawnych (*Unternehmersteuer*)³⁰², czyli m.in. niemieckich spółek z ograniczoną odpowiedzialnością

297 Die Linke, *op. cit.*, s. 10-11.

298 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 73-74.

299 SPD, *op. cit.*, s. 18, 23.

300 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 13.

301 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 3, 32.

302 Podatek dochodowy nakładany na zyski osób prawnych (*Körperschaftsteuer* – KöSt) wynosi w Niemczech 15% wyniku podatkowego spółek, ale rzeczywiste ich obciążenie jest dużo wyższe, gdyż dochodzi do niego np. podatek od działalności gospodarczej (*Gewerbesteuer*) oraz dopłata solidarnościowa (*Solidaritätszuschlag*). W 2024 roku łączna stawka podatku dochodowego od osób prawnych (federalne i krajowe stawki podatkowe) wyniosła prawie 30%. *Körperschaftsteuer-Durchführungsverordnung 1994 in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. Februar 1996 (BGBl. I S. 365), die zuletzt durch Artikel 2 Absatz 11 des Gesetzes vom 1. April 2015 (BGBl. I S. 434) geändert worden ist*, https://www.gesetze-im-internet.de/kstdiv_1977/KStDV_1994.pdf [dostęp: 16.06.2025]; Statista, *Körperschaftsteuersätze in ausgewählten Ländern weltweit im Jahr 2024*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1225581/umfrage/unternehmenssteuern-ausgewaehlter-laendern/> [dostęp: 16.06.2025].

GmbH i spółek akcyjnych AG. Alternatywa dla Niemiec życzyła sobie ich obniżenia, argumentując, że są one zbyt wysokie jak na międzynarodowe standardy i uniemożliwiają niemieckim firmom dokonywanie pilnie potrzebnych inwestycji. Według partii ogromne obciążenia podatkowe w coraz większym stopniu prowadzą do powstania „równoległej gospodarki o łącznej wartości setek miliardów, która omija państwo i organy podatkowe”³⁰³. Niższych obciążeń podatkowych firm – poniżej 25% – domagała się również FDP. Partia argumentowała, że Niemcy potrzebują konkurencyjnych na arenie międzynarodowej podatków korporacyjnych, aby osiągnąć „prawdziwą poprawę sytuacji gospodarczej”. W tym celu chciała m.in. zastąpić podatek od działalności gospodarczej zgodną z prawem międzynarodowym alternatywą czy unikać podwójnego opodatkowania³⁰⁴.

Kolejnymi partiami, które poparły obniżenie podatków od osób prawnych do maksymalnie 25%, były CDU i CSU. Siostrzane partie argumentowały, że w ten sposób zapewnić można większy wzrost firm, więcej miejsc pracy oraz wyższe płace dla pracowników czy niezawodne i odpowiednie zasoby finansowe dla miast i gmin, aby były one w stanie samodzielnie sprostać różnym lokalnym wyzwaniom. Opowiedziały się także za stworzeniem większej jednolitości istniejących systemów podatkowych dla korporacji i spółek³⁰⁵. Zmniejszenie obciążeń podatkowych dla firm poparła również SPD, ale „nie poprzez powszechne obniżki podatków dla wszystkich, ale poprzez ukierunkowane zachęty do inwestowania w Niemczech”, np. w ramach premii „Made in Germany”. Przy tym partia opowiedziała się za jednolitym w całej Europie podatkiem dochodowym od osób prawnych (*Körperschaftsteuer*) w wysokości 15%³⁰⁶. W umowie koalicyjnej partie postulowały obniżenie go w pięciu etapach o 1 p.p. każdy, począwszy od 1 stycznia 2028 roku³⁰⁷.

Odrotny kierunek obrała Lewica. Zauważając, że podatki korporacyjne zostały w ostatnich dziesięcioleciach znacząco obniżone, partia żądała podniesienia podatku dochodowego od osób prawnych do 25%³⁰⁸.

Partie nie były zgodne również w kwestii dalszego pobierania 5,5% dopłaty solidarnościowej (*Solidaritätszuschlags, Rest-Soli*), która, jak zauważa Instytut Gospodarki Niemieckiej (*Institut der deutschen Wirtschaft – IW*), stała się ukrytym podatkiem od przedsiębiorstw, gdyż jest pobierana tylko powyżej pewnego progu

303 AfD, *op. cit.*, s. 12.

304 FDP, „*Das alles lässt sich ändern*”..., s. 14. FDP dodawała, że „istnienie przedsiębiorstw nie może być zagrożone przez podatki od spadków i darowizn”. *Ibidem*, s. 14.

305 CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 2, 14.

306 SPD, *op. cit.*, s. 8-9, 19.

307 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 45.

308 Die Linke, *op. cit.*, s. 7, 12.

dochodowego³⁰⁹. Jego zlikwidowanie, z jednej strony, mogłoby wspomóc gospodarkę, z drugiej zmniejszyłoby wpływy do budżetu państwa, które trzeba by było w jakiś sposób zrefinansować, np. wprowadzając dodatkowe oszczędności. Za całkowitym zniesieniem dopłaty solidarnościowej opowiedziała się Alternatywa dla Niemiec oraz Wolna Partia Demokratyczna, argumentując, że „przekształciła się ona w podatek karny dla małych i średnich przedsiębiorstw”³¹⁰.

Za likwidacją dopłaty solidarnościowej opowiedziała się także chadecja, podkreślając, że „już dawno spełniła swoje zadanie, nie jest już uzasadniona prawie 35 lat po zjednoczeniu i stanowi obciążenie dla firm, wykwalifikowanych pracowników i oszczędzających”³¹¹. Przeciwnego zdania był jej partner koalicyjny. Socjaldemokracja przekonywała, że dodatek solidarnościowy sprawdził się w stawianiu czoła wyzwaniom pokoleniowym, takim jak zjednoczenie, oraz przysłużył się finansowaniu transformacji Niemiec. W programie wyborczym podkreślała zatem gotowość dalszego używania tego instrumentu, tym bardziej że do grupy podatników solidarnościowych „zaliczają się jedynie podatnicy o najwyższych dochodach (10%). Dotyczy to również korporacji i odbiorców zysków kapitałowych”. Partia zamierzała zadbać o to, aby liczba obywateli płacących podatek solidarnościowy nie wzrosła³¹². Ostatecznie w umowie koalicyjnej pojawił się zapis, że dodatek solidarnościowy nie zostanie zniesiony³¹³.

Za utrzymaniem podatku solidarnościowego dla 10% najbogatszych i odciążeniem osób o niskich dochodach opowiedziała się również Die Linke, natomiast Zieloni sugerowali włączenie go do stawki podatku dochodowego³¹⁴.

2.5.1. Ulgi podatkowe

Świadome faktu, że niemieckie podatki od osób prawnych nie są konkurencyjne na arenie międzynarodowej i że gospodarka narodowa potrzebuje silnego impulsu, który pchnie ją naprzód, partie proponowały w programach wyborczych wprowadzenie różnych ulg podatkowych. Ulgi dotyczyć miały również osób fizycznych.

Jedną z nich było zwiększenie kwoty wolnej od podatku. Za takim rozwiązaniem opowiedziały się CDU i CSU, Sojusz Sahry Wagenknecht, który uznał, że ma być ona

309 T. Hentze, *Solidaritätszuschlag: Unternehmen zahlen 2024 knapp sieben Milliarden Euro*, 5.02.2024, <https://www.iwkoeln.de/presse/iw-nachrichten/tobias-hentze-unternehmen-zahlten-2023-knapp-sieben-milliarden-euro.html> [dostęp: 18.06.2025].

310 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 13-14. AfD, *op. cit.*, s. 14, 19, 20.

311 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 2, 14.

312 SPD, *op. cit.*, s. 19.

313 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 45.

314 Die Linke, *op. cit.*, s. 11; Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 75.

„oparta na progu zagrożenia ubóstwem”, Alternatywa dla Niemiec, wskazując jako sumę docelową 15 tys. euro, a die Linke, podwyższając ją do 16 800 euro rocznie³¹⁵.

Partie postulowały również zmniejszenie obciążeń podatkowych, na przykład BSW od dochodów do 7500 euro brutto³¹⁶. Lewica oraz Partia Zieloni opowiedziały się za ulgami podatkowymi dla osób o niskich dochodach³¹⁷. FDP poparła odliczanie od podatku kosztów opieki nad dziećmi i ustawowych alimentów³¹⁸. SPD, o czym już wspomniano, chciała zmniejszyć obciążenia podatkowe przede wszystkim podmiotów prawnych poprzez ukierunkowane zachęty do inwestowania w Niemczech, czyli premię inwestycyjną „Made in Germany”, której celem było stymulowanie inwestycji w technologie przyszłości we wszystkich dziedzinach. Partia postulowała, aby każda inwestycja firmy lub przedsiębiorstwa w maszyny i urządzenia (z tzw. inwestycji w sprzęt) była dotowana w wysokości 10% ceny zakupu bezpośrednio i w nieskomplikowany sposób poprzez zwrot podatku. Ulga podatkowa miała również przysługiwać jednoosobowym działalnościom gospodarczym, które reinwestują swoje zyski³¹⁹.

Kolejnym postulatem były nieopodatkowane nadgodziny. Za takim rozwiązaniem, dla pracowników zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin, opowiedziała się FDP oraz CDU i CSU, dodając, że osoby, które dobrowolnie chcą pracować więcej, powinny otrzymywać wyższe wynagrodzenie netto³²⁰. SPD uściśliła, że chodzi o nadgodziny przekraczające pełny etat uzgodniony w układzie zbiorowym i taki też zapis znalazł się w umowie koalicyjnej³²¹. Koalicjanci dodawali, że „praca w pełnym wymiarze godzin będzie definiowana jako co najmniej 34 godziny tygodniowo w przypadku godzin pracy uzgodnionych w układzie zbiorowym i 40 godzin w przypadku godzin pracy, które nie są uzgodnione w układzie zbiorowym”. Zamierzali również stworzyć nowe udogodnienie podatkowe, aby zachęcić pracowników zatrudnionych w niepełnym wymiarze godzin do wydłużenia czasu pracy³²².

315 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 61; Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 16; AfD, *op. cit.*, s. 58; Die Linke, *op. cit.*, s. 11.

316 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 17.

317 Die Linke, *op. cit.*, s. 15; Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 75. Przy tym Die Grünen chcieli znieść rozszerzoną ulgę dla firm zajmujących się obrotem nieruchomości. Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 75.

318 FDP, „Das alles lässt sich ändern” ..., s. 13.

319 SPD, *op. cit.*, s. 8.

320 FDP, *op. cit.*, s. 13; CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, *op. cit.*, s. 1, 12.

321 SPD, *op. cit.*, s. 23-24. „Ulgi podatkowe za nadgodziny. Osoby, które dobrowolnie pracują dłużej, powinny otrzymywać więcej wynagrodzenia netto od brutto. Natychmiast zwolnimy z podatku wynagrodzenie za nadgodziny przekraczające pełny etat, uzgodnione lub wynikające z układów zbiorowych”. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 46.

322 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 18-19.

Ostatnią propozycją popieraną przez część partii było zapewnienie dodatkowej ulgi podatkowej dla emerytów w celu utrzymania seniorów na rynku pracy. Alternatywa chciała wprowadzić ulgę w wysokości 12 tys. euro³²³. BSW wysunęła pomysł zwolnienia z podatku emerytur do 2 tys. euro³²⁴. O kwocie tej wspomniała również chadecja, ale w innym kontekście. Zgodnie z programem wyborczym CDU i CSU 2 tys. euro miesięcznie bez podatku miał otrzymać każdy, kto dobrowolnie kontynuuje pracę po przekroczeniu ustawowego wieku emerytalnego³²⁵. Zapis taki znalazł się również w umowie koalicyjnej. Ponadto partie uzgodniły możliwość powrotu do poprzedniego pracodawcy po osiągnięciu ustawowego wieku emerytalnego, znosząc zakaz wstępnego zatrudnienia, a tym samym umożliwiając kontynuowanie pracy przez ograniczony czas³²⁶.

3. Kwestie bezpieczeństwa

Nie tylko gospodarka, ale również bezpieczeństwo wewnętrzne było jednym z głównych tematów kampanii wyborczej na wybory do Bundestagu w 2025 roku. Nie jest to zaskakujące ze względu na niepokój społeczny wywołany takimi wydarzeniami, jak marcowy atak nożownika w Mannheim, zamach podczas festynu rodzinnego w Solingen w sierpniu, grudniowy zamach w Magdeburgu czy atak nożownika w bawarskim Aschaffenburgu w styczniu 2025 roku. Skierowały one uwagę niemieckiej opinii publicznej na kwestie polityki migracyjnej oraz, w jeszcze większym stopniu, na bezpieczeństwo wewnętrzne³²⁷.

Świadome, że kluczową rolę w systemie bezpieczeństwa Niemiec pełnią organy takie, jak Policja Federalna (*Bundespolizei*) i krajowa (*Landespolizei*), prokuratura, Federalny Urząd Kryminalny (*Bundeskriminalamt – BKA*) czy Federalny Urząd Ochrony Konstytucji (*Bundesamt für Verfassungsschutz – BfV*), zajmujące się m.in. wykrywaniem i ściganiem przestępstw, terroryzmem, cyberprzestępczością, przestępczością zorganizowaną, ale również zagrożeniami dla porządku konstytucyjnego, w tym np. ekstremizmem, partie poświęciły im sporo miejsca w programach wyborczych.

323 AfD, *op. cit.*, s. 15, 19, 20.

324 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 3.

325 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 3.

326 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 20.

327 Bezpośrednie odwołanie do wyżej wymienionych wydarzeń znalazło się na przykład w programie wyborczym Alternatywy dla Niemiec. Partia podkreślała, że „ludzie są codziennie narażeni na dużą liczbę ataków z użyciem noża, dalsze ataki terrorystyczne, takie jak te w Mannheim i Solingen, oraz znaczny wzrost brutalnej przestępczości, takiej jak gwałty zbiorowe”. Winą za erozję bezpieczeństwa wewnętrznego partia obarczyła klany, gangi, zagraniczną mafię, ekstremistów, w tym islamistów. Zob. AfD, *op. cit.*, s. 116.

Odnosząc się do podstaw prawnych działania policji, SPD zapowiadała stworzenie nowoczesnej *Ustawy o Policji Federalnej (Bundespolizeigesetz – BPolG)*, która nada jej wyraźne uprawnienia, w celu skutecznego sprostania współczesnym wyzwaniom związanym z polityką bezpieczeństwa³²⁸. Zapis ten znalazł się w umowie koalicyjnej, choć chadecja w programie wyborczym pt. „Zmiana polityki dla Niemiec” wspominała jedynie o przyznaniu Policji Federalnej większych uprawnień³²⁹. Zresztą nie tylko socjaldemokraci wyrazili chęć zmodernizowania podstaw prawnych sił policyjnych. Propozycja taka pojawiła się również ze strony Zielonych³³⁰. Ponadto SPD zamierzała podjąć współpracę z krajami związkowymi w celu zharmonizowania różnic w zakresie prawa policyjnego i prawa dotyczącego zgromadzeń. Jednocześnie opowiedziała się za wzmocnieniem krajowych i federalnych oddziałów prewencji (*Bereitschaftspolizei*), tak aby podstawowe prawo do zgromadzeń mogło być wszędzie chronione³³¹.

Z kolei AfD oraz chadecja opowiedziały się za zmianą *Ustawy o urzędnikach federalnych (Bundesbeamtenengesetz – BBG)*. W tym kontekście pierwsza z wymienionych żądała zakazu zarządzania organami bezpieczeństwa przez politycznych urzędników służby cywilnej, zaś druga argumentowała, że „wrogowie naszego wolnego i demokratycznego porządku muszą być szybciej usuwani ze służby cywilnej. Odrzucamy jednak pomysł zwolnienia urzędnika służby cywilnej lub żołnierza zawodowego bez nakazu sądowego za pomocą prostego aktu administracyjnego”³³². Ponadto siostrzane partie domagały się zmiany prawa w celu upoważnienia Policji Federalnej do tymczasowego zatrzymywania cudzoziemców, którzy muszą opuścić kraj, aby zapewnić ich deportację³³³.

Natomiast Die Grünen podkreślali, że Policja Federalna i Federalny Urząd Kryminalny muszą posiadać uprawnienia konstytucyjne niezbędne do skutecznego wypełniania swoich obowiązków³³⁴. Podobny zapis dotyczący wszystkich organów bezpieczeństwa znaleźć można w programie wyborczym Sojuszu Sahry Wagenknecht. Partia dodawała, że równie ważne jest, aby wszystkie uprawnienia wytyczały jasne i jednoznaczne granice ich działań³³⁵. AfD wskazywała na konieczność dostosowania

328 SPD, *op. cit.*, s. 43.

329 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 83; CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 41. Chadecja opowiedziała się za zlikwidowaniem stanowisk specjalnych śledczych, takich jak komisarz policji federalnej, które zostały ustanowione przez poprzednią koalicję. Zob. *Ibidem*, s. 38.

330 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 133.

331 SPD, *op. cit.*, s. 43.

332 AfD, *op. cit.*, s. 119. Zob. CDU/CSU, *op. cit.*, s. 38-39.

333 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 41.

334 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 133.

335 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 36.

ich do aktualnych trendów w przestępczości, chadecja zaś na uprawnienia niezbędne do egzekwowania prawa i porządku³³⁶.

Partie odniosły się również w programach wyborczych do wyposażenia organów bezpieczeństwa w stosowny sprzęt czy technologie informatyczne oraz zapewnienia im odpowiednich warunków pracy. Postulaty tego typu wysuwała AfD, jednocześnie wzywając do znacznego zwiększenia liczby pracowników, na przykład dzięki poprawie wysokości wynagrodzeń i dodatków oraz świadczeniom³³⁷. Znaleźć je można również w programie pt. „Nasz kraj zasługuje na więcej!”. BSW podkreślał w nim, że policja powinna być obsadzona i wyposażona w taki sposób, aby mogła nie tylko zapobiegać przestępstwom, ale również zapewnić poczucie bezpieczeństwa obywatelom. Partia opowiedziała się przy tym za „doskonałym szkoleniem podstawowym i zaawansowanym w akademiach i ośrodkach szkoleniowych” dla policjantów³³⁸. O dobrym, nowoczesnym szkoleniu wspominała także Die Linke³³⁹. Chadecja dodawała, że funkcjonariusze policji muszą być dobrze wyposażeni, aby mogli chronić również siebie. Dlatego proponowała na przykład, aby wyposażyc ich w urządzenia dystansowo-elektroimpulsowe (tasery) i kamery, nawet, gdy te są rozmieszczone w obszarach mieszkalnych³⁴⁰. Przeciwnego zdania była Lewica, sprzeciwiając się „militaryzacji policji, jej rosnącemu wyposażeniu w karabiny maszynowe i pistolety, transportery opancerzone i materiały wybuchowe, a także użyciu «broni nieśmiercionośnej», takiej jak tasery i gumowe kule”. Partia chciała również radykalnie ograniczyć używanie gazu pieprzowego przez policję³⁴¹.

3.1. Przestępczość zorganizowana, terroryzm, ekstremizm, islamizm

Walkę z przestępczością zorganizowaną, terroryzmem i ekstremizmem, w tym islamizmem, popierały wszystkie partie, ale tylko chadecy wpisali w program wyborczy stworzenie ustawy o zwalczaniu ekstremizmu (*Gesetz zur Bekämpfung des Extremismus*). Obiecując konsekwentne zwalczanie wrogów państwa niemieckiego, CDU i CSU podkreślały, że przyjęły „360-stopniowe spojrzenie na rosnące zagrożenia ze strony ekstremistów”. Obiecywały, że każdy, kto promuje cele i działania organizacji terrorystycznej, będzie podlegał ściganiu. Ustawa zawierać miała m.in. zapis o obowiązkowej deportacji, odmowie pozwolenia na pobyt, a w przypadku osób posiadających

336 AfD, *op. cit.*, s. 119; CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 4.

337 AfD, *op. cit.*, s. 117, 119, 125.

338 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 35-36.

339 Die Linke, *op. cit.*, s. 49.

340 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 39.

341 Die Linke, *op. cit.*, s. 49.

podwójne obywatelstwo, utratę niemieckiego obywatelstwa za publiczne wzywanie do zniesienia wolnego i demokratycznego porządku lub skazanie za przestępstwo antysemickie³⁴². Z kolei liberałowie i socjaldemokraci kładli bardzo duży nacisk nie tylko na zwalczanie, ale również zapobieganie ekstremizmowi³⁴³. SPD podkreślała, że jej celem jest zwalczanie tendencji ekstremistycznych i wrogości wobec demokracji na wczesnym etapie, poprzez opracowywanie i wdrażane w sposób ukierunkowany środków zapobiegawczych oraz dostarczanie ważnych informacji w tym zakresie przez grupę zadaniową ds. zapobiegania islamizmowi³⁴⁴.

Partie rozróżniały i odnosiły się w swoich programach wyborczych do różnych rodzajów ekstremizmu – prawicowego, lewicowego czy islamskiego. Nawiązując do pierwszego z wymienionych, chadecja argumentowała, że prawicowi ekstremiści, „Obywatele Rzeszy” (*Reichsbürger*) i tak zwani „Samorządowcy” (*Selbstverwalter*)³⁴⁵ delegitymizują niemieckie państwo i jego instytucje. Według siostrzanych partii szczególnie niebezpiecznymi czynią je otwarta wrogość i ksenofobia. W związku z tym podkreślały, że walczą z nimi „z pełną energią w oparciu o nasz pakiet środków przeciwko prawicowemu ekstremizmowi uruchomiony w 2020 roku”³⁴⁶. Podobnie postrzegali ten odłam Die Grünen, określając go jako największe zagrożenie dla niemieckiej demokracji³⁴⁷. Natomiast SPD podkreślała konieczność konsekwentnego odkrywania i powstrzymywania prawicowych grup ekstremistycznych oraz wcześniejszego interweniowania w przypadku działań antykonstytucyjnych³⁴⁸. O ekstremizmie lewicowym wspominała AfD, odnosząc się bezpośrednio do Antify³⁴⁹ oraz chadecja³⁵⁰.

³⁴² CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 43. W umowie koalicyjnej wątek ustawy się nie pojawił, natomiast partie oznajmiły: „z taką samą determinacją i konsekwencją sprzeciwiamy się wszelkim działaniom antykonstytucyjnym i wszelkim formom przemocy – niezależnie od tego, czy chodzi o prawicowy ekstremizm, islamizm, ekstremizm związany z zagranicą czy ekstremizm lewicowy”. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 85.

³⁴³ FDP, „*Das alles lässt sich ändern*”..., s. 21-22, 26; SPD, *op. cit.*, s. 41.

³⁴⁴ SPD, *op. cit.*, s. 41.

³⁴⁵ „Obywatele Rzeszy” i „Samorządowcy” to grupy i osoby, które odrzucają istnienie Republiki Federalnej Niemiec i jej systemu prawnego, negują legitymację jej demokratycznie wybranych przedstawicieli lub twierdzą, że niemiecki porządek prawny w ogóle ich nie dotyczy. W związku z tym istnieją obawy, że mogą naruszyć prawo. Zob. Bundesamt für Verfassungsschutz, „*Reichsbürger*” and „*Selbstverwalter*”, https://www.verfassungsschutz.de/EN/topics/reichsbuerger-and-selbstverwalter/reichsbuerger-and-selbstverwalter_node.html [dostęp: 18.06.2025].

³⁴⁶ CDU/CSU, *op. cit.*, s. 43.

³⁴⁷ Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 137.

³⁴⁸ SPD, *op. cit.*, s. 42.

³⁴⁹ Pod nazwą „Antifa” (akcja antyfaszystowska) pojawia się wiele różnych grup, które nie są jednorodne pod względem celu i orientacji działań i muszą być postrzegane w zróżnicowany sposób, zwłaszcza w kontekście ochrony konstytucji. Zob. Bundesamt für Verfassungsschutz, *Die „Antifa”: Antifaschistischer Kampf im Linksextremismus*, <https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/hintergruende/DE/linksextremismus/die-antifa-antifaschistischer-kampf-im-linksextremismus.html> [dostęp: 25.06.2025].

³⁵⁰ AfD, *op. cit.*, s. 116.

CDU i CSU w programie pt. „Zmiana polityki dla Niemiec” podkreślały, że każdy, kto kwestionuje monopol państwa na użycie siły lub otwarcie wzywa do przemocy wobec państwa, jego instytucji i przedstawicieli, nie może oczekiwać pobłażliwości. To samo dotyczy tych, którzy nie szanują własności osób trzecich lub atakują infrastrukturę krytyczną³⁵¹.

Najczęściej jednak w programach wyborczych partie nawiązywały do ekstremizmu islamskiego. Die Grünen uznawali, że zagrożenie stwarzane przez islamizm pozostaje bardzo realne i poważne³⁵². Wychodząc z identycznego założenia, SPD podkreślała, że walczy z islamizmem i zapobiega jego szerzeniu „z całych sił i rygorystycznie”³⁵³. Chadecja uznała islamski terroryzm i polityczny islam za niedoceniane zagrożenia. W związku z tym miała zamiar przyrzeć się bliżej „ideologicznemu podłożu tego religijnie motywowanego ekstremizmu politycznego”, w tym przywrócić grupę ekspertów ds. islamu politycznego³⁵⁴. Podobną postawę wobec islamizmu przyjęła FDP, wskazując, że zakazy dotyczące Centrum Islamskiego w Hamburgu były spóźnione³⁵⁵.

Najwięcej odniesień do ekstremizmu islamskiego odnaleźć można w programie AfD pt. „Czas na Niemcy”. Partia sugerowała pociąganie do odpowiedzialności karnej muzułmanów mieszkających w Niemczech, którzy podczas różnych wydarzeń i demonstracji publicznie nawołują do ustanowienia kalifatu, argumentując, że tego rodzaju działania są diametralnie sprzeczne z wolnym demokratycznym porządkiem i konstytucją. Ten sam zarzut, uzupełniony o niezgodność z suwerennością sądownictwa i monopolem na użycie siły przez państwo, wysuwała wobec działalności tzw. sędziów pokoju, wobec których proponowała takie kary, jak unieważnienie zezwoleń na pobyt, zakończenie udzielania azylu i konfiskata uzyskanego majątku. Przy tym przekonywała, że przyczynili się oni do powstania zdominowanych przez muzułmanów dzielnic z odpowiadającymi im równoległymi społeczeństwami³⁵⁶.

Opowiadając się za ustaleniem jasnych zasad współpracy z podmiotami muzułmańskimi, chadecja żądała zamknięcia meczetów, w których głoszona jest nienawiść i antysemityzm³⁵⁷. Wtórowała jej FDP, chcąc, by Żydzi czuli się bezpiecznie w Niemczech. Partia podkreślała, że antysemityzm musi być zwalczany jeszcze bardziej konsekwentnie w obliczu rosnącej przemocy wobec Żydów – niezależnie od tego, czy jest

351 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 43.

352 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 137.

353 SPD, *op. cit.*, s. 42.

354 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 43.

355 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 26.

356 AfD, *op. cit.*, s. 121-122.

357 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 43.

to prawicowy, czy lewicowy ekstremistyczny antysemityzm, antysemityzm islamski, nienawiść imigrantów do Żydów czy antysemityzm ze strony społeczeństwa³⁵⁸. SPD obiecywała, że pozbawi islamistów lokali i funduszy, tym samym wyraźnie pokazując, że na islamizm i antysemityzm nie ma miejsca w Niemczech. Partia zapewniała również, że źródła finansowe prawicowych sieci ekstremistycznych zostaną ujawnione i zniszczone³⁵⁹. Alternatywa obstawała za tym, by stowarzyszenia i organizacje wspierające ekstremistów zostały wykluczone z finansowania przez państwo, chadecy dookreślali zaś, że chodzi o te, które lub których członkowie są monitorowani przez Federalny Urząd Ochrony Konstytucji³⁶⁰. Siostrzane partie dodawały, że wszystkie organizacje, które chcą otrzymywać pieniądze od państwa, muszą zobowiązać się do przestrzegania podstawowego porządku demokratycznego i złożyć deklarację przeciwko antysemityzmowi³⁶¹. Podobny zapis znalazł się w umowie koalicyjnej³⁶². Natomiast Die Grünen obiecywali, że podejmą działania mające na celu umożliwienie władzom detekcji i odciążenia przepływów finansowych grup ekstremistycznych³⁶³.

Ponadto CDU i CSU opowiedziały się za konsekwentnym stosowaniem przepisów dotyczących posiadania broni wobec ekstremistów i przestępców, dodając, że wrogowie naszego państwa muszą zostać rozbrojeni³⁶⁴. Bardzo podobnie brzmiący postulat wysunęła socjaldemokracja³⁶⁵. Natomiast Die Grünen chcieli zapewnić, że w przyszłości ekstremistom będzie trudniej legalnie i nielegalnie zdobyć broń, na przykład zamierzali podjąć zdecydowane działania przeciwko nielegalnemu handlowi bronią³⁶⁶.

Stojąc na stanowisku, że niemieckie społeczeństwo musi być chronione przed terrorystami, ekstremistami lub innymi poważnymi przestępcami, partie opowiedziały się za kompleksowym monitorowaniem oraz współpracą organów bezpieczeństwa. Die Grünen argumentowali, że należy wzmocnić odpowiednie departamenty Federalnego Urzędu Kryminalnego, Policji Federalnej i Służb Celnych. Sugerowali poprawę współpracy i wymianę informacji między federalnymi a krajowymi organami bezpieczeństwa poprzez ustanowienie Wspólnego Centrum Przeszłości Zorganizowanej (*Gemeinsames Zentrum Organisierte Kriminalität*) oraz w ramach Wspólnych Centrów Zwalczania Terroryzmu (*Gemeinsame Zentren zur Terrorismusbekämpfung*) – z jasno określonymi obowiązkami i solidną podstawą prawną. W tym celu zamierzali

358 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 26.

359 SPD, *op. cit.*, s. 42.

360 AfD, *op. cit.*, s. 121.

361 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 43.

362 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 104.

363 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 137.

364 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 43.

365 SPD, *op. cit.*, s. 42.

366 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 134.

zbadać, czy organy bezpieczeństwa posiadają wszystkie niezbędne uprawnienia do skutecznego i celowego zwalczania terroryzmu³⁶⁷. Natomiast FDP, będąc przekonana, że uprawnienia organów bezpieczeństwa są sformułowane w sposób zagmatwany i niezrozumiały, kładła nacisk przede wszystkim na stworzenie przejrzystych podstaw prawnych, dzięki którym niemieckie służby wywiadowcze będą mogły działać szybko w obliczu zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych. Partia stała na stanowisku, że również współpraca różnych organów bezpieczeństwa w ramach wspólnych ośrodków, takich jak Wspólne Centrum Antyterrorystyczne (*Gemeinsame Terrorismusabwehrzentrum* – GTAZ)³⁶⁸, musi mieć podstawę prawną. Według Wolnych Demokratów każde nowe uprawnienie przyznane organom bezpieczeństwa musi zostać najpierw zbadane pod kątem jego wpływu na prawo. Partia opowiedziała się również za zbadaniem przez stałą niezależną Komisję Wolności (*Freiheitskommission*)³⁶⁹ związku między wolnością a bezpieczeństwem podczas zatwierdzania nowych uprawnień³⁷⁰. Natomiast w umowie koalicyjnej znalazł się zapis o skutecznej i wydajnej wymianie danych między służbami wywiadowczymi a innymi organami, mimo iż *sensu stricto* nie pojawił się on w programach wyborczych chadeków i socjaldemokratów³⁷¹.

3.2. Demokracja i podstawowe wartości

Omawiając ekstremizm, a przede wszystkim islamizm, partie dość często odnosiły się do zasygnalizowanych już powyżej naruszeń zasad demokracji i podstawowych wartości. Zaznaczając, że ochrona demokracji jest najwyższym priorytetem, Socjaldemokratyczna Partia Niemiec opowiedziała się za dalszym ścisłym monitorowaniem działań ekstremistów oraz możliwościami wcześniejszej interwencji organów bezpieczeństwa w przypadku działań antykonstytucyjnych³⁷². Z podobnego założenia wychodził Sojusz 90/Zieloni, wskazując na wartość właściwych działań prewencyjnych. W tym celu chciał wyposażyć Policję Federalną, Federalny Urząd Kryminalny oraz Urząd Ochrony Konstytucji w odpowiednią ilość personelu, technologię, wiedzę specjalistyczną i uprawnienia zgodne z konstytucją, aby mogły one śledzić ekstremistów i odkrywać

367 *Ibidem*, s. 135, 137.

368 Bundeskriminalamt, *Gemeinsames Terrorismusabwehrzentrum (GTAZ)*, https://www.bka.de/DE/UnsereAufgaben/Kooperationen/GTAZ/gtaaz_node.html [dostęp: 20.06.2025].

369 *Pläne des Justizministeriums „Freiheitskommission“ soll Sicherheitsgesetze prüfen – Innenministerium skeptisch*, „Der Spiegel”, 22.09.2023, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/ampel-koalition-justizministerium-schlaegt-konzept-fuer-freiheitskommission-vor-a-75cd4de1-5553-4a70-8e3b-abc31b1dbde1> [dostęp: 19.06.2025].

370 Jednocześnie podkreślała konieczność lepszego nadzoru nad służbami wywiadowczymi. Zob. FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 21-22.

371 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 83.

372 SPD, *op. cit.*, s. 42.

plany ataków na wczesnym etapie³⁷³. Sojusz Sahry Wagenknecht dodawał do tych działań także ochronę przed szpiegostwem politycznym i gospodarczym³⁷⁴. Chadecja wspominała o służbach wywiadowczych, które wypełniają kluczowe zadanie, identyfikując na wczesnym etapie zagrożenia dla państwa oraz wolnego i demokratycznego porządku³⁷⁵. Nadając priorytet prewencji w walce z ekstremizmem i naruszaniem zasad demokracji, SPD zwracała uwagę na współpracę z Grupą Zadaniową ds. Zapobiegania Islamizmowi (*Task Force Islamismusprävention*)³⁷⁶.

Zieloni, zgadzając się co do zasady z przytoczonymi postulatami, dodawali, że odpowiednie organy bezpieczeństwa muszą dopilnować, by wrogowie konstytucji nie zajmowali stanowisk publicznych, nie podejmowali kluczowych decyzji w administracji publicznej ani nie działali w agencjach bezpieczeństwa lub siłach zbrojnych. Według partii działanie takie wymagało ustalenia zgodnych z prawem procedur weryfikacyjnych. Ponadto podkreślała ona, że „wrogom konstytucji nie wolno pozwolić na zdobycie broni i należy ich konsekwentnie rozbrajać”³⁷⁷. Identyczne zdanie wyraziła SPD, dodając, że również osoby doświadczające zaburzeń psychicznych nie mogą mieć do niej dostępu³⁷⁸. Z kolei FDP podkreślała, że niemieckie przepisy dotyczące broni palnej muszą być opracowane z zachowaniem proporcji, wskazując, że należy skupić się na zagrożeniach i ekstremistach, a nie myśliwych³⁷⁹.

Odnosząc się do kształtowania bezpieczeństwa wewnętrznego, FDP kładła bardzo duży nacisk na praworządność i ochronę interesów prawnych obywateli przez państwo. Podkreślała, że ci, którzy rezygnują z wolności w imię bezpieczeństwa, ostatecznie tracą jedno i drugie³⁸⁰. Z kolei chadecja stała na stanowisku, że przestępstwa takie jak eksponowanie antykonstytucyjnych symboli oraz antykonstytucyjne i antysemityczne wypowiedzi muszą być ścigane i karane zgodnie z zasadą praworządności³⁸¹. Die Linke sugerowała uwzględnienie rasizmu instytucjonalnego i strukturalnego w prawie niemieckim, w tym wprowadzenie do artykułu 3 Ustawy Zasadniczej klauzuli

373 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 133, 137.

374 Partia podkreślała przy tym, że ochrona porządku konstytucyjnego nie może być pretekstem do ochrony rządu lub naruszania podstawowych praw podstawowych, takich jak wolność opinii, wolność prasy i informacji lub prawo do zgromadzeń i zrzeszania się. Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 36.

375 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 39.

376 SPD, *op. cit.*, s. 41. Bundesministerium der Innern, *Task Force Islamismusprävention*, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/sicherheit/extremismus/islamismus-und-salafismus/taskforce-islamismus/taskforce-ip-node.html> [dostęp: 7.06.2025].

377 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 137.

378 SPD, *op. cit.*, s. 42.

379 FDP, „Das alles lässt sich ändern”..., s. 23.

380 *Ibidem*, s. 21, 23.

381 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 43.

o ochronie i wsparciu dla osób dotkniętych dyskryminacją rasistowską. Dodawała przy tym, że musi powstać prawny zakaz przeprowadzania rasistowskich kontroli policyjnych („profilowanie rasowe”) oraz powinny zostać zniesione uprawnienia policji do przeprowadzania losowych kontroli, cała służba publiczna powinna zaś przejść obowiązkowe szkolenia antydyskryminacyjne³⁸². Sprzeciwiając się wszelkim działaniom antykonstytucyjnym i wszelkim formom przemocy, CDU/CSU i SPD postulowały w umowie koalicyjnej intensywniejsze zwalczanie terroryzmu, antysemityzmu czy nienawiści. Partie uzgodniły odbieranie biernego prawa wyborczego osobom wielokrotnie skazanym za podżeganie do nienawiści oraz zamierzały wprowadzić odpowiedzialność karną dla urzędników państwowych i żołnierzy, którzy dzielą się antysemitką i ekstremistyczną mową nienawiści w zamkniętych grupach czatowych w ramach wykonywania obowiązków służbowych³⁸³.

3.3. Sądy

Wychodząc z założenia, że dobrze funkcjonujące sądownictwo jest również warunkiem wstępnym demokracji opartej na rządach prawa, Sojusz Sahry Wagenknecht zwracał uwagę na fakt, że organy sądowe, zwłaszcza w krajach związkowych, są niedostatecznie obsadzone, mimo że liczba postępowań rośnie z każdym rokiem. Według partii prowadzi to do przeciążenia personelu i zbyt długotrwałych postępowań, co słusznie wywołuje niezadowolenie obywateli. Partia proponowała zatem znaczne zwiększenie liczby pracowników w organach sądowych i zmniejszenie liczby postępowań dzięki wprowadzeniu „rozsądnych” reform, szczególnie w obszarze prawa karnego³⁸⁴. Według SPD najlepszym rozwiązaniem byłoby przyjęcie *Paktu na rzecz praworządności* (*Pakt für den Rechtsstaat*), który m.in. pogłębi współpracę z krajami związkowymi. Socjaldemokraci wyrazili również chęć zreformowania kodeksu postępowania karnego, aby uczynić go bardziej skutecznym oraz kontynuowania cyfryzacji wymiaru sprawiedliwości za pomocą systemów kompatybilnych w całym kraju³⁸⁵.

O przyspieszeniu postępowań wspominała również chadecja, dodając, że jej celem jest także zaostrzenie prawa karnego, w taki sposób, by kara była adekwatna do przestępstwa³⁸⁶. Elementy te znalazły się w umowie koalicyjnej, w której partie podkreślały, że dzięki nowemu *Paktowi na rzecz praworządności* zabezpieczą wymiar sprawiedliwości na przyszłość – zapewnią mu wysoką jakość i umożliwią szybkie podej-

382 Die Linke, *op. cit.*, s. 53.

383 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 85, 90.

384 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 36.

385 SPD, *op. cit.*, s. 43.

386 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 4.

mowanie decyzji dzięki trzem wymiarom Paktu: usprawnionej cyfryzacji, usprawnieniu i przyspieszeniu procesów sądowych oraz wzmocnieniu zasobów ludzkich³⁸⁷.

Zaangażowanie w dalszą digitalizację sądów i prawa procesowego, na przykład poprzez internetowe postępowania sądowe, które umożliwią szybsze, bliższe obywatelom i bardziej ekonomiczne prowadzenie postępowań cywilnych, wyrażała również FDP. Popierała także silny system wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, który zapewnia szybkie skazanie przestępców, jednocześnie koncentrując się na tym, co najważniejsze. Podkreślając, że nowoczesne państwo konstytucyjne wymaga dobrze wyposażonych sądów i prokuratur, co według partii obejmuje również wykorzystanie możliwości oferowanych przez sztuczną inteligencję w systemie wymiaru sprawiedliwości, zamierzała konsekwentnie badać te możliwości, jednocześnie nie zezwalając na wydawanie orzeczeń sądowych przez SI. Zapowiadała także systematyczne dokonywanie przeglądu *Kodeksu karnego* i dostosowywanie lub usuwanie przestarzałych przestępstw³⁸⁸.

3.4. Cyberprzestrzeń

Traktując cyberprzestrzeń jako wymiar bezpieczeństwa wewnętrznego, partie w programach wyborczych na wybory do Bundestagu XXI kadencji poruszyły kilka kluczowych kwestii. Odnosząc się do organów odpowiedzialnych za cyberbezpieczeństwo, SPD postulowała przekształcenie Federalnego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Informacji (*Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik* – BSI) w Centralny Ośrodek Bezpieczeństwa Cybernetycznego i Informacyjnego. Celem było również wzmocnienie kompetencji organów bezpieczeństwa w tym zakresie, poprawa współpracy między rządem federalnym i rządami krajowymi oraz wzmocnienie obrony przed cyberatakami na ludzi i gospodarkę³⁸⁹. Z takimi samymi postulatami wyszła chadecja, dodając, że BSI wraz z Federalnym Urzędem Ochrony Konstytucji i Federalnym Urzędem Kryminalnym ma stanowić silny trzeci filar architektury cyberbezpieczeństwa pod kierownictwem Federalnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych³⁹⁰. Identyczne zapisy, wywodzące się z obu programów partyjnych, znalazły się w umowie koalicyjnej³⁹¹. Z kolei Lewica, promując niezależność urzędu, dodawała, że musi on wspierać gminy i małe firmy w zakresie bezpieczeństwa IT³⁹².

Ponadto socjaldemokraci stali na stanowisku, że organy bezpieczeństwa muszą być w stanie zapobiegać niebezpieczeństwom i zagrożeniom na wczesnym etapie, na

387 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 63.

388 FDP, „*Das alles lässt sich ändern*” ..., s. 22.

389 SPD, *op. cit.*, s. 45.

390 CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 39.

391 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 39, 83.

392 Die Linke, *op. cit.*, s. 57.

przykład w kontekście przestępstw motywowanych politycznie, zagrożeń związanych z przestępczością zorganizowaną, przestępstwami finansowymi, przestępstwami popełnianymi w internecie oraz poprzez internet. Partia postulowała przeciwdziałanie „wylęgarni terroru, strachu i nienawiści w sposób skoncentrowany i konsekwentny, zapewniając solidną ochronę cywilną i ochronę infrastruktury krytycznej³⁹³. Wczesne rozpoznanie zagrożeń internetowych przez organy bezpieczeństwa pojawiło się także w programie wyborczym Zielonych³⁹⁴.

Z monitorowaniem i aktywnością organów w cyberprzestrzeni partie wiązały także zapobieganie radykalizacji poglądów obywateli oraz promowanie demokracji. Die Grünen, podkreślając, że przejawy antykonstytucyjnych ideologii – motywowanych politycznie lub religijnie, które sięją nienawiść, dzielą społeczeństwo i torują drogę dla przemocy i terroru, stale się zmieniają i stają się coraz bardziej złożone, opowiedzieli się za energicznym i uważnym przeciwdziałaniem im oraz odpowiednim dostosowywaniem narzędzi. Według partii, aby przeciwdziałać radykalizacji społeczeństwa, w tym młodzieży, potrzebna jest odpowiednia edukacja medialna skierowana do różnych grup docelowych. Niezbędne są programy, które edukują ludzi na temat prawicowego ekstremizmu i islamizmu w przestrzeni analogowej i cyfrowej, jak „Demokratie leben!” („Żywa demokracja!”), programy dla ofiar prawicowej i rasistowskiej przemocy czy osób porzucających ekstremistyczne środowiska lub programy deradykalizacji dla systemu więziennictwa. Partia konstatowała, że wczesne zapobieganie powstrzymuje radykalizację postaw, także w cyberprzestrzeni³⁹⁵. Wzmianka o programie federalnym „Żywa demokracja!” pojawiła się również w programie wyborczym SPD i CDU/CSU oraz w umowie koalicyjnej zawartej między wymienionymi partiami³⁹⁶.

Natomiast FDP oraz Die Linke poruszyły kwestię naruszania prywatności ludzi. Pierwsza z wymienionych partii odrzucała monitoring wizyjny oraz stosowanie automatycznego rozpoznawania twarzy w przestrzeni publicznej, blokady sieci, kontrolę czatów czy filtry przesyłania danych³⁹⁷. Lewica podobnie, sprzeciwiała się polityce bezpieczeństwa, która stosuje masową inwigilację, na przykład poprzez użycie trojanów, kontrolę czatów czy biometryczny nadzór wideo. Dodawała przy tym, że nie mogą być już celowo pozostawiane otwarte luki w zabezpieczeniach do celów inwi-

393 SPD, *op. cit.*, s. 42.

394 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 137.

395 *Ibidem*, s. 137.

396 SPD, *op. cit.*, s. 45; CDU/CSU, *op. cit.*, s. 43. W umowie koalicyjnej partii zapisały, że będą „nadal wspierać projekty na rzecz demokratycznego uczestnictwa poprzez federalny program «Żywa demokracja!». Zainicjujemy niezależny przegląd tego programu pod kątem osiągnięcia celów i wpływu. W oparciu o wyniki zbadamy dalsze środki na rzecz zgodnej z prawem, niezależnej od wieku pracy przeciwko ekstremizmowi i mizantropii grupowej”. CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 104.

397 FDP, „Das alles lässt sich ändern” ..., s. 21, 23.

gilacji, ponieważ mogą być one wykorzystywane również przez przestępców. W tym kontekście podkreślała, że Federalna Agencja ds. Sieci (*Bundesnetzagentur* – BNetzA) potrzebuje wystarczającej liczby pracowników, aby skutecznie wdrażać przepisy dotyczące ochrony konsumentów. Z drugiej strony partia była świadoma, że organy bezpieczeństwa, jak na przykład Policja Kryminalna (*Kriminalpolizei* – Kripo), muszą mieć możliwość dotrzymania kroku dynamicznemu rozwojowi przestępczości: od przestępczości tzw. białych kołnierzyków i cyberataków po manipulację z wykorzystaniem sztucznej inteligencji i algorytmów w mediach społecznościowych. Konstataowała zatem, że polityka bezpieczeństwa musi być odpowiednio dostosowana³⁹⁸. Przychylając się do tego poglądu i argumentując, że przestępcom zbrodnia nie może „ujść to na sucho”, chadecja opowiedziała się za wdrożeniem większej liczby kamer wideo i systemów automatycznego rozpoznawania twarzy w tzw. hotspotach i niebezpiecznych miejscach³⁹⁹.

Zieloni zwrócili uwagę na wolność wypowiedzi w cyberprzestrzeni, wskazując, że osiąga ona swoje granice, gdy dezinformacja rozprzestrzenia się w sposób niekontrolowany i gdy popełniane są przestępstwa, takie jak obraza lub podżeganie do nienawiści. Partia podkreślała, że takie treści muszą być konsekwentnie usuwane, a odpowiednie konta szybciej blokowane, co miało zostać zapewnione dzięki *Ustawie o ochronie przed przemocą cyfrową* (*Gesetz gegen digitale Gewalt*). W przestrzeni cyfrowej partia opowiedziała się za algorytmami sieci społecznościowych, które zapewniają zróżnicowany krajobraz informacyjny⁴⁰⁰. Odnosząc się do tej kwestii, Sojusz Sahry Wagenknecht krytycznie, by nie powiedzieć złośliwie, zauważał, że „przeszukiwanie domów pod kątem obrażania polityków lub przeszukiwanie internetu pod kątem możliwych przestępstw z pewnością nie należą do zadań, którymi powinna zajmować się policja i organy śledcze. [...] Politycy, którzy zajmują stanowiska władzy i których decyzje często mają bezpośrednie konsekwencje dla życia i dobrobytu ludzi, muszą stawić czoła krytyce ze strony obywateli w wolnym i demokratycznym państwie konstytucyjnym”. Partia wezwała zatem do usunięcia przestępstwa znieważenia „osoby zaangażowanej w życie polityczne” z § 188 niemieckiego *Kodeksu karnego*⁴⁰¹.

Ostatnią poruszoną przez partie kwestią było gromadzenie i przechowywanie danych. Die Grünen wyrazili chęć zreformowania nieprzejrzystych zapisów dotyczących gromadzenia danych, jednocześnie rozszerzając federalny program przeciwko prawicowemu ekstremizmowi i mizantropii⁴⁰². Siostrzane partie chadecckie, w celu

398 Die Linke, *op. cit.*, s. 48-49, 57.

399 CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 4.

400 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 114-115.

401 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 36.

402 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 113.

zapobiegania atakom terrorystycznym, opowiedziały się za zobowiązaniem dostawców internetu do przechowywania adresów IP i numerów portów przez minimalny okres czasu⁴⁰³. Podobny zapis odnoszący się do cyberataków na ludzi i gospodarkę pojawił się w programie pt. „Z szacunku dla twojej przyszłości”. W ten sposób SPD chciała zapewnić ochronę danych użytkowników, wzmocnić środki bezpieczeństwa IT firm, ich odpowiedzialność w walce z nienawiścią i mową nienawiści w internecie oraz stworzyć podstawy do skutecznego ścigania konkretnych podejrzanych przestępstw⁴⁰⁴. W umowie koalicyjnej partie uściśliły, że opowiadają się za wprowadzeniem trzymiesięcznego obowiązku przechowywania adresów IP i numerów portów zgodnie z prawem europejskim i konstytucyjnym, aby móc przypisać je do właściciela połączenia. W ramach swoich ograniczonych kompetencji partie chciały również umożliwić Policji Federalnej przechwytywanie danych źródłowych bez dostępu do danych przechowywanych wstecz w celu zwalczania poważnych przestępstw. Podkreślały, że w określonych celach organy bezpieczeństwa powinny mieć możliwość przeprowadzania zautomatyzowanych wyszukiwań i analiz danych, a także retrospektywnych porównań biometrycznych z publicznie dostępnymi danymi internetowymi, w tym z wykorzystaniem sztucznej inteligencji, z uwzględnieniem wymogów konstytucyjnych i suwerenności cyfrowej. Zezwalały także na korzystanie z automatycznych systemów odczytu tablic rejestracyjnych w trybie nagrywania do celów egzekwowania prawa⁴⁰⁵. Podobny zapis dotyczący wykorzystania SI występował w programie SPD⁴⁰⁶.

3.5. Granice

Odnosząc się do bezpieczeństwa wewnętrznego, partie poruszyły również kwestię kontroli granic. Prym w liczbie odniesień do tego tematu wiodła Alternatywa dla Niemiec, która uznała, że kontrola tychże jest jednym z podstawowych warunków bezpieczeństwa państwa i obywateli. Partia podkreślała, że w czasach niemal nieograniczonej migracji, a także przestępczości transgranicznej i terroryzmu, ochrona wewnętrznych granic Europy ma wręcz znaczenie egzystencjalne⁴⁰⁷. Sojusz Sahry Wagenknecht zwracał przy tym szczególną uwagę na zagrożenie dla bezpieczeństwa, które stanowi „niekontrolowany napływ osób, o których biografii, chęci integracji i postawach wiemy bardzo niewiele”. Obie partie sugerowały, że praktyka przyjmowania imigrantów w ostatnich latach doprowadziła do nieproporcjonalnie wysokiego wzrostu liczby przestępstw z użyciem noża, na tle seksualnym i terroryzmu czy экстре-

403 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 38.

404 SPD, *op. cit.*, s. 45.

405 CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 82.

406 SPD, *op. cit.*, s. 43.

407 AfD, *op. cit.*, s. 116, 125.

mizmu. BSW dodawał, że nawet przestępcy bez prawa pobytu rzadko są deportowani, a niezdolność polityków do działania w tej kwestii oburza wiele osób⁴⁰⁸. Przy tym Alternatywa podkreślała konieczność samodzielnego kontrolowania niemieckich granic, wykorzystując w tym celu Policję Federalną, którą należy przygotować pod względem prawnym, kadrowym i technicznym do wypełnienia tego zadania. Działanie takie miało skutecznie zapobiegać nielegalnemu wjazdowi do Niemiec, umożliwić konsekwentne zwracanie nielegalnych imigrantów na granicy oraz zwalczać przestępczość transgraniczną⁴⁰⁹.

Partia Zieloni oraz SPD były odmiennego zdania. Pierwsza z wymienionych partii odrzucała wprowadzenie stałych stacjonarnych kontroli na granicach wewnętrznych, dodając, że w celu zachowania wolności i bezpieczeństwa w Europie dopuszcza jako niezbędne kontrole na granicach zewnętrznych i rejestrację osób. Socjaldemokraci uznali zamykanie granic i całkowite odrzucanie wniosków na granicach wewnętrznych za sprzeczne z duchem wspólnej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Dodawali przy tym, że tymczasowe przywrócenie kontroli na granicach wewnętrznych musi pozostać absolutnym wyjątkiem⁴¹⁰. CDU i CSU zapewniały, że rozszerzą niezbędne kontrole na granicach tak długo, jak będzie to konieczne. Zaznaczały, że Niemcy muszą ponownie sami zdecydować o tym, kto wjedzie oraz komu wolno zostać⁴¹¹. Mimo inaczej rozłożonych akcentów, w umowie koalicyjnej znalazł się dokładnie powtórzony ostatni przywołany zapis z programu wyborczego chadecji. Co więcej, partie zgodziły się, że kontrole graniczne na wszystkich niemieckich granicach muszą być kontynuowane, z dopiskiem „dopóki ochrona granic zewnętrznych nie będzie funkcjonować, a Wspólnota Europejska nie wypełni obowiązujących rozporządzeń dublińskich i CEAS”. Partie postulowały podjęcie wszelkich konstytucyjnych środków w celu ograniczenia nielegalnej migracji oraz, zdając sobie sprawę, że jako starzejące się społeczeństwo Niemcy są zależni od imigracji, usprawnienia legalnych

408 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 36-37. Według AfD „dalszy wzrost odsetka przestępstw z użyciem przemocy, przestępstw seksualnych i narkotykowych popełnianych przez cudzoziemców staje się coraz bardziej widoczny. W celu skutecznego zwalczania tego zjawiska, oprócz środków ścigania karnego, należy wykorzystać i rozszerzyć wszystkie możliwości wynikające z prawa imigracyjnego. W związku z tym wzywamy do stworzenia warunków prawnych dla odmowy prawa pobytu dla zagranicznych przestępców i terrorystów w Niemczech, konsekwentnego egzekwowania obowiązkowej deportacji skazanych zagranicznych przestępców i ustanowienia w wyroku skazującym obowiązku prewencyjnego zatrzymania dla niebezpiecznych obcokrajowców i terrorystów, niedopuszczalności naturalizacji skazanych przestępców”. AfD, *op. cit.*, s. 116.

409 *Ibidem*, s. 103, 116.

410 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 132; SPD, *op. cit.*, s. 55. Die Linke odrzucała umowy dotyczące zamykania granic przed uchodźcami. „Frontex, agencja odpowiedzialna za zamykanie granic przed uchodźcami, musi zostać przekształcona w europejską misję ratunkową”. Die Linke, *op. cit.*, s. 24.

411 CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 4, 40-41.

kanałów uporządkowanej imigracji na rynek pracy i wzmocnienia warunków ramowych udanej integracji⁴¹².

Podsumowanie

Niemieckie partie polityczne zaprezentowały przed wyborami do Bundestagu w 2025 roku zróżnicowane podejścia do polityki wewnętrznej Niemiec. Była ona kształtowana przez różne czynniki, w tym ideologie partyjne, strategie wyborcze, czynniki demograficzne oraz nastroje społeczne, szczególnie w kontekście rosnącej polaryzacji poglądów wyborców. Partie próbowały dostosować swoją retorykę i programy wyborcze do zmieniających się potrzeb, preferencji i obaw elektoratu, by pokazać, że są zdolne do realnego działania, a nie tylko głoszenia ogólnych deklaracji ideologicznych. W związku z tym skoncentrowały się w swoich programach wyborczych na takich obszarach związanych z polityką wewnętrzną, jak gospodarka, energia, podatki, zatrudnienie, wynagrodzenia, emerytury i warunki pracy oraz bezpieczeństwo wewnętrzne (w tym zwalczanie przestępczości i terroryzmu oraz nielegalnej imigracji).

Aby pobudzić wzrost gospodarczy trzy partie – SPD, Zieloni oraz Lewica – skupiły się na inwestycjach. Socjaldemokraci proponowali utworzenie Funduszu Niemieckiego w wysokości 100 mld euro, który miał być finansowany z kapitału publicznego i prywatnego. Podobny postulat znalazł się w programie Zielonych, którzy domagali się również 10% premii inwestycyjnej dla wszystkich firm i inwestycji, z wyjątkiem inwestycji w budynki. AfD odrzuciła dotacje, z kolei FDP i CDU/CSU nie wysunęły żadnych konkretnych żądań w tej kwestii. Mimo że chadecja nie proponowała w programie wyborczym z 2024 roku stworzenia funduszu i bardzo ostrożnie wypowiadała się też na temat subwencjonowania firm przez państwo, w umowie koalicyjnej pojawił się zapis o utworzeniu proponowanego przez SPD Funduszu, z którego w szczególności skorzystać miały MŚP i scale-upy w Niemczech. CDU, CSU i SPD, zaznaczając, że chcą wspomóc i rozwinąć niemiecką gospodarkę poprzez reformy i inwestycje, podjęły również decyzję o reformie tzw. hamulca zadłużenia. Za poluzowaniem reguł fiskalnych w swoim programie wyborczym opowiedzieli się Zieloni. Alternatywa oraz Wolna Partia Demokratyczna sprzeciwiały się jakiegokolwiek złagodzeniu hamulca, Die Linke zaś żądała jego zniesienia.

Partie położyły również spory nacisk na innowacje. W tym celu CDU/CSU, Partia Zieloni i FDP promowały powstawanie i rozwój start-upów. Ostatnia z wymienionych oraz Wolna Partia Demokratyczna chciały także ułatwić im dostęp do kapitału. Chadecja dążyła do utworzenia „strefy ochrony startupów” z ograniczoną biurokracją.

⁴¹² CDU/CSU, SPD, *op. cit.*, s. 2, 93.

Wolni Demokraci opowiedzieli się również za zwiększeniem odsetka kobiet-założycielek start-upów. Prócz tego chadecja postulowała, aby 3,5% produkcji gospodarczej przeznaczano na badania i rozwój, Zieloni wskazywali że ma być to co najmniej tyle, BSW zaś domagał się 4%. Socjaldemokraci deklarowali, że zwiększą finansowanie badań, zwłaszcza badań podstawowych w kluczowych gałęziach przemysłu i zielonych technologiach, bez podawania konkretnej kwoty. Natomiast AfD chciała „odpolitycznić” środowisko badawcze. Chadecja i socjaldemokracja łączyły w swoich programach wyborczych innowacyjność gospodarki z zastosowaniem i rozwojem sztucznej inteligencji. Choć partie wskazywały w umowie koalicyjnej, że „ugruntowują pozycję Niemiec jako kraju opartego na sztucznej inteligencji”, odniosły się do niej bardziej ogólnie niż w programach, obiecując „ogromne” wsparcie finansowe dla rozwoju SI, przyjazne regulacje prawne, które głównie wzmocnią jej zastosowanie w środowiskach przemysłowych.

Nawiązując do przemysłu motoryzacyjnego jako jednego z filarów niemieckiej gospodarki, Lewica podkreślała, że samo przejście na samochody elektryczne nie jest realną strategią przezwyciężenia kryzysu i transformacji transportu. Partia zażądała natychmiastowego zaprzestania faworyzowania elektromobilności. Podobny kurs obrała AfD, wskazując, że wiele istniejących wymagań dotyczących produkcji e-samochodów nie jest zgodnych np. z zasobami surowcowymi i energetycznymi Niemiec. Przeciwną strategię przedstawili socjaldemokraci, wskazując, że przyszłość przemysłu motoryzacyjnego powiązana jest z rozwojem elektromobilności. Jednocześnie opowiedzieli się za stworzeniem firmom motoryzacyjnym warunków dla długoterminowego i bezpiecznego planowania produkcji i rozwoju. Chadecja, wyrażając otwartość na technologie i wsparcie dla przemysłu motoryzacyjnego, wysunęła, zresztą identyczny jak Zieloni, postulat utrzymania go jako wiodącej branży. Bardzo zbliżone zapisy znalazły się w umowie koalicyjnej, podobnie jak decyzja o wsparciu finansowym tegoż przemysłu z Funduszu Niemieckiego.

Świadome, że powiązane z kryzysem energetycznym wysokie ceny energii będą nadal spowalniać niemiecki przemysł, partie koncentrowały się m.in. na ich obniżeniu. Przy tym chadecy i socjaldemokraci chcieli ograniczyć opłaty sieciowe, które są częścią ceny energii elektrycznej. Zieloni popierali głównie rozwój odnawialnych źródeł energii, sprzeciwiali się wykorzystywaniu gazu ziemnego i opowiadali za stopniowym wycofywaniem się z energetyki jądrowej i węglowej. SPD również podtrzymała swój postulat dotyczący odejścia od energii jądrowej, w zamian postulowała wykorzystanie „zielonego” wodoru. CDU i CSU zasadniczo opowiedziały się za stopniowym wycofywaniem się z użycia węgla, ale z zastrzeżeniem, żeby nie zamykać kolejnych elektrowni węglowych, dopóki nie zostaną wybudowane na przykład gazowe, które je zastąpią. Podobnie brzmiący zapis znalazł się również w umowie koalicyjnej.

Siostrzane partie rozważały także ponowne uruchomienie już zamkniętych elektrowni jądrowych. Podobne żądanie wysunęła FDP oraz AfD. Trzy partie – BSW, Alternatywa oraz Wolni Demokraci – opowiedziały się za wykorzystaniem gazu, przy czym ostatnia z wymienionych sprzeciwiała się jego eksportowi z Rosji. Większość partii wysuwała postulat rozbudowy sieci, magazynów i infrastruktury oraz podniosła także kwestię finansowej pomocy dla firm i przedsiębiorstw, które wytwarzają energię, produkują urządzenia służące jej magazynowaniu albo zużywają jej dużą ilość.

Odnosząc się do kwestii pracowniczo-społecznych, trzy partie – SPD, Zieloni i BSW – poparły płacę minimalną w wysokości 15 euro. Lewica, zgadzając się z tą propozycją, dodawała, że najpóźniej od 2026 roku minimalne wynagrodzenie powinno wzrosnąć do 16 euro. Wymienione partie oraz chadecja opowiedziały się także za wzmocnieniem negocjacji zbiorowych. Ponadto CDU i CSU domagały się utworzenia niezależnej Komisji ds. Płacy Minimalnej. Postulaty te zostały przeniesione do umowy koalicyjnej. Siostrzane partie, podobnie jak FDP, domagały się również bardziej elastycznego maksymalnego czasu pracy. SPD, CDU/CSU, Zieloni i FDP chciały umożliwić pracę po osiągnięciu ustawowego wieku emerytalnego. Alternatywa, chadecja oraz socjaldemokracja kładły także nacisk na wzmocnienie kształcenia zawodowego.

Sporo rozważań w programach wyborczych odnosiło się do kwestii migracji zarobkowej, którą powiązano z zapobieganiem niedoborowi wykwalifikowanych pracowników. Przy tym AfD stała na stanowisku, że najpierw należy poszukać takich pracowników w Niemczech. Chcąc zachęcić do przyjazdu wykwalifikowanych pracowników z zagranicy, CDU i CSU postulowały utworzenie cyfrowej Federalnej Agencji Imigracyjnej. Podobny pomysł – pod nazwą Cyfrowa Agencja Imigracyjna – forsowali Zieloni, którzy zgadzali się z chadecją, że należy uprościć uznawanie kwalifikacji zawodowych zdobytych w innym państwie. Podobne postulaty zawierał program wyborczy SPD. FDP poparła jak najszybszy dostęp imigrantów do rynku pracy i ich uniezależnienie od świadczeń socjalnych. Proponowała także stworzenie nowego zabezpieczenia społecznego dla wszystkich osób z przyznanym statusem uchodźcy, który zastąpiłby zasiłek obywatelski. Partia podkreślała, że poziom świadczeń socjalnych nie może stanowić nieuczciwej zachęty dla imigracji do Niemiec. Do identycznych wniosków doszła AfD. Chadecja wspominała w tym kontekście o wyraźnym rozróżnieniu między przyjęciem ze względów humanitarnych a imigracją wykwalifikowanych pracowników, co znalazło odzwierciedlenie w umowie koalicyjnej.

CDU, FDP i AfD forsowały kompleksowe obniżki podatków i spodziewały się, że zostaną one wykorzystane do pobudzenia prywatnych inwestycji i wzrostu gospodarczego. Oprócz ulg podatkowych dla osób o niższych i średnich dochodach, Partia Zieloni, SPD, BSW i Lewica kładły nacisk na ofensywę inwestycyjną państwa, która ma być finansowana przede wszystkim z dodatkowych wpływów podatkowych

(np. pochodzących z wyższego opodatkowania miliarderów, podatku od spadków, nieruchomości oraz majątkowego od bardzo dużych aktywów) oraz, w razie potrzeby, ze zwiększonego zadłużenia. CDU i FDP opowiadały się za ogólną obniżką podatków od osób prawnych i dalszymi ulgami podatkowymi, a także zachętami inwestycyjnymi dla przedsiębiorstw. AfD postulowała kompleksowe obniżki podatków. Natomiast SPD i Die Grünen chciały przyznać ulgi podatkowe głównie w formie premii inwestycyjnych (10%). Cztery partie – Zieloni, SPD, Lewica i BSW – zapowiadały również działania mające na celu zwalczanie unikania ich płacenia i luk podatkowych. Poza tym Alternatywa, Wolni Demokraci i chadecja opowiedziały się za całkowitym zniesieniem dopłaty solidarnościowej, przeciwnego zdania byli socjaldemokraci. W umowie koalicyjnej pojawił się zapis, że dodatek solidarnościowy nie zostanie zniesiony.

Wszystkie partie chciały podjąć działania przeciwko przestępczości zorganizowanej, cyberprzestępczości, ekstremizmowi i terroryzmowi, ich propozycje były jednak dość zróżnicowane. CDU i CSU kładły nacisk na „zero tolerancji”, chciały karać zwolenników organizacji terrorystycznych „bardziej konsekwentnie”, co oznaczało deportacje i odbieranie niemieckiego obywatelstwa, zamknięcie meczetów głoszących nienawiść i antysemityzm. Die Grünen i SPD kładły nacisk na zapobieganie tym negatywnym zjawiskom oraz wskazywały na środki mające na celu wzmocnienie demokracji. AfD żądała wzmocnienia rządów prawa, szczególnie w kontekście zdominowanych przez muzułmanów „obszarów zamkniętych” i występowania „społeczeństw równoległych”. Alternatywa podkreśla przy tym, że „islam polityczny” jest „największym zagrożeniem dla kultury chrześcijańsko-zachodniej w Niemczech”. Ponadto partie chciały przyznać organom bezpieczeństwa niezbędne kompetencje do zwalczania przestępczości zorganizowanej, cyberprzestępczości, ekstremizmu i terroryzmu. SPD zapowiadała na przykład stworzenie nowoczesnej *Ustawy o Policji Federalnej*, co znalazło odzwierciedlenie w umowie koalicyjnej. Odniosły się również w programach wyborczych do wyposażenia organów bezpieczeństwa w stosowny sprzęt czy technologie informatyczne oraz zapewnienia im odpowiednich warunków pracy. BSW, CDU/CSU i socjaldemokracja zwracały także uwagę na usprawnienie funkcjonowania sądów. Koalicjanci opowiedzieli się za przyjęciem Paktu na rzecz praworządności, który miał zapewnić szybsze podejmowanie decyzji przez wymiar sprawiedliwości dzięki usprawnionej cyfryzacji i wzmocnieniu zasobów ludzkich. Odnosząc się do bezpieczeństwa wewnętrznego, AfD oraz BSW opowiedziały się również za kontrolą przepływu osób przez niemieckie granice, w tym celu Alternatywa chciała wykorzystać Policję Federalną. Partia Zieloni oraz SPD były odmiennego zdania, chadecja zaś zapewniała, że rozszerzy niezbędne kontrole na granicach tak długo, jak będzie to konieczne. W umowie koalicyjnej znalazły się zapisy bliższe tym umieszczonym w programie wyborczym chadecji.

Wyzwania wewnętrzne – zarówno gospodarcze, a więc spowolnienie gospodarki oraz problemy jej kluczowego sektora, czyli branży motoryzacyjnej, pracowniczo-społeczne, w tym obniżenie podatków i niedobór wykwalifikowanych pracowników, jak i dotyczące bezpieczeństwa, a więc powstrzymanie przestępczości zorganizowanej, cyberprzestępczości, ekstremizmu i terroryzmu – przed jakimi stanął rząd chadecko-socjaldemokratyczny, są olbrzymie. Czy uda mu się im sprostać, pokażą następne lata. Umowa koalicyjna nie zapowiada rewolucyjnych zmian, a raczej korektę dotychczasowego kursu polityki wewnętrznej.

POLITYKA ZAGRANICZNA I BEZPIECZEŃSTWA W PROGRAMACH WYBORCZYCH

1. Kształt polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i rozwojowej

W programie wyborczym SPD opowiadała się za odpowiedzialną i klarowną linią postępowania w trudnych czasach. Zwracała uwagę, że proste odpowiedzi, jak powrót do nacjonalizmu czy realizacja własnych krótkoterminowych interesów „nie ochronią naszego bezpieczeństwa i dobrobytu”¹. Partia stawiała w związku z tym na triadę polityki zagranicznej, rozwojowej i obrony. Międzynarodowa solidarność i uniwersalizm praw człowieka należą do podstawowych filarów socjaldemokracji. Dyplomacja zaś, poszukiwanie wspólnych interesów i oparta na nich współpraca pozostają dla SPD kluczowe dla rozwiązywania międzynarodowych konfliktów i kryzysów, zapewnienia długotrwałego pokoju i wolności oraz dbania o większą sprawiedliwość². Partia zwracała uwagę, że „pokoju i wolności nie można brać za pewnik”³, co pokazała wojna w Ukrainie. Natomiast polityka bezpieczeństwa i obrony, której realizacja jest ściśle związana z przejmowaniem większej odpowiedzialności za obronę Europy, stanowi odpowiedź na „świat w przełomie” (*Welt im Umbruch*)⁴. Tym samym socjaldemokraci akcentowali potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa w Europie przed agresywnymi działaniami Rosji.

SPD przekonywała, że polityka rozwojowa wnosi istotny wkład w tworzenie perspektyw ekonomicznych, socjalnych i społecznych dla mieszkańców państw Globalnego Południa. Dodawała przy tym, że punkt ciężki kładziony jest, oprócz współpracy z rządami, na wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego i poprawę aktywności sektora prywatnego. Partia deklarowała kontynuowanie realizacji feministycznej

¹ SPD, „*Mehr für Dich. Besser für Deutschland*”. *Das Regierungsprogramm der SPD für die Bundestagswahl 2025*, 11.01.2025, s. 57, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Programm/SPD_Programm_bf.pdf [dostęp: 17.03.2025].

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

polityki zagranicznej i rozwojowej, opartej na założeniu, że „wszyscy ludzie mają równe prawa, wolności i szanse, niezależnie od płci i orientacji seksualnej”⁵.

Według socjaldemokratów, aby przezwyciężyć takie problemy, jak ubóstwo, głód i nierówności konieczne są dialog i współpraca w ramach ONZ oraz na forach wielostronnych, jak grupa G20. Partia akcentowała znaczenie reagowania na kryzysy głodu i wspieranie długoterminowej transformacji systemów rolniczych w kierunku zrównoważonego rozwoju i odporności. Systemy zabezpieczenia społecznego SPD postrzegała natomiast jako niezbędną inwestycję w przyszłość, podkreślając, że społeczeństwa mogą lepiej przetrwać kryzysy tylko tam, gdzie istnieje sieć wsparcia społecznego. Partia zwracała uwagę, że w ramach globalnej polityki zdrowotnej ważne jest umożliwienie szybszej, transgranicznej pomocy i wolnej od biurokracji współpracy międzynarodowej, której punktem centralnym powinna być Światowa Organizacja Zdrowia (WHO)⁶. Socjaldemokraci stwierdzali, że „poprzez pomoc humanitarną i zapobieganie kryzysom Niemcy przyczyniają się do łagodzenia ludzkiego cierpienia i ograniczania kryzysów”⁷, a tym samym do wzmocniania swoich wpływów dyplomatycznych. Partia zwracała uwagę na potrzebę funkcjonowania silnego i niezależnego federalnego ministerstwa rozwoju, które we współpracy z fundacjami politycznymi, organizacjami pozarządowymi oraz partnerami z Kościoła i społeczeństwa obywatelskiego będzie realizowało zadania w zakresie rozwiązywania globalnych kryzysów i zapobiegania konfliktom. Socjaldemokraci zamierzali przeznaczyć co najmniej 0,7% dochodu narodowego brutto na oficjalną pomoc rozwojową (ODA). Podobne oczekiwania sformułowali wobec partnerów, zwłaszcza z grupy G7⁸.

CDU i CSU w swoim programie wyborczym podkreślały, że Niemcy „jako potęga gospodarcza, która od dziesięcioleci korzysta z dywidendy pokoju”⁹, powinny wziąć na siebie większą odpowiedzialność we własnym interesie – „za siebie i swoich sojuszników, za pokój i wolność, bezpieczeństwo i dobrobyt w Europie i w wolnym świecie”¹⁰. W związku z tym istotnym elementem zapowiedzi programowych chadeków był zamysł utworzenia Narodowej Rady Bezpieczeństwa (*Nationaler Sicherheitsrat*). Byłaby ona ulokowana w Federalnym Urzędzie Kanclerskim, do jej zadań należałyby zaś: koordynacja najważniejszych kwestii dotyczących polityki zagranicznej, bezpieczeństwa, obrony, handlu, polityki europejskiej i rozwoju, opracowywanie strategii

5 *Ibidem*, s. 63.

6 *Ibidem*.

7 *Ibidem*, s. 64.

8 *Ibidem*.

9 CDU/CSU, „*Politikwechsel für Deutschland*”. *Wahlprogramm von CDU und CSU*, 17.12.2024, s. 46, https://www.cdu.de/app/uploads/2025/01/km_btw_2025_wahlprogramm_langfassung_ansicht.pdf [dostęp: 17.03.2025].

10 *Ibidem*.

i prognoz strategicznych, a w sytuacjach kryzysowych pełnienia funkcji gremium „wspólnego kształtowania decyzji politycznych w sytuacjach kryzysowych”¹¹. Ponadto partie deklarowały opracowanie nowej Narodowej Strategii Bezpieczeństwa (*Nationale Sicherheitsstrategie*) i zamierzały poddać – w pierwszym roku kadencji nowego rządu federalnego – gruntownemu przeglądowi dotychczasową strategię bezpieczeństwa narodowego, która w ich ocenie zawierała wiele „niedociągnięć”. Chadece dodawali, że taka strategia powinna opisywać nową sytuację zagrożenia, precyzyjnie zdefiniować interesy Niemiec oraz wyciągnąć wnioski operacyjne dla polityki zagranicznej, bezpieczeństwa, obronnej, europejskiej i rozwojowej. Partie planowały także poprawę koordynacji polityki europejskiej. Miałyby to polegać na odgrywaniu silniejszej roli przez Urząd Kanclerza Federalnego¹².

Dla chadeków prawa człowieka są uniwersalne, niepodzielne i niezbywalne. W tym kontekście partie odwoływały się do chrześcijańskiej wizji świata, która wymaga udzielania pomocy najbiedniejszym i najsłabszym¹³. CDU i CSU stanowczo sprzeciwiały się wszelkim próbom osłabiania ochrony praw człowieka i uciszania obrońców praw człowieka. Dodawały, że nadal walczą o prawa prześladowanych i uciskanych chrześcijan, wolność religijna jest zaś fundamentalnym prawem człowieka i powinna być chroniona. Chadece podkreślali, że państwa autokratyczne próbują ograniczyć demokrację i wolność na całym świecie oraz zwracali uwagę, że również RFN jest narażona na zagrożenia hybrydowe. Dlatego ważne jest zdecydowane przeciwstawianie się tym wysiłkom. Pomoc humanitarna musi być zaś świadczona w sposób niezawodny, konkretny i aktywny¹⁴. CDU i CSU opowiadały się za wzmocnieniem pomocy humanitarnej, wskazując w związku z tym na łączenie polityki rozwojowej ze wzmacnianiem praworządności, rozszerzaniem współpracy gospodarczej, skutecznym powstrzymaniem nielegalnej migracji, zwalczaniem terroryzmu oraz ograniczaniem geopolitycznych wpływów Rosji i Chin. Chadece zamierzali przyjąć podejście europejskie i promować inwestycje prywatne. Ponadto partie zapewniały, że bronią praw kobiet i dziewcząt do samostanowienia i planowania rodziny, zwracając przy tym uwagę, że niekorzystne warunki i dyskryminacja stanowią przeszkody dla rozwoju społecznego i gospodarczego¹⁵.

Natomiast FDP dostrzegała, w związku z sytuacją geopolityczną, potrzebę zmiany w niemieckiej polityce zagranicznej, bezpieczeństwa i rozwoju. Nawoływanie liberałów, aby Niemcy zrobiły więcej dla własnej obrony, gdyż „wojna powróciła do

11 *Ibidem*.

12 *Ibidem*.

13 *Ibidem*, s. 47.

14 *Ibidem*, s. 47-48.

15 *Ibidem*, s. 48.

Europy”, zostało właśnie powiązane z koniecznym zwrotem (*Zeitenwende*) w polityce bezpieczeństwa „godnym tej nazwy”¹⁶. Partia podkreślała, że w niemieckiej polityce bezpieczeństwa nie może być mowy o *business as usual* i planowała powołać Narodową Radę Bezpieczeństwa, która miałaby identyfikować zagrożenia na wczesnym etapie, umożliwić podejmowanie trafnych decyzji i opracowywać wspólne strategie¹⁷. Liberałowie stali na stanowisku, że *Realpolitik* oraz zaangażowanie na rzecz wolności i praw człowieka nie muszą się wzajemnie wykluczać. Wymaga to jednak polityki zagranicznej, która koncentruje się bardziej na współpracy, a mniej na „moralnym oskarżaniu”¹⁸. Dlatego też partia opowiadała się za równowagą między polityką zagraniczną opartą na wartościach a podejściem opartym na interesach¹⁹. Liberałowie wskazywali również, że Niemcy potrzebują polityki zagranicznej i rozwojowej, dzięki którym będzie możliwe zapewnienie wschodzącym średnim mocarstwom w Afryce, Ameryce Łacińskiej i Azji bardziej atrakcyjnych ofert współpracy niż dotychczas²⁰.

FDP wzywała do strukturalnej reorientacji współpracy rozwojowej i jej instytucji, podkreślając przy tym, że wydatki na współpracę rozwojową muszą być strategicznie priorytetyzowane zgodnie z interesami gospodarczymi i bezpieczeństwa Niemiec i UE. Partia zamierzała, w obliczu zaostrzenia kar wobec osób LGBTIQ i obrońców praw człowieka oraz ograniczania praw kobiet, dostosować współpracę rozwojową tak, aby nadal docierała do określonych mniejszości i grup. Wobec tego za niezbędne uznawała podjęcie przez Niemcy współpracy z partnerami spoza rządu i w razie potrzeby rozważenie ograniczenia wsparcia budżetowego lub zakończenie współpracy z instytucjami państwowymi²¹.

Sojusz 90/Zieloni przypominali, że jako koalicjant w rządzie Olafa Scholza, przyjęli na siebie odpowiedzialność w trudnych czasach, i deklarowali, że są gotowi nadal ją ponosić²². Partia postulowała dalekowzroczną i spójną politykę zagraniczną, bezpieczeństwa i rozwoju, dzięki czemu możliwe będzie identyfikowanie kryzysów i konfliktów na wczesnym etapie oraz zapobieganie cierpieniom ludzi za pomocą ukierunkowanych i skoordynowanych działań. Zieloni, w odróżnieniu od chadeków i liberałów, zamierzali stworzyć centrum prognozowania strategicznego, które mając na

16 FDP, „Das alles lässt sich ändern”. *Das Wahlprogramm der Freien Demokraten zur Bundestagswahl 2025*, 17.12.2024, s. 46, https://www.fdp.de/sites/default/files/2024-12/fdp-wahlprogramm_2025.pdf [dostęp: 18.03.2025].

17 *Ibidem*, s. 47.

18 *Ibidem*, s. 49.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*, s. 47-48.

21 *Ibidem*, s. 49.

22 Bündnis 90/Die Grünen, „Zusammen wachsen”. *Regierungsprogramm 2025*, 26.01.2025, s. 145, https://cms.gruene.de/uploads/assets/Regierungsprogramm_DIGITAL_DINA5.pdf [dostęp: 18.03.2025].

uwadze wyzwania kompleksowej polityki bezpieczeństwa i dysponując szeroką wiedzą specjalistyczną z różnych dziedzin, opracowywałyby scenariusze na przyszłość oraz na ich podstawie określałyby możliwe kierunki działań. Dodatkowo nowoczesne formy uczestnictwa mają na celu uwzględnienie opinii obywateli i stworzenie przestrzeni do debaty²³. Sojusz 90/Zieloni zwracali uwagę, że Unia Europejska stanowi centralny element ich polityki zagranicznej, jak też podkreślali silne zakotwiczenie w sojuszach i oparcie na zróżnicowanych partnerstwach – zwłaszcza z państwami Globalnego Południa. Partia zamierzała rozszerzyć współpracę z państwami Azji, Afryki, Ameryki Łacińskiej i Bliskiego Wschodu, która byłaby oparta na wzajemnym zaufaniu, przejrzystości i wspólnych interesach. Miał to być również sposób na pozyskanie sojuszników na rzecz reformy systemu wielostronnego, w walce o prawa człowieka na świecie, w stawianiu czoła globalnym wyzwaniom, jak walka ze zmianami klimatu, oraz w systemowej konfrontacji z reżimami autorytarnymi²⁴.

Zieloni deklarowali wzmocnienie organizacji pośredniczących w zagranicznej polityce kulturalnej i edukacyjnej oraz rozwijanie międzynarodowej współpracy badawczej opartej na interesach i wartościach. Partia stwierdzała, że Niemcy nadal ponoszą odpowiedzialność wobec państw i osób, które doświadczyły niezmiernego cierpienia pod niemiecką okupacją. Zaznaczała przy tym, że w byłych koloniach niemieckich, jak w Namibii, zapoczątkowany został proces pojednania i rozliczenia się z przeszłością, przy zaangażowaniu potomków ofiar. Sojusz 90/Zieloni deklarowali kontynuowanie tych działań i dodawali: „chcemy znaleźć wspólne sposoby, aby wziąć odpowiedzialność za naszą przeszłość oraz zapewnić moralne i materialne zadośćuczynienie w ramach prawa międzynarodowego”²⁵.

Sojusz 90/Zieloni zobowiązali się do zapewnienia, że Niemcy będą przestrzegać swoich zobowiązań międzynarodowych i inwestować co najmniej 0,7% dochodu narodowego brutto, zgodnie z ustaleniami Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju oraz ONZ, we współpracę rozwojową, a 0,2% z tej kwoty przeznaczyć dla państw najsłabiej rozwiniętych. Aby sprostać ogromnym potrzebom inwestycyjnym, partia zamierzała zmobilizować dodatkowe środki, a co za tym idzie zapewnić niemieckiemu państwowemu bankowi rozwoju (KfW) większy dostęp do rynku kapitałowego, w szczególności poprzez rozszerzenie ram gwarancyjnych rządu federalnego²⁶. Zieloni opowiadali się za taką polityką rozwojową, która zmniejszyłaby niesprawiedliwości strukturalne i stworzyłaby równe partnerstwa na całym świecie. Obejmuje to również ministerstwo rozwoju, które ściślej współpracuje z podmiotami społeczeństwa oby-

23 *Ibidem*, s. 149.

24 *Ibidem*, s. 145-146.

25 *Ibidem*, s. 151.

26 *Ibidem*, s. 157.

watelskiego i diasporą, oraz zorientowaną na partycypację działalność informacyjną i edukacyjną w zakresie polityki rozwojowej w kraju²⁷.

Zieloni stali na stanowisku, że równouprawnienie czyni społeczeństwa bardziej pokojowymi, sprawiedliwymi, odpornymi i odnoszącymi sukcesy gospodarcze. Dlatego też feministyczna polityka zagraniczna i rozwojowa ma na celu wzmocnienie praw, zasobów i reprezentacji kobiet, dziewcząt i grup marginalizowanych w świecie oraz wyeliminowanie wszelkich form dyskryminacji, w tym dyskryminacji wielokrotnej. Partia zamierzała zwiększyć wysiłki na rzecz walki z przemocą seksualną i ze względu na płeć, zapewnić lepsze wsparcie ofiarom, przyspieszyć wdrażanie Konwencji Stambulskiej i ochronę osób *queer* przed dyskryminacją i przemocą na świecie, mocniej osadzić równość płci we wszystkich projektach współpracy międzynarodowej oraz zapewnić finansowanie działalności organizacji zajmujących się ochroną prawa kobiet i praw człowieka²⁸. Zieloni zapewniali o swoim zaangażowaniu na rzecz praw kobiet oraz grup marginalizowanych w Afganistanie, które od czasu przejścia władzy przez talibów są narażone na najpoważniejsze naruszenia praw człowieka. Ponadto wyrazili poparcie dla feministycznego ruchu protestacyjnego w Iranie i deklarowali ochronę jazydów, którzy doświadczyli szczególnie dotkliwych cierpień i wypędzenia przez Państwo Islamskie. Sojusz 90/Zieloni wzywali ministrów spraw wewnętrznych krajów związkowych do podjęcia decyzji o ogólnokrajowym wstrzymaniu deportacji zarówno do Iranu, jak i jazydów²⁹.

Die Linke prezentowała wizję pokojowych Niemiec w demokratycznej, socjalnej i pokojowej Europie. Partia opowiadała się za polityką, „która nie przymyka oczu na niesprawiedliwość i przemoc na świecie (...)” i dodawała przy tym, że „stoi po stronie uciskanych i atakowanych”³⁰. Die Linke zaznaczała, że „reprezentuje politykę zagraniczną, która zawsze dąży do pokojowych, cywilnych rozwiązań”. Ponadto charakteryzowała siebie jako partię pokojową i wiarygodny głos ruchów pokojowych. Dlatego też optowała za taką polityką zagraniczną, w której prawa człowieka są niepodzielne i nie obowiązują podwójne standardy. Wskazywała przy tym, że perspektywa Die Linke nie jest perspektywą ogółu, lecz ludzi dotkniętych wojną. Partia przypominała, że to głównie ludność cywilna ponosi konsekwencje i koszty wojny, a nierówności klasowe, płciowe, etniczne i neokolonialna wyższość odgrywają kluczową rolę w określaniu, kto ginie lub pada ofiarą przemocy, zubożenia i jest pozbawiany swoich praw. Sprawiedliwość społeczna, zrównoważona ochrona klimatu i polityka pokojowa muszą być

27 *Ibidem*, s. 156.

28 *Ibidem*, s. 151.

29 *Ibidem*, s. 151-152.

30 Die Linke, „*Alle wollen regieren. Wir wollen verändern. Reichtum teilen. Preise senken. Füreinander*”. *Wahlprogramm die Linke*, 18-19.01.2025, s. 21, https://www.die-linke.de/fileadmin/user_upload/Wahlprogramm_Langfassung_Linke-BTW25_01.pdf [dostęp: 18.03.2025].

rozpatrywane łącznie, jak też opracowywane i wdrażane wspólnie³¹. Die Linke zwracała uwagę, że Niemcy ze względu na doświadczenia historyczne są zobowiązane do antymilitaryzmu. Jednocześnie konstatowała, że polityka zagraniczna RFN ostatnich dekad była daleka od spełnienia tego wymogu³². Według partii groźby prezydenta Rosji Władimira Putina i ponowny wybór Donalda Trumpa na prezydenta USA pokazują, że demokracja i bezpieczeństwo w UE stoją przed poważnymi wyzwaniami. Wobec tego opowiadała się za polityką, która przedkłada międzynarodową solidarność ponad „interesy zysku”³³. Die Linke deklarowała podejmowanie działań na rzecz zapewnienia pokoju bez uciekania się do użycia siły oraz walkę o wzmocnienie prawa międzynarodowego i praw człowieka tak, aby zapewnić światowy porządek pokojowy. W ocenie partii militaryzacja polityki „brutalizuje społeczeństwo, niszczy demokrację od środka i przynosi korzyści jedynie gigantom zbrojeniowym i korporacjom finansowym”³⁴.

Die Linke podkreślała, że pomimo zapowiedzi zawartych w umowie koalicyjnej rząd koalicji SPD/Sojusz 90/Zieloni/FDP drastycznie ograniczył współpracę rozwojową i pomoc humanitarną. Partia zamierzała odwrócić ten trend. Die Linke opowiadała się za sprawiedliwością społeczną na całym świecie, punktem odniesienia miały zaś być cele zrównoważonego rozwoju ONZ. Partia domagała się globalnego podatku dla miliarderów, regulacji rynków finansowych, wprowadzenia podatku od transakcji finansowych, uczciwych umów o współpracy zamiast umów o wolnym handlu oraz globalnej sprawiedliwości podatkowej. Za konieczne uznawała umorzenie długu państw Globalnego Południa³⁵. Ponadto Die Linke postulowała dostosowanie do rzeczywistych potrzeb i znaczące zwiększenie wsparcia finansowego dla państw Globalnego Południa na ochronę klimatu, transformację energetyczną, adaptację do skutków zmian klimatu i rekompensaty za szkody klimatyczne. Według partii fundusze te powinny mieć charakter dodatkowy, a nie być łączone z wydatkami na współpracę rozwojową, jak to miało miejsce do tej pory³⁶. Die Linke optowała za zapewnieniem stabilnego minimalnego finansowania współpracy rozwojowej na poziomie 0,7% dochodu narodowego brutto Niemiec, z czego co najmniej 0,2% powinno w końcu trafić do najbiedniejszych państw. Partia prezentowała stanowisko, że głównymi wytycznymi dla działań w zakresie polityki rozwojowej powinny być przestrzeganie praw człowieka, ochrona kobiet, dzieci, młodzieży i członków społeczności LSBTIQ+. Die Linke sprzeciwiała się wykorzystywaniu funduszy rozwojowych na współpracę cywilno-wojskową,

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, s. 25.

³⁶ *Ibidem*.

izolowanie się od uchodźców czy też na realizację potrzeb korporacji, dodając przy tym, że inwestycje muszą przynosić korzyści lokalnym społecznościom³⁷.

AfD stała na stanowisku, że polityka zagraniczna RFN powinna być kreowana w duchu *Realpolitik*. Warunkiem takiej polityki są suwerenne Niemcy, które gwarantują wolność, prawo i dobrobyt oraz bezpieczeństwo swoim obywatelom. Partia zwracała uwagę, że polityka zagraniczna „oparta na wartościach” nie uczyniła świata bezpieczniejszym i nie zapobiegła wybuchowi największej wojny w Europie od 1945 roku³⁸. AfD w swoim programie wyborczym odniosła się również do kwestii zagranicznej polityki kulturalnej RFN, akcentując, że jej zadaniem powinno być budowanie mostów między narodami, pogłębianie wiedzy o niemieckiej kulturze i historii oraz wspieranie krajowej gospodarki i turystyki dzięki nawiązywaniu i pielęgnowaniu kontaktów międzynarodowych³⁹. Niemieccy nadawcy dla odbiorców zagranicznych, Instytut Goethego i określone projekty kulturalne mają na celu promowanie pozytywnego wizerunku Niemiec na świecie oraz bogatego dziedzictwa kulturowego. AfD dodawała, że lepsze zrozumienie wartości kulturowych, tradycji i historii Niemiec buduje większe zaufanie do tego państwa. Partia optowała za obowiązkiem Niemiec w zakresie opieki nad mniejszościami niemieckimi za granicą. Stąd też jednym z głównych celów zagranicznej polityki kulturalnej powinno być według Alternatywy dla Niemiec wspieranie tych mniejszości w zachowaniu ich tożsamości kulturowej i językowej. AfD poparła przestrzeganie *Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych*. Ponadto partia postulowała, aby w instytucjach UE język niemiecki uzyskał równy status z językami roboczymi, takimi jak angielski i francuski⁴⁰.

Alternatywa dla Niemiec oceniła, że niemiecka polityka rozwojowa poniosła porażkę. W związku z tym domagała się polityki rozwojowej uwzględniającej niemieckie interesy bezpieczeństwa i gospodarcze. Partia proponowała, aby udzielanie pomocy rozwojowej było bez wyjątku powiązane z gotowością państw partnerskich do ponownego przyjęcia swoich obywateli, którzy są zmuszeni opuścić Niemcy, oraz z ich szybkością i skuteczną współpracą przy ustalaniu ich obywatelstwa lub pochodzenia etnicznego. AfD optowała za „pomocą dla samopomocy, a nie „wspieraniem skorumpowanych systemów”⁴¹. W związku z tym kontrola wykorzystania przekazanych środków powinna stanowić fundament współpracy rozwojowej. Partia apelowała o zwiększenie pomocy rzeczowej (np. w formie szkoleń na miejscu, projektów infrastrukturalnych) i redukcję

37 *Ibidem*.

38 AfD, „Zeit für Deutschland”. *Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 21. Deutschen Bundestag*, 11-12.01.2025, s. 86, https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf [dostęp: 17.03.2025].

39 *Ibidem*, s. 94.

40 *Ibidem*, s. 95.

41 *Ibidem*.

świadczeń finansowych. Alternatywa dla Niemiec opowiadała się za zaprzestaniem finansowania „wątpliwych projektów rozwojowych opartych na ideologii *gender* oraz *woke*”⁴². Ponadto za istotne uznała, aby polityka UE w zakresie pomocy rozwojowej powróciła na szczebel państw członkowskich, co pozwoliłoby lepiej reprezentować interesy państw narodowych. Partia postulowała wykreślenie pomocy rozwojowej dla Chin i Indii, a także dla mocarstw nuklearnych, jak Pakistan. Biorąc pod uwagę niezwykle trudną sytuację budżetową, AfD dostrzegała potrzebę znacznego ograniczenia finansowania współpracy rozwojowej⁴³.

Sojusz Sahry Wagenknecht oceniał, że niemiecka polityka zagraniczna od kilku lat posługuje się językiem wojny. Wydaje się, że jej zadaniem jest wspieranie konfliktów zbrojnych poprzez dostawy broni, sankcje gospodarcze i szerzenie wrogich stereotypów. Partia zaznaczała, że „dyplomacja stała się pojęciem obcym w niemieckim Urzędzie Spraw Zagranicznych”⁴⁴. Wobec tego Sojusz Sahry Wagenknecht, jako jedyna partia w Bundestagu konsekwentnie opowiadająca się za polityką pokojową, podkreślił w programie wyborczym swoje starania, aby niemiecka polityka zagraniczna znów służyła polityce odprężenia, godzenia interesów i współpracy międzynarodowej w tradycji Willy’ego Brandta. Co więcej, partia postrzegała siebie jako część niemieckiego i międzynarodowego ruchu pokojowego. Ponadto BSW postulował, aby Niemcy ponownie wywiązały się ze swojej historycznej odpowiedzialności za dwie wojny światowe. I dodawał, że „pokój musi wyjść z ziemi niemieckiej”⁴⁵. Sojusz Sahry Wagenknecht optował za polityką zagraniczną, która poważnie traktuje interesy bezpieczeństwa wszystkich stron, odrzuca siłę militarną i dąży do rozwiązywania konfliktów, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, a nie za pomocą broni, lecz poprzez negocjacje oparte na wzajemnym szacunku. BSW wykluczał rozwiązywanie konfliktów środkami militarnymi oraz sprzeciwiał się rosnącemu przepływowi środków finansowych na broń i sprzęt wojskowy zamiast „na edukację naszych dzieci, badania nad technologiami przyjaznymi dla środowiska lub na nasze placówki służby zdrowia i opieki”⁴⁶.

42 *Ibidem*. Pojęcie *woke* jest niejednoznaczne, wywodzi się z afroamerykańskiej wersji języka angielskiego, dosłownie tłumaczone oznacza ‘obudzony’ lub ‘przebudzony’, zasadniczo określa „aktywizm społeczny skupiony na walce z systemowymi represjami różnych grup społecznych oraz ze wzrostem świadomości ich istnienia”, J. Mazur, *Woke irracjonalna idea walki o lepszy świat*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2024, t. 16 (52), nr 3, s. 164, DOI: <https://doi.org/10.18290/rns2024.0028> [dostęp: 8.08.2025].

43 AfD, *op. cit.*, s. 95-96.

44 Bündnis Sahra Wagenknecht, „*Unser Land verdient mehr!*”. *Wahlprogramm für die Bundestagswahl 2025*, 12.01.2025, s. 4, <https://bsw-vg.de/wp-content/themes/bsw/assets/downloads/BSW%20Wahlprogramm%202025.pdf> [dostęp: 19.03.2025].

45 *Ibidem*.

46 *Ibidem*.

Partia akcentowała, że zbrojenia jądrowe i narastające konflikty między mocarstwami jądrowymi zagrażają przetrwaniu ludzkości i powinny zostać powstrzymane⁴⁷.

2. Polityka europejska

SPD w programie wyborczym opowiadała się za „silną i zdolną do działania Europą”, co ma stanowić odpowiedź na globalne wyzwania, zmiany w polityce bezpieczeństwa i gospodarczej oraz presję ze strony populistów i autokratów. Dodawała przy tym, że „jeśli mówimy jednym głosem, jesteśmy wystarczająco silni, aby nasze wartości i interesy były słyszalne na świecie”⁴⁸. Wskazywała zarówno na zewnętrzne zagrożenia dla UE – rosyjski atak na Ukrainę, który przywrócił wojnę w Europie, jak i wewnętrzne: prawicowy populizm w UE, który „ogranicza jej zdolność do działania i podważa wartości europejskiego projektu pokojowego”⁴⁹. Dlatego według SPD konieczne jest, aby wspólne wartości były realizowane we wszystkich państwach członkowskich UE, jak też wzięcie większej odpowiedzialności przez Europę za własne bezpieczeństwo⁵⁰. SPD zapowiadała wzmocnienie europejskiego filaru w ramach NATO „poprzez koordynację inwestycji i partnerską organizację sił zbrojnych”⁵¹. Poprzez wspieranie długoterminowej integracji europejskich sił zbrojnych osiągane są istotne efekty synergii. W związku z tym należy zacieśnić współpracę państw członkowskich UE, na przykład w zakresie wspólnych zakupów sprzętu i wyposażenia, wspólnych manewrów, standaryzowanych koncepcji szkoleniowych, jak też stopniowej integracji jednostek narodowych w strukturach wielonarodowych⁵².

Zdaniem socjaldemokratów „bezpieczna Europa potrzebuje dobrze pozycjonowanego europejskiego przemysłu obronnego, z konkurencyjnymi europejskimi firmami”, aby można w przyszłości znacznie szerzej realizować zamówienia na rynku europejskim. SPD zamierzała, „bazując na francusko-niemieckiej współpracy w zakresie czołgów i samolotów bojowych przyszłości”, promować europejskie innowacje w przemyśle obronnym. Wobec tego należy silniej niż dotychczas opierać się na europejskich instrumentach, jak Europejska Agencja Obrony i wspólne projekty zbrojeniowe w ramach stałej współpracy strukturalnej (PESCO)⁵³.

⁴⁷ *Ibidem*,

⁴⁸ SPD, *op. cit.*, s. 59.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*. Stała współpraca strukturalna w dziedzinie obrony i bezpieczeństwa (*Permanent Structured Cooperation*, PESCO) została formalnie ustanowiona w 2017 r. na mocy decyzji Rady (WPZiB) 2017/2315. Jakkolwiek mechanizm ten został ustanowiony już Traktatem o Unii Europejskiej: art. 42 (6) i art. 46., oraz w protokole nr 10 do Traktatu. Więcej informacji na stronie internetowej:

SPD opowiadała się za wspólną i skoordynowaną europejską polityką eksportu uzbrojenia, która powinna opierać się na wspólnych wartościach i priorytetach strategicznych. Zaznaczała przy tym, że „europejska broń nie może trafić w niepowołane ręce”⁵⁴.

Partia podkreślała, że Niemcy jako największe i najsilniejsze gospodarczo państwo członkowskie UE, ponoszą szczególną odpowiedzialność, dlatego ważne jest, „aby partnerzy w rządzie federalnym przemawiali jednym głosem w UE”. Z tym wiąże się oczekiwanie, że „wszystkie partie demokratyczne utrzymają barierę przed prawicowym populizmem i ekstremizmem, również w Parlamencie Europejskim”⁵⁵. SPD akcentowała znaczenie Trójkąta Weimarskiego i zapowiedziała wykorzystanie tej formy współpracy w nadchodzących latach, aby dalej rozwijać Unię Europejską „w kierunku silnej i zjednoczonej wspólnoty”⁵⁶.

Socjaldemokraci pozytywnie oceniali politykę rozszerzenia UE, która „była i pozostaje siłą napędową pokoju, demokracji, praworządności i dobrobytu w Europie”. Zapowiadali kontynuowanie tego procesu, „aby towarzyszyć europejskim sąsiadom w trwałej transformacji demokratycznej, dbając również o to, aby inne podmioty nie zajęły miejsca UE”⁵⁷. Partia wyraziła poparcie dla szybkiego przystąpienia państw Bałkanów Zachodnich do UE. SPD zaznaczała, że również Ukraina i Mołdawia powinny stać się państwami członkowskimi Unii Europejskiej, gdyż „oba państwa nie pozostawiają wątpliwości, że kierują się już wspólnymi wartościami UE i pragną ochrony ze strony wspólnoty, aby móc żyć w pokoju i wolności”. Partia zwracała uwagę, że poprzez poszerzenie UE o państwa Europy Wschodniej wysyłany jest „sygnał przeciwko próbom jednostronnego przesuwania granic przez Rosję”. I dodawała, że opowiada się za „wspólną odbudową Ukrainy i umożliwieniem ludziom dostępu do wspólnoty wartości”⁵⁸. SPD wsparła również siły demokratyczne w Gruzji. Jednocześnie zaakcentowała, że demokracja, prawa człowieka i praworządność nie podlegają negocjacjom; kryteria kopenhaskie muszą być spełnione⁵⁹.

Partia poparła przystąpienie UE do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, oraz zapowiedziała wzmocnienie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i domaganie się konsekwentnego wdrażania jego orzeczeń. Wyraziła przekonanie, że Rada Europy

<https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/permanent-structured-cooperation-on-defence-and-security-pesco.html> [dostęp: 2.07.2025].

54 SPD, *op. cit.*, s. 59.

55 *Ibidem*.

56 *Ibidem*, s. 60.

57 *Ibidem*.

58 *Ibidem*.

59 *Ibidem*.

i jej Zgromadzenie Parlamentarne chronią fundamentalne wartości demokracji, praw człowieka i praworządności w Europie⁶⁰.

SPD optowała za Unią Europejską zdolną do działania i opartą na wartościach. W związku z tym podkreślała, że w przypadku naruszenia fundamentalnych zasad, UE musi chronić swój kanon wartości, również wobec państw członkowskich. Partia wpisała do programu wyborczego zamiar podjęcia jeszcze bardziej konsekwentnego działania przeciwko wszystkim, którzy naruszają wspólne wartości w Unii Europejskiej. Zaznaczyła przy tym, że istniejące instrumenty ochrony przed naruszeniami praworządności – od postępowań w sprawie naruszenia po cofnięcie prawa głosu – muszą być wykorzystywane i rozwijane bardziej konsekwentnie niż dotychczas. Ponadto partia opowiadała się za zaostrzeniem sankcji finansowych i powołaniem niezależnego organu kontrolnego, monitorującego konsekwentne stosowanie istniejących instrumentów⁶¹.

Socjaldemokraci w programie wyborczym odnieśli się również do kwestii reformy Unii Europejskiej. Podkreślali, że najpóźniej wraz z rozszerzeniem UE konieczne będzie przeprowadzenie reform traktatów europejskich. Dlatego też opowiadali się za powołaniem Konwentu Europejskiego. Ponadto za kluczowy element reform instytucjonalnych uznali zastąpienie zasady jednomyślności w głosowaniach w Radzie Europejskiej i Radzie UE wprowadzeniem głosowania większościowego. SPD oceniała, że prawo weta państw członkowskich UE nie jest obecnie racjonalne, gdyż wykorzystuje się je jako środek nacisku bez uzasadnionych powodów. Dlatego też socjaldemokraci zamierzali wykorzystać wszystkie możliwości, aby procesy decyzyjne stały się jak najbardziej efektywne już w najbliższej przyszłości. Obejmowało to również uzupełnienie uprawnień Parlamentu Europejskiego do współdecydowania, w tym rzeczywiste prawo inicjatywy ustawodawczej. Socjaldemokraci dodawali, że jeśli celem jest suwerenna Europa, to decyzje podejmowane większością głosów są korzyścią, a nie utratą suwerenności⁶².

Partia zwracała uwagę, że Unia Europejska, która przemawia jednym głosem, może lepiej wykorzystać swoje znaczenie na arenie międzynarodowej. Dlatego też partnerzy europejscy nie mogą pozwolić się podzielić. W związku z tym SPD podkreślała konieczność formułowania wspólnego stanowiska i interesów oraz wspólnego występowania w ich obronie⁶³.

SPD akcentowała znaczenie partnerstwa niemiecko-francuskiego, które odegrało ważną rolę w rozwoju „silnej Europy”. Co więcej, relacje niemiecko-francuskie

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, s. 60-61.

⁶³ *Ibidem*, s. 61.

pozostają kluczowe i stanowią rdzeń procesu zjednoczenia Europy. W programie wyborczym socjaldemokracji zwrócili również uwagę na stosunki niemiecko-polskie oraz „demokratyczny region Morza Bałtyckiego z jego różnorodnymi, tradycyjnymi partnerami”⁶⁴. Partia zaznaczała, że w interesie europejskim jest poprawa współpracy ze Zjednoczonym Królestwem. SPD deklarowała, opierając się na niemiecko-brytyjskim porozumieniu w sprawie polityki obronnej (tzw. porozumienie *Trinity House*)⁶⁵, poparcie dla negocjacji umowy dwustronnej z rządem brytyjskim, która poszerzy i zintensyfikuje stosunki ze Zjednoczonym Królestwem – od edukacji, przez gospodarkę, po kwestie bezpieczeństwa⁶⁶.

Socjaldemokraci zauważali, że dobrobyt Europy i perspektywy rozwoju wielu państw Globalnego Południa zależą w dużym stopniu od opartego na zasadach wolnego od dyskryminacji globalnego systemu handlu. Dlatego też zawarcie umów handlowych i inwestycyjnych (na przykład umowy UE-Mercosur lub umów o wolnym handlu między UE a Indiami i Australią) stanowi ważny krok na drodze do ustanowienia trwałych sojuszy i partnerstw. Dodawali, że „takie umowy muszą być zgodne z naszymi celami w zakresie polityki bezpieczeństwa, wzmacniać prawa socjalne i prawa człowieka, chronić środowisko i klimat oraz tworzyć długoterminowe perspektywy wzrostu gospodarczego i dobrobytu dla wszystkich stron umowy”⁶⁷. Partia postulowała, aby w przyszłości takie umowy były prostsze i można je było szybciej zawierać. Odnosząc się do spowalniania negocjacji przez państwa członkowskie UE, socjaldemokraci proponowali, aby decyzje o podpisaniu umowy handlowej przez UE były przyjmowane w Radzie UE kwalifikowaną większością głosów⁶⁸.

CDU i CSU podkreślały, że UE musi skupić się na zadaniach, które można lepiej zrealizować na szczeblu europejskim niż na szczeblu krajowym. I dodawały, że ich celem jest Europa zakorzeniona w regionach, wspierana na szczeblu krajowym i legitymizowana na szczeblu europejskim. Oznaczało to „więcej Europy tylko tam, gdzie

64 *Ibidem*.

65 Porozumienie niemiecko-brytyjskie, podpisane 23 października 2024 r. przez Borisa Pistoriusa i Johna Healeya, zawiera konkretne kluczowe projekty dotyczące wspólnego budowania zdolności we wszystkich wymiarach. Najważniejsze punkty to wzmocnienie przemysłu obronnego, ochrona wschodniej flanki NATO, wypełnienie luk w zdolnościach, poprawa interoperacyjności oraz dalsze wsparcie dla Ukrainy. Poszczególne projekty są również otwarte dla innych sojuszników i partnerów z UE. Porozumienie tworzy również nowe formaty rozmów dotyczące długoterminowej współpracy. Przewidziano regularne coroczne spotkania w różnych formatach, nawet na szczeblu ministerialnym, aby zapewnić szybką realizację i dalszy rozwój wspólnych projektów oraz promować nowe inicjatywy. Zob. Bundesministerium der Verteidigung, *Trinity House Vereinbarung: Großbritannien und Deutschland rücken enger zusammen*, 23.10.2024, <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/grossbritannien-und-deutschland-ruecken-enger-zusammen-5851736> [dostęp: 2.07.2025].

66 SPD, *op. cit.*, s. 61.

67 *Ibidem*, s. 65.

68 *Ibidem*.

Europa tworzy wartość dodaną⁶⁹. Obejmuje to pogłębienie rynku wewnętrznego, wzmocnienie konkurencyjności, dokończenie budowy unii energetycznej i unii rynków kapitałowych, stabilna unia gospodarcza i walutowa oraz ambitna polityka w zakresie badań i innowacji, ochrony klimatu, handlu zagranicznego, powstrzymania nielegalnej migracji, cyfryzacji i obronności. Chadecy stwierdzali, że UE pilnie potrzebuje impulsu dla poprawy wyników gospodarczych. W tym celu stawiali na instrumenty rynkowe, otwartość technologiczną i zaufanie. Za konieczne uznali jak najszybsze zlikwidowanie istniejących przeszkód w transgranicznym handlu towarami i usługami oraz zaakcentowali wspieranie konkurencyjności, innowacyjności i rozwoju wszystkich regionów w Europie. Partie postulowały natychmiastowe wstrzymanie obciążeń dla nowych i bieżących inicjatyw Unii Europejskiej, przeprowadzenie kontroli konkurencyjności UE oraz powołanie niezależnej europejskiej Rady Kontroli Regulacji, która mierzyłaby koszty biurokracji i uwzględniała doświadczenia państw członkowskich w zakresie stosowania prawa UE. Chadecy zamierzali wprowadzić w UE silny hamulec biurokratyczny (*One in, two out*), jak też ułatwić funkcjonowanie małym i średnim przedsiębiorstwom, zwłaszcza w zakresie zamówień publicznych. Dlatego optowali za dostosowaniem europejskiej definicji małych i średnich przedsiębiorstw oraz podniesieniem progów dla zamówień publicznych⁷⁰.

Partie zwracały uwagę, że polityka europejska była i jest przede wszystkim polityką pokoju i wolności. Wobec tego opowiadały się za „silną Europą, wewnątrz, jak i zewnątrz”. Obejmowało to również klarowny podział kompetencji między UE a jej państwami członkowskimi. CDU i CSU postulowały zwiększenie skuteczności Unii Europejskiej w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym, co wymagało reform instytucji i ich metod pracy. Partie optowały za konsekwentnym przestrzeganiem zasady pomocniczości oraz zamierzały rozwijać instrument odwołania w sprawie zasady pomocniczości i jednocześnie go uprościć. Chadecy opowiadali się za skuteczniejszą obroną praworządności w UE. Stwierdzali przy tym, że istnieją możliwości identyfikowania i karania poważnych naruszeń podstawowych wartości przez poszczególne państwa członkowskie, Komisja Europejska zaś powinna je stosować w sposób bardziej konsekwentny⁷¹.

CDU i CSU zamierzały „realistycznie kształtować proces akcesyjny do UE”⁷². Oznaczało to ściślejsze powiązanie rozszerzenia Unii Europejskiej z konkretnymi osiągnięciami państw kandydujących, bez naruszania przyjętych kryteriów. Podkreślały potrzebę „nowego początku” w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa. Prezentowały

69 *Ibidem*.

70 *Ibidem*, s. 52.

71 *Ibidem*.

72 *Ibidem*, s. 53.

stanowisko, że przystąpienie państw Bałkanów Zachodnich, Ukrainy i Mołdawii do UE jest w „interesie bezpieczeństwa i geopolitycznym”. Dlatego proponowały etapy pośrednie dla państw kandydujących, które nie spełniają jeszcze wszystkich wymogów przystąpienia, ale zdecydowanie realizują reformy zmierzające do członkostwa. Chadece planowali pogłębiać dialog z państwami sąsiednimi i wykorzystywać w tym celu potencjał Europejskiej Wspólnoty Politycznej. Odrzucali jednak powielanie struktur z UE. Partie zamierzały rozwijać współpracę ze Zjednoczonym Królestwem, opartą na zaufaniu, zwłaszcza w zakresie polityki bezpieczeństwa i obrony⁷³. Zaznaczały, że Turcja nadal ma strategiczne znaczenie i jest ważnym partnerem dla UE, jednakże obecnie odchodzi od unijnego systemu wartości i dlatego nie może do niej dołączyć. CDU i CSU postulowały wzmacnianie partnerstwa i współpracy z państwami sąsiednimi, w szczególności Norwegią, Islandią i Liechtensteinem, a także Szwajcarią. Zamierzały również rozszerzać partnerstwa na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej. W tym kontekście za istotne uznały zapobieganie nielegalnej migracji⁷⁴.

Chadece podkreślili w swoim programie wyborczym znaczenie przyjaźni z Francją i Polską. Zapowiedzieli dążenie do ścisłej koordynacji między RFN, Francją i Polską (w ramach Trójkąta Weimarskiego) we wszystkich istotnych kwestiach dotyczących polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i europejskiej. Ponadto zamierzali zacieśnić współpracę z obydwojema państwami we wszystkich obszarach, które przynoszą korzyści obywatelom, na przykład w dziedzinie energii, transportu i powstrzymania nielegalnej migracji⁷⁵.

Partie chadeckie opowiadały się za osiągnięciem znaczącego postępu w integracji państw Bałkanów Zachodnich z UE. W ocenie CDU i CSU członkostwo tych państw w Unii Europejskiej jest w interesie gospodarczym, bezpieczeństwa i geostrategicznym. Wymaga to jednak wznowienia wysiłków politycznych, w tym kontynuacji procesu berlińskiego na rzecz lepszej integracji regionalnej. Chadece dodawali, że nie będzie jednak żadnych kompromisów w kwestii kryteriów akcesyjnych⁷⁶.

CDU i CSU akcentowały, że „Niemcy i Europa muszą zapewnić sobie możliwość produkcji sprzętu niezbędnego do obrony”⁷⁷, ponieważ niezależny i wydajny przemysł obronny ma strategiczne znaczenie dla suwerenności europejskiej. Celem partii jest stworzenie europejskiego rynku wewnętrznego dla sprzętu obronnego, opartego na wspólnych zasadach eksportu. Tym samym polityka eksportowa dla przedsiębiorstw zbrojeniowych stałaby się bardziej przewidywalna. CDU i CSU zamierzały bardziej

73 *Ibidem*.

74 *Ibidem*.

75 *Ibidem*, s. 46-47.

76 *Ibidem*, s. 48.

77 *Ibidem*, s. 51.

konsekwentnie i zdecydowanie promować współpracę między państwami w zakresie przemysłu obronnego w Europie. Chadeacy stwierdzali, że europejski przemysł obronny powinien mieć lepszy i bardziej elastyczny dostęp do środków finansowych. Stąd eliminowanie wcześniejszych negatywnych ocen i wykluczeń dotyczących kwestii finansowania i zrównoważonego rozwoju, a także kryteriów ESG dla przemysłu obronnego. Partie podkreślały wspieranie współpracy między europejskimi instytucjami badawczymi w sektorze obronnym. Istniejące instrumenty powinny bardziej efektywnie zostać ukierunkowane i wykorzystane. Dotyczy to stałej współpracy strukturalnej (PESCO), skoordynowanego planowania obronnego w Europie (CARD) i Europejskiego Funduszu Obronnego (EDF)⁷⁸.

FDP stwierdzała w swoim programie wyborczym, że „Unia Europejska to wyjątkowa historia sukcesu. Przyniosła pokój, wolność, bezpieczeństwo, postęp i dobrobyt mieszkańcom państw członkowskich”⁷⁹. Stąd konieczność chronienia i kontynuowania tej „historii sukcesu” poprzez odważne reformy. Liberałowie poparli dalszy rozwój strategicznej suwerenności UE. Dla nich oznacza to przede wszystkim zdolność do niezależnego działania. Podkreślali, że „UE musi być w stanie ugruntować swoją pozycję globalnego gracza w zmieniającym się porządku świata”. I dodawali, że, wyposażona w niezbędne zasoby, UE mogłaby lepiej bronić swoich interesów i wartości w przyszłości oraz stać się mniej zależna i podatna na zagrożenia w kluczowych obszarach. Aby to osiągnąć, konieczne są reformy instytucjonalne Unii Europejskiej. FDP opowiadała się w szczególności za redukcją liczebności Komisji Europejskiej, prawem inicjatywy Parlamentu Europejskiego, oraz decyzjami podejmowanymi większością kwalifikowaną w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa UE. Partia domagała się, aby ambitne cele Strategicznego Kompasów UE, planu działania mającego na celu wzmocnienie unijnej polityki bezpieczeństwa i obrony, były realizowane przez państwa członkowskie w sposób bardziej konsekwentny. Ponadto projekt Strategicznego Kompasów powinien być dostosowany do rosnącego zagrożenia ze strony Rosji. Obejmować to miało szybszą koordynację decyzji i zdolność „mówienia jednym głosem”. Liberałowie zamierzali również wzmocnić europejski przemysł obronny poprzez ułatwienie mu dostępu do kapitału⁸⁰.

W ocenie FDP bliska współpraca francusko-niemiecka ma kluczowe znaczenie dla jedności i skuteczności całej Unii Europejskiej. Dlatego też wyrazili zamiar wzmocnienia takich formatów, jak Trójkąt Weimarski (z Polską i Francją), a także współpracy z innymi partnerami europejskimi, aby opracować wspólne europejskie rozwiązania, zwłaszcza w zakresie polityki bezpieczeństwa, oraz promować współpracę regionalną.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ FDP, *op. cit.*, s. 50.

⁸⁰ *Ibidem*.

Liberałowie opowiadali się za pogłębieniem kooperacji ze Zjednoczonym Królestwem, przede wszystkim w kwestiach bezpieczeństwa i obrony⁸¹. Partia zwracała uwagę, że reformy instytucjonalne są niezbędne, aby przygotować UE do kolejnej rundy rozszerzenia. FDP prezentowała stanowisko, że przystąpienie państw Bałkanów Zachodnich, Mołdawii i Ukrainy do UE, zgodnie z kryteriami kopenhaskimi, leży w interesie RFN i Europy. Partia domagała się również, aby fundusze Unii Europejskiej były lepiej dystrybuowane zgodnie z przyszłymi wyzwaniem – na innowacje, badania naukowe oraz politykę zagraniczną i obronną. Liberałowie zamierzali zakończyć negocjacje akcesyjne z Turcją w ich obecnej formie, gdyż państwo to nie spełnia kryteriów kopenhaskich⁸².

Z kolei Sojusz 90/Zieloni oceniali, że Unia Europejska jest najbardziej skutecznym projektem pokojowym i podstawą sukcesu gospodarczego oraz „odpowiedzią na dwie wojny światowe i Holokaust”, jak też „zabezpieczeniem na przyszłość, gwarantującym pokój, bezpieczeństwo i dobrobyt”⁸³. Wskazywali przy tym na zagrożenie spójności UE pochodzące z zewnątrz – agresywna wojna Rosji przeciwko Ukrainie i europejskiemu porządkowi pokojowemu, oraz od wewnątrz – ze strony ekstremistów i populistów. Dlatego też zamierzali wzmocnić Unię Europejską i wskazywali na Niemcy, najsilniejsze gospodarczo państwo członkowskie, które ponoszą w związku z tym szczególną odpowiedzialność. Celem Sojuszu 90/Zielonych była Europa zjednoczona wewnętrznie dzięki wolności i demokracji, która gwarantuje bezpieczeństwo socjalne, a na zewnątrz oferuje współpracę i zdecydowane odpowiedzi na wyzwania współczesnego świata⁸⁴. Dlatego też Zieloni popierali rozszerzenie UE, aby „ustabilizować sąsiedztwo i umocnić pokój, wolność i dobrobyt w całej Europie”⁸⁵. Opowiadali się za krokami pośrednimi w procesie akcesyjnym będącymi zachętą dla państw kandydujących, które rzeczywiście wdrażają reformy. Jednocześnie zamierzali zreformować UE, aby uczynić ją bardziej skuteczną. Partia akcentowała potrzebę wzmocnienia europejskiej demokracji, opartej na wartościach. „Europa zjednoczona” miałaby być odpowiedzią na hasło D. Trumpa: „America First”⁸⁶.

Według Zielonych podstawowe wartości stanowią fundament UE, ich naruszenie zaś przez państwa członkowskie niesie ze sobą określone konsekwencje. Dlatego też zamierzali wykorzystać procedurę w sprawie praworządności zgodnie z art. 7 Traktatu o Unii Europejskiej, umożliwiającą podejmowanie decyzji kwalifikowaną większością głosów na wszystkich etapach procedury. Partia optowała za wzmocnieniem dialogu na temat praworządności i chronienia swobody działania społeczeństwa obywatelskiego

81 *Ibidem*, s. 50-51.

82 *Ibidem*, s. 51.

83 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 142.

84 *Ibidem*

85 *Ibidem*.

86 *Ibidem*, s. 142-143.

w całej Europie. I dodawała, że „obowiązuje zasada: żadnych funduszy unijnych dla antydemokratów”⁸⁷. Zieloni opowiadali się, w ramach negocjacji dotyczących wieloletnich ram finansowych, za wprowadzeniem bardziej rygorystycznych zasad, aby zapewnić demokrację i praworządność we wszystkich państwach członkowskich UE, wykraczając poza istniejący mechanizm warunkowości⁸⁸.

Według Zielonych, aby UE stała się bardziej demokratyczna i „bliższa” obywatelom, Parlament Europejski powinien uzyskać pełne prawo inicjatywy ustawodawczej i mieć takie same uprawnienia jak Rada UE w zakresie podejmowania decyzji dotyczących wszystkich obszarów polityki. Partia postulowała, aby w przyszłości część posłów do PE było wybieranych z list ponadnarodowych. Zieloni zamierzali również wzmocnić europejską inicjatywę obywatelską i europejskie fora obywatelskie tak, aby skuteczniej i efektywniej angażować obywateli⁸⁹.

Sojusz 90/Zieloni zapewniali o wspieraniu dążeń państw Bałkanów Zachodnich, Ukrainy, Mołdawii i Gruzji do członkostwa w UE, aczkolwiek pod warunkiem spełnienia przez państwa kandydujące niezbędnych kryteriów. Ponadto pozytywnie ocenili wysiłki proeuropejskich, demokratycznych sił w Gruzji, Serbii i innych państwach z perspektywą członkostwa w Unii Europejskiej. Podkreślili również, że popierają takie inicjatywy, które są „kluczowe dla zapewnienia tym państwom przyszłości w UE”⁹⁰. Zieloni wyrazili poparcie dla państw kandydujących i bliskich partnerów UE, jak Armenia, w ich walce z destabilizacją ze strony Rosji i innymi zagrożeniami. Zaznaczali, że demokratyczna Turcja również ma swoje miejsce w UE, jednakże wznowienie rozmów akcesyjnych wymaga wiarygodnej zmiany kursu w zakresie demokracji, praworządności i ochrony mniejszości w tym państwie. Aczkolwiek partia deklarowała zamiar wzmocnienia relacji między Turcją, RFN i UE oraz wspierania tureckiego społeczeństwa obywatelskiego⁹¹.

Sojusz 90/Zieloni zapowiadali wykorzystanie obecnej kadencji legislacyjnej Parlamentu Europejskiego do przeprowadzenia stosownych reform. Postulowali zastąpienie zasady jednomyślności we wszystkich obszarach polityki – w tym Wspólnej Polityce Zagranicznej i Bezpieczeństwa – decyzjami podejmowanymi większością głosów. I dodawali, że w sytuacji braku zaangażowania wszystkich państw członkowskich w reformy, należy działać w ramach „wzmocnionej współpracy” określonej w traktatach unijnych, która pozostaje otwarta dla wszystkich państw członkowskich. Zieloni zamierzali współpracować w szczególności z Polską i Francją nad dalszym rozwojem

87 *Ibidem*, s. 143.

88 *Ibidem*.

89 *Ibidem*.

90 *Ibidem*.

91 *Ibidem*.

Unii Europejskiej i przekonywali o zaangażowaniu w rozwijanie współpracy niemiecko-francuskiej oraz w ramach Trójkąta Weimarskiego⁹². Partia zwracała uwagę, że wiele popieranym przez nią propozycji reform wymaga zmian w traktatach, dlatego też opowiadała się za zwołaniem konwentu konstytucyjnego. Wizją Zielonych jest Europejska Republika Federalna (*Föderale Europäische Republik*) z własną konstytucją⁹³.

Według Sojuszu 90/Zielonych tylko „silna Europa” jest w stanie wspierać gospodarkę w globalnej konkurencji, a tym samym zapewniać dobre miejsca pracy. Partia zwracała uwagę, że aby niezbędne inwestycje w infrastrukturę i neutralny klimatycznie rozwój europejskiej gospodarki były możliwe, kolejne Wieloletnie Ramy Finansowe UE muszą być bardziej skoncentrowane na innowacjach i przyszłej rentowności europejskiej gospodarki. Zieloni zamierzali wzmocnić „europejskie dobra publiczne, jak infrastruktura, program Erasmus+ i inne programy wymiany i edukacji, współpracę badawczą oraz wspólną europejską politykę azylową”⁹⁴. Podkreślali, że potrzebne są wiążące cele w zakresie ochrony klimatu i środowiska, silny filar społeczny oraz inwestycje w spójność gospodarczą i społeczną, europejską odporność i współpracę międzynarodową. Podmioty społeczeństwa obywatelskiego i przedsiębiorstwa powinny mieć łatwiejszy dostęp do funduszy unijnych⁹⁵. Zaznaczali, że wymaga to jednak większych środków finansowych na szczeblu europejskim. Dlatego też zamierzali poprawić sytuację finansową UE poprzez zwiększenie ram finansowych UE i wprowadzenie nowych środków własnych. Zieloni deklarowali, że jeśli Stany Zjednoczone nie będą już wdrażać globalnych porozumień w sprawie opodatkowania dużych korporacji cyfrowych, będą się opowiadać za wprowadzeniem europejskiego podatku od korporacji cyfrowych. Partia zamierzała współpracować z państwami członkowskimi UE w celu realizacji inwestycji mających najwyższy priorytet dla „bezpieczeństwa, dobrobytu, pokoju społecznego i ochrony klimatu, biorąc pod uwagę wszystkie opcje finansowania”⁹⁶.

Die Linke postulowała socjalną Unię Europejską, zaangażowaną w międzynarodową równowagę i pokój, nie zaś ograniczającą płace i zaostrzającą konfrontację między blokami i konkurencję między regionami. Partia opowiadała się za socjalną i demokratyczną Europą, która pomaga ludziom o niskich i średnich dochodach, jak też Unią Europejską pokojową, która promuje demokrację i inwestuje w globalną sprawiedliwość zamiast konfrontacji. Popierała politykę odprężenia i zamierzała powstrzymać militaryzację Europy. W tym kontekście koniecznością dla polityki

⁹² *Ibidem*, s. 143-144.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 144

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*.

pokoju miała być reforma Unii Europejskiej. Die Linke zaznaczała, że możliwości fundamentalnej reformy UE są ograniczone przez obowiązujące traktaty. Stąd też jej dążenie do zawarcia nowych traktatów, które „odejdą od logiki neoliberalizmu”⁹⁷. Jednocześnie, w ramach obowiązujących traktatów, partia opowiadała się za maksymalną emancypacyjną zmianą w duchu Europy oddolnej, a nie Unii Europejskiej banków i korporacji⁹⁸.

Die Linke postulowała ogromne inwestycje publiczne w opiekę społeczną, edukację, zdrowie i transformację przyjazną dla klimatu. Stwierdzała przy tym, że „Pakt Stabilności i Wzrostu ogranicza demokrację w państwach członkowskich i zobowiązuje je do neoliberalnej polityki fiskalnej”⁹⁹. Partia zamierzała to zmienić, zauważając, że „UE potrzebuje ofensywy inwestycyjnej bez hamulca ręcznego”. W tym celu należy również, według Die Linke, dostosować przepisy dotyczące deficytu i zadłużenia. Ponadto proces europejskiego semestru powinien zostać przekształcony tak, aby wspierał inwestycje publiczne, tworzenie miejsc pracy i zarządzanie kryzysowe. Ponadto prezentowała stanowisko, że prawa socjalne w UE muszą być niepodzielne¹⁰⁰. Die Linke zamierzała współpracować ze związkami zawodowymi na rzecz pogłębienia pozytywnych zmian w Unii Europejskiej, takich jak wzmocnienie praw związkowych poprzez dyrektywę w sprawie płacy minimalnej, w najbliższych latach, pomimo prawicowego zwrotu w UE¹⁰¹.

Partia podkreślała, że spójność społeczna musi stać się jeszcze ważniejszym priorytetem polityki UE, aby poprawić warunki życia ludzi w całej Unii Europejskiej. Wyrównywanie warunków socjalnych zapobiega, zgodnie z perspektywą Die Linke, delokalizacji, dumpingowi płac i drenażowi mózgow, a „regiony nie mogą być rozgrywane przeciwko sobie”¹⁰². Partia wyraziła sprzeciw wobec dyskutowanej centralizacji funduszy regionalnych w rękach Komisji Europejskiej. Zwracała uwagę, że to regiony powinny same opracować i wdrożyć programy dystrybucji funduszy, w porozumieniu z lokalnymi mieszkańcami. Partia opowiedziała się za solidarnym rozszerzeniem Unii Europejskiej, które wymaga przestrzegania standardów społecznych, ekologicznych i demokratycznych. Dodawała, że pomoc przedakcesyjna powinna służyć rozwojowi poszczególnych państw i umożliwić im spełnienie tych standardów, tak aby również lokalna społeczność mogła odnieść korzyści. Partia podkreślała, że aby Unia Europejska mogła się rozszerzyć, konieczne są również reformy¹⁰³.

97 Die Linke, *op. cit.*, s. 23-24.

98 *Ibidem*, s. 24.

99 *Ibidem*.

100 *Ibidem*.

101 *Ibidem*.

102 *Ibidem*.

103 *Ibidem*.

Die Linke postulowała uzyskanie przez Parlament Europejski pełnego prawa inicjatywy ustawodawczej. Stała na stanowisku, że fundamentalne decyzje powinien podejmować Parlament Europejski, a nie Komisja Europejska, Eurogrupa czy Rada UE. Partia optowała za obniżeniem wysokich progów dla europejskich inicjatyw obywatelskich, jak też referendumami w całej UE. Uważała, że wszystkie osoby powinny mieć takie same prawa w państwach UE, w bez względu na miejsce zamieszkania. Partia chciała wzmocnienia Komitetu Regionów poprzez włączenie go w struktury decyzyjne instytucji UE. Celem miało być większe uwzględnienie lokalnych perspektyw i doświadczeń w kształtowaniu polityki¹⁰⁴.

W swoim programie wyborczym Die Linke propagowała hasło: „Unia pokoju zamiast twierdzy Europa”¹⁰⁵. Partia sprzeciwiała się dalszemu dozbrojeniu UE i militaryzacji europejskich granic, a także porozumieniom mającym na celu odizolowanie uchodźców. Ponadto postulowała, aby Frontex został przekształcony w „europejską misję ratowniczą”¹⁰⁶.

Die Linke opowiadała się za „Europą bez broni masowego rażenia”¹⁰⁷. Podkreślała, że Niemcy (i państwa członkowskie UE) powinny przystąpić do traktatu o zakazie broni jądrowej i zaangażować się w ponowne wprowadzenie traktatu o likwidacji pocisków rakietowych średniego i krótkiego zasięgu w całej Europie. Celem miała być eliminacja wszelkiej broni jądrowej¹⁰⁸.

Alternatywa dla Niemiec opowiadała się za Europą ojczyzn i stanowczo odrzucała centralistyczne tendencje Unii Europejskiej. Związek Narodów Europejskich (*Bund europäischer Nationen*) miałyby być wspólnotą gospodarczą i interesów, w której suwerenność państw członkowskich jest zachowana, a współpraca ma miejsce tylko tam, gdzie istnieją rzeczywiste wspólne interesy. Do kluczowych zbieżnych interesów członków tego związku AfD zaliczała: wspólny rynek, skuteczną ochronę granic zewnętrznych przed nielegalną imigracją, osiągnięcie strategicznej autonomii

104 *Ibidem*.

105 *Ibidem*.

106 *Ibidem*. Frontex został utworzony jako Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej na podstawie rozporządzenie Rady (WE) nr 2007/2004 z dnia 26 października 2004 roku. Natomiast 6 października 2016 roku zmienił oficjalną nazwę na Europejską Agencję Straży Granicznej i Przybrzeżnej (*European Border and Coast Guard Agency*). Podstawę prawną stanowiło rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1624 z dnia 14 września 2016 r. w sprawie Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz zmieniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/399 i uchylające rozporządzenie (WE) nr 863/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady, rozporządzenie Rady (WE) nr 2007/2004 i decyzję Rady 2005/267/WE. Agencja jest odpowiedzialna za udzielanie wsparcia państwowym członkowskim UE i państwowym strefy Schengen w zarządzaniu granicami zewnętrznymi. Więcej informacji na stronie internetowej: <https://www.frontex.europa.eu/?etrans=en> [dostęp: 2.07.2025].

107 Die Linke, *op. cit.*, s. 24.

108 *Ibidem*.

w polityce bezpieczeństwa oraz zachowanie europejskich kultur i tożsamości. Partia wskazywała, że przejście od Unii Europejskiej do Związku Narodów Europejskich powinno być zdecydowane i zaplanowane. Ponadto należałoby zadbać o to, aby Niemcy na początku tego procesu uwolniły się od roli „płatnika”¹⁰⁹. AfD wyrażała sprzeciw wobec Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB) UE oraz Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych¹¹⁰.

Od momentu powstania AfD opowiadała się za ideą Europy ojczyzn, europejskiej wspólnoty suwerennych, demokratycznych państw. W programie wyborczym partia oceniała, że UE i jej elity rządzące porzuciły pierwotną ideę wraz z traktatami z Maastricht i Lizbony. Co więcej, każdy kryzys od 2008 roku był wykorzystywany przez Komisję Europejską do promowania przekształcenia UE w państwo federalne, wspierane przez Trybunał Sprawiedliwości UE i samowładną biurokrację. AfD dodawała, że „obecnie jesteśmy świadkami nieuprawnionej dedemokratyzacji, centralizacji, nadmiernej regulacji i gospodarki planowej, której źródłem jest Bruksela”¹¹¹. Stwierdzała, że faktyczna unia transferowa euro stanowi poważne naruszenie traktatów dotyczących wspólnej waluty euro, Niemcy są zaś w niej największym płatnikiem netto. Według Alternatywy dla Niemiec długotrwały kryzys euro jest również konsekwencją braku egzekwowania kryteriów stabilności w strefie euro i zaciągania długów niezgodnych z traktatami. Partia zwracała uwagę, że UE poniosła porażkę w kluczowych obszarach polityki, jak wspólna waluta, bezpieczeństwo, migracje i spójność państw członkowskich¹¹². Przykłady obejmują: oparty na gospodarce planowej *Zielony Ład* uzasadniany ideologią klimatyczną, finansowanie uzbrojenia dla Ukrainy za pośrednictwem Europejskiego Instrumentu na rzecz Pokoju i specjalnego Funduszu Pomocy Ukrainie, trwający kryzys migracyjny, podsycany przez rządy, który stanowi wyraźne zagrożenie dla europejskiej demokracji. AfD odrzucała również cyfrowe euro, ponieważ może podważać prawa obywatelskie¹¹³.

Sojusz Sahry Wagenknecht w swoim programie wyborczym oceniał krytycznie UE, która jego zdaniem „całkowicie straciła z oczu swoją misję założycielską, jaką jest pokój i dobrobyt, i obecnie nie jest w stanie lub nie chce reprezentować europejskich interesów”¹¹⁴. Partia zamierzała przywrócić Unii Europejskiej jej pierwotny charakter. Akcentowała, że UE powinna być mediatorem pokojowym, a nie stać się

109 *Ibidem*, s. 140.

110 AfD, *op. cit.*, s. 86.

111 *Ibidem*, s. 140.

112 *Ibidem*, s. 139.

113 *Ibidem*, s. 139-140. Cyfrowe euro „ma być cyfrową formą pieniądza banku centralnego do użytku detalicznego i będzie je emitował Europejski Bank Centralny”. Zob. <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/digital-euro/> [dostęp: 30.07.2025].

114 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 8.

stroną w wojnie. Według Sojuszu Sahry Wagenknecht „ogromne środki finansowe i wojskowe, jakie UE przekazała na wsparcie Ukrainy, wiele miliardów przeznaczonych na zwiększenie zysków europejskich producentów broni i wzbogacenie ich właścicieli, to bezsensownie zmarnowane pieniądze podatników, które są pilnie potrzebne na ważniejsze zadania”¹¹⁵. Partia popierała ściśłą współpracę między państwami członkowskimi UE, lecz nie coraz głębszą integrację w kierunku europejskiego państwa federalnego. Sojusz Sahry Wagenknecht wyraził przekonanie, że demokrację, dobrobyt i osiągnięcia społeczne można lepiej chronić na szczeblu krajowym. I dodawał, że spójność i dobrobyt w Europie nie zostaną osiągnięte poprzez przyznawanie Komisji Europejskiej coraz większych kompetencji i środków¹¹⁶. Partia nie poparła postulatu dalszej centralizacji władzy w Komisji Europejskiej, lecz opowiadała się za ponowną decentralizacją kompetencji między państwa członkowskie UE. Zaznaczała, że potrzebna jest UE, która koncentruje się na swoich podstawowych zadaniach. Według BSW zamiast biurokracji generującej niepotrzebne koszty i utrudniającej działalność firmom, UE powinna skupić się na zadaniach, których państwa narodowe nie są w stanie zrealizować samodzielnie. Zaliczyła do nich: problem rajów podatkowych, zapobieganie konkurencji przez obniżkę podatków i rywalizacji o dotacje oraz budowanie cyfrowej suwerenności Europy wobec „gigantów z Doliny Krzemowej”. Partia dodawała, że Chiny osiągnęły w ostatnich latach cyfrową niezależność od USA, a Europa do dziś pozostaje „cyfrową kolonią”. BSW zwracał uwagę, że Unia Europejska nie zyskuje na znaczeniu poprzez przyjmowanie nowych państw członkowskich¹¹⁷. Dlatego partia postulowała wstrzymanie rozszerzenia UE, które dotyczy również Ukrainy, gdyż w przeciwnym razie stałaby się ona „studnią bez dna dla niemieckich podatników”¹¹⁸. BSW zaznaczał, że dobrobyt RFN i Europy opiera się na stabilnych i uczciwych międzynarodowych stosunkach handlowych, protekcjonizm i izolacja, sankcje gospodarcze i wojny handlowe nie leżą zaś w ich interesie¹¹⁹.

3. Bezpieczeństwo międzynarodowe i współpraca

Dla socjaldemokratów długoterminowym celem jest bezpieczeństwo i pokój w Europie. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) stanowi zaś ważną platformę do rozwoju zintegrowanego bezpieczeństwa¹²⁰. Imperialna wojna w Europie

115 *Ibidem*.

116 *Ibidem*.

117 *Ibidem*, s. 8-9.

118 *Ibidem*, s. 9.

119 *Ibidem*.

120 SPD, *op. cit.*, s. 58.

prowadzona przez mocarstwo nuklearne, jakim jest Rosja, pokazuje, jak ważne jest dla SPD kontynuowanie intensywnych prac nad nowymi podejściami do inicjatyw kontroli zbrojeń i rozbrojenia. Celem SPD jest świat bez broni jądrowej. Stąd też wspieranie przez partię projektów na rzecz globalnej rezygnacji z pierwszego użycia broni jądrowej (*No first use*) i opowiadanie się za utrzymaniem, wypełnieniem i przedłużeniem traktatu *New START*¹²¹ między USA a Federacją Rosyjską w sprawie środków zmierzających do dalszej redukcji i ograniczenia zbrojeń strategicznych. Według SPD „silna Europa” może wnieść decydujący wkład w znajdowanie odpowiedzi na globalne wyzwania, właściwą podstawą do tego jest zaś międzynarodowy porządek oparty na zasadach. Stwierdzała, że „reżimy autorytarne dążą do zmiany opartego na zasadach porządku na swoją korzyść”¹²², podczas gdy wiele państw Globalnego Południa odwraca się od liberalnych demokracji, ponieważ dostrzegają, że ich oczekiwania dotyczące rozwoju i dobrobytu nie są realizowane. SPD wskazywała przy tym na możliwość zmiany tej sytuacji poprzez strategiczne inwestycje w partnerstwa państwami Globalnego Południa. Istotne są nie tylko bezpieczeństwo w Europie, lecz także utrzymanie miejsc pracy w Niemczech i dobrobyt społeczeństwa. Partia zaznaczała, że w interesie Europy jest współpraca oparta na zaufaniu, korzystna dla wszystkich zaangażowanych stron¹²³.

FDP diagnozowała ogólną sytuację geopolityczną, wskazując, że agresywna wojna Rosji przeciwko Ukrainie głęboko wstrząsnęła porządkiem europejskim. I dodawała, że działania Putina wyraźnie pokazują, że Niemcy i ich europejscy partnerzy „zbyt długi czas brali na siebie zbyt małą odpowiedzialność za własne bezpieczeństwo”¹²⁴. Również działania Chin stwarzają wyzwania gospodarcze, technologiczne, społeczne i geopolityczne dla Niemiec i UE. Partia zaznaczała, że skutki narastającej rywalizacji systemowej między liberalnymi demokracjami a reżimami autorytarnymi dotyczą Niemcy, UE i innych sojuszników jako całość. Ponadto zwróciła uwagę, że atak Hamasu na Izrael zaostrzył nierozwiązany konflikt na Bliskim Wschodzie¹²⁵.

FDP stwierdzała, że „żyjemy w epoce systemowej rywalizacji między agresywnymi autokracjami z jednej strony a liberalnymi demokracjami z drugiej. Chiny i Rosja dążą do innego porządku świata, w którym podważają prawo międzynarodowe i prawa człowieka, dzielą świat na strefy wpływów i dążą do egzekwowania prawa najsilniejszego”. Partia odrzuciła takie podejście i opowiedziała się za wielostronnym porządkiem świata, w którym dominuje siła prawa, a nie prawo najsilniejszego, i opartym na zasadach, które dotyczą wszystkich. Obejmuje to również uznanie powszechności

121 *Ibidem*, s. 59.

122 *Ibidem*, s. 63.

123 *Ibidem*.

124 FDP, *op. cit.*, s. 46.

125 *Ibidem*.

praw człowieka. Dlatego FDP domagała się bardziej konsekwentnego karania za naruszenia praw człowieka, ucisk i dyskryminację. Państwa autorytarne, jak Rosja i Chiny, próbują wciągnąć państwa Globalnego Południa w swoją strefę wpływów, na przykład poprzez rozszerzenie grupy BRICS¹²⁶.

Sojusz 90/Zieloni podkreślali znaczenie działań na rzecz pokoju i stabilności na świecie oraz skupienia się na bezpieczeństwie ludzkim. W związku z tym optowali za prewencją kryzysową i rozwiązywaniem konfliktów w ścisłej koordynacji z europejskimi partnerami. Partia postulowała przyspieszenie inicjatyw na rzecz rozbrojenia i kontroli zbrojeń. W jej ocenie tylko poprzez wspólne działania rozbrojeniowe można trwale zwiększyć bezpieczeństwo, zapewnić pokój i stabilność¹²⁷. Celem Zielonych był „świat wolny od broni jądrowej”¹²⁸. Dlatego też zamierzali wzmocnić traktat o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej i rozszerzyć współpracę z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego oraz z osobami, które przeżyły ataki lub próby jądrowe. Według partii prawdziwe rozbrojenie i większe bezpieczeństwo będą możliwe tylko wtedy, gdy wszystkie państwa podejmą stosowne kroki w tym kierunku¹²⁹.

Zieloni uznawali za niezbędne nowe regulacje w dziedzinie broni autonomicznej, cyberprzestrzeni i przestrzeni kosmicznej. Rozwój w tych obszarach fundamentalnie zmienia sposób prowadzenia wojen. Partia stała na stanowisku, że rozwój i użycie śmiertelnych, w pełni autonomicznych systemów uzbrojenia jest niewłaściwe. W związku z tym deklarowała dążenie do wprowadzenia zakazu ich stosowania na arenie międzynarodowej. Zieloni opowiadali się również za wypracowaniem międzynarodowych regulacji odnośnie do wykorzystania sztucznej inteligencji w celach wojskowych¹³⁰. Zwracali uwagę, że w czasach wojny i kryzysów międzynarodowa architektura kontroli zbrojeń staje przed ogromnymi wyzwaniami. Wobec tego partia zapewniała o zaangażowaniu w zwiększanie bezpieczeństwa wszystkich ludzi, poprzez wywiązywanie się wraz z partnerami ze zobowiązań wynikających z traktatów międzynarodowych, nawet w trudnych czasach, oraz rozwijanie humanitarnej i prewencyjnej kontroli zbrojeń¹³¹.

Sojusz 90/Zieloni akcentowali znaczenie multilateralizmu, dodając, że oparty na zasadach porządek międzynarodowy jest fundamentem pokoju, współpraca wielostronna i silne organizacje międzynarodowe są zaś kluczem do przezwyciężenia globalnych wyzwań. Partia zaznaczała, że dzięki Paktowi dla Przyszłości (*Pact for the Future*) zostały położone podwaliny pod zmiany w Organizacji Narodów

126 *Ibidem*, s. 47-48.

127 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 152.

128 *Ibidem*, s. 153.

129 *Ibidem*.

130 *Ibidem*.

131 *Ibidem*.

Zjednoczonych. Dotyczyło to m.in. zobowiązania do reformy Rady Bezpieczeństwa obejmujące zwiększenie jej skuteczności i reprezentatywności. W przypadku utrzymywania się niemożności podjęcia decyzji w Radzie Bezpieczeństwa, Zieloni zobowiązali się do wykorzystania uprawnień Zgromadzenia Ogólnego ONZ zgodnie z rezolucjami „Zjednoczeni dla Pokoju” (*Uniting for Peace*) i „Inicjatywa weta” (*Veto Initiative*), zwiększając w ten sposób zdolność społeczności międzynarodowej do działania. Ponadto partia zamierzała zarówno w ONZ, jak i w innych międzynarodowych forach aktywnie zabiegać o globalny, otwarty i samorządnie zarządzany internet oraz odpowiedzialne wykorzystanie sztucznej inteligencji. Zieloni zwracali uwagę, że większa odpowiedzialność w ONZ wymaga od Niemiec i UE znacznego zaangażowania dyplomatycznego, finansowego i kadrowego. Środki pomocy humanitarnej powinny być wykorzystywane bardziej elastycznie, alokowane w perspektywie wieloletniej i ściślej zintegrowane z działaniami polityki rozwojowej tak, aby móc sprostać wyzwaniom i w zrównoważony sposób zapobiegać kryzysom. Chociaż ONZ odgrywa niezastąpioną rolę w świadczeniu pomocy humanitarnej, Sojusz 90/Zieloni zamierzali dodatkowo wzmocnić lokalne organizacje niosące pomoc potrzebującym. Według partii, dzięki dyplomacji humanitarnej możliwe jest zapewnienie, że pomoc dociera do potrzebujących i że pracownicy organizacji humanitarnych są chronieni¹³².

Sojusz 90/Zieloni podkreślali, że historyczna odpowiedzialność Niemiec za zbrodnie nazistowskie i kolonialną przeszłość nakłada na to państwo szczególnie obowiązek ochrony prawa międzynarodowego. Dlatego też popierali Międzynarodowy Trybunał Karny i jego mandat do pociągania do odpowiedzialności winnych zbrodni przeciwko międzynarodowemu prawu humanitarnemu i międzynarodowemu prawu karnemu. Partia zobowiązywała się, we współpracy z partnerami międzynarodowymi, do zapewnienia ścigania zbrodni agresji i odpowiedniej reformy Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego¹³³.

Sojusz 90/Zieloni zwracali uwagę, że silne społeczeństwo obywatelskie jest podstawą demokracji i trwałego pokoju. Reżimy autorytarne i tendencje autokratyczne ograniczają wolność słowa, sztuki i prasy, tłumią zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego, zagrażają aktywistom i prześladują dysydentów – również za granicą i w przestrzeni cyfrowej. Wobec tego partia opowiadała się za konsekwentnym wdrażaniem praw człowieka we wszystkich dziedzinach, gdyż wzmacnia to również „nasze bezpieczeństwo, naszą wolność i nasz dobrobyt”¹³⁴.

Die Linke diagnozowała sytuację międzynarodową, zwracając uwagę, że niezliczone konflikty na świecie przeradzają się w system wojen o globalny porządek. „Stare”

132 *Ibidem*, s. 149-150.

133 *Ibidem*, s. 150.

134 *Ibidem*.

mocarstwa, Stany Zjednoczone, Unia Europejska i Japonia, są w te konflikty zaangażowane politycznie i militarnie. Z kolei nowi gracze globalni, Chiny i Rosja, a także Indie, działają w jego ramach, realizując własne imperialne interesy. Partia zwracała uwagę na stale rosnące ryzyko nowych wojen, dodając, że Niemcy i Unia Europejska często przyczyniają się do eskalacji konfliktów poprzez zależność gospodarczą, eksport broni i wspieranie autorytarnych reżimów w różnych częściach świata. Zwracała uwagę, że świat staje się coraz mniej bezpieczny, imperialistyczne wojny są zaś prowadzone w celu uzyskania dostępu do surowców i rynków zbytu lub ustanowienia porządku regionalnego, jak na przykład wojna Rosji przeciwko Ukrainie, wojna w Syrii lub wojna Turcji w północno-wschodniej Syrii¹³⁵.

Die Linke pisała w programie wyborczym, że wojna na Ukrainie pokazuje, jak niebezpieczna stała się konfrontacja między geopolitycznymi blokami potęg na świecie. Partia zwracała przy tym uwagę na zmianę układu sił, podkreślając podważenie hegemonii Zachodu, a zwłaszcza USA, przez nowe bloki, jak grupa BRICS. Dodawała, że potężni gracze starają się za wszelką cenę zdobyć większe wpływy i bronić ich przy użyciu siły. Die Linke potępiła taki sposób myślenia i działania w Ukrainie, na Bliskim Wschodzie i we wszystkich regionach kryzysowych na świecie. Zaznaczyła, że Niemcy odgrywają w tym kontekście podwójną rolę: jako państwo członkowskie NATO napędzają militaryzację i konfrontację, jako potęga gospodarcza wzmocniają zaś nierówności społeczne i zależność w państwach Globalnego Południa poprzez swoją politykę handlową i finansową. W związku z tym partia wzywała do dostosowania polityki do potrzeb większości ludności świata, a nie interesów elit. Ponadto przyjęła z zadowoleniem i poparła działania Globalnego Południa przeciwko kolonialnemu wyzyskowi, wojnom, blokadom i sankcjom – na rzecz radykalnej redukcji zadłużenia, sprawiedliwego porządku gospodarczego na świecie i pokoju we wszystkich państwach¹³⁶.

Die Linke przedstawiała siebie jako „partię pokoju”, jako część światowego ruchu na rzecz pokojowego i sprawiedliwego świata, sprzeciwiającego się imperializmowi i wojnie, faszyzmowi i rasizmowi, wyzyskowi, uciskowi, ubóstwu i niszczeniu środowiska¹³⁷. Partia zamierzała przerwać globalną spiralę zbrojeń i konfrontacji. W jej ocenie wyścig zbrojeń i rozmieszczenie amerykańskich rakiet średniego zasięgu nie doprowadzą do zwiększenia bezpieczeństwa mieszkańców Niemiec, Europy i świata. Głównymi beneficjentami wyścigu zbrojeń są zaś firmy zbrojeniowe i ich akcjonariusze. Die Linke podkreślała, że rozbrojenie jest nie tylko kwestią pokoju, lecz także

135 Die Linke, *op. cit.*, s. 21.

136 *Ibidem*, s. 22.

137 *Ibidem*, s. 25.

demokracji i sprawiedliwości społecznej. Wobec tego za konieczny uznawała realny „punkt zwrotny” (*Zeitenwende*) w polityce pokojowej¹³⁸.

Die Linke zamierzała wycofać Niemcy z programu współdzielenia amerykańskiej broni jądrowej w ramach NATO (*Nuclear Sharing*) i opowiadała się za przystąpieniem RFN do traktatu o zakazie broni jądrowej¹³⁹. Partia postulowała całkowity zakaz eksportu broni i podkreślała, że należy promować przekształcanie fabryk zbrojeniowych w zakłady produkcji na użytek cywilny. Die Linke domagała się, aby firmy zbrojeniowe stały się własnością publiczną i przekształciły w produkcję społeczną. Partia zwracała przy tym uwagę na konieczność zachowania miejsc pracy i układów zbiorowych. Ponadto wyraziła poparcie dla wszelkich oddolnych działań na rzecz rozbrojenia, w ramach których „globalne społeczeństwo obywatelskie opowiada się za transgranicznym ograniczeniem szaleństwa zbrojeń”¹⁴⁰, jak również dla globalnych inicjatyw na rzecz rozbrojenia i ograniczenia wydatków wojskowych, aby „przełamać logikę wyścigu zbrojeń i przeznaczyć te pieniądze na przyszłe inwestycje”¹⁴¹. Die Linke optowała za wzmocnieniem i reformą ONZ oraz zaznaczała w związku z tym, że Zgromadzenie Ogólne, w którym reprezentowani są wszyscy członkowie organizacji, powinno uzyskać większe uprawnienia decyzyjne, zwłaszcza w kwestii utrzymania pokoju na świecie, w porównaniu z „niedemokratyczną” Radą Bezpieczeństwa¹⁴².

Die Linke zwracała uwagę, że „wieki kolonialnego wyzysku, obecny światowy porządek gospodarczy, a także blokady i sankcje”¹⁴³ uniemożliwiają swobodny i sprawiedliwy rozwój państw i regionów są głównymi przyczynami ogromnych nierówności między uprzemysłowionym Zachodem a państwami Południa. Partia była zdecydowana zakończyć blokadę gospodarczą, handlową i finansową Kuby nałożoną przez Stany Zjednoczone, która trwa od ponad 60 lat i narusza prawo międzynarodowe. Die Linke domagała się również ostatecznego usunięcia Kuby z listy państw, które zdaniem USA wspierają międzynarodowy terroryzm¹⁴⁴.

Die Linke wyrażała solidarność z osobami, ruchami, organizacjami, partiami i rządami, które opowiadają się za niezależną ścieżką rozwoju, wykraczającą poza „kapitaLISTYCZną logikę zysku”¹⁴⁵ i sprzeciwiają się dążeniu do imperialistycznej hegemonii. Partia solidaryzowała się z państwami, które podobnie jak Kuba obrały socjalistyczną ścieżkę rozwoju. Ponadto partia wspierała w swoim programie wyborczym postępowe

138 *Ibidem*, s. 22.

139 *Ibidem*, s. 23.

140 *Ibidem*.

141 *Ibidem*.

142 *Ibidem*.

143 *Ibidem*, s. 24.

144 *Ibidem*.

145 *Ibidem*, s. 25.

procesy rozwoju politycznego w Ameryce Łacińskiej, na Globalnym Południu i na całym świecie – z uwzględnieniem wszystkich, którzy prowadzą politykę pokoju, międzynarodowego porozumienia i solidarnej współpracy gospodarczej. Die Linke sympatyzowała również ze wszystkimi, którzy w swoich państwach angażują się w walkę z ubóstwem, ograniczanie wykluczenia społecznego i nierówności, ochronę środowiska i promowanie praw ludności rdzennej. Die Linke prezentowała stanowisko, że każde państwo ma prawo do samodzielnego decydowania o swojej drodze rozwoju¹⁴⁶.

Alternatywa dla Niemiec opowiadała się za zasadami prawa międzynarodowego, w szczególności Karty Narodów Zjednoczonych, i w tym kontekście zwracała uwagę, że żadne państwo nie może ingerować w sprawy wewnętrzne innego państwa. Stała na stanowisku, że prawo narodów do samostanowienia nie może być podważane przez programy organizacji międzyrządowych, organizacji pozarządowych ani rosnącą potęgę globalnych korporacji¹⁴⁷.

W ocenie AfD stabilny europejski porządek pokojowy wymaga zrównoważonej współpracy opartej na uzasadnionych interesach bezpieczeństwa wszystkich państw europejskich. Dlatego też wyrażała sprzeciw wobec poszerzenia UE i NATO na wschód¹⁴⁸. Diagnozując, że świat przechodzi transformację w kierunku porządku wielobiegunowego, partia podkreślała, że Niemcy nie mogą już być przedmiotem zagranicznych interesów¹⁴⁹.

AfD zapewniała o zamiarze „wspólnie z europejskimi partnerami”, kształtowania i zapewniania stabilnego przyszłego ładu pokojowego. Zgodnie z nim powinno się poszerzać suwerenność, świadomie formułować interesy narodowe i konsekwentnie je realizować. Partia popierała koncepcję polityki bezpieczeństwa zakładającą strategiczną autonomię Europy i jej rozwój w kierunku ośrodka siły w zmieniającym się porządku międzynarodowym. Stabilny ład pokojowy w Europie i na świecie ma znaczenie dla zagranicznych stosunków handlowych i zaspokajania podstawowych potrzeb energetycznych Niemiec. Dlatego AfD postulowała budowanie relacji opartych na interesach z głównymi światowymi mocarstwami, Chinami i USA, a także z Federacją Rosyjską. Partia deklarowała, że dopóki nie zostanie utworzony niezależny i efektywny europejski sojusz wojskowy, członkostwo w NATO i aktywna rola Niemiec w OBWE „pozostają kluczowymi elementami naszej strategii bezpieczeństwa”¹⁵⁰. Alternatywa dla Niemiec stała na stanowisku, że rola OBWE w stabilizowaniu regionów kryzysowych w Europie i na jej peryferiach powinna być rozwijana. Popierała również

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ AfD, *op. cit.*, s. 86.

¹⁴⁸ *Ibidem*, s. 87.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

wzmocnienie i rozszerzenie mechanizmów kontroli w zakresie zbrojeń nuklearnych i konwencjonalnych, a także renegocjację traktatów, które zostały zawieszane lub utraciły moc obowiązującą (*INF, START, ABM, MBFR*). Partia odrzucała żądania reparacji przez Polskę i Grecję, gdyż kwestia ta została ostatecznie rozstrzygnięta na mocy prawa międzynarodowego. Zwracała uwagę, że prawny i pokojowy porządek, który wyłonił się w Europie, nie może być kwestionowany przez żądania nie do przyjęcia¹⁵¹.

AfD popierała reformę ONZ i deklarowała dążenie do uzyskania przez Niemcy stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa ONZ oraz usunięcia z Karty Narodów Zjednoczonych klauzuli o państwach wrogich, skierowanej przeciwko RFN¹⁵². Jednocześnie partia twierdziła, że organizacje międzynarodowe, jak ONZ czy WHO, coraz częściej dążą do pozbawienia suwerenności państw i ograniczenia ich uprawnień na drodze do utworzenia „rządu światowego”. Zaznaczała, że Światowy Pakt w sprawie Migracji przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2018 roku jest tego przykładem, a jego negatywne konsekwencje dla RFN są oczywiste ze względu na ciągłe promowanie migracji. W 2024 roku przyjęto *Pakt Przyszłości* i *Globalne Porozumienie Cyfrowe* (*Global Digital Agreement*), w których opracowaniu kluczową rolę odegrał również rząd federalny. W ocenie AfD traktat pandemiczny WHO kontynuuje ciąg porozumień przekazujących uprawnienia instytucjom ponadnarodowym. Partia stanowczo odrzucała tę drogę „naruszania suwerenności narodowej” i wzywała do wypowiedzenia ww. porozumień¹⁵³.

W preambule programu wyborczego Sojusz Sahry Wagenknecht podkreślał, że Niemcy jako jeden z największych eksporterów broni do stref objętych konfliktami zbrojnymi ponoszą odpowiedzialność za „cierpienie i śmierć”¹⁵⁴. Partia zaznaczała, że nawet w RFN coraz więcej środków przeznaczana się na zbrojenia i dąży się do przyzwyczajania Niemców do myśli, że wojna kiedyś dotrze do nich. Dlatego też BSW deklarował położenie kresu temu „szaleństwu”¹⁵⁵. Partia zwracała uwagę, że jest jedyną partią pokojową w Bundestagu, która konsekwentnie odrzuca obecną rozbudowę zbrojeń, a także dostawy broni do stref objętych konfliktami. Partia dostrzegała potrzebę wysiłków na rzecz dyplomatycznego rozwiązywania konfliktów oraz nowych traktatów o kontroli zbrojeń i wspólnym bezpieczeństwie, zamiast nowego wyścigu zbrojeń¹⁵⁶. BSW stwierdzał, że w świecie pełnym konfliktów i niestabilności Niemcy muszą skupić się na swoich interesach i mocnych stronach¹⁵⁷.

151 *Ibidem*, s. 90-91.

152 *Ibidem*, s. 90.

153 *Ibidem*, s. 129.

154 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 2.

155 *Ibidem*.

156 *Ibidem*.

157 *Ibidem*, s. 3.

BSW zauważał, że walka o strefy wpływów, surowce i rynki jest prowadzona przez wszystkie strony, przy wykorzystaniu środków ekonomicznych, wywiadowczych, a coraz częściej również militarnych. Konflikt toczy się głównie poprzez wojny zastępcze. Partia dodawała, że niebezpieczeństwo bezpośredniej konfrontacji militarnej między mocarstwami nuklearnymi jest „prawdopodobnie większe niż kiedykolwiek w historii ludzkości”¹⁵⁸. Sojusz Sahry Wagenknecht zwracał uwagę, że rozpoczął się nowy wyścig zbrojeń; zbrojenia pochłaniają zaś coraz więcej zasobów i zwiększają ryzyko wojny zamiast je zmniejszać. Dlatego też partia wyraziła zamiar powstrzymania tego niebezpiecznego rozwoju sytuacji¹⁵⁹.

BSW zaznaczał, że z niepokojem obserwuje próby oswojenia Niemców z myślą, że wojna kiedyś do nich wróci i że mogą się do niej przygotować. Partia dodawała, że dotyczy to przede wszystkim potencjalnej wojny z Federacją Rosyjską. Ponadto zwracała uwagę, że konflikt zbrojny z Rosją nieuchronnie prowadziłby do nuklearnej eskalacji, a w rezultacie uczyniłby znaczną część Europy, a zwłaszcza Niemcy, niezdatnymi do zamieszkania, dlatego trzeba temu koniecznie zapobiec. BSW optował za przystąpieniem Niemiec do traktatu o zakazie broni jądrowej, jak też wycofaniem broni nuklearnej stacjonującej w RFN. Partia wyraziła oczekiwanie, że w perspektywie długoterminowej również międzynarodowi partnerzy RFN przystąpią do traktatu o zakazie broni jądrowej¹⁶⁰.

Sojusz Sahry Wagenknecht popierał propozycję ONZ dotyczącą powszechnego zakazu wszelkiej broni jądrowej i akcentował dążenie do stworzenia świata wolnego od broni masowego rażenia. Partia postulowała odgrywanie przez RFN roli mediatora w świecie wielobiegunowym, jak też wzmocnienie ONZ i większy wpływ państw Globalnego Południa¹⁶¹.

4. Wojna w Ukrainie i destabilizacja w regionie Bliskiego Wschodu

4.1. Wojna w Ukrainie

SPD podkreślała w programie wyborczym, że Niemcy „stoją po stronie” zaatakowanej Ukrainy, przy czym zwracała uwagę na starania kanclerza Olafa Scholza, aby wojna nie przerodziła się w bezpośrednią konfrontację między NATO a Rosją¹⁶². Partia deklarowała długofalowe zaangażowanie w dyplomatyczne, wojskowe, finansowe

158 *Ibidem*, s. 4.

159 *Ibidem*.

160 *Ibidem*.

161 *Ibidem*, s. 5.

162 SPD, *op. cit.*, s. 5.

i humanitarne wsparcie narodu ukraińskiego w walce z rosyjską agresją, która stanowi złamanie norm prawa międzynarodowego. W tym kontekście wyrażała poparcie dla dwustronnego porozumienia RFN z Ukrainą w sprawie bezpieczeństwa¹⁶³. Zaakcentowano, że Ukraina musi być w stanie prowadzić negocjacje z Rosją na równych prawach i że nie zostanie zaakceptowany pokój, który zostanie narzucony „przez Rosję kosztem Ukrainy”¹⁶⁴. To oznacza, że negocjacje nie mogą toczyć się „ponad głowami narodu ukraińskiego”, a „suwerenność i integralność terytorialna Ukrainy muszą zostać zachowane”. Aby bronić Ukrainy i zapewnić pokój w Europie, SPD wspiera szkolenie ukraińskich sił zbrojnych oraz dostawy broni i sprzętu „z rozważą i wyczuciem”¹⁶⁵. Według socjaldemokratów Niemcy i NATO nie mogą stać się stronami wojny, dlatego podtrzymywali decyzję kanclerza Olafa Scholza o niedostarczaniu Ukrainie pocisków manewrujących Taurus z arsenału Bundeswehry¹⁶⁶.

W nawiązaniu do celowego ostrzału przez Rosjan infrastruktury cywilnej partia akcentowała potrzebę udzielania wsparcia cywilnego dla Ukrainy, to bowiem, czy zdoła ona „stawić czoła rosyjskiej agresji, zależy także od wytrzymałości jej ludności cywilnej”¹⁶⁷.

Dla socjaldemokratów „diplomacja i dialog pozostają kluczowymi instrumentami rozwiązywania konfliktów międzynarodowych”¹⁶⁸. Dlatego też z zadowoleniem podchodzą do inicjatyw pokojowych prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskigo, jak i zasadniczo pozytywnie oceniają wysiłki państw Globalnego Południa na rzecz

163 16 lutego 2024 r. zostało podpisane przez prezydenta W. Zełenskigo i kanclerza O. Scholza porozumienie o współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa i długoterminowym wsparciu między Republiką Federalną Niemiec a Ukrainą (*Vereinbarung über Sicherheitszusammenarbeit und langfristige Unterstützung zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Ukraine*). Porozumienie obowiązuje przez okres dziesięciu lat od daty jego podpisania. Podkreślono w nim gotowość do dalszego zacieśniania stosunków dwustronnych we wszystkich obszarach. Niemcy zobowiązały się „udzielać Ukrainie stałego wsparcia tak długo, jak będzie to konieczne, aby pomóc jej w obronie, przywróceniu integralności terytorialnej w ramach uznanych przez społeczność międzynarodową granic oraz zabezpieczeniu jej wolnej i demokratycznej przyszłości [...]”. Porozumienie zakłada również, że „[...] będą współpracować w celu zapewnienia sprawnych sił zdolnych do obrony Ukrainy teraz i odstraszenia przyszłych agresji, poprzez dalsze zapewnianie wsparcia w zakresie bezpieczeństwa i nowoczesnego sprzętu wojskowego na lądzie, w powietrzu, na morzu i w cyberprzestrzeni – ze szczególnym uwzględnieniem obrony powietrznej, artylerii, pojazdów opancerzonych, w tym amunicji i innych kluczowych zdolności – oraz poprzez promowanie zwiększonej interoperacyjności z partnerami euroatlantyckimi”. W porozumieniu potwierdzono wsparcie Niemiec dla działań Ukrainy na drodze reform w związku z dążeniami do akcesji do UE i NATO oraz udzielenie wsparcia finansowego i militarnego w 2024 r. w wysokości 7,1 mld euro. Zob. <https://www.bundeskanzler.de/resource/blob/1832584/2260264/8efa1868839ede7609437b341d75c3c5/2024-02-16-ukraine-sicherheitsvereinbarung-deu-data.pdf?download=1> [dostęp: 30.06.2025].

164 SPD, *op. cit.*, s. 58.

165 *Ibidem*.

166 *Ibidem*.

167 *Ibidem*.

168 *Ibidem*.

zakończenia wojny w Ukrainie. Według SPD inicjatywy te zwiększają presję na Putina i „stoją na straży prawa międzynarodowego”¹⁶⁹. W związku z tym należy „rozważyć wszystkie opcje sprawiedliwego i trwałego pokoju”¹⁷⁰. Partia podkreślała, że suwerenność Ukrainy i jej uzasadnione interesy bezpieczeństwa muszą być trwale zagwarantowane podczas negocjacji. Wskazywała przy tym, że Niemcy powinny być gotowe do odegrania konstruktywnej roli w procesie dochodzenia do pokoju na Ukrainie¹⁷¹.

CDU i CSU podkreślały, że rosyjska agresja na Ukrainę poważnie zachwiała europejską architekturą bezpieczeństwa. W istocie reżim Władimira Putina „pogardza demokracją, prawami człowieka, prawem międzynarodowym i zasadami współistnienia”¹⁷², jego celem jest zaś nowy porządek świata, rządzący się „własnymi prawami”. Wobec tego dla chadeków „bezpieczeństwo Niemiec i Europy, w pokoju i wolności” to „sprawa najwyższej wagi”¹⁷³. Partie nie wykluczały, że jeśli Ukraina upadnie, to kolejne państwo europejskie będzie zagrożone rosyjskim atakiem. Dlatego też optowały za wspieraniem Ukrainy wszelkimi niezbędnymi środkami dyplomatycznymi, finansowymi i humanitarnymi, a także dostawami broni, chociaż nie odniosły się do kwestii przekazania Ukrainie pocisków manewrujących Taurus. Partie podkreślały również, że Ukraina musi móc korzystać ze swojego prawa do samoobrony¹⁷⁴.

Chadecy optowali za utworzeniem grupy kontaktowej ws. Ukrainy¹⁷⁵ tak, aby wraz z Francją, Polską i Zjednoczonym Królestwem opracować „wspólną strategię wspierania Ukrainy w jej dążeniu do pokoju, wolności i bezpieczeństwa”¹⁷⁶. Obejmuje to kwestię wiarygodnych gwarancji bezpieczeństwa dla Ukrainy, a w tym kontekście również roli NATO. Celem CDU i CSU jest proces pokojowy, w którym Ukraina uczestniczyłaby na równych prawach. Partie opowiedziały się za rozszerzeniem „sankcji wobec Rosji w sposób ukierunkowany i rygorystyczny”¹⁷⁷. Wysokie koszty ekonomiczne tej agresywnej wojny powinny bowiem „zmusić Putina do ponownego przemyślenia swojego stanowiska, a następnie do zakończenia działań wojennych”¹⁷⁸. Według

169 *Ibidem*.

170 *Ibidem*.

171 *Ibidem*.

172 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 45.

173 *Ibidem*.

174 *Ibidem*.

175 Warto odnotować, że utworzenie grupy kontaktowej, której celem byłoby opracowanie propozycji powojennego porządku europejskiego po wojnie na Ukrainie, zaproponował w mailu z 5 października 2024 r. kandydat CDU/CSU na kanclerza w wyborach do Bundestagu w 2025 r. Friedrich Merz. Zob. *Merz schlägt europäische Ukraine-Kontaktgruppe vor*, 5.10.2024, FAZ, <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/nachkriegsordnung-merz-will-europaeische-ukraine-kontaktgruppe-110028560.html> [dostęp: 30.06.2025].

176 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 45.

177 *Ibidem*.

178 *Ibidem*.

chadeków przystąpienie Ukrainy do UE leży w interesie bezpieczeństwa Niemiec i Europy. Niemniej jednak wszystkie kryteria muszą zostać spełnione, zanim akcesja Ukrainy będzie mogła nastąpić¹⁷⁹.

FDP prezentowała natomiast stanowisko, że nie należy odwlekać transferu pieniędzy i broni dla walczącej Ukrainy, „ponieważ zwycięstwo Rosji będzie droższe, a nasza wolność jest również bronią na Ukrainie”¹⁸⁰. W ocenie liberałów „prawdziwy pokój w Europie nadejdzie tylko wtedy, gdy agresywny kurs Putina okaże się nieskuteczny”¹⁸¹. W związku z tym Ukraina musi mieć możliwość obrony przed rosyjskimi atakami. FDP opowiedziała się za dalszym udzielaniem Ukrainie wszechstronnego wsparcia. W tym kontekście partia wyraziła również żądanie bezzwłocznej dostawy pocisków manewrujących Taurus. Liberałowie optowali za zapewnieniem odpowiedniego, stałego i sprawiedliwego finansowania wsparcia dla Ukrainy przez państwa NATO/UE/G7, zwłaszcza wykorzystanie w tym celu zamrożonych aktywów rosyjskich, w zakresie prawnie dopuszczalnym. W programie wyborczym FDP deklarowała, że jej celem jest przywrócenie integralności terytorialnej Ukrainy, jak też wyraziła poparcie dla jej przystąpienia do UE i NATO w przyszłości¹⁸².

Liberałowie potępił wojnę Rosji przeciwko Ukrainie, która „narusza prawo międzynarodowe”. Wobec tego domagali się ścigania rosyjskich zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni agresji. Ponadto konsekwentnie opowiadali się za sankcjami gospodarczymi wobec Rosji, jak też poparli środki wtórne wobec państw trzecich, które obchodzą sankcje nałożone na Federację Rosyjską. W programie wyborczym FDP zapisała, że „Rosja Putina jest naszym wrogiem”¹⁸³ i dlatego też nie jest możliwy powrót do *status quo* sprzed wojny agresywnej przeciwko Ukrainie. W tym kontekście FDP wyraziła poparcie dla planu uniezależnienia się Unii Europejskiej od dostaw rosyjskiej energii. Przypomniała także, że gazociągi Nord Stream 1 i 2 były „od samego początku geopolitycznym narzędziem Putina”¹⁸⁴. Liberałowie zamierzali wspierać rosyjskie społeczeństwo obywatelskie, jak też „wszystkich zaangażowanych w wolną, demokratyczną i pokojową Rosję”¹⁸⁵. Zdecydowanie potępił próby destabilizacji europejskich sąsiadów podejmowane przez Rosję¹⁸⁶.

Również Sojusz 90/Zieloni zadeklarowali długoterminowe wsparcie dla Ukrainy. Dla Zielonych pokój to coś więcej niż brak wojny – to „życie w wolności, bezpieczeństwie

179 *Ibidem*, s. 46.

180 FDP, *op. cit.*, s. 46.

181 *Ibidem*.

182 *Ibidem*.

183 *Ibidem*, s. 48.

184 *Ibidem*.

185 *Ibidem*.

186 *Ibidem*.

i godności¹⁸⁷. Dlatego też chcieli wziąć na siebie odpowiedzialność za kształtowanie trwałego, stabilnego porządku pokojowego w Europie, zwracając przy tym szczególną uwagę na partnerów graniczących z Rosją¹⁸⁸.

Według Zielonych Rosja Putina stanowi obecnie największe zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa w Europie. Dlatego też konieczne jest nowe strategiczne podejście do autorytarnej i coraz bardziej totalitarnej Rosji. Zmiany granic nie mogą zaś być realizowane przy użyciu siły militarnej. W ocenie partii, jeśli imperialne ambicje agresora przeważą nad prawem międzynarodowym, zagrożony będzie pokój na świecie. Wobec tego Zieloni zobowiązywali się do podjęcia działań, które uniemożliwią Rosji militarne zwycięstwo i zwiększą presję ekonomiczną na reżim Putina. W programie wyborczym partia poparła rozszerzenie sankcji wobec Rosji, które powinny objąć np. przemysł nuklearny tak, aby powstrzymać rosyjską agresję. Prezentowali stanowisko, że UE i jej państwa członkowskie powinny podjąć zdecydowane działania wobec podmiotów obchodzących sankcje nałożone na Rosję. Ponadto Zieloni zapowiedzieli zbadanie czy zamrożone rosyjskie aktywa mogą zostać wykorzystane do wspierania Ukrainy w sposób zgodny z prawem¹⁸⁹.

Die Linke wyraziła wsparcie dla narodu Ukrainy i Rosji oraz opowiedziała się za pomocą humanitarną, a także inicjatywami dyplomatycznymi na rzecz zawieszenia broni. Potępiła agresję Rosji na Ukrainę, która „narusza prawo międzynarodowe” i wzywała do natychmiastowego jej powstrzymania, stwierdzając, że „wojska rosyjskie nie mają prawa przebywać na Ukrainie”¹⁹⁰. W programie wyborczym partia deklarowała poszanowanie prawa narodu ukraińskiego do samoobrony. Ponadto nawoływała do zmiany strategii, wskazując, iż w miejsce coraz większych dostaw broni, potrzeba wspólnej inicjatywy rządu federalnego i Unii Europejskiej we współpracy z Chinami, Brazylią i innymi państwami Globalnego Południa, aby skłonić Rosję i Ukrainę do negocjacji pokojowych. Lewica opowiadała się za „bardziej ukierunkowanymi” sankcjami, tzn. skierowanymi przeciwko aparatowi władzy Putina i kompleksowi wojskowo-przemysłowemu, a tym samym przeciwko jego zdolności do prowadzenia wojny. Partia zwracała uwagę, że sankcje nałożone zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych mogą być instrumentem nacisku na rzecz osiągnięcia sprawiedliwego pokoju dla Ukrainy. Ponadto w ocenie Lewicy sankcje wobec osób, które bezpośrednio lub pośrednio uczestniczyły w zbrodniach wojennych na Ukrainie, mogą również pomóc w budowaniu presji dyplomatycznej na Rosję¹⁹¹.

187 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 145.

188 *Ibidem*.

189 *Ibidem*.

190 Die Linke, *op. cit.*, s. 21.

191 *Ibidem*, s. 21-22.

Die Linke wyraziła przekonanie, że aby umożliwić proces pokojowy w Ukrainie, rząd federalny powinien poprzeć inicjatywy Chin czy też Brazylii i aktywnie zaangażować się we wspólną ofensywę dyplomatyczną, wspieraną przez ukierunkowane sankcje¹⁹². W tym kontekście partia opowiedziała się za regularnym przeglądem praktyki nakładania sankcji, jednocześnie wyraziła sprzeciw wobec dostaw broni do stref objętych działaniem wojennymi i kryzysami. Die Linke proponowała, aby międzynarodowa grupa kontaktowa przygotowała negocjacje, zajmując się konkretnymi tematami i opracowując propozycje kompromisowe. I dodawała, że rezultatem procesu pokojowego powinny być trwałe gwarancje bezpieczeństwa¹⁹³.

Według AfD wojna w Ukrainie podważyła europejski porządek pokojowy. Niemniej jednak w programie wyborczym partia podkreśliła, że Ukraina w przyszłości powinna być państwem neutralnym, pozostającym poza strukturami NATO i UE. AfD zwracała uwagę, że Rosja była przez dziesięciolecia niezawodnym dostawcą i gwarantem przystępnego cenowo zaopatrzenia w energię, motoru napędowego niemieckiej gospodarki. Partia postulowała przywrócenie nieprzerwanego handlu z Rosją, który miałby objąć również natychmiastowe zniesienie sankcji gospodarczych wobec Rosji i naprawę uszkodzonych nitek gazociągów Nord Stream 1 i 2¹⁹⁴.

Sojusz Sahry Wageknecht określał wojnę agresywną przeciwko Ukrainie jako „wojnę zastępczą między Rosją a Stanami Zjednoczonymi”¹⁹⁵, która w każdej chwili może przerodzić się w wojnę światową. Zdecydowanie potępił rosyjski atak na Ukrainę, aczkolwiek wyraził przekonanie, że wojny można było uniknąć bądź już ją zakończyć poprzez negocjacje¹⁹⁶.

Według BSW decyzja prezydenta Joe Bidena pozwalająca Ukrainie atakować cele w głębi Rosji przy użyciu broni dostarczanej przez USA zapoczątkowała nową dynamikę eskalacji wojny, która stwarza poważne ryzyko dla całej Europy. W odniesieniu do obietnicy prezydenta D. Trumpa szybkiego zakończenia wojny na Ukrainie partia podkreślała, że „czas pokaże czy jej dotrzyma”¹⁹⁷, Niemcy i Europa powinny zaś podjąć własne inicjatywy pokojowe. Sojusz Sahry Wagenknecht wzywał do zwiększenia wysiłków na rzecz osiągnięcia zawieszenia broni bez warunków wstępnych. Przyszły rząd federalny powinien wesprzeć wysiłki dyplomatyczne Chin i państw Globalnego Południa oraz dołożyć wszelkich starań, aby rozpocząć negocjacje w sprawie „realistycznego planu pokojowego”¹⁹⁸.

192 *Ibidem*, s. 23.

193 *Ibidem*.

194 AfD, *op. cit.*, s. 91-92.

195 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 6.

196 *Ibidem*.

197 *Ibidem*, s. 7.

198 *Ibidem*.

BSW jednoznacznie wykluczał dostawy pocisków manewrujących Taurus i krytycznie oceniał wypowiedzi Friedricha Merza, Christiana Lindnera i Roberta Habecka o przekazaniu ich Ukrainie, aby mogły zostać użyte do ataków na cele w głębi Rosji. Według BSW byłoby to *de facto* wypowiedzeniem wojny przez Niemcy Rosji – mocarstwu posiadającemu broń jądrową. Partia zwracała uwagę, że kanclerz O. Scholz był jak dotąd przeciwny dostarczeniu pocisków Taurus, jednak w kwestii pomocy militarnej dla Ukrainy ustępował pod presją Waszyngtonu, wobec tego „nie można na nim polegać”¹⁹⁹, zwłaszcza że inni członkowie SPD są otwarci na dostawy tych pocisków²⁰⁰.

W programie wyborczym Sojusz Sahry Wagenknecht wyartykułował sprzeciw wobec „wydawania pieniędzy niemieckich podatników”²⁰¹, które przedłużają wojnę w Ukrainie. Oceniał przy tym, że wysiłki zmierzające do osiągnięcia zawieszenia broni były dotychczas sabotowane lub nie były poważnie traktowane. Co więcej, Ukraina nie zyskała lepszej pozycji negocjacyjnej poprzez kontynuowanie wojny, a wręcz przeciwnie. Partia postulowała podjęcie próby wznowienia negocjacji stambulskich z wiosny 2022 roku, które jej zdaniem „zostały zerwane pod presją Zachodu”²⁰², a następnie doprowadzenie ich do efektywnego zakończenia²⁰³.

4.2. Bliski Wschód

W programie wyborczym SPD potępiła atak Hamasu (od 2007 roku sprawujący kontrolę nad Strefą Gazy) na Izrael 7 października 2023 roku, zaznaczając, że „była to największa masakra Żydów od czasów Zagłady”²⁰⁴. Partia domagała się natychmiastowego uwolnienia wszystkich zakładników przetrzymywanych przez Hamas od ich uprowadzenia 7 października 2023 roku. Dla SPD prawo Izraela do istnienia i jego bezpieczeństwa są nienegocjowalne i stanowią niemiecką rację stanu. Akcentując prawo Izraela do samoobrony, podkreśliła jednocześnie, że „zgodnie z międzynarodowym prawem humanitarnym Izrael jest zobowiązany do zapewnienia proporcjonalności w akcji odwetowej i ochrony ludności cywilnej”²⁰⁵. W związku z dużą liczbą ofiar wśród ludności cywilnej w Strefie Gazy, z których większość stanowią kobiety i dzieci, oraz rozmiarem zniszczeń infrastruktury cywilnej, socjaldemokraci wzywali do natychmiastowego zawieszenia broni i pozytywnie oceniali międzynarodowe wysiłki na rzecz jego realizacji. W ocenie SPD sytuacja humanitarna w Strefie Gazy jest niedopuszczalna, dlatego też nawoływała do zapewnienia nieograniczonego dostępu

199 *Ibidem*.

200 *Ibidem*.

201 *Ibidem*.

202 *Ibidem*.

203 *Ibidem*.

204 SPD, *op. cit.*, s. 62.

205 *Ibidem*.

mieszkańców Strefy Gazy do konwojów z pomocą humanitarną. Partia optowała za rozwiązaniem dwupaństwowym: Izrael i zreformowana Autonomia Palestyńska, która powinna przejąć administrację cywilną w Strefie Gazy, gdyż „Strefa Gaza nie może już dłużej stanowić zagrożenia dla Izraela”²⁰⁶. SPD poparła cel pokojowego współistnienia dwóch suwerennych państw, tylko bowiem „perspektywa polityczna może zapewnić trwałe bezpieczeństwo Izraela”²⁰⁷. Solidarność z Izraelem i przestrzeganie prawa międzynarodowego pozostają dla socjaldemokratów historycznym zobowiązaniem, choć jednocześnie partia sprzeciwiła się „nielegalnej budowie osiedli izraelskich na terytoriach palestyńskich naruszającej prawo międzynarodowe”²⁰⁸, jak też odrzuciła plany aneksji terytoriów na Zachodnim Brzegu i w Strefie Gazy²⁰⁹. W programie wyborczym nie znalazł się zapis odnośnie do stanowiska SPD w zakresie eksportu broni do Izraela. Odnosząc się do sytuacji w Libanie, SPD podkreśliła, że rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1701 z 2006 roku mająca zakończyć wojnę między Izraelem a Hezbollahem powinna być przestrzegana przez wszystkie strony konfliktu²¹⁰.

Według socjaldemokratów reżim w Iranie przyczynia się do eskalacji sytuacji na Bliskim Wschodzie, ponosi współodpowiedzialność za wiele obecnych konfliktów i kryzysów na świecie oraz nasila represje wobec dysydentów, zwłaszcza kobiet walczących o swoje prawa i wolność. Dlatego też partia wyraziła poparcie dla międzynarodowych sankcji wobec Iranu i domagała się umieszczenia Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej na unijnej liście organizacji terrorystycznych²¹¹.

SPD podkreśliła, że będzie wspierać transformację polityczną i perspektywę odbudowy państwa syryjskiego. Przy czym kluczowe znaczenie przypisała ochronie i udziałowi licznych grup religijnych, etnicznych i wyznaniowych; przestrzeganiu praw człowieka, zwłaszcza praw kobiet; nieograniczonemu dostępowi do pomocy humanitarnej oraz środkiem zapobiegającym wykorzystywaniu Syrii jako bazy terrorystów lub zagrożenia dla sąsiadów²¹².

²⁰⁶ *Ibidem*.

²⁰⁷ *Ibidem*.

²⁰⁸ *Ibidem*.

²⁰⁹ *Ibidem*.

²¹⁰ *Ibidem*. Rezolucja nr 1701 Rady Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych z dnia 11 sierpnia 2006 r. miała zakończyć toczącą się wówczas wojnę między Izraelem a Hezbollahem (drugą wojnę libańską). Wzywała m.in. do całkowitego zaprzestania działań wojennych, wycofania wszystkich wojsk izraelskich z południowego Libanu, rozbrojenia Hezbollahu i innych grup zbrojnych oraz zapewnienia wyłącznej władzy regularnej armii libańskiej i wojskom UNIFIL w Libanie. Na obszarze między granicą z Izraelem a rzeką Litani miała być obecna tylko libańska armia oraz siły misji pokojowej ONZ. Zob. *Resolution 1701 (2006) Adopted by the Security Council at its 5511th meeting, on 11 August 2006*, United Nations Security Council, S/RES/1701 (2006), [https://docs.un.org/en/S/RES/1701\(2006\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1701(2006)) [dostęp: 30.06.2015].

²¹¹ SPD, *op. cit.*, s. 62-63.

²¹² *Ibidem*, s. 63.

CDU i CSU zadeklarowały w programie wyborczym, że „przyjaźń z Izraelem jest niezachwiana”²¹³, Niemcy ponoszą bowiem szczególną odpowiedzialność za istnienie i bezpieczeństwo Izraela. Co więcej, bezpieczeństwo Izraela jest i pozostaje niemiecką racją stanu. Chadecy popierają prawo Izraela do „samoobrony przed terroryzmem, który zagraża Izraelowi z różnych stron”²¹⁴. Dodawali, że w interesie RFN jest wspieranie jedynej demokracji na Bliskim Wschodzie. Dlatego też partia zamierzała „wspierać Izrael militarnie i położyć kres wszelkim blokadom eksportowym”²¹⁵. Celem musi być trwały pokój na Bliskim Wschodzie, stąd poparcie chadeków dla rozwiązania dwupaństwowego, które umożliwi pokojowe współistnienie Izraelczyków i Palestyńczyków. Jednocześnie partia optowała za rozszerzeniem porozumień abrahamowych, które stanowią przełom dla pojednania między Izraelem a państwami arabskimi²¹⁶.

CDU i CSU postulowały „więcej realizmu i stanowczości w polityce wobec Iranu”²¹⁷, jako że jest największym zagrożeniem dla państwa Izrael, jak również dla pokoju na świecie. Chadecy wyrazili zamiar zwiększenia presji, likwidację luk w sankcjach wobec Iranu, zapewnienia ukierunkowanego wsparcia obrońców praw człowieka, zwłaszcza kobiet, i ukrócenie niebezpiecznych wpływów irańskiego reżimu w Niemczech²¹⁸.

Według FDP „zdradziecki” atak terrorystyczny Hamasu na Izrael 7 października 2023 roku ponownie zaognił konflikt na Bliskim Wschodzie, co może mieć poważne konsekwencje dla całego regionu i państw sąsiednich. Liberałowie podkreślili przy tym, że Niemcy muszą aktywnie włączyć się w wysiłki UE na rzecz znalezienia długoterminowego, pokojowego rozwiązania politycznego dla Bliskiego Wschodu, wspólnie ze Stanami Zjednoczonymi i innymi partnerami, a także wszystkimi zainteresowanymi państwami regionu²¹⁹. Dla FDP „istnienie i bezpieczeństwo Izraela są niemiecką racją stanu i nieodzownym filarem polityki zagranicznej i bezpieczeństwa RFN”²²⁰. Partia podkreślała, że Niemcy ponoszą historyczną odpowiedzialność za bezpieczeństwo Izraela, dlatego też powinny „zapewnić Izraelowi wszystko, czego potrzebuje do korzystania z prawa do samoobrony, gwarantowanego prawem międzynarodowym”²²¹.

213 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 47.

214 *Ibidem*.

215 *Ibidem*.

216 *Ibidem*. 15 września 2020 r. zostały podpisane *Traktat o pokoju, relacjach dyplomatycznych i pełnej normalizacji między Izraelem a Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi, Deklaracja o pokoju między Izraelem a Bahrajnem*, a także *Porozumienia Abrahamowe – deklaracja wspólna Izraela, ZEA, Bahrajnu oraz USA „jako świadka”*. K. Zielińska, M. Matusiak, *Przełom w relacjach Izraela z ZEA i Bahrajnem*, 16.09.2020, Analizy OSW, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-09-16/przelom-w-relacjach-izraela-z-zea-i-bahrajnem> [dostęp: 30.06.2025].

217 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 48.

218 *Ibidem*.

219 FDP, *op. cit.*, s. 49.

220 *Ibidem*.

221 *Ibidem*.

Według liberałów eksport broni jest narzędziem polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. W związku z tym wyrazili przekonanie, że Izrael powinien być traktowany na równi z państwami NATO w kwestii eksportu broni. Podobnie jak socjaldemokraci i chadecy, FDP opowiedziała się za rozwiązaniem dwupaństwowym, które trwale zagwarantuje bezpieczeństwo Izraela, oraz umożliwi utworzenie suwerennego, demokratycznego i trwałego państwa palestyńskiego²²². Ponadto partia postulowała bardziej konsekwentne zwalczanie antysemityzmu w RFN niezależnie od jego pochodzenia. Aby to osiągnąć, władze muszą identyfikować wszelkie formy antysemityzmu na wczesnym etapie. FDP zaznaczyła przy tym, że środki publiczne nie powinny być przeznaczone na organizacje i projekty, które kwestionują prawo Izraela do istnienia. Ponadto opowiadała się za wprowadzeniem większej liczby zakazów działalności i organizacji antysemickich²²³.

Dla Sojuszu 90/Zielonych prawo Izraela do istnienia jest niekwestionowane, podobnie prawo Izraela do obrony zgodnie z prawem międzynarodowym. Zieloni deklARowali stanie na straży bezpieczeństwa zarówno Izraelczyków, jak i Palestyńczyków²²⁴. Zaznaczyli, że trwałe bezpieczeństwo Izraelczyków i Palestyńczyków jest możliwe jedynie poprzez proces polityczny i rozwiązanie dwupaństwowe oparte na granicach z 1967 roku. Jednocześnie potępli plany budowy osiedli żydowskich i aneksji przez rząd Izraela, które naruszają prawo Palestyńczyków do samostanowienia, a także przemoc ze strony osadników. Odwołując się do historii Niemiec, która nakłada na to państwo obowiązek obrony międzynarodowego prawa humanitarnego, Zieloni wskazali na zaangażowanie na rzecz uwolnienia zakładników przetrzymywanych przez Hamas, ochronę ludności cywilnej, dotarcie pomocy humanitarnej do Strefy Gazy i osiągnięcie celu zawieszenia broni między Izraelem a Hamasem. Partia akcentowała, że zbyt wielu cywilów w Strefie Gazy straciło życie, co było również częścią „cynicznych kalkulacji” Hamasu, którego bojownicy ukryli się wśród ludności cywilnej. Jak również zwracała uwagę, że pomimo wysiłków ONZ i organizacji pomocowych, ludności w Strefie Gazie brakuje niemal wszystkiego, czego potrzebuje do przetrwania²²⁵.

Zieloni prezentowali przekonanie, że porozumienia o zawieszeniu broni między Izraelem a Hamasem dają szansę na poprawę sytuacji humanitarnej i powinny zostać w pełni wdrożone, aby „cierpienie po obu stronach mogło wreszcie się zakończyć”²²⁶. Deklarowali, że Izrael musi być w stanie bronić siebie i swoich obywateli przed terrorem Hamasu i raketami reżimu irańskiego oraz jego poplecznikami w regionie. Nie jest to

222 *Ibidem*, s. 49-50.

223 *Ibidem*, s. 50.

224 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 146.

225 *Ibidem*, s. 147.

226 *Ibidem*.

jednak według Zielonych „pusty czek” na eksport broni. Partia zamierzała powiązać eksport broni do Izraela, w indywidualnych przypadkach, z ochroną ludności cywilnej: „każda decyzja dotycząca eksportu broni musi być zgodna z międzynarodowym prawem humanitarnym. Jeśli ochrona ludności cywilnej nie zostanie w wystarczającym stopniu uwzględniona w indywidualnych przypadkach, taka broń może nie zostać wyeksportowana”²²⁷.

Sojusz 90/Zieloni potwierdzili zaangażowanie w konsekwentne wdrażanie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1701 i stabilizację Libanu²²⁸.

W odniesieniu do Syrii Zieloni wyrazili poparcie dla wysiłków na rzecz pokojowego i demokratycznego procesu transformacji, który angażuje wszystkich Syryjczyków – niezależnie od wyznania, pochodzenia etnicznego i płci – w proces polityczny, gwarantuje im prawa i zapewnia ochronę. Aby umożliwić taki proces, Sojusz 90/Zieloni oczekiwali, że państwa sąsiednie uszanują prawo Syrii do samostanowienia, suwerenności i integralności terytorialnej²²⁹. Według Zielonych dla pokojowej i inkluzywnej przyszłości Syrii ważne jest, aby zbadać poważne naruszenia praw człowieka, sprawców zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości należy zaś postawić przed sądem. Partia zadeklarowała dołożenie wszelkich starań, aby Syria stała się stabilnym, wolnym i pokojowym państwem, do którego osoby, które znalazły schronienie w RFN, będą mogły bezpiecznie powrócić. Obejmuje to dalsze świadczenie pomocy humanitarnej, wspieranie odbudowy i zniesienie obowiązujących sankcji gospodarczych UE, aby wesprzeć „nowy początek” w Syrii i trwałą stabilność w regionie. Sojusz 90/Zieloni stali na stanowisku, że w związku z niepewnością co do rozwoju sytuacji w Syrii po upadku reżimu Baszara al-Asada, żądania repatriacji Syryjczyków są niewłaściwe²³⁰.

W związku z tym, że reżim irański dopuszcza się masowych naruszeń praw człowieka i destabilizuje cały region, w tym za pośrednictwem takich podmiotów jak Hezbollah, Hamas i Huti, Sojusz 90/Zieloni zadeklarowali stałe weryfikowanie i udoskonalanie sankcji wobec osób odpowiedzialnych oraz ścisłe monitorowanie ich przestrzegania. Podkreślili przy tym, że celem polityki sankcji jest uderzenie w irański aparat władzy, a nie w naród irański. Ponadto partia opowiedziała się za wpisaniem Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej na unijną listę organizacji terrorystycznych oraz za konieczne uznać dalsze wspólne wysiłki dyplomatyczne w celu uwolnienia więźniów politycznych i niedopuszczenia do uzyskania broni jądrowej przez Iran²³¹.

227 *Ibidem*.

228 *Ibidem*.

229 *Ibidem*, s. 147-148.

230 *Ibidem*, s. 148.

231 *Ibidem*.

Die Linke stała na stanowisku, że konflikt na Bliskim Wschodzie może mieć tylko rozwiązanie polityczne, a nie militarne, gdyż „żadna zbrodnia przeciwko prawom człowieka nie może być nigdy wykorzystywana jako usprawiedliwienie dla innej”²³². Partia zwracała uwagę, że śmierć dziesiątek tysięcy cywilów, w tym wielu dzieci, zniszczenie znacznej części infrastruktury i głód ludności nie mają nic wspólnego z uzasadnioną samoobroną. Zaznaczała przy tym, że okupacja palestyńskich terytoriów nie usprawiedliwia nieludzkiego terronu Hamasu, podobnie jak wydarzenia z 7 października 2023 roku nie usprawiedliwiają łamania prawa międzynarodowego przez armię izraelską w Strefie Gazy i Libanie. Die Linke artykułowała potrzebę wsparcia przez RFN wysiłków Międzynarodowego Trybunału Karnego w zakresie badania i ścigania zbrodni popełnionych w wojnie na Bliskim Wschodzie, zgodnie z zobowiązaniami wynikającymi z traktatu. Partia optowała za wykonaniem nakazów aresztowania premiera Izraela Benjamina Netanjahu, byłego ministra obrony Joawa Gallanta i przywódców Hamasu²³³. Die Linke akcentowała zaangażowanie w realizację postulatów zawartych w opinii prawnej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości dotyczącej izraelskiej polityki okupacyjnej, jak też nawoływała do zakończenia okupacji i budowy żydowskich osiedli²³⁴. Ponadto postulowała podjęcie inicjatyw dyplomatycznych, które w konsekwencji doprowadzą do natychmiastowego zawieszenia broni, a następnie trwałego pokoju w Izraelu i Palestynie. Partia domagała się zaprzestania przez RFN eksportu broni do Izraela, uznania Palestyny za niepodległe państwo w granicach z 1967 roku oraz wywierania presji politycznej ze strony rządu federalnego na państwa regionu, aby uznały Izrael za państwo (rozwiązanie dwupaństwowe)²³⁵.

Die Linke prezentowała stanowisko, że po upadku reżimu Baszszara al-Asada w Syrii „ludność potrzebuje demokratycznych wyborów; prawa człowieka i prawa podstawowe muszą zaś zostać zagwarantowane”²³⁶. Partia popierała zakończenie walk między regionalnymi milicjami i zagwarantowanie autonomii obszarów kurdyjskich (Autonomiczna Administracja Północnej i Wschodniej Syrii, AANES; Rożawa). Ponadto postulowała wywarcie przez UE i NATO presji na rząd turecki, aby ten nie wspierał wojny domowej przeciwko terytoriom kurdyjskim. W ocenie Die Linke celem ataków z Turcji jest uniemożliwienie realizacji demokratycznego modelu społecznego w Autonomicznej Administracji Północnej i Wschodniej Syrii. Partia deklarowała, że „jest zdecydowana położyć kres atakom, które naruszają prawo międzynarodowe”²³⁷ i w związku z tym domagała się wstrzymania eksportu broni z Niemiec do Turcji.

232 Die Linke, *op. cit.*, s. 22-23.

233 *Ibidem*.

234 *Ibidem*, s. 22.

235 *Ibidem*, s. 23.

236 *Ibidem*, s. 22.

237 *Ibidem*.

Ponadto Die Linke postulowała nawiązanie przez RFN stosunków dyplomatycznych z AANES, co miało być równoznaczne ze wspieraniem pokojowych relacji, rozwoju demokracji i stabilności w tym regionie świata²³⁸.

W programie wyborczym Alternatywy dla Niemiec odnaleźć można kilka ogólnych uwag na temat Bliskiego Wschodu. Według partii, mimo iż Turcja nie jest kulturowo częścią Europy, pozostaje ważnym partnerem strategicznym i gospodarczym. AfD odrzucała ingerencję w sprawy wewnętrzne w RFN poprzez ideologiczne lub finansowe wsparcie ze strony islamistycznych i nacjonalistycznych grup z zagranicy. Partia wyraziła przekonanie, że droga do pokoju na Bliskim Wschodzie nie prowadzi przez terroryzm, wojnę ani interwencję międzynarodową, lecz przez środki budowy zaufania. Celem AfD jest sprawiedliwy pokój na Bliskim Wschodzie oparty na prawie międzynarodowym, równości i wzajemnym uznaniu. Partia zaznaczyła, że „głównym interesem jest zapobieganie nowym masowym migracjom i wojny na Bliskim Wschodzie”²³⁹. AfD nie podniosła w programie wyborczym kwestii Izraela w niemieckiej racji stanu, jak też nie użyła terminu „rozwiązanie dwupaństwowe”.

Również Sojusz Sahry Wagenknecht potępił atak na Izrael, przeprowadzony przez Hamas 7 października 2023 roku, akcentując przy tym, że nie usprawiedliwia on bezwzględnej kampanii odwetowej oraz eksterminacji kobiet i dzieci w Strefie Gazy, prowadzonej przez rząd Benjamina Netanjahu. BSW konstatawał, że zbrodnie wojenne popełnione na ludności cywilnej w Strefie Gazy, na Zachodnim Brzegu i w Libanie słusznie budzą oburzenie na świecie. Partia krytycznie oceniła fakt, iż pomimo oskarżeń o ludobójstwo wobec Izraela przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości w związku z działaniami zbrojnymi Izraela w Strefie Gazy w RFN nadal dominuje „racja stanu” w odniesieniu do Izraela, co wiąże się z bezkrytyczną solidarnością z rządem Netanjahu. W tym kontekście BSW powołał się na tzw. rezolucję o antysemityzmie, przegłosowaną w Bundestagu 7 listopada 2024 roku²⁴⁰, jako przykład zawężania zakresu debaty politycznej i utożsamiania w znacznej mierze krytyki Izraela z antysemityzmem²⁴¹. Partia zaznaczała, że rozróżnia oczywistą ochronę życia Żydów w Niemczech od obiektywnie koniecznej krytyki stanowiska rządu Izraela. Ponadto BSW domagał się natychmiastowego wstrzymania dostaw broni do Izraela²⁴². Według partii pokój na Bliskim Wschodzie można osiągnąć pod warunkiem uwzględnienia interesów wszystkich stron i jeśli wojna zakończy się

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ AfD, *op. cit.*, s. 92.

²⁴⁰ Zob. Deutscher Bundestag, *Bundestag stimmt mit breiter Mehrheit für Antrag gegen Judenhass*, 7.11.2024, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw45-de-juedisches-leben-1027708> [dostęp: 30.06.2025].

²⁴¹ Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 7.

²⁴² *Ibidem*, s. 8.

tylko w ramach negocjacji. Sojusz Sahry Wagenknecht przekonywał, że terroryzmu islamskiego nie można pokonać terrorem, działania Izraela podsycają zaś nienawiść w świecie arabskim, a spiralę przemocy można przerwać uwzględniając interesy Palestyńczyków. Partia domagała się natychmiastowego zawieszenia broni i negocjacji w sprawie rozwiązania dwupaństwowego²⁴³.

5. Obronność

5.1. NATO i współpraca transatlantycka

SPD, odwołując się do zwiększenia wydatków RFN na obronność do ponad 2% PKB, deklarowała, że nadal będzie opowiadać się za zrównoważonym finansowaniem obronności w wysokości co najmniej 2% PKB²⁴⁴. Zaznaczając, że NATO jest filarem partnerstwa transatlantyckiego i ma kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa europejskiego, partia zwróciła uwagę, że należy się spodziewać, że Stany Zjednoczone nie będą już ponosiły głównego ciężaru obrony Europy. Według socjaldemokratów o gotowości RFN do wzięcia na siebie większej odpowiedzialności za obronę Sojuszu świadczą decyzje o ulokowaniu Dowództwa Grupy Zadaniowej Bałtyk w Rostocku²⁴⁵, opracowaniu wspólnie z europejskimi sojusznikami nowego programu budowy zdolności do precyzyjnych uderzeń dalekiego zasięgu (ELSA) i o uruchomieniu Europejskiej Inicjatywy Tarczy Powietrznej (ESSI)²⁴⁶. W ocenie partii rozmieszczenie amerykańskiej broni średniego zasięgu w zachodnich Niemczech jest „reakcją na obecną sytuację bezpieczeństwa”²⁴⁷. SPD optowała jednocześnie za kontrolą zbrojeń i zapowiedziała kontynuowanie dyskusji na temat „konstruktywnych podejść” do tego zagadnienia w ramach NATO. Prezentowała stanowisko, iż ze względu na swoje położenie geograficzne w Europie, Niemcy powinny rozwijać się jako hub logistyczny, umożliwiający Sojuszowi szybką i skoordynowaną reakcję na wyzwania bezpieczeństwa w regionie. SPD zwracała uwagę, że poprzez brygadę Litwa²⁴⁸ pierwszy raz w historii żołnierze

²⁴³ *Ibidem*.

²⁴⁴ SPD, *op. cit.*, s. 57.

²⁴⁵ Dowództwo Grupy Zadaniowej Bałtyk (*Command Task Force Baltic, CTF Baltic*), które przejęło dowodzenie siłami NATO na Morzu Bałtyckim, powstało na bazie dowództwa operacyjnego niemieckiej marynarki DEU MARFOR w Rostocku. Zob. D. Jakubczak, *Niemcy. Minister obrony otwiera placówkę NATO w Rostocku*, <https://www.dw.com/pl/niemcy-minister-obrony-otwiera-plac%C3%B3wk%C4%99-nato-w-rostocku/a-70554170> [dostęp: 30.06.2025].

²⁴⁶ SPD, *op. cit.*, s. 57.

²⁴⁷ *Ibidem*, s. 58.

²⁴⁸ 18 grudnia 2023 r. ministrowie obrony RFN i Litwy – Boris Pistorius i Arvydas Anušauskas – podpisali w Wilnie tzw. mapę drogową rozmieszczenia niemieckiej brygady na Litwie („Brygada Litwa”). W latach 2025-2026 ma być rozlokowana większość pododdziałów, brygada ma zaś osiągnąć pełną gotowość operacyjną do końca 2027 r. 22 maja 2025 r. w Wilnie odbyła się uroczysta inauguracja nowej 45. Brygady Pancерnej, czyli Brygady Litwa, z udziałem prezydenta Litwy Gitanasa Nausėdy,

niemieccy będą stacjonować na stałe za granicą, co utwierdza sojuszników w przekonaniu, że mogą polegać na RFN. W związku z tym zapowiedziała, że będzie „wspierać jej tworzenie i organizację w zakresie wyposażenia, finansowania i zapotrzebowania kadrowego”²⁴⁹. Dla SPD Stany Zjednoczone pozostają najbliższym pozaeuropejskim partnerem RFN. W programie wyborczym partia deklarowała gotowość kontynuowania bliskiej współpracy transatlantyckiej. Dodawała przy tym, że rosyjska wojna przeciw Ukrainie podkreśliła wartość sojuszu transatlantyckiego i jednocześnie pokazała potrzebę większej niezależności Europy w polityce bezpieczeństwa. SPD zwróciła uwagę na stale rosnące zagrożenie działań protekcyjnych ze strony USA oraz zapewniła o dołożeniu wszelkich starań, aby zlikwidować bariery handlowe i uniknąć „wyścigu na subsydia” ze Stanami Zjednoczonymi. W związku z tym ważne jest, aby Europa zyskała na sile gospodarczej dzięki ofensywie inwestycyjnej i innowacyjnej w zakresie technologii przyszłości²⁵⁰.

CDU i CSU deklarowały w programie wyborczym, że Stany Zjednoczone były, są i pozostaną najważniejszym pozaeuropejskim sojusznikiem Niemiec. Zaznaczyły przy tym, że „nasze narody łączy długotrwała przyjaźń. Nasze państwa podzielają wspólne wartości, interesy i, jako członkowie NATO, wspólne zobowiązanie do ochrony”²⁵¹. Chadeccy zapewniali, że nie zamierzają rezygnować z partnerstwa transatlantyckiego ze Stanami Zjednoczonymi, lecz je pogłębiać tak, aby „wspólnie działać na rzecz bezpieczeństwa, wolności i pokoju na świecie”²⁵². Partie postulowały rozpoczęcie dialogu strategicznego na wysokim szczeblu, służącemu lepszej koordynacji działań²⁵³. CDU i CSU przekonywały o „bezwartkowym zaangażowaniu w transatlantycki sojusz obronny”, który gwarantuje pokój, wolność i bezpieczeństwo RFN od ponad 75 lat. Chadeccy postulowali, aby Europa zwiększyła swoją niezależność w zakresie zdolności obronnych w ramach partnerstwa transatlantyckiego, i wraz z NATO, jako sojuszem obronnym opartym na wartościach, gwarantować pokój, wolność i bezpieczeństwo²⁵⁴.

Partie chadeckie zwracały uwagę, że niezawodnie i trwale wypełniają zobowiązania NATO dotyczące finansowania obrony. Dlatego też cel 2% PKB stanowi dla nich dolną

kanclerza Niemiec Friedricha Merza, oraz ministra obrony Litwy, Dovilė Šakalienė i Niemiec, Borisa Pistoriusa. Zob. J. Gotkowska, J. Graca, *Niemiecka „Brygada Litwa”*, „Analizy OSW”, 22.12.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-12-22/niemiecka-brygada-litwa> [dostęp: 30.07.2025]; N. Werkhäuser, *Brygada Bundeswehry już na Litwie: docelowo 5 tys. osób*, 22.05.2025, DW, <https://www.dw.com/pl/nowa-brygada-bundeswehry-ju%C5%BC-na-litwie-docelowo-5-tys-%C5%BCo%C5%82nierz/a-72626174> [dostęp: 30.07.2025].

249 SPD, *op. cit.*, s. 58.

250 *Ibidem*, s. 61.

251 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 46.

252 *Ibidem*.

253 *Ibidem*.

254 *Ibidem*, s. 50.

granicę wydatków na obronę, „umożliwiając pełną gotowość operacyjną Bundeswehry z pełnym wyposażeniem personalnym i materiałowym”²⁵⁵. Ponadto wyraziły poparcie dla programu NATO współdzielenia broni jądrowej, co stanowi niezbędny element odstraszania i bezpieczeństwa w ramach Sojuszu. Chadecy optowali za wzmocnieniem europejskiej obronności, i wyrazili zamiar zintegrowania Bundeswehry, wraz z innymi europejskimi siłami zbrojnymi, w ramach unii obronnej osadzonej w strukturach NATO. Zamierzali w to włączyć również Zjednoczone Królestwo. Partie z zadowoleniem przyjęły zapowiedź USA o rozmieszczeniu systemów uzbrojenia dalekiego zasięgu w RFN, które jest w ich ocenie logiczną odpowiedzią na remilitaryzację Rosji i wnosi znaczący wkład w wiarygodne odstraszanie²⁵⁶.

FDP podkreślała w programie wyborczym, że Niemcy potrzebują silnych sojuszy, aby sprostać wyzwaniom polityki zagranicznej. Partia zapewniała o trwaniu „przy sojuszach, takich jak transatlantycka przyjaźń ze Stanami Zjednoczonymi i NATO, niezależnie od tego jaki prezydent zasiada w Białym Domu”²⁵⁷. Co więcej, liberałowie stwierdzili, że nawet po reelekcji D. Trumpa na prezydenta Stany Zjednoczone pozostają najbliższym sojusznikiem i partnerem RFN. Podkreślali również konieczność wykazania się przez Niemcy zdolnością do działania, zarówno w ramach UE, jak i NATO²⁵⁸. FDP zaznaczała, że Niemcy i ich europejscy partnerzy powinni wziąć na siebie większą odpowiedzialność za obronę własną i sojuszników oraz być w stanie zapewnić wiarygodny środek odstraszania w zakresie polityki bezpieczeństwa. Partia postulowała również przeciwdziałanie zagrożeniu ze strony Rosji Putina „dyplomacją i siłą militarną”. FDP zapewniała, że „stoi u boku NATO jako najskuteczniejszego sojuszu obronnego na świecie i gwarancie bezpieczeństwa”²⁵⁹. Za ważne uznała, aby Niemcy w pełni realizowały wymogi i cele NATO, w tym osiągnięcie poziomu co najmniej 2% PKB wydatków na obronność. Liberałowie deklarowali, że jeśli NATO wyznaczy nowy ambitny cel w zakresie wydatków na obronność, Niemcy będą go realizowały. Partia opowiadała się za wzmocnieniem europejskiego filaru NATO, a tym samym zwiększeniem zdolności działania partnerów unijnych w ramach Sojuszu²⁶⁰.

Również Sojusz '90/Zieloni akcentowali znaczenie NATO i UE dla bezpieczeństwa RFN. Zwracali przy tym uwagę na wzmocnianie europejskiego filaru NATO, zaznaczając, że Niemcy i Europa muszą wziąć na siebie większą odpowiedzialność za swoje bezpieczeństwo, niezależnie od polityki USA. Według Zielonych można to osiągnąć

255 *Ibidem.*

256 *Ibidem.*

257 FDP, *op. cit.*, s. 46.

258 *Ibidem.*, s. 47.

259 *Ibidem.*

260 *Ibidem.*

dzięki ściślejszej współpracy w ramach Unii Europejskiej. Partia podtrzymała zobowiązania sojusznicze i związaną z tym konieczną rozbudowę zdolności obronnych. Jest to szczególnie pilne w związku z obecną sytuacją geopolityczną i ograniczonymi niemieckimi zdolnościami obronnymi. Według Zielonych wymaga to niezawodnego finansowania w postaci budżetu obronnego, który w sposób trwały spełniałby cele i potrzeby uzgodnione w NATO, a także określone na szczeblu krajowym, przeznaczania ponad 2% PKB na bezpieczeństwo i zdolności obronne. Partia zwracała uwagę, że nie będzie można sfinansować tego wyłącznie z bieżących dochodów, ale w perspektywie średnioterminowej konieczne będzie również zaciągnięcie większych kredytów, aby zapobiec sytuacji, w której inwestycje w obszarze obronności odbywałyby się kosztem innych niezbędnych inwestycji przyszłościowych. Według Zielonych, podobnie jak w czasach kryzysu strefy euro i pandemii COVID-19, również na szczeblu europejskim konieczne jest podjęcie wspólnych wysiłków finansowych na rzecz zapewnienia pokoju w Europie, zgodnie z propozycją Komisji Europejskiej. Partia zamierzała wykorzystać również europejskie efekty synergii²⁶¹. Sojusz 90/Zieloni stwierdzali, że współdzielenie potencjału nuklearnego w ramach NATO stanowi zasadniczy filar bezpieczeństwa, zwłaszcza „gdy Rosja Putina niszczy istniejące inicjatywy rozbrojeniowe i zagraża swoim potencjałem nuklearnym”²⁶². Ponadto partia akcentowała, że Stany Zjednoczone są głównym partnerem Europy w „globalnych kryzysach i konfliktach”. I dodawała, że pomimo różnic i niepewności co do przyszłego kierunku polityki USA, „łączą nas wspólne wartości, interesy oraz głębokie więzi kulturowe, historyczne i społeczne”²⁶³. Zieloni deklarowali pozostawanie wiarygodnym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych, przy jednoczesnym wzmacnianiu europejskiej suwerenności, zdecydowanej obronie europejskich wartości i interesów, jak również otwartości w poruszaniu kwestii różnic politycznych²⁶⁴.

Die Linke w programie wyborczym zawarła dążenie do bezpieczeństwa kooperatywnego w Europie. Oceniała, że NATO jako relikw zimy wojny, nie jest do tego właściwy, gdyż „nie jest wspólnotą wartości, lecz sojuszem wojskowym, który ma na celu egzekwowanie interesów narodowych i gospodarczych, wielokrotnie i przez wiele dekad, również z użyciem siły militarnej”²⁶⁵. Partia wiązała szansę na spokojniejszą przyszłość w Europie z wyciągnięciem wniosków z błędów i powrotem do zasad polityki odprężenia. Według Die Linke wizja pokojowej Europy to OBWE 2.0, a nie zimna wojna 2.0. Architektura bezpieczeństwa w Europie powinna być oparta

261 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 152.

262 *Ibidem*, s. 153.

263 *Ibidem*, s. 146.

264 *Ibidem*.

265 Die Linke, *op. cit.*, s. 22.

na zasadach pokojowego współistnienia i porozumieniach KBWE oraz obejmować wszystkie państwa europejskie. Taka architektura umożliwia bowiem prowadzenie polityki zagranicznej opartej na współpracy międzynarodowej zamiast konkurencji gospodarczej i militarnej, NATO staje się zaś zbędne. Partia dodawała, że w perspektywie długoterminowej ma ona również objąć Rosję i Turcję, pod warunkiem zakończenia wszystkich wojen oraz wdrożenia procesu pojednania i odbudowy. Z kolei „globalne bezpieczeństwo można osiągnąć jedynie poprzez sprawiedliwą reorganizację stosunków gospodarczych i handlowych na świecie”, do czego partia się zobowiązywała²⁶⁶.

Partia zamierzała wzmocnić dyplomację i przywrócić międzynarodową wiarygodność Unii Europejskiej i Niemiec. Wskazywała przy tym na jej brak na przykład w świetle naruszeń prawa międzynarodowego przez sojuszników NATO, takich jak USA i Turcja czy też Arabię Saudyjską. Die Linke zwracała uwagę, że Unia Europejska, która „nie uczestniczy w konfrontacji blokowej, lecz wiarygodnie opowiada się za równowagą interesów w ramach systemu ONZ i bez podwójnych standardów, znacząco zwiększyłaby swoją siłę polityczną za pomocą środków cywilnych”²⁶⁷.

Die Linke nie popierała stacjonowania amerykańskich rakiet średniego zasięgu w RFN i dalszego dozbrajania, lecz opowiadała się za rozbrojeniem w RFN i Europie. Wskazywała, że bezpieczeństwo można zapewnić bez zbrojenia. Dlatego też państwa członkowskie UE powinny wykonać pierwszy krok i wystosować wiążące zaproszenie do udziału w procesie zbiorowego rozbrojenia. Według partii rozwiązanie konfliktu politycznego wymaga deeskalacji i zakończenia wyścigu zbrojeń. Jest to warunek wstępny dla perspektywy wspólnej architektury bezpieczeństwa z udziałem Chin, Indii i Rosji²⁶⁸. Die Linke zamierzała drastycznie obniżyć wydatki na zbrojenia i zamiast tego inwestować w edukację, sprawy społeczne, zdrowie i sprawiedliwą transformację, jak też odrzucała cel NATO dotyczący zwiększenia wydatków na zbrojenia do 2% PKB lub nawet więcej. Partia dodawała, że specjalny fundusz wsparcia Bundeswehry będący fundamentem „epokowego zwrotu” (*Zeitenwende*) powinien zostać przeznaczony na infrastrukturę cywilną²⁶⁹.

Natomiast Alternatywa dla Niemiec zawarła w programie wyborczym zapis o dążeniu do dobrych relacji ze Stanami Zjednoczonymi, które „są dla Niemiec i Europy niezwykle istotne, zwłaszcza w zakresie współpracy gospodarczej, technologicznej i naukowej”²⁷⁰. Partia opowiadała się za poprawą relacji Niemiec ze Stanami Zjednoczonymi, których nowa administracja zapowiedziała koniec ideologii klimatycznej i *woke*.

266 *Ibidem*.

267 *Ibidem*, s. 22-23.

268 *Ibidem*, s. 23.

269 *Ibidem*.

270 AfD, *op. cit.*, s. 91.

Postrzegając nową administrację USA również jako silnego partnera w działaniach na rzecz promowania wolności słowa i walki z cenzurą Internetu. Jednocześnie AfD wskazywała na rosnące różnice interesów geopolitycznych i gospodarczych USA oraz RFN i innych państw europejskich. Wobec tego Niemcy nie mogą dać się wciągnąć w konflikty podyktowane decyzjami Stanów Zjednoczonych wobec innych mocarstw. AfD akcentowała również sprzeciw wobec planowanego rozmieszczenia w RFN amerykańskich systemów uzbrojenia dalekiego zasięgu (pocisków manewrujących, dronów i rakiet)²⁷¹.

BSW w swoim programie wyborczym oceniał, że sojusz wojskowy, którego „przywódca potęgą w ciągu ostatnich trzech dekad wkroczyła zbrojnie do pięciu państw z naruszeniem prawa międzynarodowego, podsyca poczucie zagrożenia i wywołuje reakcje obronne oraz jest współodpowiedzialny za narastające napięcia i konflikty”²⁷². Dlatego partia zwracała uwagę, że zamiast instrumentu władzy służącego celom geopolitycznym potrzebny jest sojusz wojskowy o charakterze defensywnym, który szanuje zasady Karty Narodów Zjednoczonych, dąży do rozbrojenia zamiast zobowiązywać się do zbrojeń, i w którym członkowie traktują siebie nawzajem jak równych sobie. Partia zaznaczała, że Europa potrzebuje stabilnej architektury bezpieczeństwa, która w dłuższej perspektywie powinna obejmować również Rosję²⁷³.

Sojusz Sahry Wagenknecht wypowiedział się przeciw wzrostowi wydatków wojskowych, realizacji celu NATO przeznaczania 2% PKB na obronność, a także dodatkowym funduszom specjalnym lub funduszom dłużnym na dozbrojenie Bundeswehry względnie pomoc wojskową. Partia postulowała, aby rząd federalny zobowiązał przemysł zbrojeniowy do ponoszenia odpowiedzialności za wzrost kosztów i opóźnienia w projektach zbrojeniowych. BSW zwracał również uwagę na potrzebę pełnej przejrzystości wszystkich wydatków wojskowych i optował za rezygnacją z kosztownych i bezsensownych kontraktów konsultingowych²⁷⁴. Partia sprzeciwiała się zdecydowanie stacjonowaniu amerykańskich rakiet średniego zasięgu na terytorium Niemiec, gdyż zwiększa to znacząco ryzyko nuklearne dla RFN. W związku z tym żądała ścisłego przestrzegania zapisów zawartych w „traktacie 2+4”²⁷⁵, jak też

271 *Ibidem*.

272 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 5.

273 *Ibidem*.

274 *Ibidem*, s. 6.

275 Traktat o ostatecznym uregulowaniu w odniesieniu do Niemiec z dnia 12 września 1990 r. (*Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland*), zwany „traktatem 2+4”, zawierał zapisy o rezygnacji przez zjednoczone Niemcy z broni jądrowej, biologicznej i chemicznej oraz o niestacjonowaniu na obszarze b. NRD wojsk innych państw i nieumieszczaniu tam rakiet ani broni jądrowej. Vertrag vom 12. September 1990 über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland (Zwei-plus-Vier-Vertrag), Auswärtiges Amt, <https://www.auswaertiges-amt.de/resource/blob/243470/cf11046bd657eb2515e9930892f29ad3/vertragstexttbl-data.pdf> [dostęp: 30.07.2025].

przypominała o przyjęciu w 2010 roku przez Bundestag uchwały, w której domagano się wycofania amerykańskiej broni jądrowej z Niemiec²⁷⁶.

Ponadto BSW opowiadał się za większym dystansem wobec Stanów Zjednoczonych, podkreślając przy tym, że RFN zasługuje na politykę skoncentrowaną na dobrobycie swoich obywateli i kierującą się zrozumieniem, że interesy USA w niektórych przypadkach znacznie różnią się od niemieckich. Partia zwracała uwagę, że w przypadku konfliktu Stany Zjednoczone mają jeden nadrzędny interes, tj. „utrzymanie potencjalnej wojny nuklearnej z dala od swojego terytorium”. Według Sojuszu Sahry Wagenknecht, USA zachowywałyby się podobnie, jak w ostatnich latach wobec Ukrainy w jej wojnie z Rosją, tzn. „wsparcie militarne mieściłoby się w ramach, które wykluczałyby rozszerzenie wojny na terytorium USA”²⁷⁷.

5.2. Bundeswehra

SPD zamierzała zwiększyć inwestycje w bezpieczeństwo. Obejmować to miało przeznaczanie środków finansowych na zrównoważoną modernizację Bundeswehry tak, aby „żołnierze mogli trwale i w pełni wypełniać swoje obowiązki na misjach zagranicznych, w ramach Sojuszu i na rzecz obrony narodowej”²⁷⁸. Partia sformułowała cel uczynienia Bundeswehry atrakcyjnym pracodawcą. Dotyczyło to kompatybilności rodziny ze służbą, a także przyszłych perspektyw kariery w służbie publicznej. SPD przypominała w tym kontekście o wprowadzeniu Narodowego Dnia Weterana 15 czerwca i zobowiązaniu do empatycznego traktowania i lepszej opieki nad żołnierzami rannymi w walce oraz ich rodzinami. SPD opowiadała się za ideą „obywatela w mundurze”²⁷⁹. Ponadto w związku ze zmieniającą się sytuacją bezpieczeństwa, planowała wprowadzenie nowej, elastycznej służby wojskowej. Nowa służba wojskowa miała być ochotnicza i zorientowana na potrzeby Bundeswehry. Stąd też należało szybko stworzyć warunki do rejestracji osób podlegających obowiązkowi służby wojskowej. Socjaldemokraci zaznaczali, że nowa służba wojskowa służyć ma głównie stworzeniu trwałej rezerwy²⁸⁰.

CDU i CSU w programie wyborczym zwracały uwagę, że Bundeswehra powinna być w stanie stawiać czoła zagrożeniom XXI wieku i niezawodnie chronić Niemcy. Stąd też zapowiedzi działań mających wzmocnić Bundeswehrę i zapewnienia o cenienu służby żołnierzy. Bundeswehra miała wnieść kluczowy wkład w zdolności odstraszenia

²⁷⁶ Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 6. Zob. Deutscher Bundestag, *Vereint gegen Atomwaffen*, 2010, https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2010/29155758_kw12_de_abruestung-201446 [dostęp: 30.07.2025].

²⁷⁷ Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 5.

²⁷⁸ SPD, *op. cit.*, s. 57.

²⁷⁹ *Ibidem*.

²⁸⁰ *Ibidem*, s. 58.

i obrony NATO oraz stać się wzorem do naśladowania wśród sojuszników²⁸¹. Chadeocy postulowali lepszą organizację sił zbrojnych. Oznaczało to reorganizację struktur wojskowych i cywilnych Bundeswehry oraz skoncentrowanie się na celach wojskowych i korzyściach wynikających z realizacji podstawowego zadania. CDU i CSU zaznaczały, że Bundeswehra potrzebuje odpowiedniej infrastruktury z nowoczesnymi koszarami i poligonami, lotniskami, bazami marynarki wojennej, magazynami i jednostkami administracyjnymi. Partie dodawały, że bezpieczeństwo, również Niemiec, stoi w obliczu kompleksowych wyzwań. Dlatego chadeocy zamierzali w pełni wypełnić zobowiązania w ramach NATO, zwłaszcza poprzez rozbudowę bezpieczeństwa wewnętrznego. Chadeocy zawarli w programie wyborczym również postulat zapewnienia pełnego wyposażenia i rezerw materiałowych dla wojska. Tylko w ten sposób można bowiem zapewnić Bundeswehrze jej zdolność do samoobrony i gotowość operacyjną. Zwracali uwagę, że aktywne jednostki wojskowe powinny móc polegać na silnej rezerwie, która może je odciążyć i uzupełnić w razie sytuacji kryzysowej. CDU i CSU twierdziły, że aby to osiągnąć, rezerwy muszą zostać strukturalnie zreorganizowane oraz, w miarę możliwości, wyszkolone i wyposażone porównywalnie z aktywnymi jednostkami wojskowymi. Ponadto partie proponowały wzmocnienie roli rezerwistów jako pośredników między żołnierzami a społeczeństwem. Według CDU i CSU Bundeswehra jako wiodąca armia europejska powinna przewodzić w dziedzinie przestrzeni kosmicznej, dronów i europejskiego parasola obronnego. Dlatego też chadeocy zamierzali rozbudować zdolności cybernetyczne oraz rozwijać krajowe i ponadnarodowe ramy prawne dla ich efektywnego wykorzystania. Partie wskazywały na konieczność rozbudowywania armii dronów, w tym niezbędnych mocy produkcyjnych. Obejmuje to również inwestycje w badania nad dronami i utworzenie systemu obrony przed dronami²⁸².

Partie chadeckie podkreślały, że siła armii w decydującym stopniu przyczynia się do skutecznego odstraszania i realizacji celów NATO w zakresie zdolności obronnych. W związku z tym deklarowały zwiększenie jej liczebności ze 180 tys. do 203 tys. żołnierzy. Dla CDU i CSU Bundeswehra to armia złożona z „obywateli i obywaterek w mundurach”²⁸³. Dodawały, że żołnierze i żołnierki świadczą niezastąpioną służbę całemu społeczeństwu, dlatego też zasługują na najwyższe uznanie i pełne wsparcie. Chadeocy optowali za silniejszym zakorzenieniem Bundeswehry w życiu publicznym, na przykład poprzez częstsze publiczne przysięgi wierności lub w ramach corocznego Narodowego Dnia Weterana. Partie zapowiadały także większe honorowanie wybitnych osiągnięć wojskowych. CDU i CSU zamierzały wprowadzić obowiązkowy rok służby na rzecz społeczeństwa, w połączeniu z progresywnym poborem do wojska.

281 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 49.

282 *Ibidem*.

283 *Ibidem*, s. 50.

Pozwoliłoby to wypełnić zapotrzebowania kadrowe i wzmocnić zdolności obronne. Do czasu wprowadzenia rocznego obowiązku służby na rzecz społeczeństwa chadecy zamierzali wzmocnić ochotniczą służbę wojskową i Federalną Służbę Wolontariacką²⁸⁴. Partie zwracały wagę, że Bundeswehra powinna przeprowadzać tylko tyle poborów, ile jest ich wymagane na potrzeby planowania sił zbrojnych. Podobnie jak przed zawieszeniem służby wojskowej w 2011 roku, ponownie będzie można odbyć służbę w urzędach i organizacjach odpowiedzialnych za bezpieczeństwo (służba zastępcza)²⁸⁵.

FDP oceniała, że Niemcy i Europa przez długi czas brały na siebie zbyt małą odpowiedzialność za własne bezpieczeństwo. Dlatego też Niemcy muszą rozbudować swoje zdolności obronne. Partia zmierzała uczynić Bundeswehrę najsilniejszą konwencjonalną armią w Europie. Niemcy zaś, w ścisłej koordynacji z Francją, powinny stać się silnym partnerem do współpracy dla mniejszych państw europejskich. Liberałowie deklarowali, że celem długoterminowym jest stworzenie armii europejskiej, będącej również integralnym elementem wzmocniania europejskiego filaru NATO. I dodawali przy tym, że „nasi przeciwnicy muszą zrozumieć, że jesteśmy zdolni i gotowi do skutecznej obrony militarnej”²⁸⁶. Według FDP można to osiągnąć poprzez lepsze finansowanie i wyposażenie Bundeswehry. Partia opowiadała się za profesjonalną armią ochotniczą złożoną z aktywnych żołnierzy i silnej rezerwy oraz za utworzeniem krajowej bazy danych zawierającej informacje o mężczyznach i kobietach zdolnych do służby wojskowej. W tym względzie liberałowie kierowali się celami NATO w zakresie zdolności. Partia sprzeciwiała się przywróceniu powszechnego obowiązku służby wojskowej. FDP prezentowała stanowisko, że atrakcyjność służby w Bundeswehrze powinna zostać znacząco zwiększona poprzez zapewnienie doskonałych warunków, takim jak wynagrodzenie i społeczne korzyści. Ponadto, aby sprostać wymogom zdolności obronnych, Niemcy muszą zapewnić większą strategiczną i instytucjonalną spójność swoich działań²⁸⁷.

Sojusz 90/Zieloni zaznaczali w swoim programie wyborczym, że Bundeswehra jest fundamentem potencjału obronnego Niemiec, jako armia zaś ściśle zintegrowana z NATO, służy utrzymaniu pokoju i stabilności. Zwracali uwagę, że w obliczu zmieniającej się sytuacji bezpieczeństwa w Europie, główna misja Bundeswehry – obrona RFN i Sojuszu – ponownie staje się przedmiotem szczególnego zainteresowania. I dodawali, że „ponownie chodzi o to, aby w sytuacjach skrajnych bronić pokoju i bezpieczeństwa

284 *Ibidem*, s. 50.

285 *Ibidem*, s. 51.

286 FDP, *op. cit.*, s. 47.

287 *Ibidem*.

również środkami militarnymi, a także skutecznie odstraszać potencjalnych agresorów i powstrzymywać ich przed atakami”²⁸⁸.

Zieloni deklarowali, że względu na rosnące wyzwania dla polityki bezpieczeństwa, dalsze wypełnianie międzynarodowych zobowiązań poprzez udział w międzynarodowych misjach pokojowych. Partia podkreślała, że misje zagraniczne Bundeswehry muszą być zakotwiczone w prawie międzynarodowym i multilateralnie, a także osadzone w ogólnej koncepcji politycznej, w ramach której środki dyplomatyczne, polityki rozwojowej i wojskowe są ze sobą powiązane. Partia zwracała uwagę na konieczność dokładnego rozważenia wniosków i zaleceń komisji śledczej Bundestagu dotyczących Afganistanu i przyszłych działań w sytuacjach kryzysowych²⁸⁹.

Sojusz 90/Zieloni stwierdzali, że Bundeswehra, jako jeden z największych pracodawców w RFN, ponosi ogromną odpowiedzialność społeczną i „ma obowiązek opieki nad wszystkimi, którzy w niej służą i służyli”. Zasady „Innere Führung” (wewnętrzne przywództwo) z modelem żołnierza jako „obywatela w mundurze” oraz integracja Bundeswehry z państwem i społeczeństwem stanowią dla Zielonych „zasady przewodnie”. Partia opowiadała się za Bundeswehrą, która odzwierciedla różnorodność społeczeństwa i jest bezpiecznym miejscem dla wszystkich ludzi oraz sprzeciwiali się rekrutacji nieletnich. Zieloni podkreślali, że nawet po odejściu ze służby musi być jasne, że „każdy, kto był gotów poświęcić swoje życie dla pokoju, zasługuje na naszą uwagę i wsparcie”²⁹⁰.

Zieloni zaznaczali, że aby zapewnić gotowość operacyjną Bundeswehry, powinna być ona dobrze wyposażona pod względem personelu, jak i sprzętu. Partia zamierzała, zamiast przywracać obowiązkową służbę wojskową, zawieszoną z uzasadnionych powodów od 2011 roku, uatrakcyjnić ochotniczą służbę wojskową i rezerwę dla szerokiej grupy docelowej oraz zapewnić żołnierzom dobre warunki życia i pracy na lata. Za niezbędne Zieloni uznawali zarówno inwestycje, jak i reformy strukturalne. Obejmowało to na przykład lepszą równowagę między życiem zawodowym a prywatnym, redukcję biurokracji, odpowiednie wyposażenie i możliwości szkoleniowe. Dostrzegali również w przypadku potencjalnej sytuacji obronnej potrzebę szybkich mechanizmów rekrutacji – wspieranych przez nową formę rejestracji do służby wojskowej, która wzmacnia również ochronę cywilną i obronę terytorialną. Ponadto Zieloni chcieli, aby współpraca między siłami zbrojnymi w ramach UE i NATO stała się normą, na przykład poprzez stałe jednostki wielonarodowe²⁹¹.

288 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 153.

289 *Ibidem*, s. 153-154.

290 *Ibidem*, s. 154.

291 *Ibidem*.

Sojusz 90/Zieloni zamierzali zapewnić zdolność obronną i wyposażyc Bundesweh-
rę, korzystając z pomocy silnego europejskiego przemysłu obronnego. Celem partii
jest odejście od nieefektywnego powielania działań między państwami członkowskimi
Unii Europejskiej na rzecz wspólnego rozwoju, produkcji i zakupu sprzętu obronnego
oraz wzmocnienie suwerenności technologicznej poprzez rozbudowę europejskich
zdolności produkcyjnych. Według partii wymaga to zachęt finansowych, wspólnych
inwestycji i woli politycznej, aby interesy krajowej polityki przemysłowej służyły
większemu wspólnemu bezpieczeństwu²⁹².

Zieloni deklarowali, że „w obliczu zagrożenia musimy jeszcze więcej inwestować
w bezpieczeństwo, aby chronić się przed agresją i wojną”²⁹³. Europejski rynek uzbro-
jenia zorientowany na potrzeby oraz restrykcyjna wspólna polityka eksportowa są
zaś dwiema stronami tego samego medalu. Partia podkreślała, że odpowiedzialna
polityka eksportowa w zakresie uzbrojenia przyczynia się do ochrony partnerów RFN,
a jednocześnie zapobiega naruszaniu praw człowieka i wspieraniu autokratycznych
lub dyktatorskich reżimów za pomocą niemieckiej i europejskiej broni. Mając to na
uwadze, Sojusz 90/Zieloni zamierzali ustanowić przejrzyste kryteria eksportu broni
na szczeblu krajowym i europejskim, zorientowane na prawa człowieka, wartości
i interesy bezpieczeństwa – wraz z uprzednimi analizami ryzyka, możliwościami
egzekwowania sankcji i kontrolami miejsca przeznaczenia. Co ważne, w każdej in-
dywidualnej decyzji Niemcy powinny wypełniać swoje krajowe i międzynarodowe
zobowiązania prawne²⁹⁴.

Die Linke podkreślała, że Bundeswehra nie powinna być zdolna do ataku i być
rozieszczana za granicą, lecz stać się „armią czysto defensywną” i chronić Niemcy.
Partia sprzeciwiała się militaryzacji społeczeństwa i deklarowała niewprowadzenie
ponownie poboru do wojska, jak też odejście od promowania „śmierci w szkołach, na
targach edukacyjnych, na uniwersytetach czy za pośrednictwem poczty”²⁹⁵. Die Linke
zamierzała bronić i rozszerzać klauzule cywilne dla uniwersytetów bez personelu
wojskowego. Partia wyraziła poparcie dla Sojuszu Młodzieży Przeciwko Poborowi
(*Jugendbündnis gegen die Wehrpflicht*)²⁹⁶.

Według AfD niemieckie siły zbrojne nie są zdolne do obrony, co wraz z ogłoszonym
27 lutego 2022 roku na specjalnym posiedzeniu Bundestagu przez kanclerza O. Schol-
za „punktem zwrotnym” (*Zeitenwende*) zostało potwierdzone przez rząd federalny.
Mimo to nadal nie podjęto niezbędnych działań na rzecz odbudowy Bundeswehry.

292 *Ibidem*.

293 *Ibidem*.

294 *Ibidem*, s. 154-155.

295 Die Linke, *op. cit.*, s. 23.

296 *Ibidem*.

Partia stwierdzała, że z powodu chronicznego niedofinansowania trwającego od dziesięcioleci, a także ciągłego transferu sprzętu i uzbrojenia z zasobów Bundeswehry na Ukrainę oraz obciążenia żołnierzy spowodowanego szkoleniem ukraińskich żołnierzy, niemieckie siły zbrojne znajdują się w złym stanie. AfD konstatowała, że Bundeswehra zmaga się z brakiem sprzętu wojskowego i personelu²⁹⁷.

AfD akcentowała, że aby ponownie wypełniać swoją podstawową misję, jaką jest obrona państwa i Sojuszu, Bundeswehra powinna być nie tylko dofinansowana, lecz także odzyskać gotowość operacyjną, szczególnie pod względem materiałowym i osobowym. W związku z tym partia za konieczne uznała przywrócenie obowiązkowej służby wojskowej. I dodawała, że aby uniknąć konfliktów lojalności, służba w siłach zbrojnych powinna być zarezerwowana wyłącznie dla obywateli niemieckich. AfD prezentowała stanowisko, że prywatyzację i centralizację można stosować wyłącznie tam, gdzie jest to konieczne dla zwiększenia zdolności operacyjnej wojsk. Odpowiedzialność zaś musi zostać ponownie przekazana w ręce inspektorów i dowódców, którzy odpowiadają za realizowanie zadań. AfD wzywała do rozwoju autonomicznego i wydajnego przemysłu zbrojeniowego w RFN²⁹⁸.

Alternatywa dla Niemiec zwracała uwagę, że zagrożenia hybrydowe i cyberataki ze strony podmiotów państwowych i niepaństwowych powinny zostać rozwiązane poprzez znaczące wzmocnienie potencjału Bundeswehry w tym obszarze. Dlatego też apelowała o rozwijanie ofensywnych zdolności cybernetycznych w celu odstraszenia potencjalnych przeciwników od ataków na infrastrukturę krytyczną²⁹⁹.

Ponadto AfD uważała, że Bundeswehra powinna zostać „zrewitalizowana pod względem ideologicznym”³⁰⁰. Podkreślała, że motywacja i zaangażowanie żołnierzy w sprawy Niemiec są kluczowymi czynnikami decydującymi o zwycięstwie lub porażce w przypadku obrony. Zatem Bundeswehra powinna znowu pielęgnować silnego „ducha korpusu”, swoje tradycje i niemieckie wartości, jak też kontynuować najlepsze tradycje niemieckiej historii wojskowej³⁰¹.

Sojusz Sahry Wagenknecht diagnozował, że obecne problemy Bundeswehry wynikają m.in. z faktu, że coraz bardziej przekształca się ona z sił obronnych w siły interwencyjne, czego „skutki były katastrofalne, na przykład w Afganistanie i Mali”³⁰². Wobec tego partia postulowała, aby Bundeswehra znów stała się wyłącznie armią obronną³⁰³. BSW zaznaczał, że zgodnie z Ustawą Zasadniczą zadaniem Bundesweh-

297 AfD, *op. cit.*, s. 88.

298 *Ibidem*, s. 88.

299 *Ibidem*, s. 89.

300 *Ibidem*.

301 *Ibidem*.

302 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 6.

303 *Ibidem*.

ry jest obrona Niemiec. Dlatego też powinna być odpowiednio wyposażona, aby realizować to zadanie. Partia sprzeciwiała się angażowaniu niemieckich żołnierzy w wojny, jak również ich stacjonowaniu przy granicy z Federacją Rosyjską lub na Morzu Południowochińskim³⁰⁴.

Według BSW kolejnym problemem, z jakim zmagają się Bundeswehra, jest jej niesprawny i nieprzejrzysty system zamówień publicznych. Partia zwracała uwagę, że co piąte euro jest wydawane na dodatkowe koszty wynikające z niegospodarności i błędnego planowania. Narracja zaś o „zrujnowanej oszczędnościach” Bundeswehrze to mit. Od 2014 roku niemieckie wydatki na cele wojskowe wzrosły ponad dwukrotnie i w 2024 roku wyniosły prawie 90 mld euro. W rankingu SIPRI Niemcy zajmują siódme miejsce pod względem wydatków na zbrojenia. Partia podkreślała w związku z tym, że żadna inna pozycja budżetowa nie rosła w przeszłości tak systematycznie jak wydatki na zbrojenia. Jest to równoznaczne z marnowaniem pieniędzy podatników, konkretny zbrojeniowy mają zaś praktycznie pełną swobodę w ustalaniu coraz wyższych cen sprzętu wojskowego³⁰⁵. Partia sprzeciwiała się wprowadzeniu obowiązkowej służby wojskowej, podkreślając, że „zasada dobrowolności ma ogromne znaczenie w fazie orientacji zawodowej młodzieży i nie może być ignorowana przez politykę wojenną i zbrojeniową”³⁰⁶.

6. Relacje z Chinami

W programie wyborczym SPD wyraziła poparcie dla realizacji pierwszej strategii rządu federalnego wobec Chin³⁰⁷ i opowiedziała się za skoordynowaną polityką wobec tego państwa na szczeblu europejskim, odwołując się przy tym do określenia Chin, także przez UE, jako partnera, konkurenta i systemowego rywala. Socjaldemokraci podkreślają, że ChRL stała się wiodącą globalną potęgą, bez której współdziałania globalne wyzwania, jak zmiany klimatu, kontrola zbrojeń i nierozprzestrzenianie broni jądrowej, a także kryzys zadłużenia w państwach Globalnego Południa, nie mogą zostać rozwiązane. Partia dostrzega, że na arenie międzynarodowej Chiny stają

³⁰⁴ *Ibidem*.

³⁰⁵ *Ibidem*.

³⁰⁶ *Ibidem*.

³⁰⁷ *Strategia rządu federalnego wobec Chin (China-Strategie der Bundesregierung)* została przyjęta 13 lipca 2023 r. przez rząd koalicji SPD/Sojusz 90/Zieloni/FDP. Relacje z Chinami stanowią jedno z kluczowych wyzwań geopolitycznych; Chiny są (zgodnie z nomenklaturą UE) partnerem, konkurentem i systemowym rywalem, przy czym akcent wyraźnie przesunął się w kierunku rywalizacji. Zob. Die Bundesregierung, *China-Strategie der Bundesregierung*, <https://www.auswaertiges-amt.de/resource/blob/2608578/810fdade376b1467f20bdb697b2acd58/china-strategie-data.pdf> [dostęp: 30.06.2025].

się „coraz bardziej pewne siebie i agresywne”³⁰⁸. SPD podchodzi krytycznie do niewystarczającego dystansowania się przez Chiny od wojny Rosji z Ukrainą, która „narusza prawo międzynarodowe”, wręcz zwiększając swoje wsparcie dla Federacji Rosyjskiej. W ocenie SPD nie pozostaje to bez wpływu na bezpieczeństwo europejskie. Partia w programie wyborczym zaznaczyła, iż rozwój Chin wymaga rozważnej i wspólnej polityki europejskiej wobec tego państwa. Dlatego też postulowała wykorzystanie przez Europę swojej geopolitycznej potęgi i przemawianie „jednym głosem w obronie swoich interesów i wartości”³⁰⁹. Ponadto socjaldemokraci akcentowali potrzebę uczynienia RFN państwem bardziej niezależnymi gospodarczo od Chin w kluczowych obszarach (*de-risking*). Ponadto deklarowali trzymanie się formuły „jednych Chin” i wyrażali przekonanie, że kwestię Tajwanu można rozwiązać jedynie drogą pokojową. Zapowiadali kontynuowanie intensywnego dialogu z Chinami, w tym podejmowanie w rozmowach problemów uznanych za kontrowersyjne – prawa człowieka, antykonkurencyjna polityka przemysłowa czy polityka wobec Rosji³¹⁰.

CDU i CSU wyraziły zamiar utrzymywania bliskich stosunków gospodarczych z Chinami, pod warunkiem, że będą one oparte na zasadzie wzajemności. Jednocześnie deklarowały ograniczanie krytycznych zależności gospodarczych, na przykład poprzez większą dywersyfikację rynków zbytu, źródeł surowców i łańcuchów dostaw, a także ochronę infrastruktury krytycznej i technologii istotnych dla bezpieczeństwa³¹¹. W programie wyborczym chadecy połączyli kwestię podjęcia konkurencji systemowej z Chinami ze zwiększeniem niemieckiej obecności w regionie Indo-Pacyfiku. Zaznaczyli, że „Chiny pozycjonują się przeciwko liberalnym demokracjom i działają coraz bardziej ekspansywnie w swoim sąsiedztwie i poza nim. [...], aby tworzyć zależności gospodarcze, finansowe i polityczne”³¹². Wobec tego partie wyraziły zamiar odpierania, „wraz z partnerami”, wpływów Chin wszędzie tam, gdzie są naruszone „strategiczne interesy”³¹³. Chadecy potwierdzili zaangażowanie w niezależną europejską politykę wobec Chin, ściśle skoordynowaną ze Stanami Zjednoczonymi. Ponadto optowali za rozszerzeniem obecności gospodarczej i dyplomatycznej w regionie Indo-Pacyfiku, wskazując przy tym na pogłębianie relacji z partnerami regionalnymi podzielającymi wspólne wartości, takimi jak Japonia, Indie, Korea Południowa, Australia i Nowa Zelandia³¹⁴.

308 SPD, *op. cit.*, s. 61.

309 *Ibidem*.

310 *Ibidem*, s. 61-62.

311 CDU/CSU, *op. cit.*, s. 18.

312 *Ibidem*, s. 47.

313 *Ibidem*.

314 *Ibidem*.

FDP oceniła relacje z ChRL jako „napięte z powodu coraz bardziej autokratycznych działań Chin i ich agresywnej postawy na arenie międzynarodowej”³¹⁵. Partia zaznaczyła przy tym, że pod rządami Xi Jinpinga Chiny stały się systemowym rywalem. Wymaga to dostosowania polityki RFN i państw europejskich wobec ChRL. Liberałowie deklarowali wolę utrzymania stosunków gospodarczych z Chinami „w zakresie, w jakim jest to uzasadnione”³¹⁶. Jednocześnie podkreślali konieczność zidentyfikowania, a następnie ograniczenia zależności gospodarczych od Chin. Nawoływali do „zmniejszenia ryzyka” importu z ChRL w obszarach istotnych dla bezpieczeństwa i w kluczowych sektorach gospodarki. Zaznaczyli, że infrastruktura krytyczna w RFN powinna być skutecznie chroniona przed chińskimi wpływami. Partia odniosła się również do kwestii stworzenia korzystnych warunków ramowych dla przedsiębiorstw, które obejmują nowe umowy handlowe z innymi partnerami i strategiczne stanowisko UE wobec „subsydowanej nadprodukcji chińskiej gospodarki”³¹⁷. Liberałowie domagali się ogólnoeuropejskiej walki z napływem nielegalnych, tanich produktów z Chin i optowali za ścisłym egzekwowaniem obowiązujących przepisów, takich jak akt o usługach cyfrowych (Digital Serwis Act), a także za lepszą koordynacją nadzoru rynku i organów celnych w UE i Niemczech. FDP wyrażała poparcie dla ukierunkowanych sankcji UE wobec chińskich urzędników odpowiedzialnych za łamanie praw człowieka, jak również opowiadała się za rozwojem demokracji i praworządności na Tajwanie oraz integracją Tajwanu z organizacjami międzynarodowymi, o ile będzie to możliwe poniżej progu uznania państwowości. Liberałowie zamierzali rozszerzyć dwustronną współpracę gospodarczą i dlatego na szczeblu europejskim optowali za zawarciem z Tajwanem umowy podobnej do porozumienia o wolnym handlu. Ponadto zamierzali „wspólnie z państwami regionu Indo-Pacyfiku stawić czoła globalnym wyzwaniom przyszłości”³¹⁸.

Sojusz 90/Zieloni podkreślili w programie wyborczym, że „Chiny podejmują coraz bardziej agresywne próby przekształcenia systemu międzynarodowego zgodnie z własnymi interesami i zwiększają presję militarną w Cieśninie Tajwańskiej”. Dla Zielonych Chiny są partnerem, konkurentem i systemowym rywalem. Partia nawiązywała do pierwszej strategii rządu federalnego wobec Chin, wraz z którą „rozpoczęliśmy proces kończenia lat naiwności w polityce Niemiec wobec Chin”³¹⁹, a która powinna być „konsekwentnie wdrażana i rozwijana wspólnie z naszymi europejskimi partnerami”³²⁰. Dotyczy to również *de-riskingu*, czyli zmniejszenia jednostronnych

315 FDP, *op. cit.*, s. 48.

316 *Ibidem.*

317 *Ibidem.*

318 *Ibidem*, s. 49.

319 Bündnis 90/Die Grünen, *op. cit.*, s. 146.

320 *Ibidem.*

i ryzykownych zależności od Chin oraz poszerzenia relacji handlowych tak, aby zapewnić stabilność gospodarczą i swobodę działania w perspektywie długoterminowej. Dla Zielonych ważne jest również wzmacnianie współpracy z państwami partnerskimi w regionie Indo-Pacyfiku, szczególnie w dziedzinie bezpieczeństwa, handlu, klimatu, nauki i technologii. Partia określiła Tajwan jako ważnego demokratycznego partnera o wspólnych wartościach, z którym zamierzała zintensyfikować wymianę, jednakże w ramach polityki „jednych Chin”. Ponadto Zieloni zaznaczyli, że żadna zmiana *status quo* w Cieśninie Tajwańskiej nie może odbyć się wbrew woli Tajwanu³²¹.

Według Alternatywy dla Niemiec relacje z ChRL muszą być zorientowane na rzeczywiste interesy polityczne Niemiec. W programie wyborczym partia zadeklarowała chęć rozwijania kontaktów gospodarczych, naukowych i kulturalnych z Chinami. Podniosła przy tym, że Chiny mają dla RFN ogromne znaczenie jako partner handlowy, „jako konkurent i partner jednocześnie”³²². Partia wyraziła przekonanie, że w interesie Niemiec leży dalsze wspieranie tych relacji, jednak wyłącznie przy ścisłym przestrzeganiu zasad równości i uczciwej konkurencji oraz przy zapewnieniu ochrony przed przejmowaniem i wyprzedawaniem niemieckich technologii, przedsiębiorstw i kluczowych gałęzi przemysłu. AfD przywołała również zainicjowany przez chińskie władze globalny projekt infrastrukturalny tzw. Nowy Jedwabny Szlak, mający wzmocnić chińskie wpływy na świecie. Partia deklarowała, że w zakresie, w jakim ten projekt stwarza szanse dla niemieckiej gospodarki, należy je wykorzystać. Ponadto AfD postulowała natychmiastowe wstrzymanie pomocy rozwojowej dla Chin³²³.

Lewica postrzega Chiny jako „nowego globalnego gracza”, realizującego własne imperialne interesy³²⁴. Natomiast program wyborczy Sojuszu Sahry Wagenknecht zawierał ostrożne, ale pełne uznania słowa pod adresem Chin, które jako wschodząca potęga gospodarcza, dążą do globalnych wpływów i przewodzą grupie BRICS, do której dołącza coraz więcej państw³²⁵.

Podsumowanie

Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec była w okresie rządów koalicji SPD/Sojusz 90/Zieloni/FDP kreowana i realizowana w warunkach pełnoskalowej wojny w Ukrainie, zaostrzenia konfliktu na Bliskim Wschodzie, jak również w obliczu potencjalnych wyzwań, jakie mogła nieść ze sobą druga kadencja

321 *Ibidem*.

322 AfD, *op. cit.*, s. 92.

323 *Ibidem*, s. 92-93.

324 Die Linke, *op. cit.*, s. 21.

325 Bündnis Sahra Wagenknecht, *op. cit.*, s. 4.

prezydenta D. Trumpa dla współpracy transatlantyckiej, a zarazem rosnącej roli Chińskiej Republiki Ludowej w wymiarze bilateralnym i w stosunkach międzynarodowych. Powyższym kwestiom główne partie polityczne poświęciły stosunkowo dużo uwagi w swoich programach wyborczych. Należy jednak zauważyć, że nie pomijały one również problematyki polityki europejskiej i obrony, jak i szerszego kontekstu bezpieczeństwa międzynarodowego oraz współpracy, w tym problemu kontroli zbrojeń i rozbrojenia, rozwoju współpracy z państwami Globalnego Południa czy reformy ONZ. Zasadniczo różnice w postrzeganiu wspomnianych problemów, jak również propozycje zmian bywają znaczące, jeśli porównujemy programy wyborcze z jednej strony SPD, CDU/CSU, FDP oraz Sojuszu 90/Zielonych, a z drugiej – Die Linke, Sojuszu Sahry Wagenknecht i AfD, które częstokroć prezentują alternatywne wizje polityczne.

SPD, CDU/CSU, FDP i Zieloni opowiadali się w swoich programach wyborczych za wzmocnieniem efektywności Unii Europejskiej oraz wykazywali otwartość wobec dalszego rozszerzania UE o nowe państwa. Przy czym chadecy zwracali uwagę, że UE musi skupić się na zadaniach, które można lepiej zrealizować na szczeblu unijnym niż krajowym. Natomiast SPD, FDP i Zieloni postulowali takie zmiany, które zapewniłyby większą dynamikę procesu integracji europejskiej. Socjaldemokraci i liberałowie wyrazili poparcie dla akcesji do UE państw Bałkanów Zachodnich. Również Ukraina i Mołdawia powinny stać się państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Z kolei CDU i CSU, popierając przystąpienie tych państw do UE, proponowały etapy pośrednie dla państw kandydujących, które nie spełniają jeszcze wszystkich wymogów członkostwa w Unii Europejskiej. Podobne stanowisko prezentowali Sojusz 90/Zieloni. Die Linke postulowała zaś fundamentalne reformy UE, których przeprowadzenie ograniczają obowiązujące traktaty oraz opowiadała się za „solidarnym” rozszerzeniem UE. Sojusz Sahry Wagenknecht pozostawał krytyczny i sceptyczny wobec UE, oraz wzywał do zmian w jej funkcjonowaniu i odrzucał przyjmowanie nowych państw członkowskich. Podobnie przeciwna dalszemu poszerzaniu UE jest Alternatywa dla Niemiec, która opowiada się za ideą Europy Ojczyzn i proponowała utworzenie „Związku Narodów Europejskich”.

Wszystkie partie w programach wyborczych poświęciły uwagę wojnie na Ukrainie. SPD deklarowała zaangażowanie w dyplomatyczne, wojskowe, finansowe i humanitarne wsparcie Ukrainy w walce z rosyjską agresją, aczkolwiek podtrzymała decyzję o niedostarczaniu Ukrainie pocisków manewrujących Taurus z arsenału Bundeswehry. Również chadecy popierali dalsze udzielanie pomocy Ukrainy wszelkimi niezbędnymi środkami dyplomatycznymi, finansowymi i humanitarnymi, a także dostarczając broń i sprzęt, nie odnieśli się jednak wyraźnie do kwestii przekazania Ukrainie pocisków Taurus. Chadecy proponowali również utworzenie grupy kontaktowej ws. Ukrainy z udziałem RFN, Francji, Polski i Zjednoczonego Królestwa. Liberałowie opowiadali

się za dalszym udzielaniem Ukrainie wszechstronnego wsparcia i domagali się bezwzględnej dostawy pocisków Taurus. Również Zieloni zamierzali udzielać wsparcia Ukrainie długoterminowo, Die Linke opowiedziała się zaś za pomocą humanitarną, a także inicjatywami dyplomatycznymi na rzecz zawieszenia broni. Z kolei AfD zwracała uwagę, że wojna w Ukrainie podważyła europejski porządek pokojowy, jednakże Ukraina w przyszłości powinna być państwem neutralnym, pozostającym poza strukturami NATO i UE. Sojusz Sahry Wagenknecht wprowadzie potępił rosyjski atak na Ukrainę i wyraził przekonanie, że tej wojny można było uniknąć, lecz jednoznacznie wykluczał dostawy do Ukrainy pocisków manewrujących Taurus oraz wzywał do podjęcia wysiłków na rzecz osiągnięcia zawieszenia broni bez warunków wstępnych.

Nawiązując do sytuacji na Bliskim Wschodzie, SPD deklarowała, że prawo Izraela do istnienia nie podlega negocjacom i stanowi kwestię niemieckiej racji stanu. Zwracając uwagę, że Izrael ma prawo do samoobrony, partia sprzeciwiała się jednocześnie budowie osiedli żydowskich i wzywała do natychmiastowego zawieszenia broni w Strefie Gazy. Program wyborczy SPD nie zawiera zapisu na temat eksportu broni do Izraela. Socjaldemokraci opowiadali się za rozwiązaniem dwupaństwowym, współistnieniem dwóch suwerennych państw – Izraela i państwa palestyńskiego. Również chadecy i liberałowie deklarowali, że bezpieczeństwo Izraela pozostaje niemiecką racją stanu. CDU i CSU popierają prawo Izraela do samoobrony i zamierzały go wspierać, również militarnie, jak też opowiedziały się za rozwiązaniem dwupaństwowym. Sojusz 90/Zieloni stali na stanowisku, że prawo Izraela do istnienia jest niekwestionowane, podobnie prawo do obrony, jednakże w zgodzie z prawem międzynarodowym. Deklarowali również „stanie na straży bezpieczeństwa Palestyńczyków”. Zieloni wyrazili poparcie dla rozwiązania dwupaństwowego, opartego na granicach z 1967 roku oraz zamierzali powiązać eksport broni do Izraela, w indywidualnych przypadkach, z ochroną ludności cywilnej. Natomiast Die Linke optowała za wstrzymaniem eksportu broni do Izraela i uznaniem Palestyny za niepodległe państwo w granicach z 1967 roku (rozwiązanie dwupaństwowe). AfD w swoim programie wyborczym nie odniosła się do kwestii Izraela w niemieckiej racji stanu, czy też rozwiązania dwupaństwowego, lecz jedynie stała na stanowisku, że sprawiedliwy pokój na Bliskim Wschodzie jest możliwy, opierający się na prawie międzynarodowym, równości i wzajemnym uznaniu. BSW prezentował najbardziej krytyczne spojrzenie na wojnę na Bliskim Wschodzie, aczkolwiek opowiadał się za rozwiązaniem dwupaństwowym i domagał natychmiastowego wstrzymania dostaw broni do Izraela.

Chadecy, liberałowie, Zieloni oraz socjaldemokraci optowali za silnym NATO, popierają cel przeznaczania 2% PKB na wydatki na obronność (dla CDU i CSU to dolna granica wydatków na obronę), jak też bliską współpracę europejskich sojuszników w dziedzinie bezpieczeństwa, tj. wzięcie większej odpowiedzialności Europy

za swoje bezpieczeństwo. Die Linke zwracała uwagę, że NATO oznacza „militaryzację i konfrontację” oraz jako relikw zimnej wojny nie jest właściwy do realizacji zadań na rzecz bezpieczeństwa kooperatywnego w Europie. Zamiast NATO jest potrzebna „OBWE 2.0”, czyli „architektura bezpieczeństwa [...] pokojowego współistnienia”, która w perspektywie długoterminowej powinna obejmować również Federację Rosyjską. Dla chadeków, liberałów, Zielonych oraz socjaldemokratów partnerstwo transatlantyckie pozostaje filarem polityki i bezpieczeństwa Niemiec. CDU i CSU oraz SPD postulowały, aby Niemcy przejęły większą odpowiedzialność w ramach NATO, SPD zaś – utworzenie europejskiej unii obronnej i długoterminową integrację europejskich sił zbrojnych, jak też popierała rozwój wspólnego europejskiego przemysłu obronnego. Podobnie FDP deklarowała wzmocnienie europejskiego przemysłu obronnego. Dla socjaldemokratów i chadeków Stany Zjednoczone są najbliższym pozaeuropejskim partnerem Niemiec, a relacje z nimi pozostają kluczowe. Również Zieloni deklarowali pozostawanie wiarygodnym sojusznikiem USA, jednocześnie zwracając szczególną uwagę na wzmacnianie europejskiej suwerenności. Natomiast Die Linke postrzega USA przede wszystkim jako imperialistyczne supermocarstwo, działające wyłącznie dla własnych interesów. AfD opowiadała się za poprawą relacji Niemiec ze Stanami Zjednoczonymi, BSW zaś za większym dystansem wobec USA. Socjaldemokraci wyrazili poparcie dla rozmieszczenia na terytorium RFN amerykańskich rakiet średniego zasięgu, chadecy zaś z zadowoleniem przyjęli zapowiedź USA o rozlokowaniu rakiet dalekiego zasięgu. Natomiast Die Linke nie popierała stacjonowania amerykańskich rakiet średniego zasięgu w Niemczech i dalszego dozbierania.

Rozważania w programach wyborczych odnosiły się również do Bundeswehry. SPD, CDU i CSU oraz FDP opowiadały się za wzmocnieniem zdolności bojowych i obronnych niemieckich sił zbrojnych, większymi inwestycjami zarówno w sprzęt wojskowy, jak i personel. Podobne stanowisko prezentowali Zieloni oraz Alternatywa dla Niemiec. Die Linke zwracała uwagę, że Bundeswehra powinna stać się „armią czysto defensywną”. Również Sojusz Sahry Wagenknecht postulował, aby stała się ona ponownie „siłą obronną”. Dla socjaldemokratów ważne pozostawało utrzymanie dobrowolnej służby wojskowej. Również FDP, Sojusz 90/Zieloni oraz BSW sprzeciwiali się ponownemu wprowadzeniu obowiązkowej służby wojskowej. AfD uznawała za zasadne przywrócenie poboru do wojska, CDU i CSU proponowały zaś zwiększenie liczebności armii do 203 tys. żołnierzy i zamierzały wprowadzić obowiązkowy rok służby na rzecz społeczeństwa, w połączeniu z progresywnym poborem do wojska.

W programach wyborczych CDU i CSU oraz FDP opisują Chiny przede wszystkim jako systemowego rywala, SPD i Zieloni zaś – jako partnera, konkurenta i systemowego rywala (zgodnie z językiem strategii UE wobec Chin). Ponadto partie te akcentowały

potrzebę uczynienia RFN państwem bardziej niezależnym gospodarczo od Chin w kluczowych obszarach. Z kolei Die Linke postrzega Chiny jako „nowego globalnego gracza”, który realizuje własne imperialne interesy. Natomiast AfD deklarowała chęć rozwijania kontaktów gospodarczych, naukowych i kulturalnych z Chinami. Zwracała uwagę, że Chiny są niezwykle ważnym partnerem handlowym RFN, zarówno „konkurentem, jak i partnerem”. Sojusz Sahry Wagenknecht dość ogólnie odnosił się Chin, postrzegając to państwo jako wschodzącą potęgę gospodarczą, która osiągnęła cyfrową suwerenność, i dążące do zwiększenia swoich wpływów na arenie międzynarodowej oraz przewodzenia grupie BRICS.

ANEKS

I. Latarnik wyborczy na wybory do Parlamentu Europejskiego w 2024 roku¹

1. UE-podatki: UE powinna móc nakładać własne podatki;
2. Silniki spalinowe: Po 2035 roku pojazdy z silnikami spalinowymi powinny również móc być rejestrowane w UE;
3. Ratownictwo na morzu: UE powinna rozbudować własne siły ratownicze na Morzu Śródziemnym;
4. Członkostwo Ukrainy w Unii Europejskiej: Ukraina powinna zostać członkiem UE;
5. Rolnictwo ekologiczne: UE powinna wspierać rolnictwo ekologiczne;
6. Euro powinno zostać zastąpione przez narodową walutę;
7. Tożsamość płciowa w dowodzie/paszporcie: UE powinna zalecić, by państwa członkowskie zezwoliły na wpisanie do paszportu innej tożsamości płciowej niż „kobieta” i „mężczyzna”;
8. Polowanie na wilki: W regionach, gdzie stan wilków nie jest zagrożony, powinno być dozwolone polowanie na te zwierzęta;
9. Fotowoltaika w budynkach mieszkalnych: W nowym budownictwie UE powinna zobowiązać do stosowania fotowoltaiki;
10. Decyzje w sprawie polityki zagranicznej: Więcej decyzji politycznych w UE powinno zapadać w głosowaniu większościowym zamiast jednomyślności;
11. Paliwo do samolotów: Kerozyna powinna być dla lotów w UE zwolniona od podatków;
12. Euroapol: Euroapol powinien otrzymać więcej kompetencji;
13. Radio publiczno-prawne: UE powinna na szeroką skalę w wielu językach prezentować ofertę radia publiczno-prywatnego i je finansować;
14. Zaniechanie celów klimatycznych: UE powinna zrezygnować z realizacji celu neutralności klimatycznej;
15. Proporcje płci na listach wyborczych: W wyborach do PE partie powinny nadal mieć swobodę decydowania o tym, jak duży jest odsetek poszczególnych płci na ich listach;
16. Zabezpieczenie socjalne: UE powinna wyznaczyć cele w zakresie poziomu podstawowego zabezpieczenia społecznego w państwach członkowskich;

¹ Wahl-O-Mat, *Europawahl 2024*, https://www.wahl-o-mat.de/europawahl2024/app/main_app.html [dostęp: 3.08.2025].

17. Dezinformacja w sieciach społecznych: Operatorzy sieci społecznościowych powinni mieć swobodę decydowania o tym, w jaki sposób postępują z dezinformacją na swoich platformach;
18. Obszary ochrony przyrody: W UE kolejne obszary powinny zostać wyznaczone jako rezerваты przyrody;
19. Zasady i wartości UE: Finansowanie UE dla państw członkowskich, które naruszają unijne zasady i wartości, ma być nadal wstrzymywane;
20. Broń dla Ukrainy: UE powinna w większym stopniu finansować dostarczanie broni na Ukrainę;
21. Obniżenie kwot połowowych ryb: Zmniejszona ma zostać dopuszczalna ilość ryb, które można złowić w wodach UE;
22. Należności przywozowe na samochody elektroniczne: Unijne cła importowe na chińskie samochody elektryczne mają zostać podwyższone
23. Aborcja: UE powinna dążyć do tego, aby aborcja była możliwa bez kary we wszystkich państwach członkowskich;
24. Stałe trwałe kontrole granic: Ponownie mają się odbywać stałe kontrole graniczne między państwami członkowskimi UE;
25. Referendum dotyczące przyjmowania nowych członków do UE: Przyjęcie nowych państw do UE powinno być potwierdzone w procedurach referendalnych we wszystkich państwach członkowskich;
26. Rośliny modyfikowane genetycznie: UE powinna zezwolić na uprawę kolejnych genetycznie modyfikowanych odmian roślin;
27. Przemoc wobec kobiet: Przemoc wobec kobiet ze względu na płeć powinna zostać uznana za powód do ubiegania się o azyl w całej Europie;
28. Prawo autorskie: Utwory chronione prawem autorskim (np. zdjęcia, muzyka, literatura) powinny mieć możliwość bezpłatnego wykorzystywania w UE do celów niekomercyjnych;
29. Ograniczenie sankcji wobec Rosji: Sankcje UE wobec Rosji powinny zostać zmniejszone;
30. Erasmus+ Stypendium: Stypendium Erasmus+ na pobyty za granicą ma być wyższe dla studentów, którzy dysponują mniejszymi środkami finansowymi;
31. UE powinna klasyfikować energię jądrową jako zrównoważone źródło energii;
32. Przyjmowanie fachowej siły roboczej: Należy uprościć procedury zatrudniania fachowców w UE;
33. Infrastruktura krytyczna: Udział inwestorów spoza Europy w spółkach działających w obszarze infrastruktury krytycznej ma być w UE bardziej ograniczony;
34. Wybory bezpośrednie: Szef/szefowa KE powinien/powinna być wybierana bezpośrednio przez obywateli/obywatelki UE;
35. Cena za emisję CO₂: W UE przedsiębiorstwa powinny więcej płacić za emisję CO₂;
36. Wnioski azylowe na granicy UE: Ubiegające i ubiegający się o azyl powinni złożyć wniosek azylowy przed przekroczeniem granicy i tam czekać na rezultat;
37. Projekty zbrojeniowe UE: UE powinna nadal inwestować we wspólne projekty zbrojeniowe;
38. Rola PE w UE: PE powinien nadal odgrywać centralną rolę w UE.

II. Latarnik wyborczy na wybory do Parlamentu Europejskiego w 2025 roku²

1. Niemcy powinny dalej wspierać militarnie Ukrainę;
2. Państwo powinno wspierać korzystanie z odnawialnych źródeł energii;
3. Należy odmawiać świadczenia socjalnego tym, którzy wielokrotnie odrzucają oferty pracy;
4. Należy wprowadzić limit prędkości na autostradach;
5. Osoby ubiegające się o azyl, które wjechały przez inne państwo członkowskie Unii Europejskiej, powinny być zwracane na granicach Niemiec;
6. W przypadku nowych najmów wysokość czynszu powinna być nadal ograniczona przez prawo;
7. Na stacjach kolejowych policja federalna powinna mieć możliwość korzystania z oprogramowania potrzebnego do automatycznego rozpoznawania twarzy;
8. Przedsiębiorstwa energochłonne powinny otrzymać od państwa rekompensatę finansową za ponoszone koszty energii elektrycznej;
9. Wszyscy pracownicy powinni mieć możliwość przejścia na emeryturę po 40. latach opłacania składek;
10. W zdaniu wprowadzającym do Ustawy Zasadniczej należy nadal używać sformułowania „odpowiedzialność przed Bogiem”;
11. Niemcy powinny dalej wspierać zatrudnianie wykwalifikowanych pracowników z zagranicy;
12. Niemcy powinny ponownie wykorzystywać energię jądrową do produkcji energii;
13. W opodatkowaniu dochodu powinna zostać podniesiona najwyższa stawka podatkowa;
14. Federacja powinna mieć więcej kompetencji w sferze polityki edukacyjnej;
15. Należy kontynuować eksport broni do Izraela;
16. Wszyscy obywatele powinni być ubezpieczeni w zakładach ubezpieczeń zdrowotnych;
17. Zniesiony powinien zostać ustawowy parytet kobiet na stanowiskach zarządczych i w radach nadzorczych spółek giełdowych;
18. Rolnictwo ekologiczne powinno być promowane w większym stopniu niż rolnictwo konwencjonalne;
19. Federacja powinna wspierać projekty przeciwko pravicowemu ekstremizmowi;
20. Przedsiębiorstwa powinny nadal być zobowiązane do monitorowania przestrzegania prawa człowieka i ochrony środowiska u wszystkich dostawców;
21. Pomoc edukacyjna zgodna z ustawą BAföG powinna nadal być wypłacana adekwatnie do dochodów rodziców;
22. Hamulec zadłużenia w Ustawie Zasadniczej powinien zostać utrzymany;
23. Osoby ubiegające się o azyl w Niemczech powinny otrzymać pozwolenie na pracę natychmiast po złożeniu wniosku;
24. Niemcy powinny odrzucić cel, jakim jest osiągnięcie neutralności klimatycznej;
25. W Niemczech 35-godzinny tydzień pracy powinien zostać przyjęty ustawowo jako standardowy czas pracy dla wszystkich pracowników;

² Wahl-O-Mat, *Bundestagswahl 2025*, https://www.wahl-o-mat.de/bundestagswahl2025/app/main_app [dostęp: 3.08.2025].

26. Aborcja w ciągu pierwszych trzech miesięcy powinna być nadal zwolniona z kary tylko po przeprowadzeniu konsultacji;
27. Należy zastąpić euro państwową walutą;
28. W rozbudowie infrastruktury transportowej kolej powinna mieć pierwszeństwo przed drogami.
29. Działalność wolontariacka powinna być zaliczana na poczet przyszłej emerytury;
30. Podatek od nieruchomości powinien być nadal przerzucany na najemców;
31. Prawo do strajku dla pracowników w spółkach infrastruktury krytycznej powinno być prawnie ograniczone;
32. W Niemczech powinno być możliwe przeprowadzanie referendów na szczeblu federalnym;
33. Prawo karne powinno być stosowane wobec osób poniżej 14 roku życia;
34. Niemcy powinny opowiadać się za zniesieniem zwiększonych ceł UE na chińskie samochody elektryczne;
35. W Niemczech powinna być możliwość zachowania drugiego obywatelstwa (obok niemieckiego);
36. Należy wprowadzić obowiązkowy rok socjalny dla młodych dorosłych;
37. W przyszłości należy również zezwolić na eksploatację nowych systemów grzewczych w całości opartych na paliwach kopalnych (np. gazie lub ropie naftowej);
38. Najpóźniej do 2026 roku należy podwyższyć do 15 euro wartość ustawowej płacy minimalnej.

WYKAZ SKRÓTÓW

- ABM (Anti-Ballistic Missile) – Systemy Antybalistyczne
AfD (Alternative für Deutschland) – Alternatywa dla Niemiec
ArbZG (Arbeitszeitgesetz) – Ustawa o czasie pracy
Bafög (Bundesausbildungsförderungsgesetz) – Federalna ustawa stypendialna
BAMF (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) – Federalny Urząd ds. Migracji i Uchodźców
BASF (Badische Anilin- und Soda- Fabriken) – przedsiębiorstwo chemiczne
BDI (Bundesverband der Deutschen Industrie) – Federalny Związek Niemieckiego Przemysłu
BfV (Bundesamt für Verfassungsschutz) – Federalny Urząd Ochrony Konstytucji
BKA (Bundeskriminalamt) – Federalny Urząd Kryminalny
BNetzA (Bundesnetzagentur) – Federalna Agencja ds. Sieci
BPolG (Bundespolizeigesetz) – Ustawa o Policji Federalnej
BSI (Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik) – Federalny Urząd ds. Bezpieczeństwa Informacji
BSW (Bündnis Sahra Wagenknecht) Sojusz Sahry Wagenknecht – dla Rozsądku i Sprawiedliwości
CAPEX (Capital Expenditure) – wydatki kapitałowe
CARD (Coordinated Annual Review in Defence) – Roczny Skoordynowany Przegląd Obronny
CDU (Christlich Demokratische Union) – Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna
CSR (Corporate social responsibility) – dyrektywa w sprawie sprawozdawczości z zakresu zrównoważonego rozwoju
CSU (Christlich-Soziale Union) – Unia Chrześcijańsko-Społeczna w Bawarii
DATI (Deutsche Agentur für Transfer und Innovation) – Niemiecka Agencja Transferu i Innowacji
DESI (Digital Economy and Society Index) – indeks gospodarki cyfrowej i społeczeństwa cyfrowego
EBC (European Central Bank) – Europejski Bank Centralny
EBI – Europejski Bank Inwestycyjny
EDF (European Defense Force) – Europejski Fundusz Obronny
EFIS (European Fund for Strategic Investments) – Europejski Fundusz na rzecz Inwestycji Strategicznych
ELSA (European Long-Strike Approach) – Europejski program ds. broni dalekiego zasięgu
EREV (Extended Range Electric Vehicle) – pojazdy elektryczne o zwiększonym zasięgu
ESSI (European Sky Shield Initiative) – Inicjatywa Europejskiej Tarczy Powietrznej
ETS (European Emissions Trading System) – Europejski System Handlu Emisjami
FDP (Freie Demokratische Partei) – Wolna Partia Demokratyczna
FR – Federacja Rosyjska

- GTAZ (Gemeinsame Terrorismusabwehrzentrum) – Wspólne Centrum Antyterrorystyczne
- GroKo (Große Koalition) – Wielka Koalicja
- IAA (Internationale Automobil-Ausstellung) – Międzynarodowa Wystawa Samochodowa
- IED (Industrial Emissions Directive) – dyrektywa w sprawie emisji przemysłowych
- IFO (Institut für Wirtschaftsforschung) – Instytut Badań nad Gospodarką
- INF (Intermediate-Range Nuclear Forces) – Traktat o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych średniego i krótkiego zasięgu
- IW (Institut der deutschen Wirtschaft) – Instytut Gospodarki Niemieckiej
- KBWE – Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- KE – Komisja Europejska
- KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau) – Niemiecki Bank Rozwoju
- KTF (Klima- und Transformationsfonds) – Fundusz Klimatyczny i Transformacyjny
- Kripo ((Kriminalpolizei) – policja kryminalna
- LGBTIQ – lesbijki, geje, osoby biseksualne i transpłciowe, osoby interpłciowe i queer
- MBFR (Mutual and Balanced Force Reductions) – wzajemne i zrównoważone zmniejszenie sił
- MFW (International Monetary Fund) – Międzynarodowy Fundusz Walutowy
- MŚP – małe i średnie przedsiębiorstwa
- NATO (North Atlantic Treaty Organization) – Pakt Północnoatlantycki
- OBWE – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
- ODA (Official development Assistance) – Oficjalna Pomoc Rozwojowa
- ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych
- PESCO (Permanent Structured Cooperation) – Stała współpraca strukturalna
- PHEV (Plug-in Hybrid Electric Vehicle) – technologia hybrydowa typu plug-in
- PKB – Produkt Krajowy Brutto
- PPWR (Packaging and Packaging Waste Regulation) – rozporządzenie w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych
- REACH (Registration, Authorisation and Restriction of Chemicals) – Rozporządzenie w sprawie rejestracji, oceny, udzielania zezwoleń i stosowanych ograniczeń w zakresie chemikaliów
- RFN – Republika Federalna Niemiec
- RP – Rzeczpospolita Polska
- SGR – Społeczna Gospodarka Rynkowa
- SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) – Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem
- SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) – Socjaldemokratyczna Partia Niemiec
- SPRIND (Bundesagentur für Sprunginnovationen) – Federalna Agencja ds. Innowacji Przełomowych
- START (Strategic Arms Reduction Treaty) – Traktat o redukcji broni jądrowych
- UE – Unia Europejska
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) – Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców
- VDA (Verband der Automobilindustrie) – Niemieckie Stowarzyszenie Transportu Motoryzacyjnego
- WPZiB – Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa
- UZ – Ustawa Zasadnicza

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Arbeitszeitgesetz vom 6. Juni 1994 (BGBl. I S. 1170, 1171), <https://www.gesetze-im-internet.de/arbztg/BjNR117100994.html> [dostęp: 1.06.2025].
- Bundesausbildungsförderungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. Dezember 2010 (BGBl. I S. 1952; 2012 I S. 197), https://www.gesetze-im-internet.de/baf_g/BAf%C3%B6G.pdf [dostęp: 17.07.2025].
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2041 z dnia 19 października 2022 r. w sprawie adekwatnych wynagrodzeń minimalnych w Unii Europejskiej, Dz.U. UE L 275/33 z 25.10.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2041> [dostęp: 15.07.2025].
- Fachkräfteeinwanderungsgesetz vom 15. August 2019, „Bundesgesetzblatt” Jg 2019 T. I Nr. 31, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#/switch/tocPane?_ts=1754116283659 [dostęp: 18.06.2025].
- Gesetz über die Elektrizitäts- und Gasversorgung (Energiewirtschaftsgesetz – EnWG), https://www.gesetze-im-internet.de/enwg_2005/_41a.html [dostęp: 15.03.2025].
- Gesetz zur Weiterentwicklung der Fachkräfteeinwanderung vom 16. August 2023, „Bundesgesetzblatt” Jg. 2023 T. I Nr. 217, <https://www.recht.bund.de/bgbl/1/2023/217/VO.html> [dostęp: 18.06.2025].
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 2025, <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf> [dostęp: 1.06.2025].
- Körperschaftsteuer-Durchführungsverordnung 1994 in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. Februar 1996 (BGBl. I S. 365), https://www.gesetze-im-internet.de/kstDv_1977/KStDV_1994.pdf [dostęp: 16.06.2025].
- Parteiengesetz (Gesetz über die politischen Parteien) In der Fassung der Bekanntmachung vom 31.01.1994 (BGBl. I S. 149) zuletzt geändert durch Gesetz vom 27.02.2024 (BGBl. I S. 70) m.W.v. 5.03.2024 bzw. 1.01.2025, <https://dejure.org/gesetze/PartG> [dostęp: 5.06.2025].
- Resolution 1701 (2006) Adopted by the Security Council at its 5511th meeting, on 11 August 2006, United Nations Security Council, S /RES/1701 (2006), [https://docs.un.org/en/S/RES/1701\(2006\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1701(2006)) [dostęp: 30.06.2015].
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/851 z dnia 19 kwietnia 2023 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) 2019/631 w odniesieniu do wzmocnienia norm emisji CO₂ dla nowych samochodów osobowych i dla nowych lekkich pojazdów użytkowych zgodnie z ambitniejszymi celami klimatycznymi Unii (Tekst mający znaczenie dla EOG),

- PE/66/2022/REV/1, Dz.U. L 110 z 25.04.2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023R0851> [dostęp: 3.06.2025].
- Strukturstärkungsgesetz Kohleregionen vom 8. August 2020, „Bundesgesetzblatt” Jg. 2020, T. I, Nr. 37, Bonn, 13. August 2020, [https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&start=//*\[@attr_id=%27bgbl120s1795.pdf%27\]#/switch/tocPage?_ts=1751966458024](https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&start=//*[@attr_id=%27bgbl120s1795.pdf%27]#/switch/tocPage?_ts=1751966458024) [dostęp: 15.06.2025].
- Trinity House Vereinbarung: Großbritannien und Deutschland rücken enger zusammen, 23.10.2024, Bundesministerium der Verteidigung, <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/grossbritannien-und-deutschland-ruecken-enger-zusammen-5851736> [dostęp: 2.07.2025].
- Ustawa Zasadnicza dla Republiki Federalnej Niemiec, <https://www.btg-bestellservice.de/> [dostęp: 2.07.2025].
- Vereinbarung über Sicherheitszusammenarbeit und langfristige Unterstützung zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Ukraine, <https://www.bundeskanzler.de/resource/blob/1832584/2260264/8efa1868839ede7609437b341d75c3c5/2024-02-16-ukraine-sicherheitsvereinbarung-deu-data.pdf?download=1> [dostęp: 30.06.2025].
- Vertrag vom 12. September 1990 über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland (Zwei-plus-Vier-Vertrag), Auswärtiges Amt, <https://www.auswaertiges-amt.de/resource/blob/243470/cf11046bd657eb2515e9930892f29ad3/vertragstextbgbl-data.pdf> [dostęp: 30.07.2025].
- Wissenschaftsfreiheitsgesetz vom 5. Dezember 2012 (BGBl. I S. 2457), das zuletzt durch Artikel 153 der Verordnung vom 19. Juni 2020 (BGBl. I S. 1328) geändert worden ist, <https://www.gesetze-im-internet.de/wissfsg/WissFG.pdf> [dostęp: 15.05.2025].

Programy na wybory do Bundestagu

- AfD, „Deutschland aber normal”. Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 20. Deutschen Bundestag, 10-11.04.2021, https://www.afd.de/wp-content/uploads/2021/06/20210611_AfD_Programm_2021.pdf [dostęp: 19.03.2025].
- AfD, „Zeit für Deutschland”. Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 21. Deutschen Bundestag, 11-12.01.2025, https://www.afd.de/wp-content/uploads/2025/02/AfD_Bundestagswahlprogramm2025_web.pdf [dostęp: 17.03.2025].
- Bündnis 90/die Grünen, „Deutschland. Alles ist drin”. Bundestagswahlprogramm 2021, 11-13.06.2021, https://cms.gruene.de/uploads/assets/Wahlprogramm-DIE-GRUENEN-Bundestagswahl-2021_barrierefrei.pdf [dostęp: 18.03.2025].
- Bündnis 90/die Grünen, „Zusammen wachsen”. Regierungsprogramm 2025, 26.01.2025, https://cms.gruene.de/uploads/assets/Regierungsprogramm_DIGITAL_DINA5.pdf [dostęp: 18.03.2025].
- Bündnis Sahra Wagenknecht, „Unser Land verdient mehr!”. Wahlprogramm für die Bundestagswahl 2025, 12.01.2025, <https://bsw-vg.de/wp-content/themes/bsw/assets/downloads/BSW%20Wahlprogramm%202025.pdf> [dostęp: 19.03.2025].
- CDU/CSU, Das Programm für Stabilität und Erneuerung. Gemeinsam für ein modernes Deutschland, 21.06.2021, <https://www.csu.de/common/download/Regierungsprogramm.pdf> [dostęp: 19.03.2025].
- CDU/CSU, „Politikwechsel für Deutschland”. Wahlprogramm von CDU und CSU, 17.12.2024, https://www.cdu.de/app/uploads/2025/01/km_btw_2025_wahlprogramm_langfassung_ansicht.pdf [dostęp: 17.03.2025].

- CSU, Das CSU-Programm. „Gut für Bayern. Gut für Deutschland“, 23.07.2021, https://www.csu.de/common/download/CSU-Programm_Gut_fuer_Bayern_Gut_fuer_Deutschland_final.pdf [dostęp: 17.03.2025].
- Die Linke, „Alle wollen regieren. Wir wollen verändern. Reichtum teilen. Preise senken. Füreinander“. Wahlprogramm die Linke, 18-19.01.2025, https://www.die-linke.de/fileadmin/user_upload/Wahlprogramm_Langfassung_Linke-BTW25_01.pdf [dostęp: 18.03.2025].
- Die Linke, „Zeit zu handeln! Für soziale Sicherheit, Frieden und Klimagerechtigkeit“. Wahlprogramm zur Bundestagswahl 2021, 19-20.06.2021, https://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2021/Wahlprogramm/DIE_LINKE_Wahlprogramm_zur_Bundestagswahl_2021.pdf [dostęp: 18.03.2025].
- FDP, „Das alles lässt sich ändern“. Das Wahlprogramm der Freien Demokraten zur Bundestagswahl 2025, 17.12.2024, https://www.fdp.de/sites/default/files/2024-12/fdp-wahlprogramm_2025.pdf [dostęp: 18.03.2025].
- FDP, „Nie war es mehr zu tun“. Wahlprogramm der Freien Demokraten, 14-16.05.2021, https://www.fdp.de/sites/default/files/2021-08/FDP_BTW2021_Wahlprogramm_1.pdf [dostęp: 17.03.2025].
- SPD, „Aus Respekt von deiner Zukunft“. Das Zukunftsprogramm der SPD, 9.05.2021, <https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Programm/SPD-Zukunftsprogramm.pdf> [dostęp: 18.03.2025].
- SPD, „Mehr für Dich. Besser für Deutschland“. Das Regierungsprogramm der SPD für die Bundestagswahl 2025, 11.01.2025, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Programm/SPD_Programm_bf.pdf [dostęp: 17.03.2025].

Umowy koalicyjne

- CDU/CSU, SPD, „Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land“. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 19. Legislaturperiode, 12.03.2018, <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/847984/5b8bc23590d4cb2892b31c987ad672b7/2018-03-14-koalitionsvertrag-data.pdf?download=1> [dostęp: 17.03.2025].
- CDU/CSU, SPD, „Verantwortung für Deutschland“. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD, 21. Legislaturperiode, 2025, https://www.koalitionsvertrag2025.de/sites/www.koalitionsvertrag2025.de/files/koav_2025.pdf [dostęp: 9.04.2025].
- SPD, Bündnis 90/die Grünen, FDP, „Mehr Fortschritt wagen. Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit“. Koalitionsvertrag 2021-2025 zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (SPD), BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN und den Freien Demokraten (FDP), 7.12.2021, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Koalitionsvertrag/Koalitionsvertrag_2021-2025.pdf [dostęp: 17.03.2025].

Programy zasadnicze

- AfD, „Programm für Deutschland“. Das Grundsatzprogramm der Alternative für Deutschland, 30.04-1.05.2016, https://www.afd.de/wp-content/uploads/2023/05/Programm_AfD_Online_.pdf [dostęp: 17.03.2025].
- Bündnis 90/die Grünen, „»... zu achten und zu schützen...«. Veränderung schafft Halt“. Grundsatzprogramm, 20-22.11.2020, https://cms.gruene.de/uploads/assets/20200125_Grundsatzprogramm.pdf [dostęp: 18.03.2025].

- Bündnis Sahra Wagenknecht, Unser Parteiprogramm, 2024, https://bsw-vg.de/wp-content/uploads/2024/01/BSW_Partieprogramm.pdf [dostęp: 18.03.2025].
- CDU, „Agenda 2030. Neuer Wohlstand für Deutschland”. Beschluss des Bundesvorstandes der CDU Deutschlands, Hamburg, 10/11.01.2025, <https://www.cdu.de/app/uploads/2025/02/Agenda2030.pdf> [dostęp: 19.03.2025].
- CDU, „In Freiheit leben. Deutschland sicher in die Zukunft führen”. Grundsatzprogramm der CDU Deutschlands, 7.05.2024, https://www.grundsatzprogramm-cdu.de/sites/www.grundsatzprogramm-cdu.de/files/downloads/240507_cdu_gsp_2024_beschluss_parteitag_final_1.pdf [dostęp: 17.03.2025].
- CSU, „Für ein neues Miteinander”. Das Grundsatzprogramm der CSU, 6.03.2023, https://www.csu.de/common/download/CSU_Grundsatzprogramm_2023.pdf [dostęp: 17.03.2025].
- Die Linke, Programm der Partei Die Linke, Beschluss des Parteitages der Partei Die Linke vom 21. bis 23. Oktober 2011, bestätigt durch einen Mitgliederentscheid im Dezember 2011, 21-23.11.2011, https://www.die-linke.de/fileadmin/user_upload/Parteiprogramm_Die_Linke_2024-web.pdf [dostęp: 18.03.2025].
- FDP, „Verantwortung für die Freiheit”. Karlsruher Freiheitsthesen der FDP für eine offene Bürgergesellschaft. Beschluss des 63. Ordentlichen Bundesparteitages der FDP, Karlsruhe, 22.04.2012, <https://www.fdp.de/sites/default/files/import/2016-01/378-karlsruherfreiheits-thesen.pdf> [dostęp: 18.03.2025].
- SPD, „Hamburger Programm”. Das Grundsatzprogramm der SPD. Beschlossen auf dem Hamburger Bundesparteitag der SPD, 28.10.2007, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Beschluesse/Grundsatzprogramme/hamburger_programm.pdf [dostęp: 17.03.2025].

Programy na wybory do PE

- AfD, Programm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 10. Europäischen Parlament, 4-6.08.2023, https://www.afd.de/wp-content/uploads/2023/12/AfD_EW_Programm_2024.pdf [dostęp: 19.03.2025].
- BSW, Bündnis Sahra Wagenknecht, Programm für die Europawahl 2024, 27.01.2024, https://bsw-vg.de/wp-content/uploads/2024/02/BSW_Europawahlprogramm_2024.pdf [dostęp: 19.03.2025].
- Bündnis 90/die Grünen, „Was uns schützt”. Europawahlprogramm 2024, 06.03.2024, https://cms.gruene.de/uploads/assets/20240306_Reader_EU-Wahlprogramm2024_A4.pdf [dostęp: 19.03.2025].
- CDU/CSU, „Mit Sicherheit Europa. Für ein Europa, das schützt und nützt”. Wahlprogramm von CDU und CSU zur Europawahl 2024, 11.03.2024, https://assets.ctfassets.net/nwwn171fahow/476rnHcYPkmyuONPvSTKO2/972e88ceb862ac4d4905d98441555eoc/europawahlprogramm-cdu-csu-2024_o.pdf [dostęp: 19.03.2025].
- Die Linke, „Zeit für Gerechtigkeit. Zeit für Haltung. Zeit für Frieden”. Wahlprogramm zur Europawahl 2024, https://www.die-linke.de/fileadmin/user_upload/Europawahlprogramm.pdf [dostęp: 19.03.2025].
- FDP, „Einfach. Machen. Entfesseln wir Europas Energie für mehr Freiheit und mehr Wohlstand”. Das Programm der FDP zur Europawahl 2024 Europa, 28.01.2024, https://www.fdp.de/sites/default/files/2024-03/2024-01-28_ept_das-programm-der-fdp-zur-europawahl-2024-1_o.pdf [dostęp: 19.03.2025].

SPD, „Gemeinsam für ein starkes Europa“. Das Wahlprogramm der SPD für die Europawahl 2024, 28.01.2024, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/EuroDel/20240128_Europaprogramm.pdf [dostęp: 19.03.2025].

Przemówienia

- Hamburger Senat: 12. Juli 2017: Regierungserklärung Bürgermeister Scholz, 12.07.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=nNKJ36yHOQk> [dostęp: 22.08.2025].
- Rede des Verteidigungsministers und Erwidern des scheidenden Bundeskanzlers Veröffentlichungsdatum 5.05.2025, <https://www.bmvg.de/de/presse/zapfenstreich-olaf-scholz-redepistorius-5937546> [dostęp: 22.08.2025].
- Rede von Gregor Gysi zur ersten Bundestagsitzung der neuen Legislatur am 25.03.25, <https://www.youtube.com/watch?v=FjnTN2axXzs> [dostęp: 22.08.2025].
- Rede von Heidi Reichinnek zur Situation in Deutschland am 11.02.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=omuYdl7NKfo> [dostęp: 8.08.2025].
- Regierungserklärung von Bundeskanzler Friedrich Merz, 14.05.2025, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-friedrich-merz-2347888> [dostęp: 22.08.2025].
- Regierungserklärung von Bundeskanzler Olaf Scholz am 27.02.2022, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/regierungserklaerung-von-bundeskanzler-olaf-scholz-am-27-februar-2022-2008356> [dostęp: 22.08.2025].
- Regierungserklärung. Mehrheit stimmt nach Regierungserklärung für Migrationsantrag der Union, 29.01.2025, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2025/kwo5-de-regierungserklaerung-1041594> [dostęp: 22.08.2025].
- Scholz O., „Europarede an der Humboldt-Universität Berlin“, 28.11.2018, <https://olaf-scholz.spd.de/aktuelles/detail/news/europarede-an-der-humboldt-universitaet-berlin/28/11/2018/> [dostęp: 22.08.2025].
- Speech by Federal Chancellor Olaf Scholz at the Charles University in Prague on Monday, 29.08.2022, <https://www.bundesregierung.de/breg-en/service/archive/scholz-speech-prague-charles-university-2080752> [dostęp: 22.08.2025].

Dokumenty

- Bundesamt für Verfassungsschutz, „Reichsbürger“ and „Selbstverwalter“, https://www.verfassungsschutz.de/EN/topics/reichsbuerger-and-selbstverwalter/reichsbuerger-and-selbstverwalter_node.html [dostęp: 18.06.2025].
- Bundesinstitut für berufliche Bildung, *Duale Berufsausbildung in Deutschland*, 24.06.2025, <https://www.govet.international/de/54880.php> [dostęp: 1.07.2025].
- Bundeskriminalamt, *Gemeinsames Terrorismusabwehrzentrum (GTAZ)*, https://www.bka.de/DE/UnsereAufgaben/Kooperationen/GTAZ/gtaz_node.html [dostęp: 20.06.2025].
- Bundesministerium der Innern, *Task Force Islamismusprävention*, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/sicherheit/extremismus/islamismus-und-salafismus/taskforce-islamismus/taskforce-ip-node.html> [dostęp: 7.06.2025].
- Bundesministerium für Arbeit und Soziales, *Turbo zur Arbeitsmarktintegration von Geflüchteten*, https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/Arbeitsmarkt/turbo-arbeitsmarktintegration-gefluechtete-en.pdf?__blob=publicationFile&v=3 [dostęp: 18.06.2025].

- Bundesministerium für Finanzen, *WIN-Initiative: Wachstums- und Innovationskapital für Deutschland*, 25.11.2024, <https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Schlaglichter/Start-ups/win-initiative.html> [dostęp: 15.06.2025]
- Bundesministerium für Forschung, Technologie und Raumfahrt, *KMU-innovativ*, 2025, https://www.bmbf.de/DE/Forschung/Gesellschaft/ZukunftDerArbeit/KmuInnovativ/kmuinnovativ_node.html [dostęp: 1.06.2025].
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *EXIST-Women*, 2025, <https://exist.de/programm/exist-women/> [dostęp: 15.06.2025].
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Impulse für Innovationen*, 2025, <https://www.zim.de/ZIM/Navigation/DE/Home/home.html> [dostęp: 1.06.2025].
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Über die IGF*, 2025, <https://www.igf-foerderung.de/> [dostęp: 1.06.2025].
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Was ist eigentlich eine Gebotszone?*, „Energiewende direkt” 10/2019, 12.12.2019, <https://energiewende.bundeswirtschaftsministerium.de/EWD/Redaktion/Newsletter/2019/10/Meldung/direkt-erklart.html> [dostęp: 16.06.2025].
- Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, *Neuer Schub für innovative Gründungen durch Start-up Factories*, 28.02.2024, <https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/DE/Pressemitteilungen/2024/02/20240228-neuer-schub-fuer-innovative-gruendungen-durch-start-up-factories.html> [dostęp: 15.06.2025].
- Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, *Überblick Klima- und Transformationsfonds*, https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/DE/Downloads/-L/klima-und-transformationsfonds-ueberblick.pdf?__blob=publicationFile&v=7 [dostęp: 1.05.2025].
- Bundestag stimmt mit breiter Mehrheit für Antrag gegen Judenhass, 7.11.2024, Deutscher Bundestag, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw45-de-juedisches-leben-1027708> [dostęp: 30.06.2025].
- BVerfG, *Beschluss vom 22.06.1995 – 2 BvL 37/91*, <https://openjur.de/u/178522.html> [dostęp: 16.06.2025].
- China-Strategie der Bundesregierung, Die Bundesregierung, <https://www.auswaertiges-amt.de/resource/blob/2608578/81ofdade376b1467f20bdb697b2acd58/china-strategie-data.pdf> [dostęp: 30.06.2025].
- DATI: *Deutsche Agentur für Transfer und Innovation*, 2025, https://www.bmbf.de/DE/Forschung/TransferInDiePraxis/DeutscheAgenturFuerTransferUndInnovation/deutscheagentur fuer-transferundinnovation_node.html [dostęp: 1.06.2025].
- Destatis Statistisches Bundesamt, *Bildung, Forschung, Kultur. Erwerbslosenquote nach Bildungsstand*, 1.08.2024, <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bildung-Forschung-Kultur/Bildungsindikatoren/erwerbslosenquote-tabelle.html?nn=621104> [dostęp: 3.06.2025].
- Destatis Statistisches Bundesamt, *Gas- und Strompreise für Haushalte im 1. Halbjahr 2023 deutlich gestiegen, Pressemitteilung Nr. 388 vom 29. September 2023*, https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2023/09/PD23_388_61243.html [dostęp: 6.06.2025].
- Destatis Statistisches Bundesamt, *Gaspreise für Haushalte im 2. Halbjahr 2024 um 3,5% gestiegen, Pressemitteilung Nr. 123 vom 31. März 2025*, https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2025/03/PD25_123_61243.html [dostęp: 6.06.2025].
- Deutscher Bundestag, *Energie. Mehrere energiepolitische Initiativen angenommen*, 2025, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw39-de-energie-wirtschaftsgesetz-1017742> [dostęp: 13.07.2025].

- Die „Antifa“: Antifaschistischer Kampf im Linksextremismus*, <https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/hintergruende/DE/linksextremismus/die-antifa-antifaschistischer-kampf-im-linksextremismus.html> [dostęp: 25.06.2025].
- Digital. Sicher. Souverän. Forschungsrahmenprogramm der Bundesregierung zur IT-Sicherheit*, https://www.bmbf.de/SharedDocs/Publikationen/DE/5/31672_Digital_Sicher_Souveraen.pdf?__blob=publicationFile&v=5 [dostęp: 8.08.2025].
- Energie. Mehrere energiepolitische Initiativen angenommen*, 2025, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw39-de-energiewirtschaftsgesetz-1017742> [dostęp: 13.07.2025].
- Karlsruhe sagt Ja zur Zweitstimmendeckung – aber mit Grundmandatsklausel*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw31-bundesverfassungsgericht-wahlrecht-1013532> [dostęp: 8.08.2025].
- Leitlinien für feministische Außenpolitik: Außenpolitik für alle*, 1.03.2023, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/leitlinien-ffp-2584950> [dostęp: 22.08.2025].
- Nationale Sicherheits- und Verteidigungsindustriestrategie*, 4.12.2024, <https://www.bmvg.de/resource/blob/5865332/d4d0d9ab55edde72a11cee2a3ca59d3b/nationale-sicherheits-und-verteidigungsindustriestrategie-data.pdf> [dostęp: 22.08.2025].
- Neu gewählter Bundestag tritt am 25. März zusammen*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2025/kw13-de-konstituierende-sitzung>;
- Parlament Vertrauensfrage und vorzeitige Neuwahlen*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw47-vertrauensfrage-1030198> [dostęp: 22.08.2025].
- Strategic Agenda 2024-2029*, https://www.consilium.europa.eu/media/yxrc05pz/sno2167en24_web.pdf [dostęp: 22.08.2025].
- Vereint gegen Atomwaffen, Deutscher Bundestag*, 2010, https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2010/29155758_kw12_de_abruestung-201446 [dostęp: 30.07.2025].
- Wirtschaftswende Deutschland – Konzept für Wachstum und Generationengerechtigkeit*, <https://www.fdp.de/sites/default/files/2024-11/wirtschaftswende-deutschland.pdf> [dostęp: 22.08.2025].

Monografie, artykuły i analizy

- Applebaum A., *Zmierzch demokracji. Zwodniczy powab autorytaryzmu*, Warszawa 2020.
- Ash T.G., *Obrona liberalizmu. Eseje o wolności, wojnie i Europie*, Warszawa 2022.
- Bach S., *Universal capital endowment and wealth taxes could reduce wealth inequality*, „DIW Weekly Report” 2021, nr 49-52, https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.831695.de/dwr-21-49-1.pdf [dostęp: 16.06.2025].
- Bachmann K., Buras P., Płóciennik S., *Republika bez gorsetu. Niemcy po wyborach 18 września 2005 roku*, Wrocław 2005.
- Baerbock A., *Jetzt. Wie wir unser Land erneuern*, Berlin 2021.
- Banse P., Buermeyer U., *Warum es der Politik schwerfällt, für gute Infrastruktur zu sorgen*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” 2025, nr 10-11.
- Barlai M., *Bundestagswahl 2025: „Realignment” des deutschen Elektorats*, <https://aub.eu/universitaet/nachrichten/bundestagswahl-2025-realignment-des-deutschen-elektorats/> [dostęp: 8.08.2025].
- Berkholz S., *Das ganze Ding ist ein Risiko. Robert Habeck, Eine Nahaufnahme*, München 2021.
- Benedikter R., *Die Erneuerung der politischen Mitte*, Baden-Baden 2022.

- Best V., Decker F., Fischer S., Küppers A., *Demokratievertrauen in Krisenzeiten Wie blicken die Menschen in Deutschland auf Politik, Institutionen und Gesellschaft?*, Bonn 2023, <https://library.fes.de/pdf-files/pbud/20287-20230505.pdf> [dostęp: 5.06.2025].
- Biess F., *Republik der Angst, Eine andere Geschichte der Bundesrepublik*, Reinbeck bei Hamburg 2019.
- Bitzl C., Kurze M., *Rechtsextreme Muslimhetze: Die Instrumentalisierung von Religion als Vote-Seeking-Strategie der AfD*, „Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik” 2021, nr 5.
- Bollmann R., *Angela Merkel. Die Kanzlerin und ihre Zeit*, München 2021.
- Bożek M., *System konstytucyjny Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 2017.
- Brüßler L., *Was in der Digitalpolitik passieren soll*, „Das Parlament”, 7.05.2025, <https://www.das-parlament.de/wirtschaft/digitales/was-in-der-digitalpolitik-passieren-soll> [dostęp: 5.06.2025].
- Bundestagswahl 2025: Wie KI und Social Media den Wahlkampf beeinflusst haben*, „Das Magazin Digital Zentral”, 23.02.2025, <https://digital-zentral.de/bundestagswahl-2025-wie-ki-und-social-media-den-wahlkampf-beeinflusst-haben> [dostęp: 5.06.2025].
- Dalio R., *Jak radzić sobie ze zmieniającym się porządkiem świata. Zasady. Dlaczego narody odnoszą sukces i upadają*, Poznań 2025.
- Decker F., *Nach dem Ende der Ampel. Erwägungen zu der vorgezogenen Bundestagswahl 2025*, „GWP – Gesellschaft. Wirtschaft. Politik” 2025, nr 1.
- Decker F., *Parteien und Parteiensysteme in Deutschland*, Stuttgart 2011.
- Decker F., Adorf P., *From the Eternal Grand Coalition to the Traffic Light Alliance. The German Party System before and after the 2021 Federal Election*, „German Politics and Society” 2022, nr 2.
- Die distanzierte Mitte. Rechtsextreme und demokratiegefährdende Einstellungen in Deutschland 2022/23*, red. A. Zick, B. Küpper, N. Mokros, Bonn 2023.
- Dullien S., Gerards Iglesias S., Hüther M., Rietzler K., *Herausforderungen für die Schuldenbremse. Investitionsbedarfe in der Infrastruktur und für die Transformation*, „IW-Policy Paper”, 2024, nr 2, Köln, 14.05.2024, https://www.iwkoeln.de/fileadmin/user_upload/Studien/policy_papers/PDF/2024/IW-Policy-Paper_2024-Investitionsbedarfe.pdf [dostęp: 1.06.2025].
- Erhard L., *Wohlstand für alle*, Düsseldorf 1957 (2000).
- Falke-Ischinger J., Goffart D., *Friedrich Merz. Die Biographie*, München 2025.
- Fritsch von R., *Quo vadis Rosjo? Spojrzenie ambasadora*, Warszawa 2021.
- Frymark K., *Bez eksperymentów: Armin Laschet nowym przewodniczącym CDU, Ośrodek Studiów Wschodnich*, 19.01.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-01-19/bez-eksperymentow-armin-laschet-nowym-przewodniczacy-cdu> [dostęp: 5.06.2025].
- Fuest C., *Wirtschaftsmodell Deutschland – Niedergang oder zweites Wirtschaftswunder?*, „IFO Standpunkte” 2023, nr 247.
- Gabriel S., *Zeitenwende in der Weltpolitik. Mehr Verantwortung in ungewissen Zeiten*, Freiburg im Breisgau 2018.
- Geddes M., *Comparing evidence use in parliaments: the interplay of beliefs, traditions, and practices in the UK and Germany*, „Policy and Society” 2024, nr 4.
- Gotkowska J., Graca J., *Niemiecka „Brygada Litwa”*, „Analizy OSW”, 22.12.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-12-22/niemiecka-brygada-litwa> [dostęp: 30.07.2025].
- Habeck R., *Wer wagt, beginnt. Die Politik und ich*, Köln 2018.
- Heidenreich F., *Die Zukunft der Demokratie. Wie Hoffnung politisch wird*, Ditzingen 2023.

- Henkel H.O., Starbatty J., *Niemcy na kozetkę. Dlaczego Angela Merkel ratuje świat, rujnując swój kraj?*, Warszawa 2016.
- Höhler G., *Matka chrzestna. Jak Angela Merkel przebudowuje Niemcy*, Poznań 2012.
- Ilzetzki E., *Guns and Growth: The Economic Consequences of Defense Buildups*, „Kiel Report” 2025, nr 2.
- Janicka I., *Nowy niemiecki patriotyzm w debacie publicznej RFN*, Piła 2007.
- Kampfner J., *Why the Germans do it better. Notes from a grown-up country*, London 2021.
- Kepplinger H.M., *Demontaż polityki w społeczeństwie informacyjnym*, Kraków 2007.
- Kędzierski M., *Niemcy: poluzowanie ustawy o ochronie klimatu*, Analizy OSW, 30.04.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-04-30/niemcy-poluzowanie-ustawy-o-ochronie-klimatu> [dostęp: 15.03.2025].
- Klein M., Springer F., Kühling Ch., „Last Man Standing”: *Zur Bedeutung der Kanzlerkandidaten für das Ergebnis der Bundestagswahl 2021*, „Zeitschrift für Parlamentsfragen” 2022, nr 1.
- Köhler-Geib F., Levinger H., Ullrich K., *In Stein gemeißelt? Abhängigkeit der deutschen Wirtschaft von Kupfer, Lithium und Seltenen Erden*, „KfW Research” nr 454, 6.03.2024, <https://www.kfw.de/PDF/Download-Center/Konzernthemen/Research/PDF-Dokumente-Fokus-Volkswirtschaft/Fokus-2024/Fokus-Nr.-454-Februar-2024-Rohstoffabhaengigkeit.pdf> [dostęp: 2.06.2025].
- Kołodko G., *Trump 2.0. Rewolucja chorego rozsądku*, Warszawa 2025.
- Korekta kursu. *Umowa koalicyjna CDU/CSU-SPD*, „Komentarze OSW”, 17.04.2025, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2025-04-17/korekta-kursu-umowa-koalicyjna-cdu/csu-spd#_ftn1 [dostęp: 5.06.2025].
- Korte K.R., *Die Amerikanisierung der Wahlkämpfe*, 1.07.2021, <https://www.bpb.de/themen/politisches-system/wahlen-in-deutschland/335670/die-amerikanisierung-der-wahlkaempfe/> [dostęp: 5.06.2025].
- Korte K.R., *Wählermärkte. Wahlverhalten und die Regierungspolitik in der Berliner Republik*, Frankfurt, New York 2024.
- Koszel B., *Od Zivilmacht do Zeitenwende. Ewolucja świadomości zbiorowej Niemców w obszarze polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony zjednoczonego państwa (1991-2022)*, „Colloquium” 2024, nr 3.
- Koszel B., *Rola Niemiec w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej w XXI wieku*, Poznań 2019.
- Kruk A., *Alternatywa dla Niemiec (AfD) w Republice Federalnej Niemiec po 2013 roku – wyniki wyborów*, „Studia Politica Germanica” 2015, nr 1.
- Kruk A., *Alternatywa dla Niemiec w Brandenburgii – postulaty polityczne i ich realizacja*, „Rocznik Polsko-Niemiecki” 2024, nr 32.
- Kruk A., *Postulaty Sahry Wagenknecht w dyskursie programowym niemieckiej lewicy*, „Polityka i Społeczeństwo” 2022, nr 1.
- Kruk A., Sus M., *Niemiecka scena polityczna 2009-2013. Aktorzy, zagadnienia, wyznania*, Wrocław 2013.
- Kubiak P., *Afera „D-Day” i rezygnacja sekretarza generalnego FDP*, <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/serwis/afera-d-day-i-rezygnacja-sekretarza-generalnego-fdp> [dostęp: 3.08.2025].
- Kubiak P., *System partyjny i partie polityczne zjednoczonych Niemiec (1990-2013)*, Poznań 2014.
- Kubiak P., *Zasady finansowania partii politycznych w Republice Federalnej Niemiec*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego”, 27.08.2015.

- Launch of the „Zukunftsfonds” – Federal Government bolsters financing for start-ups in Germany*, 24.03.2021, https://www.kfw.de/About-KfW/Newsroom/Latest-News/Pressemitteilungen-Details_643072.html [dostęp: 2.06.2025].
- Lernen Sie SPRIND kennen*, 2025, <https://www.sprind.org/wir> [dostęp: 1.06.2025].
- Lügenpresse. Anatomie eines politischen Kampfbegriffs*, red. V. Lilienthal, I. Neverla, Köln 2017.
- Machelski Z., *Opozycja polityczna w Europie. Ujęcie porównawcze*, Warszawa 2016.
- Mazur J., *Woke irracjonalna idea walki o lepszy świat*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2024, tom 16 (52), nr 3, DOI: <https://doi.org/10.18290/rns2024.0028> [dostęp: 8.08.2025].
- Merkel A., Baumann B., *Wolność. Wspomnienia 1954-2021*, Kraków 2024.
- Münchau W., *Kaput. Koniec niemieckiego cudu gospodarczego*, Warszawa 2025.
- OECD Economic Surveys: Germany 2025*, nr 15, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/06/oecd-economic-surveys-germany-2025_b395dc9b/39d62aed-en.pdf [dostęp: 8.08.2025].
- Orłowski W.M., *Czy Polska dogoni Niemcy*, Warszawa 2015.
- Oschman D., *Jak niemiecki Zachód wymyślił swój Wschód*, Poznań 2024.
- Poguntke T., Webb P., *Presidentialization and the politics of coalition: lessons from Germany and Britain*, „Italian Political Science Review” 2015, nr 3.
- Pörksen B., *Zuhören: Die Kunst sich der Welt zu öffnen*, München 2025.
- Schäuble W., *Wie wir an Krisen wachsen. Grenzerfahrungen*, München 2021.
- Scheuermeyer P., *Investitionsentwicklung in Deutschland – eine Bestandsaufnahme*, „KfW Research”, 23.01.2025.
- Schmidt M.G., *Das politische Systems Deutschlands. Institutionen, Willensbildung und Politikfelder*, München 2011.
- Schoen H., *Kandidatenorientierungen im Wahlkampf. Eine Analyse zu den Bundestagswahlkämpfen 1980-1998*, „Politische Vierteljahresschrift” 2004, nr 3.
- Scholz O., *Plädoyer für eine Gesellschaft des Respekts*, „Neue Gesellschaft. Frankfurter Hefte” 2021, nr 6.
- Schwab K., Vanham P., *Kapitalizm interesariuszy. Globalna gospodarka a postęp, ludzie i planeta*, Gliwice 2023.
- Solnit R., *Róże Orwella*, Kraków 2023.
- Sprawczość na kredyt. Niemcy zwalniają hamulec zadłużenia*, „Komentarze OSW”, 11.04.2025, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2025-04-11/sprawczosc-na-kredyt-niemcy-zwalniają-hamulec-zadluzenia> [dostęp: 1.06.2025].
- Stempin A., *Angela Merkel. Cesarzowa Europy*, Warszawa 2014.
- Streeck W., *Korporatismus*, [w:] *Handbuch der Politischen Philosophie und Sozialphilosophie*, red. S. Gosepath, W. Hinsch, B. Rössler, Berlin 2008.
- Sturm R., *Eine Renaissance der Kanzlerdemokratie? Die Zwischenbilanz der Politik der christlich-liberalen Koalition*, [w:] *„Superwahljahr” 2011 und die Folgen*, red. E. Jesse, R. Sturm, Baden Baden 2012.
- Trajman J., *Od partii protestu do partii u władzy. Sojusz 90/Zieloni na niemieckiej scenie politycznej*, Warszawa 2023.
- Vallée S., J. de Weck J., *Mehrheit der Deutschen unterstützt Änderungen an der Schuldenbremse*, 27.01.2025, <https://dgap.org/de/forschung/publikationen/mehrheit-der-deutschen-unterstuetzt-aenderungen-der-schuldenbremse> [dostęp: 5.06.2025].

- Wagenknecht S., *Die Selbstgerechten: Mein Gegenprogramm – für Gemeinsinn und Zusammenhalt*, Frankfurt 2021.
- Wolff-Powęska A., *Deficyty kultury politycznej*, [w:] eadem, W. Wilczyński, Z. Mazur, *Podzielona jedność. Raport o Niemczech lat dziewięćdziesiątych*, Poznań 1994.
- Wybory w Niemczech z perspektywy politologicznej, red. A. Kruk, H. Wyligąła, Wrocław 2018, https://www.atutoficyna.pl/uploads/att/88/8/4288/wybory-w-niemczech-w-2017-r.-z-perspektywy-politologicznej_02.pdf [dostęp: 8.08.2025].
- Ząbkowicz A., *Uspołecznienie rynku: oksymoron czy konieczność*, Łódź 2024.
- Zielińska K., Matusiak M., *Przełom w relacjach Izraela z ZEA i Bahrajnem*, 16.09.2022, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-09-16/przelom-w-relacjach-izraela-z-zea-i-bahrajnem> [dostęp: 30.06.2025].

Prasa i inne media

- AFP/mmi, *Allensbach-Institut. Fast ein Drittel der Bundesbürger glaubt in „Scheindemokratie“ zu leben*, „Die Welt”, 11.04.2022, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article238105613/Umfrage-Allensbach-Fast-ein-Drittel-der-Bundesbuenger-glaubt-in-Scheindemokratie-zu-leben.html> [dostęp: 3.06.2025].
- AFP, *US tensions add fire to final stretch of German election campaign*, 17.02.2025, <https://www.france24.com/en/live-news/20250217-us-tensions-plague-final-phase-of-german-election-campaign> [dostęp: 3.06.2025].
- Amk, P.mal, *Magdeburg. Kierowca wjechał w tłum. Są ofiary, dziesiątki rannych*, „Rzeczpospolita”, 20.12.2024, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art41608451-magdeburg-kierowca-wjechał-w-tlum-sa-ofiary-dziesiatki-rannych> [dostęp: 3.06.2025].
- Arak P., *Dlaczego niemieckie „czarne zero” ma znaczenie dla Polski*, „Rzeczpospolita”, 4.03.2025.
- Ausbildung. Warum Millionen Menschen ohne Berufsabschluss sind*, „Deutschlandfunk”, 13.05.2024, <https://www.deutschlandfunk.de/berufsabschluss-junge-menschen-ohne-berufsausbildung-100.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Bachmann K., *Atomowy chichot historii*, „Polityka” 2021, nr 13.
- Bielecki J., *Kiedy Polska będzie bogatsza od Niemiec? Autor książki „Kaput”: Kryzys Berlina to szansa*, „Rzeczpospolita”, 3.01.2025.
- Bielecki J., *Polska w niemieckich wyborach stawia na Friedricha Merza*, „Rzeczpospolita online”, 8.12.2024, <https://www.rp.pl/polityka/art41553971-polska-w-niemieckich-wyborach-stawia-na-friedricha-merza> [dostęp: 3.06.2025].
- Binkmann B., *Lindner schmeißt hin – und hinterlässt eine ratlose Partei*, „Süddeutsche Zeitung”, 24.02.2025, <https://www.sueddeutsche.de/politik/fdp-christian-lindner-ruecktritt-li.3207996> [dostęp: 3.06.2025].
- Bruch der Ampelkoalition «D-Day»-Papier bringt FDP-Spitze in Erklärungsnot*, 28.11.2024, <https://www.tagesanzeiger.ch/bruch-der-ampelkoalition-fdp-veroeffentlicht-d-day-papier-476504617121> [dostęp: 3.06.2025].
- Bundestag beschließt Reform des Wahlrechts*, 17.03.2023, <https://www.tagesschau.de/inland/bundestag-wahlrecht-103.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Bundesparteitag in Bonn: BSW: Geschlossenheit trotz Umfrage-Sorgen*, 12.01.2025, <https://www.zdfheute.de/politik/deutschland/bsw-bundesparteitag-wahlkampf-programm-wagenknecht-100.html> [dostęp: 3.06.2025].

- Dehari L., *Das kostet der Wahlkampf*, „WirtschaftsWoche”, 24.01.2025, <https://www.wiwo.de/politik/bundestagswahl-2025-das-kostet-der-wahlkampf/30182454.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Diskurs Zuhören: *Die Kunst, sich der Welt zu öffnen*, „MDR Kultur – Das Radio”, 8.02.2025, <https://www.mdr.de/kultur/podcast/diskurs/diskurs-bernhard-poerksen-zuhoeren-100.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Doering K., *Inland. Frauentag: „Der weibliche Blick in der Politik ist unterrepräsentiert”*, 7.03.2025, <https://vorwaerts.de/inland/frauentag-der-weibliche-blick-der-politik-ist-unterrepraesentiert> [dostęp: 3.06.2025].
- Doll N., *Tiefe Gräben und überraschende Kompromisslinien*, „Die Welt”, 21.02.2025.
- Dpa, *Grünen-Parteitag: „Team Robert”: Habeck führt Grüne in den Wahlkampf*, 17.11.2024, https://www.tagesspiegel.de/politik/grunen-parteitag-team-robert-habeck-fuhrt-grune-in-den-wahlkampf-12719771.html?icid=in-text-link_12721190 [dostęp: 3.06.2025].
- DPA/SMB, *Dänen-Ampel steht – Albig regiert in Kiel*, „Welt online”, 12.06.2012, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article106500808/Daenen-Ampel-steht-Albig-regiert-in-Kiel.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Faeser zur Kriminalstatistik *„Müssen bei sozialen Ursachen ansetzen”*, 9.04.2024, <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/polizeiliche-kriminalstatistik-2023-100.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Fedorska A., *Fedorska: Co czyni niemiecką infrastrukturę krytyczną tak wrażliwą?*, 23.02.2023, <https://biznesalert.pl/infrastruktura-krytyczna-energetyka-koleje-niemcy-incydenty-ataki/> [dostęp: 3.06.2025].
- Frontal-Gespräch mit Ilka Brecht *äußert sich Hartmut Ziebs („Da haben wir Jahre zu wenig gemacht”)*, 20.07.2021, <https://www.zdfheute.de/video/frontal/interview-hartmut-ziebs-flutkatastrophe-hochwasser-100.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Gańczak F., *Czerwony generał*, „Polityka” 2023, nr 25.
- Gańczak F., *Ich trzech*, „Polityka” 2021, nr 3.
- Grasland E., *Pour Friedrich Merz, construire une défense européenne sera une „priorité absolue”*, „Les Echos”, 25.02.2025, <https://www.lesechos.fr/monde/europe/pour-friedrich-merz-construire-une-defense-europeenne-sera-une-priorite-absolue-2150568> [dostęp: 3.06.2025].
- Greven L., *Robert Habeck: Drunter macht er’s nicht*, „Die Zeit online”, 12.12.2017, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-12/robert-habeck-wundermann-mit-hindernissen-protraet> [dostęp: 3.06.2025].
- Gundlach M., Hametner M., Kloiber S., Kruse B., Müller-Hansen S., Schnuck O., *So hat Deutschland gewählt*, „Süddeutsche Zeitung”, 24.02.2025, <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/politik/bundestagswahl-2025-wahlergebnis-analyse-daten-e044415/> [dostęp: 8.08.2025].
- Guschl J., *Wie fangen Parteien Stimmen im Netz?*, 7.02.2025, <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/deutschland/bundestagswahl-wahlkampf-social-media-100.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Haider L., *G20 in Hamburg – Der schwere Fehler des Olaf Scholz*, „Berliner Morgenpost”, 8.07.2017.
- Hebel S., *SPD-Spitze schlägt Kanzlerkandidat vor*, „Frankfurter Rundschau”, 10.08.2020, <https://www.fr.de/politik/spd-spitze-schlaegt-olaf-scholz-als-kanzlerkandidat-vor-zr-90020561.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Heine C., *Kritische Reaktionen auf das schwarz-rote Sondierungspapier*, „Das Parlament”, 13.03.2025, <https://www.das-parlament.de/inland/bundestag/kritische-reaktionen-auf-das-schwarz-rote-sondierungspapier> [dostęp: 3.06.2025].

- Hickmann Ch., *Club der Verlierer*, „Der Spiegel”, 4.09.2021.
- Hreczuk A., *Mesut Özil: od gwiazdy do antybohatera. Dlaczego piłkarz nie chce już grać dla Niemiec?*, „Polityka online”, 25.07.2018, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1757644,1,mesut-zil-od-gwiazdy-do-antybohatera-dlaczego-pilkarz-nie-chce-juz-grac-dla-niemiec.read> [dostęp: 3.06.2025].
- Interview: Der Wähler, ein gefährliches Wesen*, 2.06.2023, <https://www.derpragmaticus.com/r/muenkler-interview-waehler> [dostęp: 3.06.2025].
- Interview Wirtschaftsstärkung und Ostbeauftragter: Woidke (SPD) lobt Koalitionsvertrag*, 10.04.2025, <https://www.inforadio.de/rubriken/interviews/2025/04/10/woidke-spd-brandenburg-haushalt-landtag-reaktion-koalitionsvertrag.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Is Germany once again the sick man of Europe?*, „The Economist”, 17.09.2023, <https://www.economist.com/leaders/2023/08/17/is-germany-once-again-the-sick-man-of-europe> [dostęp: 26.03.2025].
- Jak zagłosują Niemcy? Wybór przygnębionych*, [Rozmowa Macieja Nowickiego z Katją Hoyer], „Newsweek” 2025, nr 8.
- Jakubczak D., *Niemcy. Minister obrony otwiera placówkę NATO w Rostocku*, <https://www.dw.com/pl/niemcy-minister-obrony-otwiera-plac%C3%B3wk%C4%99-nato-w-rostocku/a-70554170> [dostęp: 30.06.2025].
- Janzen M., Kumpfmüller L., *Regierungsbildung: Wie geht es jetzt weiter?*, „Die Zeit”, 24.02.2025, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2025-02/koalitionsverhandlungen-bundestagswahl-parteien-kabinett-faq> [dostęp: 3.06.2025].
- Jendroszczyk P., *Rząd Scholza zaplątał się we własne sieci*, „Rzeczpospolita”, 24.11.2023.
- Jesse E., *Neues Wahlrecht – Ein Witz*, „Die Welt”, 26.03.2025.
- Kanzler-Duell: Olaf Scholz vs. Friedrich Merz – Der letzte Schlagabtausch vor der Bundestagswahl*, „Welt”, 19.02.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=B3z2T7ed6Os> [dostęp: 3.06.2025].
- Köcher R., *Beunruhigt, aber nicht betroffen*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 22.11.2024.
- Krzemiński A., *Jaki sens mają Niemcy*, „Polityka” 2024, nr 22.
- Kurbjuweit D., *Lichtgestalt mit Schattenseiten*, „Der Spiegel”, 4.09.2021.
- Leubecher M., *Ein Duell mit vertauschten Rollen endet unentschieden*, „Die Welt”, 11.02.2025.
- Lewicki B., *Koparka trafiła w światłowód. Gigantyczny chaos na lotnisku we Frankfurcie*, 15.02.2023, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8662013,niemcy-frankfurt-lotnisko-swiatlowod-awaria.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Lord Dahrendorf über Chancengleichheit: „Eine Bildungsrepublik kann am Mittagessen scheitern”*, „Der Spiegel online”, 22.10.2008, <https://www.spiegel.de/lebenundlernen/uni/lord-dahrendorf-ueber-chancengleichheit-eine-bildungsrepublik-kann-am-mittagessen-scheitern-a-585616.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Von Lucke zu Parteitag in Riesa „AfD wird darauf hoffen, dass Proteste radikal werden”*, 11.01.2025, <https://www.n-tv.de/mediathek/videos/politik/AfD-wird-darauf-hoffen-dass-Proteste-radikal-werden-article25481892.html> [dostęp: 3.06.2025].
- ŁZ, *Zamach w Monachium. Zmarły dwuletnia dziewczynka i jej matka*, 15.02.2025, <https://www.tvp.info/85073545/zamach-w-monachium-niemiecka-policja-podloze-islamistyczne-nie-zyje-dwuletnia-dziewczynka-ofiara-afganczyka> [dostęp: 3.06.2025].
- Maass S., Kaiser T., *Rüstung als Wachstums-Chance*, „Die Welt”, 18.02.2025.
- Macho A., *Deutschlands Vorreiterrolle ist in Gefahr*, „Die Welt”, 26.03.2025.

- Mennerat P., *Géopolitique de Friedrich Merz: la doctrine allemande pour la „nouvelle normalité”, „Le Grand Continent”, 26.06.2025*, <https://legrandcontinent.eu/fr/2025/06/26/merz-dis-cours-geopolitique/> [dostęp: 3.06.2025].
- Merz F., *Friedrich Merz. Merz schlägt europäische Ukraine-Kontaktgruppe vor*, 5.10.2024, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/nachkriegsordnung-merz-will-europaeische-ukraine-kontaktgruppe-110028560.html> [dostęp: 30.06.2025].
- Migration, Bürgergeld, Schuldenbremse. Knackpunkte in Koalitionsgesprächen*, 25.02.2025, <https://taz.de/Migration-Buergergeld-Schuldenbremse/!6072109> [dostęp: 3.06.2025].
- MZ, *Państwo Islamskie bierze odpowiedzialność za atak w Solingen. Dwie osoby aresztowane*, „Rzeczpospolita”, 24.08.2024, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art41016491-panstwo-islamskie-bierze-odpowiedzialnosc-za-atak-w-solingen-dwie-osoby-aresztowane> [dostęp: 3.06.2025].
- Nach Bundestagswahl Scholz und Merz besprechen sich im Kanzleramt*, 25.02.2025, <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/scholz-merz-spd-union-100.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Nachfolger von Christian Lindner: Christian Dürr zum neuen FDP-Chef gewählt*, 16.05.2025, <https://www.zdfheute.de/politik/deutschland/fdp-wahl-vorsitzender-duerr-lindner-100.html> [dostęp: 5.06.2025].
- Nefzger M., *Alice Weidel: Partnerin, Wohnort, Politik – Der Steckbrief*, „Berliner Morgenpost”, 9.07.2025, <https://www.morgenpost.de/politik/article404625599/alice-weidel-afd-infos-partnerin-privat-lebenslauf-kinder-steckbrief.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Osterholt S., *Die Bundesrüstungsrepublik*, „Focus” 2025, nr 9.
- Otte R., *Mehr als die Investitionsprämie: Das sind die 6 wichtigsten Vorschläge in Habecks neuer Agenda für die deutsche Wirtschaft*, <https://www.businessinsider.de/politik/robert-habeck-agenda-fuer-die-deutsche-wirtschaft-investitionen-praemie-energie/> [dostęp: 3.06.2025].
- PAP, *Gigantyczne straty w Niemczech po powodzi. Eksperci ostrzegają przed katastrofą gospodarczą*, 20.07.2021, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8212285,niemcy-powodz.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Paternoster T., *Niemiecki parlament przyjmuje historyczny pakiet zwiększający wydatki na obronność*, 18.03.2025, <https://pl.euronews.com/business/2025/03/18/niemiecki-parlament-pryjmuje-historyczny-pakiet-zwiekszajacy-wydatki-na-obronnosc> [dostęp: 5.06.2025].
- Petersen T., *Unberechenbare Weihnachtspause*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 20.12.2024. *Pläne des Justizministeriums „Freiheitskommission” soll Sicherheitsgesetze prüfen – Innenministerium skeptisch*, „Der Spiegel”, 22.09.2023, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/ampel-koalition-justizministerium-schlaegt-konzept-fuer-freiheitskommission-vor-a-75cd4de1-5553-4a70-8e3b-abc31b1dbde1> [dostęp: 19.06.2025].
- Polskie Radio, *Paraliż kolei na północy Niemiec. Deutsche Bahn: to wynik sabotażu*, <https://polskieradio24.pl/artykul/3049949,paraliz-kolei-na-polnocy-niemiec-deutsche-bahn-to-wynik-sabotazu> [dostęp: 8.06.2025].
- Rabhansl Ch, *Politologe Münkler zur Krise der Demokratie Engagiert euch!*, 4.02.2023, <https://www.deutschlandfunkkultur.de/herfried-muenkler-zukunft-demokratie-102.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Reckwitz A., *Die Krise des Liberalismus & die Neuerfindung der Freiheit (NZZ-Standpunkte 2020)*, <https://www.youtube.com/watch?v=oLlvLE3yxHc> [dostęp: 3.06.2025].
- Reimann A., Tutmann L., „*Wer Sahara Wagenknecht kennt, weiß, wie groß ihre Sorge vor Fehlern ist*”, „Der Spiegel” 2025, nr 13.

- RFI, *Allemagne: les députés adoptent le plan d'investissement „bazooka” de Friedrich Merz*, 18.03.2025, <https://www.rfi.fr/fr/europe/20250318-allemanne-les-d%C3%A9put%C3%A9s-adoptent-le-plan-d-investissemment-bazooka-de-friedrich-merz> [dostęp: 3.06.2025].
- Robert Habeck – *der grüne Kanzlerkandidat im Porträt*. ZDF. Dokumentation, 20.02.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=MaZu6m4klys> [dostęp: 3.06.2025].
- Rogalla L., *New York Times macht sich über Olaf Scholz lustig – „Langweiligster Typ im ganzen Land”*, „Frankfurter Rundschau”, 2.09.2021, <https://www.fr.de/politik/bundestagswahl-2021-olaf-scholz-new-york-times-usa-spd-kanzlerkandidat-armin-laschet-cdu-90956719.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Roßmann R., *Migration Merkel distanziert sich vom Verhalten ihrer Partei*, „Süddeutsche Zeitung online” 30.01.2025, <https://www.sueddeutsche.de/politik/bundestagswahl-2025-angela-merkel-friedrich-merz-5-punkte-plan-afd-migration-li.3192493> [dostęp: 3.06.2025].
- Rzepka D., *Schwarz-rote Koalition steht: Große Linien, Ministerposten, wie es weitergeht*, 9.04.2025, <https://www.zdfheute.de/politik/deutschland/cdu-csu-spd-einigung-schwarz-rot-koalition-100.html> [dostęp: 8.08.2025].
- Schmid S., *„Es ist brutal geworden” Der frühere Ostbeauftragte der Bundesregierung Marco Wanderwitz im Interview*, „Das Parlament”, 12.02.2025, <https://www.bundestag.de/presse/pressemitteilungen/2025/pm-250212-vorab-interview-1050312> [dostęp: 3.06.2025].
- Schmid T., *Fördern und begrenzen*, „Die Welt”, 11.02.2025.
- Skóra M., *Niemcy muszą oszczędzać? Dziura budżetowa pod choinkę. Całą Europę zaboli*, „Polityka”, 26.11.2023.
- Stahl S., *Interview: Ex-Siemens-Chef: „AfD-Chefin Weidel eine Gefahr für die Demokratie”*, „Augsburger Allgemeine online”, 19.02.2025, <https://www.augsburger-allgemeine.de/wirtschaft/ex-siemens-chef-joe-kaeser-afd-co-chefin-alice-weidel-gefahr-fuer-die-demokratie-105998876> [dostęp: 3.06.2025].
- Stanton J., *Junge Menschen nach der Bundestagswahl: Expertin sieht GenZ „massiv unter Druck”*, 26.02.2025, <https://www.fr.de/panorama/junge-menschen-nach-der-bundestagswahl-expertin-sieht-genz-massiv-unter-druck-93592203.html> [dostęp: 8.08.2025].
- O’Sullivan M., *Friedrich Merz becomes German chancellor at a critical moment*, 27.02.2025, <https://www.forbes.com/sites/mikeosullivan/2025/02/27/friedrich-merz-becomes-german-chancellor-at-a-critical-moment/> [dostęp: 3.06.2025].
- Thomas Ch., *Alice Weidel und ihre Riesa-Rede – Abrissbirne für Deutschland*, „Frankfurter Rundschau”, 13.01.2025, <https://www.fr.de/kultur/gesellschaft/alice-weidel-und-ihre-riesa-rede-abrissbirne-fuer-deutschland-93512552.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Walter F., *Studie über „Wutbürger”, Alt, stur, egoistisch*, „Der Spiegel”, 9.09.2011.
- Werkhäuser N., *Brygada Bundeswehry już na Litwie: docelowo 5 tys. osób*, DW, 22.05.2025, <https://www.dw.com/pl/nowa-brygada-bundeswehry-ju%C5%BC-na-litwie-docelowo-5-tys-%C5%BCo%C5%82nierzy/a-72626174> [dostęp: 30.07.2025].

Pozostałe materiały internetowe

- Analyse der Bundestagswahl 2025*, <https://www.fes.de/bundestagswahl> [dostęp: 8.08.2025].
- BPB, *Grundgesetzänderung für Verteidigung und Sondervermögen*, 28.03.2025, <https://www.bpb.de/kurz-knapp/hintergrund-aktuell/560839/grundgesetzanderung-fuer-verteidigung-und-sondervermoegen/> [dostęp: 5.06.2025].

- Bundestagswahl 2025 – Summe der Großspenden an Parteien 2024/2025*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1559146/umfrage/bundestagswahl-2025-summe-der-grossspenden-an-parteien> [dostęp: 3.06.2025].
- Bundestag stimmt für Schuldenbremse im Grundgesetz*, 9.06.2009, <https://webarchiv.bundestag.de/archive/2009/0626> [dostęp: 3.06.2025].
- Bürokratieabbauliste Europa*, https://www.bdli.de/sites/default/files/2025-03/250307_DE_Buerokratieabbauliste-Europa.pdf [dostęp: 3.06.2025].
- Chemnitz 2025*, <https://chemnitz2025.de/aktuelles/detail/der-european-peace-ride-verbindet-die-kulturhauptstaedte-bad-ischl-2024-und-chemnitz-2025/> [dostęp: 3.06.2025].
- Deutsche Vereinigung für Parlamentsfragen*, <https://dvparl.de/> [dostęp: 3.06.2025].
- Deutschland-Land der Ideen*, <https://land-der-ideen.de/> [dostęp: 3.06.2025].
- Die Bundeswahlleiterin, *Bundestagswahl 2021: Endgültiges Ergebnis*, https://bundeswahlleiterin.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2021/52_21_endgueltiges-ergebnis.html [dostęp: 3.06.2025].
- Die Bundeswahlleiterin, *Ergebnisse. Wahl zum 20. Deutschen Bundestag am 26. September 2021*, <https://bundeswahlleiterin.de/bundestagswahlen/2021/ergebnisse.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Expo Stand Service, *Hannover living*, <https://hannover-living.de/pl/instagram/>, <https://www.expostandservice.com/pl/hannover-messe/> [dostęp: 3.06.2025].
- Europäisches Zentrum für parlamentarische Forschung und Dokumentation (EZPWD)*, <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/public/page/ecprd-network> [dostęp: 3.06.2025].
- Eurostat, *R&D expenditure, 2024*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=R%26D_expenditure [dostęp: 13.06.2025].
- Förderprogramm High-Tech Gründerfonds (HTGF), 2023*, <https://www.foerderdatenbank.de/FDB/Content/DE/Foerderprogramm/Bund/BMWi/high-tech-gruenderfonds-bund.html> [dostęp: 1.06.2025].
- Friedrich Merz und seine politischen Positionen*, <https://berliner-kreis.info/merz-wird-auchden-konservativen-wieder-eine-heimat-in-der-union-geben> [dostęp: 3.06.2025].
- Habeck R., *Die integrative Gesellschaft*, 27.01.2018, <https://www.robert-habeck.de/blog/die-integrative-gesellschaft/> [dostęp: 3.06.2025].
- Hentze T., *Solidaritätszuschlag: Unternehmen zahlen 2024 knapp sieben Milliarden Euro*, 5.02.2024, <https://www.iwkoeln.de/presse/iw-nachrichten/tobias-hentze-unternehmen-zahlten-2023-knapp-sieben-milliarden-euro.html> [dostęp: 18.06.2025].
- IMF, *International Monetary Fund, World Economic Outlook Update. Global Growth: Divergent and Uncertain, 2025*, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2025/01/17/world-economic-outlook-update-january-2025> [dostęp: 26.03.2025].
- INVEST – *Zuschuss für Wagniskapital, 2023*, <https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Dossier/invest.html> [dostęp: 1.06.2025].
- IPSOS, *Zufriedenheit mit der Bundesregierung – Umfrage & Trend, 21.01.2025*, <https://www.ipsos.com/de-de/meinungsumfragen/minister-ranking> [dostęp: 8.08.2025].
- Jan van Aken, <https://jan-van-aken.com> [dostęp: 8.08.2025].
- Łączność cyfrowa w Niemczech*, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/pl/policies/digital-connectivity-germany> [dostęp: 3.06.2025].
- Modernes Staatsangehörigkeitsrecht. Schnellere Einbürgerungen unter strengeren Voraussetzungen, 27.06.2024*, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/modernisierungstaatsangehoerigkeitsrecht-2215610> [dostęp: 3.06.2025].

- Modernes Staatsangehörigkeitsrecht auf den Weg gebracht*, 23.08.2023, https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/DE/2023/08/staatsangehoerigkeitsrecht_kabinett.html [dostęp: 3.06.2025].
- Parlament Service für die Abgeordneten, https://www.bundestag.de/parlament/verwaltung/ua_wd/ [dostęp: 3.06.2025].
- Parteienfinanzierung*, 7.07.2025, <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/verfassung/parteienrecht/parteienfinanzierung/parteienfinanzierung-node.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Preise, deutsche Nobelpreisträger, <https://nobelchannel.com/deutsche-nobelpreistraeger/> [dostęp: 3.06.2025].
- Report Aspen Institute. Engaging German Influencers. Call for Action*, <https://www.aspen-institute.de/aspen-publications/engaging-german-influencers-call-for-action/> [dostęp: 3.06.2025].
- Report on the State of the Digital. Decade 2024. Annex – Short Country Report 2024. Germany*, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/report-state-digital-decade-2024> [dostęp: 3.06.2025].
13. Bundestagspräsident. Wolfgang Schäuble: 51 Jahre lang Abgeordneter, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/13-wolfgang-schaeuble-675836> [dostęp: 5.06.2025].
- Statista, *Bestand von allen der BA gemeldeten offenen Arbeitsstellen in Deutschland im Jahresdurchschnitt von 2013 bis 2025*, 2025, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/2903/umfrage/jahresdurchschnittswerte-des-bestands-an-offenen-arbeitsstellen/> [dostęp: 3.06.2025].
- Statista, *Fachkräftemangel in Deutschland – Daten & Fakten*, 22.04.2025, <https://de.statista.com/themen/887/fachkraeftemangel/#topicOverview> [dostęp: 3.06.2025].
- Statista, *Körperschaftssteuersätze in ausgewählten Ländern weltweit im Jahr 2024*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1225581/umfrage/unternehmensteuern-ausgewaelter-laendern/> [dostęp: 16.06.2025].
- VDA, *10-Punkte-Plan für eine klimaneutrale Mobilität*, 6.06.2025, <https://www.vda.de/de/aktuelles/publikationen/publication/10-punkte-plan> [dostęp: 15.06.2025].
- VDA, *Automobil-Insight 2023*, <https://www.vda.de/de/aktuelles/publikationen/publication/automobil-insight-2023> [dostęp: 2.06.2025].
- VDA, *Automobil-Insight 2024*, 13.05.2025, <https://www.vda.de/de/aktuelles/publikationen/publication/automobil-insight-2024> [dostęp: 2.06.2025].
- VDA, *Jahresbericht 2022*, 24.11.2022, <https://www.vda.de/de/aktuelles/publikationen/publication/jahresbericht-2022> [dostęp: 2.06.2025].
- Wahl-O-Mat, *Bundestagswahl 2025*, https://www.wahl-o-mat.de/bundestagswahl2025/app/main_app [dostęp: 3.06.2025].
- Wahl zum 21. Deutschen Bundestag*, <https://bundeswahlleiterin.de/bundeswahlleiter.html> [dostęp: 3.06.2025].
- Wochenzeitung „Das Parlament“: Seit 1951 ein Unikum in der Medienlandschaft, <https://www.das-parlament.de/ueber-uns> [dostęp: 3.06.2025].
- Zeitschrift für Parlamentsfragen, <https://zparl.de> [dostęp: 3.06.2025].

NOTY BIOGRAFICZNE

Agnieszka Bielawska – doktor habilitowana nauk społecznych w dyscyplinie nauk o polityce i administracji (2020), doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce (2007). Ukończyła studia doktoranckie na Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza oraz studia podyplomowe z zakresu Administracja europejska na Fachhochschule für Verwaltung und Rechtspflege w Berlinie / Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Stypendystka Kontaktstipendium des DAAD oraz Uniwersytetu Poczdamskiego. Członkini Polskiego Towarzystwa Studiów Europejskich i Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych. Sekretarzynie Rocznika Integracji Europejskiej. W 2019 roku opublikowała monografię pt. *Koncepcja unii politycznej niemieckiej chadecji na tle politycznego i gospodarczego rozwoju Unii Europejskiej (1990-2017)*, w 2009 roku *Kościół rzymskokatolicki i ewangelicki w RFN wobec pojednania polsko-niemieckiego oraz integracji Polski ze Wspólnotami Europejskimi i Unią Europejską*, w 2017 roku ukazała się zaś pod jej współredakcją naukową antologia tekstów pt. *Political Science, Politische Wissenschaft i Politologija*. Zajmuje się polityką europejską niemieckiej chadecji, integracją europejską oraz stosunkami polsko-niemieckimi. Autorka licznych artykułów naukowych dotyczących tej problematyki.

Aleksandra Kruk – doktor habilitowana nauk społecznych w dyscyplinie nauk o polityce i administracji (2018), doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce (2008), profesor Uniwersytetu Zielonogórskiego, kierownik Katedry Systemów Politycznych, Teorii Polityki i Administracji w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji. Ukończyła studia doktoranckie na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza i studia podyplomowe na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. W 2020 roku ukazała się jej książka *Konferencje Monachijskie ds. Bezpieczeństwa (2009-2019)*, w 2015 roku *Wolna Partia Demokratyczna po zjednoczeniu Niemiec 1990-2013*, w 2010 roku książka *Hans-Dietrich Genscher w polityce wewnętrznej i zagranicznej Niemiec w latach 1969-1992*. Od 2019 roku pełni funkcję prezesa oddziału zielonogórskiego Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, należy również do Polskiego Towarzystwa Studiów Europejskich. W 2024 roku została powołana do Rady Wydawniczej Oficyny Uniwersytetu Zielonogórskiego, reprezentuje Instytut Nauk o Polityce i Administracji w Radzie Naukowej czasopisma „Teoria Polityki”. Jest redaktorem tematycznym czasopisma „Krakowskie Studia Międzynarodowe”. Zainteresowania naukowe: niemcoznawstwo;

partie polityczne i systemy partyjne; procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie; odpowiedzi na wyzwania globalne współczesnego świata.

Beata Molo – doktor habilitowana nauk społecznych w zakresie nauk o polityce (2014), doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce (2004), profesor Uniwersytetu Rzeszowskiego, Instytut Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie, Zakład Stosunków Międzynarodowych. Była stypendystką DAAD (2011: Otto-Suhr-Institut für Politikwissenschaft der Freien Universität, Berlin; 2015: Otto-Suhr-Institut für Politikwissenschaft der Freien Universität, Berlin; 2021: Kommunalwissenschaftliches Institut an der Universität Potsdam). W 2023 r. i 2024 r. prowadziła badania podczas pobytów jako *visiting researcher* w Instytucie Polityki Międzynarodowej w Poczdamie. W latach 2015-2023 realizowała 3 projekty finansowane z grantu badawczego wewnętrznego (działalność statutowa; subwencja) w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego (obecnie Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie) oraz w latach 2007-2015 była wykonawcą w 6 projektach pod kierunkiem prof. dr. hab. Erharda Cziomera, realizowanych przez Katedrę Stosunków Międzynarodowych Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego/Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. W okresie 13.06.2011-12.10.2012 realizowała grant habilitacyjny ze środków Narodowego Centrum Nauki (numer umowy o wykonanie projektu badawczego habilitacyjnego: 4529/B/H03/2011/40). W latach 2016-2023 była redaktorem naczelnym czasopisma „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, a w latach 2024-2025 pełniła funkcję redaktora naczelnego czasopisma „Krakowskie Studia Międzynarodowe”. W latach 2020-2022 należała do Rady Naukowej czasopisma „WeltTrends. Das aussenpolitische Journal” (RFN). W 2023 r. odznaczona Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Zainteresowania naukowe: polityka energetyczna i klimatyczna RFN, bezpieczeństwo energetyczne RFN, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa RFN, polityka energetyczno-klimatyczna Unii Europejskiej, uwarunkowania bezpieczeństwa ekologicznego, rozwój międzynarodowego reżimu zmian klimatu, wpływ zmian klimatu na bezpieczeństwo międzynarodowe.

WYBORY do Bundestagu w 2025 roku

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA I ZAGROŻENIA

Wyjątkowo wnikliwa analiza niemieckiej sceny politycznej w roku wyborów do Bundestagu: od liderów partii poprzez kampanię wyborczą wszystkich ugrupowań aż po ich programy. Autorki zobrazowały narastający kryzys zaufania do elit politycznych i jego przyczyny oraz projekty działań pobudzające wzrost gospodarczy i bezpieczeństwo energetyczne. Uwzględniono także różne koncepcje wzmacniania porządku europejskiego i główne kierunki szeroko pojętej współpracy międzynarodowej w stosunku do nowych wyzwań i zagrożeń. Ciekawy wątek stanowią okoliczności tworzenia koalicji CDU/CSU i SPD.

Na uwagę zasługują zaprezentowane kulisy prowadzenia dialogu społecznego w okresie przedwyborczym, mechanizmy socjotechniczne oraz wewnętrzne spory polityczne czy zwykłe tarcia o władzę. W tle można dostrzec początki atrofii filarów demokratycznego państwa dobrobytu, w którym „sieroty” po 16 latach rządów Angeli Merkel próbują odnaleźć się w nowej rzeczywistości geopolitycznej.

Z recenzji dr hab. Izabeli Janickiej, prof. UEP

ISBN 978-83-7842-598-4